

Юрій Офіцинський

СУЧАСНА РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКА ВІЙНА
(за матеріалами газети «The New York Times» 2013 – 2017 років)

Монографія

Офіцинський Ю. Сучасна російсько-українська війна (за матеріалами газети «The New York Times» 2013 – 2017 років). Ужгород: РІК-У, 2018. 312 с.

У монографії відображені результати наукових досліджень, які виконані автором на кафедрі історії України Ужгородського національного університету в рамках підготовки курсових і дипломної робіт під час навчання на бакалавраті та магістратурі. Зокрема, його дипломна робота магістра за спеціальністю «Історія та археологія» успішно захищена перед державною екзаменаційною комісією в січні 2018 р. Науковий керівник – Лариса Капітан, доктор історичних наук, професор кафедри історії України Ужгородського національного університету. Науковий рецензент – Ігор Прохненко, кандидат історичних наук, доцент кафедри історії стародавнього світу і середніх віків того ж закладу вищої освіти. Сучасна російсько-українська війна відразу потрапила в поле наукових інтересів істориків всього світу. Її абсолютно логічно трактовано в контексті глобальних викликів і загроз, довгострокових наслідків для всіх країн західної цивілізації.

Видання стане корисним ученим, викладачам і здобувачам вищої освіти, учителям та учням загальноосвітніх шкіл, суспільним діячам, усім, хто шанує минуле і вболіває за майбутнє України.

Науковий консультант *Олександр Реснт*, доктор історичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії наук України, голова Національної спілки краєзнавців України

Рецензенти:

Олександр Удод, доктор історичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії педагогічних наук України;

Володимир Баран, доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри нової і новітньої історії України Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки;

Михайло Делеган, кандидат історичних наук, заступник директора Закарпатського краєзнавчого музею імені Тиводара Легоцького, голова правління Закарпатської обласної організації Національної спілки краєзнавців України

Рекомендовано до видання правлінням Національної спілки краєзнавців України. Протокол № 2 від 15 червня 2018 р.

Ofitsynskyy Yuriy. The Modern Russian-Ukrainian War (Based on the Materials of the Newspaper *The New York Times*, 2013–2017). Uzhhorod: RikU, 2018. 312 p.

The monograph reflects the results of scientific research done by the author at the Department of History of Ukraine of Uzhhorod National University in the framework of preparation of courseworks and theses during Bachelor's and Master's studies. In particular, his Master's thesis on the specialty "History and Archeology" was successfully defended before the State Examining Commission in January 2018. The scientific supervisor was Larysa Kapitan, Doctor of Historical Sciences, Professor of the Department of History of Ukraine of Uzhhorod National University. The scientific reviewer was Igor Prokhenko, Candidate of Historical Sciences, Associate Professor of the Department of History of the Ancient World and Middle Ages of the same institution of higher education. The modern Russian-Ukrainian war immediately fell into the field of scientific interests of historians around the world. It is completely logically interpreted in the context of global challenges, threats and long-term consequences for all countries of Western civilization.

The publication will become useful for scholars, lectors and higher education students, teachers and students of secondary schools, public figures and for all who respect the past and support the future of Ukraine.

Scientific consultant *Oleksandr Reyent*, Doctor of Historical Sciences, Professor, Corresponding Member of the National Academy of Sciences of Ukraine, Head of the National Union of Local Lore Researchers of Ukraine

Reviewers:

Oleksandr Udod, Doctor of Historical Sciences, Professor, Corresponding Member of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine;

Volodymyr Baran, Doctor of Historical Sciences, Professor, Head of the Department of New and Modern History of Ukraine of Lesya Ukrainka Eastern European National University;

Mykhailo Delehan, Candidate of Historical Sciences, Deputy Director of the Transcarpathian Local History Museum named after Tivadar Lehoczky, Chairman of the Board of the Transcarpathian Regional Organization of the National Union of Local Lore Researchers of Ukraine

Recommended for publication by the Board of the National Union of Local Lore Researchers of Ukraine. Protocol No. 2 from June 15, 2018.

ЗМІСТ

ВСТУП	8		
РОЗДІЛ 1. Сучасна війна Росії проти України: історіографічні, джерелознавчі та методологічні аспекти	17		
1.1. Характеристика джерельної бази	17		
1.2. Здобутки вітчизняної історіографії	41		
1.3. Праці зарубіжних дослідників	57		
1.4. Російські наукові інтепретації	69		
1.5. Історико-теоретичні підходи	77		
РОЗДІЛ 2. Революція гідності (листопад 2013 – лютий 2014 рр.)	87		
2.1. Початок революції. 21–29 листопада 2013 р.	89		
2.2. Політична радикалізація. 30 листопада 2013 – 18 січня 2014 рр.	97		
2.3. Революційне повстання. 19 січня – 22 лютого 2014 р.	105		
РОЗДІЛ 3. Початок російського вторгнення в Україну	114		
3.1. Джерела, дискусії, періодизація	115		
3.2. Диверсії у Кримській автономії та Севастополі 20–28 лютого 2014 р.	120		
3.3. Окупація Кримського півострова 1–15 березня 2014 р.	130		
3.4. Анексія Криму 16–21 березня 2014 р. та її наслідки	143		
РОЗДІЛ 4. Розгортання російської агресії в український Донбас	152		
4.1. Руйнування правопорядку. 1 березня – 21 квітня 2014 р.	153		
4.2. Посилення антитерористичної операції. 22 квітня – 17 червня 2014 р.	161		
4.3. Мирний план П. Порошенка 18 червня 2014 р.	168		
4.4. Збиття малайзійського лайнера 17 липня 2014 р.	175		
4.5. Російський гуманітарний конвой 12–23 серпня 2014 р.	181		
4.6. Поразки українських військ. 24 серпня – 4 вересня 2014 р.	187		
РОЗДІЛ 5. Військово-політична ситуація на Донбасі у вересні 2014 – грудні 2017 рр.	195		
5.1. Укладення і крах першої Мінської угоди (5 вересня 2014 р.)	195		
5.2. Мінськ-2 (12 лютого 2015 р.) та його наслідки	211		
5.3. Зусилля з припинення війни у 2016 – 2017 рр.	223		
ВИСНОВКИ	232		
ДЖЕРЕЛА	239		
ДОДАТКИ	287		
Актуальні проблеми міжконфесійних відносин у сучасній Україні (за матеріалами газети «The New York Times»)	287		
Війна на Донбасі 2014 року: спроба усноісторичного дослідження	297		
ПОКАЖЧИК ІЛЮСТРАЦІЙ	303		
ABSTRACT	304		

CONTENTS

INTRODUCTION	8
CHAPTER 1. CONTEMPORARY RUSSIA'S WAR AGAINST UKRAINE: HISTORIOGRAPHICAL, SOURCE- STUDIES AND METHODOLOGICAL ASPECTS	17
1.1. Characteristics of the Source Base	17
1.2. Achievements of National Historiography	41
1.3. Works of Foreign Researchers	57
1.4. Russian Scientific Interpretations	69
1.5. Historical and Theoretical Approaches	77
CHAPTER 2. THE REVOLUTION OF DIGNITY (NOVEMBER 2013 – FEBRUARY 2014)	87
2.1. The Beginning of the Revolution. November 21–29, 2013	89
2.2. The Political Radicalization. November 30, 2013 – January 18, 2014	97
2.3. The Revolutionary Uprising. January 19 – February 22, 2014	105
CHAPTER 3. THE BEGINNING OF THE RUSSIAN INVASION INTO UKRAINE	114
3.1. Sources, Discussions, Periodization	115
3.2. Sabotages in the Crimean Autonomy and Sevastopol. February 20–28, 2014	120
3.3. The Occupation of the Crimean Peninsula. March 1–15, 2014	130
3.4. The Annexation of Crimea on March 16–21, 2014 and Its Consequences	143
CHAPTER 4. THE DEPLOYMENT OF RUSSIAN AGGRESSION IN UKRAINIAN DONBAS	152
4.1. The Destruction of the Rule of Law. March 1 – April 21, 2014	153
4.2. The Strengthening of the Anti-Terrorist Operation. April 22 – June 17, 2014	161
4.3. The Peaceful Plan of Petro Poroshenko on June 18, 2014	168
4.4. The Shoot-Down of the Malaysian Airliner on July 17, 2014	175
4.5. The Russian Humanitarian Convoy. August 12–23, 2014	181
4.6. Defeats of Ukrainian Troops. August 24 – September 4, 2014	187
CHAPTER 5. THE MILITARY-POLITICAL SITUATION IN DONBAS IN SEPTEMBER 2014 – DECEMBER 2017	195
5.1. The Conclusion and Collapse of the First Minsk Agreement (September 5, 2014)	195
5.2. The Minsk-2 (February 12, 2015) and Its Consequences	211
5.3. Efforts to Stop the War in 2016–2017	223
CONCLUSIONS	232
SOURCES	239
APPENDICES	287
Actual Problems of Interfaith Relations in Contemporary Ukraine (By the Newspaper The New York Times)	287
The War in Donbas in 2014: An Attempt to Conduct an Oral History Research	297
ILLUSTRATIONS INDEX	303
ABSTRACT	304

ВСТУП

Актуальність. Російське військове вторгнення в Україну, спочатку в Крим, а потім – на Донбас, що розпочалося 20 лютого 2014 р. у прихованій (гібридній) формі та триває донині всупереч нормам міжнародного права, стало яскравим історичним прецедентом у сучасному світі. Міжнародна спільнота вимушена докорінно переглянути своє ставлення до Російської Федерації. Оскільки бойові дії на сході України досі тривають, то запропонована тема вже за часовою наближеністю є надзвичайно злободенною. Російська агресія в Україну, по суті, є відліком нової «холодної війни». Її ще називають Другою холодною війною, адже перша завершилась розпадом СРСР 1991 р.

Збройний опір агресії Росії перебуває у затяжній фазі оборонної війни. Окупованими залишаються 43744 кв. км, або 7,2 % території України: Автономна Республіка Крим (26081 кв. км), м. Севастополь (864 кв. км), частина Донецької та Луганської областей (16799 кв. км), а непідконтрольними – 409,7 км українсько-російського кордону. Протягом перших чотирьох років (до 1 квітня 2018 р.) статус учасника бойових дій отримали в Україні майже 326 тис. осіб, 8,5 тис. з них поранено, а 3784 загинули, зокрема 554 вчинили самогубство (15 % від загиблих). Про втрати ворога нема достовірних даних.

Економічні збитки України склали щонайменше 100 млрд дол. США: 27 млрд – в Криму, 73 – на Донбасі. Їх деталізовано у звіті «Ціна агресії Кремля в Україні» (березень 2018 р.) економіста Андерса Аслунда з аналітичного центру «Атлантична Рада» у Вашингтоні¹. Анексований Крим й окупована частина Донбасу разом забезпечували 14 % внутрішнього валового продукту України. Найбільшими втратами стали нафтогазові ресурси в Криму із запасом у 30-40 млрд дол. Втрачено банківські активи:

¹ Åslund A. Kremlin Aggression in Ukraine: the Price Tag. Washington, 2018. 20 p.; Ворожко Т., Бедраченко О. Україна втратила \$100 млрд від агресії Росії // Голос Америки. 2018. 21 березня.

1,8 млрд дол. у Криму, 4,4 млрд на Донбасі. Упала вартість житла: на 80 % в Криму і на 50 % на Донбасі.

За даними заступника голови адміністрації президента України Дмитра Шимківа Україна втратила в Криму 3,6 % ВВП, 80 % нафтогазових покладів (1,62 трлн куб. м) на чорноморському шельфі, а на Донбасі – 15 % ВВП, 23 % товарного експорту, 25 % промисловості. Від 2014 р., коли Росія анексувала Крим і почала війну на Донбасі, Україна подала до міжнародних інстанцій десятки позовів. Після судових розглядів вона планує отримати від Росії близько 50 млрд дол. компенсації¹.

Щодо російської ціни агресії. У 2011 р. товарообіг між Україною і Росією досяг максимуму в 50,6 млрд дол. США й опустився до 39,6 млрд дол. до кінця 2013 р. Коли б Москва не перешкодила Києву підписати Угоду про асоціацію з Європейським Союзом, то подальше скорочення було б нешвидким. Натомість російський експорт в Україну зменшився втричі – з 24 млрд дол. (2013 р.) до 8 млрд (2017 р.). Тільки імпортозаміщення в оборонно-промисловому комплексі, втрата замовлень на українських невійськових підприємствах і ризики для банківського сектору обійшлися Росії в 50 млрд дол., або у п'ятеро більше, ніж очікувані збитки від асоціації України з ЄС². Особливим тягарем стала анексія Криму, де постійно зростає залежність від бюджетних вливань: у 2018 р. доходи півострова на 77 % забезпечені фінансовими ресурсами з Москви.

Інший ракурс перебігу війни. Англomовну версію доповіді «Українська економічна катастрофа 2013 – 2016 років», яку підготував економіст, старший науковий співробітник Інституту Катона у Вашингтоні Андрій Ілларіонов, презентовано 20 квітня 2017 р. Учений прийшов до висновку, що російська військова агресія – головна, але не єдина причина економічної кризи України вказаних років³. Національний банк України завдав не менш «смертельного удару»: обвалив гривню, спричинив валютну паніку, збільшив частку російських банків із 12 % до 40 %, наростив

¹ Відшкодування збитків і визнання агресії: що Україна вимагає від РФ у міжнародних судах // Слово і діло. 2018. 5 червня.

² Кулик С. Россия-Украина: цена развода. М., 2018. 40 с.; Хачатуров А. Цена развода // Новая газета. 2018. 26 апреля.

³ Доповідь Ілларіонова // Гордон. 2017. 10 травня.

сукупний державний зовнішній борг із 30,2 млрд дол. США до 43,8 млрд, розтратив міжнародні валютні резерви, знизив інвестиції в економіку, дозволив экс-президенту В. Януковичу приховати свої активи. Яскравою ілюстрацією катастрофічної втрати довіри до національної банківської системи стали результати електронного декларування українських політиків і чиновників, які зберігали щонайменше 2 млрд дол. готівкою.

Російська агресія проти України триває. Зусилля міжнародної дипломатії поки що безрезультатні. У черговій (третьій від 2014 р.) резолюції Генеральної Асамблеї ООН від 19 грудня 2017 р. «Стан у сфері прав людини в Автономній Республіці Крим і місті Севастополь» анексія півострову визнана окупацією. Україна позивається проти Росії в Міжнародному суді ООН, Європейському суді з прав людини, а також у Міжнародному кримінальному суді, де ситуація розглядається як «міжнародний збройний конфлікт».

На найвищому рівні міжнародних відносин ідеться про «відверте порушення суверенітету і територіальної цілісності України агресією збройних сил Росії, починаючи з лютого 2014 р.»¹. Росія кваліфікується «державою-агресором», а Крим і непідконтрольні райони Донбасу – «тимчасово окупованими територіями»². Російські найманці підпадають під кваліфікацію «іноземних бойовиків-терористів» відповідно до резолюції Ради безпеки ООН 2178 (2014) від 24 вересня 2014 р.

Антитерористична операція (АТО), розпочата на сході України 14 квітня 2014 р., замінена через чотири роки, 30 квітня 2018 р., – військовою – Операцією об'єднаних сил (ООС) з метою «відсічі та стримування збройної агресії Російської Федерації на території Донецької та Луганської областей», де ворожі 1-й і 2-й армійські корпуси укомплектовані російськими військовослужбовцями і підпорядковані 8-й загальновійськовій армії Росії.

Політичні та економічні санкції країн Заходу пригальмували російську агресію і спонукали до перемовин України і Росії у рамках Тристоронньої контактної групи (посередник Організація з безпеки і співробітництва в Європі) і Нормандської четвірки (посередники Німеччина і Франція). Основою завершення війни

¹ Заява за результатами 20-го Саміту Україна – ЄС // Президент України. 2018. 9 липня; Росія – агресор... // Європейська правда. 2018. 9 липня.

² Україна 2017 – 2018 / Кер. авт. кол. Ю. Якименко. К., 2018. С. 4-9.

на Донбасі служать Мінські домовленості (протокол від 5 вересня 2014 р., меморандум від 19 вересня 2014 р., комплекс заходів від 12 лютого 2015 р.).

Залишаються відкритими важливі питання щодо обороноздатності Української держави. Слушними є рекомендації британського військового експерта, полковника Глена Гранта, який в Україні працює від початку війни з Росією. Українська армія покращується, але слабка з точки зору якості старших командирів і штабів, щодо зв'язку, логістики, медичних послуг. Збройні Сили України зв'язані в одному місці, де повільно втрачають бойовий дух і боєприпаси. Натомість сепаратисти служать гарматним м'ясом. Їхнє завдання – бути «покупцями часу», поки Росія готується. Українські воєначальники вважають, що перемагають в обмеженій тактичній війні та не готові до стратегічної та оперативної війни, яка скоріше за все розпочнеться не на Донбасі, де військо України перебуває під критичним ризиком оточення. Тож армія має стати активною: батальйони – знищувати будь-яке заборонене озброєння, що не в зонах зберігання, і знищувати будь-які російські підрозділи, які нападають. Війська мусять готуватися до затоплення Чорноморського флоту в Севастополі, знищення російських танкерів в українських водах і Керченського мосту. До виконання може ніколи не дійти, але навчання необхідні¹.

Об'єктом дослідження у пропонованій монографії стала політична ситуація в Україні на тлі міжнародних відносин від листопада 2013-го до грудня 2017 р., за яких відбулася цілеспрямована підготовка і повномасштабне російське військово-окупаційне вторгнення де-факто на українську територію в межах історико-етнографічних регіонів Крим і Донбас.

Предметом дослідження є передумови, причини, привід, рушійні сили, хід подій, наслідки російської агресії в українські регіони Крим і Донбас у лютому 2014 – грудні 2017 рр. (із причинно-наслідковим акцентом на тісно пов'язаний феномен Революції гідності) та її сприйняття міжнародною спільнотою через призму публікацій впливового у світі щоденника «The New York Times».

При цьому слід відмітити, що для характеристики вказаного явища (сучасної російсько-української війни) у режимі реально-

¹ Grant G. How Ukraine can build an army to beat Putin // Kyiv Post. 2018. 31 January.

го часу Україна використовує наступні поняття, котрі відбиті в її правових актах: антитерористична операція; операція об'єднаних сил; збройна (військова) агресія, терористична та інформаційна війна Росії проти України; воєнний (збройний) конфлікт на сході України (в окремих районах Донецької і Луганської областей); тимчасова окупація Російською Федерацією Автономної Республіки Крим і міста Севастополь. У зарубіжних правових актах ідеться про збройний конфлікт на сході України (в окремих районах Донецької та Луганської областей); гібридну війну, військову агресію (інтервенцію) Росії проти України; незаконні військові дії (бойові операції) регулярних підрозділів Збройних сил Російської Федерації на території України; незаконна російська анексія та окупація Криму.

Хронологічні межі охоплюють період від початку Революції гідності в листопаді 2013 р., спровокованої антиєвроінтеграційним тиском Росії на вище керівництво України, і до грудня 2017 р. Нижня хронологічна межа є реальною точкою відліку багатогранного історичного явища, котре нами вивчається, а верхня – умовною, оскільки події тривають, насамперед обумовлена необхідністю впорядкувати наявний матеріал без огляду на видиму рубіжну точку. Останнім цілком формальним часовим рубежем сучасної російсько-української війни є перехід України 30 квітня 2018 р. від антитерористичної операції до військової – об'єднаних сил.

Збройна агресія Росії проти України розпочалася 20 лютого 2014 р., коли російські військові підрозділи в Криму порушили правила базування Чорноморського флоту Росії на території України. Ця дата зазначена на російській відомчій медалі «За повернення Криму», затвердженій 21 березня 2014 р. Верховна Рада України визнала 20 лютого 2014 р. днем початку російської агресії у заяві від 21 квітня 2015 р. та у Законі «Про внесення змін до деяких законів України щодо визначення дати початку тимчасової окупації» від 15 вересня 2015 р.

У лютому-березні 2014 р. основним театром війни (прихованої, гібридної) став Крим, де Росія комбінувала дії парамілітарних і регулярних військових формувань, окупувала й анексувала цю частину території України.

Від квітня 2014 р. центр протистояння перенесено до Донецької та Луганської областей. Тут російська тактика вже не була

такою успішною. Перша фаза війни тривала до вересня 2014 р. і завершилася підписанням «Мінського протоколу» (Мінськ-1). Друга фаза припала на грудень 2014 – лютий 2015 р., поки не набув чинності «Комплекс заходів щодо виконання Мінських угод» (Мінськ-2). Відтоді мовиться про обмежений позиційний воєнний конфлікт двох держав – Росії та України.

Географічні межі дослідження – територія України в сучасних державних кордонах включно з Кримським півостровом, окупованим й анексованим Росією в березні 2014 р. У вужчому просторовому вияві охоплено частину території України, а точніше чотири її адміністративно-політичні одиниці – Автономну Республіку Крим, місто Севастополь, Донецьку і Луганську області.

Найбільшу увагу приділено українському Донбасу, що опинився у вирі затяжної війни. Це менша частина Донецької та Луганської областей (приблизно 40 тис. кв. км), яка визначена у 2014 – 2018 рр. поняттями «територія проведення антитерористичної операції» (зона АТО), а від 30 квітня 2018 р. – «територія проведення військової операції об'єднаних сил» (зона ООС). Тут виділяться три типи територій: підконтрольна владі України; тимчасово окуповані (т. зв. «ДНР» і «ЛНР»); лінія зіткнення (розмежування) та «сіра зона», або ж «райони бойових дій» і «зони безпеки». Україна контролює більшу частину Донецької та Луганської областей, де в грудні 2016 р. проживало близько 2,6 млн осіб.

Нашою **метою** є аналітична реконструкція процесу розгортання і перебігу російської агресії в Україні в лютому 2014 – грудні 2017 рр. у цілісному вигляді та у тісному взаємозв'язку з Революцією гідності, що їй передувала як спротив повзучій «мирній окупації», на основі наведених фактів й оцінок на сторінках провідної американської газети «The New York Times».

У контексті головної мети поставлено наступні завдання:

- встановити історико-теоретичні, історіографічні, джерелознавчі підходи до вивчення сучасної російсько-української війни;
- провести логічно вмотивовану внутрішню періодизацію подій, висвітливши особливості кожного етапу;
- показати сприйняття розвинутими західними країнами російської агресії у Криму і на Донбасі на прикладі публікацій «The New York Times»;

– виявити внутрішні та зовнішні чинники, що перешкодили Україні та її союзникам ефективно протистояти Росії;

– з'ясувати наслідки російської агресії у Криму в лютому-березні 2014 р. і на Донбасі в березні 2014 – грудні 2017 рр. як для України, так і для світу загалом.

Ступінь дослідженості. Сучасна російсько-українська війна, як зазначалося, є надзвичайно актуальною проблемою новітньої історії України у глобальному вимірі. Її наукова розробка активно розпочалася і потребує вивчення широкого кола історичних джерел. Уже оприлюднено низку мемуарних, інформаційно-довідкових, усноісторичних, науково-популярних, наукових праць. Детальніше про це йдеться далі в розділі, присвяченому джерелам, історіографії та методології проблеми, а також на початку інших розділів. Відзначимо, що автор цієї монографії вніс лепту в наукову розробку обраної теми й оприлюднив шість одноосібних наукових статей, зокрема три у фаховій періодиці, а також одну в співавторстві (див. відповідний список наприкінці книжки).

Головним джерелом для вивчення обраної теми слугують публікації якісної світової періодици, насамперед – найстарішої (заснована 1851 р.) щоденної газети США «The New York Times» (українською – «Часи Нью-Йорка»). Нині це третій за тиражем щоденник у Сполучених Штатах (після «USA Today» та «The Wall Street Journal») та 17-й у світі станом на 2016 р. У «The New York Times» працювало майже 1,3 тис. кваліфікованих журналістів, а сама газета належить до найпливовіших газет сучасності. У 2014 – 2017 рр. вона виходила у будні тиражем близько 0,7 млн прим., а у неділю – понад 2 млн прим. Новини на її веб-сайті, що має три версії: англо-, іспано- і китайськомовну, щоденно читає понад 2,6 млн електронних передплатників, а протягом місяця близько 130 млн осіб з усього світу (грудень 2017 р.)¹. Загалом нами уважно проаналізовано 401 публікацію, що побачили світ в електронній та друкованій версіях «The New York Times».

Наукова новизна. Оскільки запропонована тема вже активно розробляється ученими-істориками, фахівцями зі споріднених чи суміжних галузей знань, то у науковий обіг прагнемо повноцінно ввести нове коло оприлюднених джерел і вивірених

інтерпретацій багатьма мовами, насамперед англійською, що істотно впливають на пошук й утвердження усталених парадигмальних підходів. Слід зауважити те, що події вивчаються нами в режимі реального часу з урахуванням сучасних джерелознавчих методик, зокрема й усноісторичних. Вважаємо, що своїм монографічним дослідженням вносимо інтелектуальну лепту в спільну справу всіх розвинутих країн і цивілізованого світу, а саме: у деокупацію та реінтеграцію в Україну територій, тимчасово захоплених Росією.

Щодо наукової **гіпотези**, яка впливає з аналізу наявних документів і матеріалів. Поділяємо концептуальну точку зору визначного американського мислителя, професора Стенфордського університету Френсіса Фукуями про те, що доля сучасного світу вирішується в Україні, де змагаються демократичні моделі управління державою та їхні альтернативи¹. Протягом короткого часу тут відбулися дві потужні соціальні мобілізації – Помаранчева революція та Євромайдан (Революція гідності), що встановили нові політичні режими. Проте здобутки Помаранчевої революції нівелювали протиріччя між силами, які прийшли до влади, між президентом В. Ющенком і главою уряду Ю. Тимошенко, які не змогли подолати корупцію і вплив олігархів. Євромайдан став подією світової історії, грандіозною битвою за розширення демократії. Його значення виходить далеко за межі України, де вдалося імплементувати засади публічного управління.

Сучасна держава імперсональна, тобто правителі обстоюють інтереси суспільства, а не власні. Саме тут спостерігається протистояння Заходу і Росії, адже режим В. Путіна (персоналістська автократія) – клептократичний. По-перше, російська агресія в Україну покликана надати довговічності цьому режиму, перефокусуючи суспільну увагу з внутрішніх деформацій та деструкцій на штучно витвореного «зовнішнього ворога». По-друге, тривалість і завершення сучасної російсько-української війни, післявоєнне врегулювання відносин нині де-факто воюючих країн перебуває в прямій залежності від прискореної модернізації України в євроінтеграційно-атлантичному фарватері та демокра-

¹ The New York Times // En.wikipedia.org.

¹ Фукуяма Ф. Євромайдан – це грандіозна битва за розширення демократичних форм правління // Дзеркало тижня. 2015. 23 жовтня.

тизації Росії, подолання нею авторитарно-тоталітарного синдрому. По-третє, завершення війни можливе в доволі короткому часі, а подолання її наслідків триватиме щонайменше протягом життя одного покоління.

Структура. Пропонована монографія складається зі вступу, п'ятьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Для кращого сприйняття і візуалізації положень дослідження підібрано ілюстративний матеріал, що розміщено в його тексті та відображено у прикінцевому покажчику.

Зауваги. Науково-довідковий апарат оформлено відповідно до чинних національних стандартів України «Бібліографічне посилання» (ДСТУ 8302:2015) та «Бібліографічний опис скорочення слів і словосполучень українською мовою» (ДСТУ 3582:2013). У посторінкових посиланнях подаємо скорочені бібліографічні описи наведених публікацій (без розгорнутих по можливості заголовків і підзаголовків, назв місця видання, друкарень і видавництва, режимів доступу до електронних версій), оскільки вони вичерпно описані у списку джерел. У посиланнях до другого, третього (за винятком підрозділу 3.2), четвертого і п'ятого розділів задля уникнення численних повторень назви джерела («The New York Times») вказується лише дата (рік, місяць, день) появи конкретної публікації.

РОЗДІЛ 1.

Сучасна війна Росії проти України: історіографічні, джерелознавчі та методологічні аспекти

Сучасну історію України здебільшого розглядають у традиційних лінійно-еволюціоністських схемах державо- і націотворень, а також під кутом зору історичної екзистенції, в категоріях розриву, перервності, виникнення, занепаду, розмаїття форм і конфігурацій. Невідкладним видається вивчення громадянського суспільства, у т. ч. перемоги Євромайдану, за допомогою усно-історичних інструментів¹. Адже невдовзі ці можливості для відображення соціального середовища будуть назавжди втрачені.

Поглиблений інтерес до сучасної історії вимагає скрупульозного підходу до ретельного відбору й сумлінного аналізу широкого кола історичних джерел, а також копітких міждисциплінарних досліджень, які адекватно відображають багатогранні здобутки на царині гуманітарних і соціальних наук: історичних, політичних, юридичних, економічних, соціологічних, філософських, філологічних. Всебічно враховуючи виразну специфіку пропонованої роботи та її колосальну емпіричну базу, зосередимо увагу на важливих моментах у джерелознавчому, історіографічному та історико-теоретичному вимірах.

1.1. Характеристика джерельної бази

Як відомо, коло історичних джерел з цієї проблематики є надзвичайно різноманітним і величезним. Це стосується насамперед

¹ Бондар В. Сучасна українська історіографія в контексті світових тенденцій // Дисциплінарні виміри української історіографії. К., 2015. С. 275-318.

офіційних документів і матеріалів багатьма мовами, які перебувають у відкритому медійному доступі. Їх видавниками є суверенні держави, міжнародні організації, уповноважені особи. З одного боку, вони витримані в належному діловому стилі, а з іншого – у доступній формі повідомляють пересічним громадянам про складну проблематику, що впливає на їхній політичний вибір. У них відбито не тільки історичні факти, але й належний понятійно-категоріальний апарат.

Ключовими для проблематики, що нами вивчається, є рішення Організації Об'єднаних Націй. Йдеться про резолюції Генеральної асамблеї ООН, зокрема за № 68/262 від 2014 р. щодо територіальної цілісності України. Про це детальніше ведемо мову далі, торкаючись історико-теоретичних аспектів дослідження російсько-української війни, що триває від 2014 р. донині. Вельми насиченою фактичним матеріалом є серія доповідей Управління Верховного комісара ООН з прав людини, що доступні на офіційному сайті (ohchr.org)¹. Усіх їх у квітні 2014 – березні 2018 рр. оприлюднено 24 трьома мовами – англійською, українською, російською. Це документи обсягом від 27 до 65 друкованих сторінок.

На офіційному веб-порталі Верховної Ради України (rada.gov.ua) вміщено національні нормативні акти, а також у перекладі українською понад два десятки документів Парламентської асамблеї Ради Європи: резолюцій, рекомендацій, декларацій тощо². Схарактеризуємо й зreferуємо найважливіші з них, зберігаючи мовно-сміслові та мовно-стилістичні особливості. У трьох резолюціях Парламентської асамблеї Ради Європи (ПАРЄ) 2014 р. – «Функціонування демократичних інститутів в Україні» (№ 1974), «Останній розвиток подій в Україні: загроза функціонуванню демократичних інститутів» (№ 1988), «Перегляд по суті раніше ратифікованих повноважень російської делегації» (№ 1990) – послідовно оцінено динаміку й особливості політико-правової ситуації. Політичну кризу в Україні безпосередньо спричинили протести (Євромайдан) після 21 листопада 2013 р., коли офіційний Київ неочікувано призупинив процедуру підписання з Європейським Союзом Угоди про асоціацію, включаючи Угоду про поглиблену і всеохоплюючу зону віль-

¹ Reports on the human rights situation in Ukraine / Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights. 2014 – 2018.

² Верховна Рада України [Лінки]: Міжнародна діяльність. Міжнародні парламентські організації. Парламентська асамблея Ради Європи. 2014 – 2018.

ної торгівлі. Доти українська влада повністю підтримувала її підписання на найближчому Вільнюському саміті східного партнерства 28-29 листопада 2013 р., проте під тиском Росії змінила своє рішення, відтак поліція і спецслужби надмірно і неспівставно застосували насильство проти протестуючих. На Майдані 18–20 лютого 2014 р. загинуло понад сто протестувальників і 17 міліціонерів через використання снайперів і бойових набоїв українською владою. Після 21 лютого 2014 р. в Києві встановилася нова легітимна влада. Демократичним змінам в Україні зашкодила російська військова агресія і подальша анексія Криму, що стало явним порушенням міжнародного права. Так званий референдум у Криму 16 березня 2014 р. був неконституційним, а його явка і результати – неправдоподібними. Наслідок референдуму і незаконна анексія території не мають юридичної сили і не визнаються Радою Європи. Порушивши суверенітет і територіальну цілісність України анексією Криму і збройною окупацією, Росія створила загрозу стабільності та миру в Європі. У зв'язку з денонсацією Росією угод, укладених з Україною 1997 р. щодо розташування Чорноморського флоту в Криму, ПАРЄ закликала Росію невідкладно вивести свої війська з Криму.

У резолюціях 2015 р. – «Гуманітарна ситуація: українські біженці і переміщені особи» (№ 2028), «Оскарження з суттєвих причин усе ще непідтверджених повноважень делегації Російської Федерації» (№ 2034), «Розгляд скасування раніше затверджених повноважень делегації Російської Федерації» (№ 2063), «Зниклі особи під час конфлікту в Україні» (№ 2067) – чітко визначено пряме втручання і військову інтервенцію Росії на територіях Донецької та Луганської областей, контрольованих проросійськими незаконними формуваннями. У результаті анексії Криму Росією і збройного конфлікту в українському Донбасі понад 921 тис. осіб (станом на 23 січня 2015 р.) переміщені в межах України, понад 524 тис. осіб звернулися за притулком у Росії, а кілька тисяч – в інших європейських країнах, в основному в Польщі та Білорусі. Понад 2 млн осіб залишилися на територіях, контрольованих сепаратистськими силами, де нестабільність, серйозні порушення прав людини і неадекватні умови життя. ПАРЄ спонукала органи російської влади у де-факто незаконно контрольованому Криму дотримуватись усіх обов'язків держави-окупанта у відповідності до міжнародного гуманітарного права і скасувати незаконну анексію. Росію засуджено за постачання озброєння бойо-

викам і приховування військових дій російських військ у східній частині України. ПАРЄ вимагала від Росії негайно вивести з української території всі свої війська, включаючи приховані, припинити надходження російських добровольців у зону конфлікту, співпрацювати у розслідуванні збиття літака Малайзійських авіаліній, ознайомити громадську думку з точною інформацією про участь російських регулярних збройних сил у військовому конфлікті в Україні.

У резолюціях 2016 р. – «Гуманітарні занепокоєння щодо людей, захоплених під час війни в Україні» (№ 2112), «Політичні наслідки російської агресії в Україні» (№ 2132), «Засоби правового захисту у випадках порушень прав людини на українських територіях, непідконтрольних українській владі» (№ 2133) – відзначено, що після незаконної анексії Криму і початку військової агресії у Луганській та Донецькій областях налічувалося понад 9,3 тис. убитих, 21,5 тис. поранених, 1,5 млн переміщених, сотні українських військових і цивільних узято у полон або викрадено. Звільнено 3015 осіб, але 123 полонених залишалися у сепаратистів, 693 зникли безвісті. Полонені часто ставали жертвами страт, катувань, сексуального насильства. ПАРЄ знову засудила анексію Криму та його подальшу інтеграцію з Росією, зокрема визнала нечинними незаконні вибори до російського парламенту 18 вересня 2016 р., закликала російську владу скасувати незаконну анексію і дозволити Україні відновити контроль над півостровом. Підкреслено нелегітимність самопроголошених «республік» Донецька і Луганська («ДНР» і «ЛНР»), створених Росією. Одночасно схвалено попередню доповідь Спільної групи з розслідування від 28 вересня 2016 р. про кримінальне розслідування стосовно літака рейсу МН17, збитого ракетною системою «Бук» з території проросійських бойовиків, яку завезли з Росії та туди ж вивезли.

Доступними для наукового аналізу є матеріали органів українського і зарубіжного правосуддя щодо поточних обставин і наслідків сучасної війни Росії проти України, а також діянь конкретних персоналій. Зі свого боку Міжнародний Суд, головний судовий орган ООН, 17 січня 2017 р. оприлюднив комюніке з приводу позовної заяви України проти Російської Федерації¹. Напередодні

¹ Позовні вимоги та претензії України до РФ в Суді ООН // Європейська правда. 2017. 17 січня.

Україна порушила справу проти Росії, звинувативши її в порушенні Міжнародної конвенції про боротьбу з фінансуванням тероризму від 9 грудня 1999 р. і Міжнародної конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації від 21 грудня 1965 р. Україна навела перелік конкретних злочинів, за які просить покласти міжнародну відповідальність на Росію, що ратифікувала вказані міжнародно-правові акти. Це терористичні акти, вчинені в Україні ставлениками Росії: збиття літака Малайзійських авіаліній; обстріл мирних жителів, у т. ч. у містах Волноваха, Маріуполь, Краматорськ; вибухи, спрямовані проти мирних жителів, у т. ч. в м. Харків. Окремо йдеться про систематичну дискримінацію і приниження кримських татар й українських громад у Криму як противників окупаційного режиму. 12 червня 2018 р. Україна подала Меморандум у справі щодо застосування Міжнародної конвенції про заборону фінансування тероризму і Міжнародної конвенції про ліквідацію усіх форм расової дискримінації¹. Меморандум складається з 29 томів (366 сторінок основного тексту і додатків), містить понад 17,5 тис. сторінок свідчень, документів, інших доказів. Загалом розгляд цієї справи триватиме декілька років.

Важливою групою джерел з історії сучасної російсько-української війни є публічні та непублічні документи провідних країн, як, приміром, неофіційний документ Ради міністрів Євросоюзу в закордонних справах у Брюсселі від 19 березня 2018 р. авторства 13 держав – Великобританії, Данії, Естонії, Ірландії, Латвії, Литви, Польщі, Словаччини, Словенії, Фінляндії, Хорватії, Чехії, Швеції – щодо реформ в Україні, що досягли критичної точки². Констатовалося, що виконання важливих реформ (пенсійної, освітньої, медичної та ін.) відставало від планів або завмерло. За цих умов президентські та парламентські вибори 2019 р. – випробування для України. Тому країни-члени ЄС заохотили українське керівництво до удосконалень: антикорупційних, правоохоронних, виборчих, у сферах правосуддя, приватизації, енергоефективності, дерегуляції. Також вони заздальгід підтримали Україну під час запланованих виборів у протидії російській дезінформації, кібератакам тощо.

¹ Зеркаль О. День доказів у Гаазі: детально про позов України // Європейська правда. 2018. 12 червня.

² Як зберегти Україну на шляху реформ // Європейська правда. 2018. 19 березня.

Багато вагомих відомостей доволі щедро презентовано для загалу державними інституціями України. Так, на сайті Головного управління розвідки Міністерства оборони України (gur.gov.ua) містяться ілюстровані аналітичні матеріали «Збройна агресія Росії проти України» та «Військовослужбовці ЗС Росії, які брали участь у бойових діях на території України». А на власне веб-сайті Міністерства оборони України (mil.gov.ua) періодично оновлюється поіменний список загиблих українських воїнів (останній охопив часові межі від 13 квітня 2014-го до 23 травня 2018 рр.)¹. Подібних і дотичних матеріалів оприлюднено на офіційних сайтах України чимало. Вони заслуговують окремого джерелознавчого дослідження. Зосередимо увагу лише на промовистих публікаціях.

У рамках досудового розслідування щодо ведення Російською Федерацією агресивної війни Генеральною прокуратурою України (gp.gov.ua) станом на серпень 2017 р. досліджено обставини Іловайської трагедії². Встановлено наступне. У район м. Іловайськ Донецької області у ніч на 24 серпня 2014 р. вторглися регулярні російські війська у складі 9 батальйонно-тактичних груп: 3,5 тис. осіб, 60 танків, 320 бронемашин, 110 гармат, мінометів, протитанкових ракетних комплексів. Російські нападники спочатку на своїй техніці нанесли розпізнавальні позначки українських підрозділів, а потім умисно затягнули перемовини, облаштувавши вигідні вогневі позиції. 29 серпня 2014 р. за наказом свого Генерального штабу російські військові впритул розстріляли з важкого озброєння українські колони, що відходили, разом із трьома полоненими російськими десантниками. Учинено віроломне вбивство 366 українських воїнів, 429 отримали поранення, 300 потрапили у полон. Збройні сили України втратили озброєння і техніку на майже 300 млн грн. Безпосередньо відповідальний за злочин – перший заступник начальника Генштабу Збройних сил Росії Микола Богдановський, якому оголошено підозру у вчиненні кримінальних правопорушень (посягання на територіальну цілісність і недоторканість України; ведення агресивної війни; по-

¹ Поіменний список безповоротних втрат військовослужбовців Збройних Сил України за період з 13 квітня 2014 року по 23 травня 2018 року // Міністерство оборони України. 2018. 24 травня.

² Результати розслідування Іловайської трагедії // Генеральна прокуратура України. 2017. 14 серпня.

рушення законів і звичаїв війни, поєднані з умисним вбивством). Загалом станом на 14 серпня 2017 р. українською прокуратурою притягнуто до кримінальної відповідальності 43 громадян Росії, у т. ч. 11 високопосадовців (міністр оборони Сергій Шойгу, перший заступник міністра оборони – начальник Генштабу Валерій Герасимов, ще 9 генералів). Їх оголошено в розшук. Водночас виявлено низький рівень боєготовності та боєздатності Збройних сил України, факти дезертирства і невиконання наказів, помилки планування і проведення військових операцій.

Значний джерельний масив складають документи і матеріали, оприлюднені за кордоном державними і політичними діячами й установами. Приміром, доповідь «Російські воєнні злочини в Східній Україні в 2014 році» представлена депутатам Європарламенту в Брюсселі 5 квітня 2016 р. Це результат розслідування групи волонтерів під головуванням депутата польського парламенту (сейму) Малгожати Госевської¹. У доповіді, що має видання англійською та українською мовами, детально описано воєнні злочини, здійснені на сході України і Криму 2014 р. солдатами і посадовцями Російської Федерації, бойовиками з числа проросійських сепаратистів. Йдеться про такі злочини, як незаконне позбавлення волі, фізичні та психічні тортури, пограбування і вбивства. Доповідь складено на основі понад 60 інтерв'ю, які польські експерти провели з полоненими. У каталозі виконавців злочинів подано короткі характеристики, прив'язки до описів місць вчинення злочинів, фотографії. На підставі цієї доказової документації надіслано спеціальне повідомлення до Міжнародного кримінального суду в Гаазі.

Оприлюднено десятки документів, які лежать наріжним каменем платформ провідних партій європейських країн щодо російсько-української війни. Наприклад, наприкінці 2016 р. свою позицію стосовно Росії докладно виклала впливова у бундестазі фракція Християнсько-демократичного союзу / Християнсько-соціального союзу, що формує урядові коаліції та править Німеччиною від 2005 р. донині². Подано вичерпну відповідь на два знакові й гострі питання: яка нині Росія та які щодо неї

¹ Російські воєнні злочини в Східній Україні в 2014 р. / Під кер. М. Госевської. Брюссель, 2016. 153 с.

² Ми вступили з РФ у геостратегічну суперечку через Україну... // Володимир Ар'єв. 2016. 2 грудня.

Зміст	
1. Мета і призначення доповіді	4
2. Методологія збору інформації	10
2.1. Ідентифікація та локалізація жертв воєнних злочинів	11
2.2. Розміри з жертвами і свідками та збір доказів	12
2.3. Ідентифікація виконавців воєнних злочинів	14
3. Ситуація у Східній Україні, пов'язана з українсько-російським конфліктом	15
3.1. Донецька область – Донецька народна республіка	20
3.2. Район Маріуполя	24
3.3. Луганська область – Луганська народна республіка	25
4. Місця і виконавці злочинів, вказані у свідченнях жертв	29
4.1. Аеродром, Міська контора	31
4.2. Донецьк, шлюб конвоювання сепаратистів	34
4.3. Донецьк, будинок, яку використовувало ПУ СВ-01 Армії Російської Федерації	42
4.4. Донецьк, резиденція батальйону „Отмен” Російської православної армії	45
4.5. Донецьк, батальйон „Восток”	50
4.6. Донецьк, батальйон „Сомал”	54
4.7. Донецьк, резиденція батальйону „Спартак”	58
4.8. Донецьк, резиденція внаслідок Донецької народної республіки і батальйону „Восток”	65
4.9. Донецьк, резиденція батальйону „Восток”	71
4.10. Горлівка, будинок прокуратури	73
4.11. Горлівка, загони самооборони Донецької народної республіки	76
4.12. Горлівка, НКВД, Донецької народної республіки	79
4.13. Краматорськ	84
4.14. Луганськ, резиденція групи шашкового реалізація „Бермек”	88
4.15. Луганськ, вісісера контора Луганської народної республіки	92
4.16. Макіївка, загін дозимова контроль	96
4.17. Макіївка, Російська православна армія	100
4.18. Перевальськ, Базисна національна параді	105
4.19. Розівка, батальйон Св. Георгія	108
4.20. Славянськ, загони самооборони Донецької народної республіки	112
4.21. Славянськ, КПЗ робочої міліції	118
4.22. Сібірка, пост міліції	123
4.23. Сімферополь, резиденція кримської армії	128
4.24. Донецьк (Росія), місце депортації ФСБ Російської Федерації	131
5. Опис виконавців злочинів	135

Зміст видання: *Russian War Crimes in Eastern Ukraine in 2014: Report [by a Member of the Polish Parliament Małgorzata Gosiewska]*. 153 p.

можливості Заходу? Як впливає з документа, провідна політична сила сучасної Німеччини прагне партнерських відносин із Росією за умови припинення агресії проти України. Росія порушила міжнародне право анексією Криму та інтервенцією у Донбас, де вчинила численні тяжкі порушення прав людини. Вимоги Росії визнати території колишнього Радянського Союзу власною сферою інтересів суперечать міжнародному праву. Росія вбачає загрозу власній непривабливій та неефективній системі у втіленні успішних європейських моделей у «братніх країнах», як-от в Україні.

Особно підкреслено, що масштабна антизахідна пропаганда у Росії покладає на уявного «зовнішнього ворога» відповідальність за внутрішні проблеми, поразку в пострадянській модернізації країни. Справжня причина її економічної кризи не у санкціях Заходу. Росія страждає від структурних недоліків, нездійснених реформ, деіндустріалізації, дефіциту механізмів правової держави, величезної корупції та бюрократії, що призводять до відсутності прямих зарубіжних інвестицій та витоку капіталу. Росія самоізолювалася через свою політику агресивного пострадянського ревізіонізму, чим де-факто сприяла відродженню НАТО. У такій ситуації Захід потребує у відносинах з Росією стільки обороноздатності, скільки необхідно, а діалогу стільки, скільки можливо.

Вельми примітна констатація провідної парламентської сили Німеччини про те, що вступивши з Росією у геостратегічну суперечку через Україну, ЄС веде мирну політику. Захід прагне зробити європейський шлях України історією успіху всупереч російським спробам дестабілізації. При цьому нема жодних сумнівів, що Крим і Донбас є невід’ємними частинами території незалежної України.

Відзначимо зусилля міжнародного історико-просвітницького, благодійного і правозахисного товариства «Меморіал» (Москва), що протягом 2014 – 2016 рр. моніторило ситуацію. Це засвідчує тематична підбірка «Україна: протистояння»¹. У травні 2014 р. «Меморіал» оприлюднив документальну доповідь Олега Орлова та Яна Рачинського «Неспроможний референдум», де йшлося про права людини в Донецькій області напередодні, під час і після

¹ Україна: протистояння. Темат. подборка док. Правозащит. центра «Меморіал». 2014 – 2016.

т. зв. референдуму про майбутнє самопроголошеної «ДНР»¹. Автори відвідали Донецьчину, опитали свідків і вивчили розміщені в інтернеті відеоматеріали.

Правозащитный центр «Мемориал»	
	
МЕЖДУ ПЕРЕМИРЬЕМ И ВОЙНОЙ	
Предисловие	2
1. Введение	4
2. Разнесение военных объектов среди жилых массивов, неизбирательные удары по населенным пунктам	6
2.1. Донецк	11
2.1.1. Микрорайон «1-я площадка» (Куйбышевский район)	12
2.1.2. Гибель и ранение пассажиров автобуса	13
2.1.3. Территория больницы № 21	14
2.1.4. Путиловский рынок (Киевский район)	16
2.1.5. Поселок Новороссийский (Киевский р-н)	18
2.1.6. Поселок Горького (Киевский р-н)	20
2.1.7. Улица Буслева, бомбоубежище на Киевском проспекте (Киевский р-н)	20
2.1.8. Поселок «Азотный» Куйбышевского района	21
2.2. Разрушение сел Новосветловка и Хращеватое Луганской области	23
2.2.1. Гибель мирных жителей при выезде из села Хращеватое 18 августа 2014 г.	28
2.3. Город Первомайск	33
2.4. Город Полтавская	37
2.5. Город Дебальцево	41
2.6. Город Мариинка	44
3. Гуманитарная ситуация	46
3.1. Гуманитарная ситуация на территориях, контролируемых сепаратистами ..	46
3.2. Гуманитарная ситуация на территориях, контролируемых правительством Украины	53
4. Выводы	57

Обкладинка зі змістом: *Между перемирием и войной. Москва, 2015. 57 с.*

¹ Несостоятельный референдум. М., 2014. 31 с.

Наступна доповідь «Між перемир'ям і війною» підготовлена за результатами поїздки у листопаді – грудні 2014 р. у населені пункти Луганської та Донецької областей, які контролювали сепаратисти і законна влада¹. Увага прикута до дотримання міжнародного гуманітарного права, обстрілів поселень, поранень і загибелі мирного населення. Учасники місії опитали місцевих жителів, відвідали лікарні, пункти гуманітарної допомоги. Зібрані факти дозволили російським правозахисникам ствердити, що принаймні з другої половини серпня 2014 р. збройний конфлікт у Донецькій та Луганській областях набув характеру міжнародного – між Україною та Росією. Раніше, 11 липня 2014 р., «Меморіал» кваліфікував «антитерористичну операцію» як збройний конфлікт неміжнародного характеру відповідно до критеріїв другого додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р. Ключову роль в ескалації конфлікту в березні – червні 2014 р. зіграла Росія, де теле- і радіоканали вели агресивну пропаганду насилля і збройного спротиву владі України. Із Росії через кордон неофіційно поставляли зброю сепаратистам, спрямовували і проплачували потік осіб для участі в конфлікті.

Восени 2015 р. і навесні-влітку 2016 р. московський «Меморіал» і Харківська правозахисна група провели моніторинг у зоні збройного конфлікту на сході України за фінансової підтримки Організації з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ)². Зокрема, звіт «Ситуація з правами людини на територіях поблизу лінії розмежування в Донецькій та Луганській областях (квітень – червень 2016)» (автори Юрій Асеев, Сергій Давідіс, Володимир Малихін, Олег Орлов, Олександр Павліченко, Ян Рачинський, Яна Смельянська, Олександр Черкасов) оприлюднили на брифінгу в рамках наради ОБСЄ з людського виміру у Варшаві у вересні 2016 р. й випустили окремим виданням.

Відомо про низку громадських ініціатив щодо належного формування джерельної бази сучасної російсько-української війни. Книжка «Вторгнення в Україну: Хроніка російської агресії»

¹ Между перемирием и войной. М., 2015. 57 с.

² Ситуация с гражданским населением в Донецкой и Луганской областях. 28 сентября – 4 октября 2015 г. М., 2015. 46 с.; Ситуация с правами человека на территориях вблизи линии разграничения в Донецкой и Луганской областях (апрель – июнь 2016). Х., 2016. 68 с.

(2016, 2017), що вийшла українською і російською мовами, стала результатом дворічної праці волонтерської розвідувальної групи «Інформаційний спротив»¹. До неї ввійшли колишні військові офіцери (полковники і підполковники) Дмитро Тимчук, Юрій Карін, Костянтин Машовець, В'ячеслав Гусаров. В їхньому виданні безпосередньо відображена війна на Донбасі. Окремо висвітлено її етапи і тактику дій, структуру, чисельність й озброєння російсько-терористичних військ (згідно з трактовкою авторами), особливості інформаційної війни Росії проти України.

Серед важливих історичних джерел традиційно чільне місце займає мемуаристика, вітчизняна і зарубіжна. Це також стосується і проблематики, що нами вивчається. Колишній віце-президент США Джо (Джозеф) Байден видав мемуари «Пообіцяй мені, тату!» (2017)². Це перша книга політика світового рівня, що детально описує анексію Криму і війну на Донбасі. Джо Байден, який належить до найбільших друзів України, докладно розповів про кожен із шести своїх візитів до Києва в статусі віце-президента Сполучених Штатів. У грудні 2015 р. Дж. Байден прямо, без евфемізмів заявив депутатам Верховної Ради: «Перед вашою державою стоять дві великі загрози – російська агресія і суцільна корупція». І висловив сподівання, що народні обранці увійдуть в історію, як засновники нової України, по справжньому демократичної. Його надії справдилися частково.

Зі свого боку Лоран Фабіус, міністр закордонних справ Франції 2012 – 2016 рр., підкреслив, що поворотним моментом у розростанні вогнища конфлікту став брак лідерства і рішучості з боку США. На тому він спеціально наголосив: «Коли будуть писатися підручники з історії, ми побачимо, що це було поворотним пунктом не лише у близькосхідній кризі, а й в Україні і Криму»³. Із цим важко не погодитися.

Міністр закордонних справ Великобританії Борис Джонсон (13 липня 2016 – 9 липня 2018) у статті з нагоди четвертих роковин незаконної анексії Криму датував її відлік таємним рішенням

¹ Вторжение в Украину. К., 2016. 240 с.; Тимчук Д. та ін. Вторгнення в Україну. К., 2017. 240 с.

² Biden J. Promise Me, Dad. New York, 2017. 264 p.

³ Фабіус каже, що нерішучість Обами дорого коштувала Україні // Українська правда. 2016. 17 лютого.

російської верхівки в Кремлі в ніч на 22 лютого 2014 р.¹. Пізніше для видимості законності придумали інсценізацію фіктивного референдуму. Захоплення Росією Криму стало першим випадком насильної анексії території європейської держави і першим випадком насильної зміни європейських кордонів від 1945 р. Після анексії Криму Росія направила війська на український схід (Донбас), де загинуло понад 10 тис. осіб, а 2,3 млн осіб покинули домівки. Російська ракета, запущена з території, що підконтрольна проросійським бойовикам, збила авіалайнер, убивши 298 іноземців, зокрема 10 британців. На переконання міністра Б. Джонсона, санкції стосовно Росії посилюватимуться до тих пір, поки Крим буде під контролем Кремля і на сході України не втілять Мінські угоди.

Як відомо, на період головування Литви в Європейському Союзі (перша половина 2013 р.) припала підготовка до підписання Угоди про асоціацію з Україною. Провал Вільнюського саміту східного партнерства 28-29 листопада 2013 р., протести в Україні на зламі 2013 – 2014 рр., Євромайдан, анексія Кримського півострова, загострення на Донбасі, початок антитерористичної операції підштовхнули знаного литовського державного діяча Вітаутаса Ландсбергіса до написання книжки «Українська голгофа 2013 – 2014» (2015)². Як лідер громадсько-політичної організації «Саюдіс» («Рух») 1988 – 1992 рр., голова парламенту Литви 1990 – 1992, 1996 – 2000 рр., депутат Європарламенту 2004 – 2014 рр., В. Ландсбергіс тісно співпрацював з українськими політиками від появи Народного руху України, взяв участь у врегулюванні політичної кризи 2004 р., перебував на київському Євромайдані. На його погляд, Революція гідності підштовхнула Україну стати на шлях європейської інтеграції, а Литва мусить забезпечити себе від можливого сценарію на прикладі Криму й Донбасу.

В «Українській голгофі» події описано у хронологічному порядку: підготовка асоційованого членства України в ЄС і проведення саміту у Вільнюсі, Революція гідності й анексія Криму, пе-

¹ Johnson B. Four years since the illegal annexation of Crimea // Gov.uk. 2018. 22 February.

² Лукачук О. Що говорять про сучасну Україну в Литві? Vytautas Landsbergis. Ukrainos golgota 2013 – 2014. Vilnius, 2015. 297 p. // Історичні та культурологічні студії. 2014 – 2015. Вип. 6-7. С. 463-466.

ребіг російсько-української війни. Подібно до знаного француза Л. Фабіуса, видатний литовець В. Ландсбергіс вважає російську агресію відповіддю на вагання ЄС і США. Загалом же у Литві Революцію гідності сприймають як початок збройного конфлікту з Росією, що підтверджує значна кількість жертв на Майдані.

З'явилося доволі різнопланових літописно-мемуарних видань пересічних людей та медійних фахівців¹. Так, учасниця Майдану киянка Юлія Орлова із своїх постів у мережі Фейсбук створила відразу за гарячими слідами «111 днів Майдану» – щоденник чи *timeline*-роман історичних подій у Києві протягом чотирьох місяців (листопад 2013 – лютий 2014). У ньому відзначається, що кийвська протестна культура стала визначним явищем новітньої всесвітньої історії. Публіцистична книга «Фантомна біль #maidan» розповіла про звичайних громадян, які проявили неймовірну єдність і величезну віру, образно кажучи, перетворившись за одну зиму в націю. У книзі «94 дні» за матеріалами служби новин популярного українського телеканалу «1 + 1» відтворено хронологію Революції гідності. Це колективне бачення переломної сторінки у житті країни очима журналістів, операторів, редакторів, ведучих. Шеф-редактор інтернет-видання «Лівий берег» Соня Кошкіна (Ксенія Василенко) у мемуарно-публіцистичній книжці «Майдан. Нерозказана історія» збрала відверті інтерв'ю з головними героями по обидва боки барикад. Авторка прагнула максимально точно реконструювати події, передусім кулуарні та приховані, що безпосередньо вплинули на результат Революції гідності.

У книжці «Анексія: Острів Крим» політичний експерт Тарас Березовець, кримчанин за походженням, показав механізми гібридної війни, розв'язаної військами Російської Федерації («зеленими чоловічками»), подав ексклюзивні свідчення, спеціально надані українськими і зарубіжними політиками, військовими, очевидцями агресії від 18 лютого до 18 березня 2014 р. Книжка «Війна очима ТСН: 28 історій по той бік камери» журналістки Ольги Кашпор є спробою панорамного погляду на перебіг воєнних подій на Донбасі 2014 – 2015 рр. Органічне поєднання авторських

¹ Орлова Ю. 111 днів Майдана. К., 2014. 144 с.; Фантомная боль #maidan / Гл. ред. А. Савицкая. К., 2014. 704 с.; Кошкина С. Майдан. Нерассказанная история. К., 2015. 408 с.; 94 дні. Євромайдан очима ТСН / Гол. ред. А. Чех. К., 2015. 172 с.

есе і фотографій перетворили це видання на одне із найважливіших документальних свідчень¹.

Заслугує поважної уваги низка мемуарно-публіцистичних книжок, що появились за кордоном багатьма мовами. Важлива з них належить авторству плодового кореспондента впливового німецького щоденника «Frankfurter Allgemeine Zeitung» («Франкфуртська загальна газета») Конрада Шуллера, який безпосередньо супроводжував усі етапи Революції гідності, перебуваючи в Києві, Львові, Криму і на Донбасі. На основі своїх репортажів і статей від листопада 2013 р. до кінця травня 2014-го, він того ж року уклав своєрідний літописний нарис з акцентом на події на Майдані, півдні та сході держави під назвою «Україна: хроніка революції»². До речі, наступного після виходу книжки року К. Шуллер став лауреатом престижної у Німеччині журналістської премії Теодора Вольфа (6 тис. євро) в номінації «Репортаж / есе / аналіз» за статтю «Потім вони починають і кидають (У Києві горять барикади...)», опубліковану в недільному випуску «Frankfurter Allgemeine Zeitung» 26 січня 2014 р.

Аналогічно російськомовний письменник Андрій Курков, який мешкав у декількох хвилинах ходьби від Майдану, запропонував особистий літопис подій за межами стереотипів – «Український щоденник»³. Це записи про найважливіше від 21 листопада 2013 р. до 24 квітня 2014-го. До книжки увійшли не тільки публіцистичні тексти, але й суто суб'єктивні враження, іноді – розмови з випадковими людьми. Видання спочатку побачило світ у німецькомовному видавництві в Австрії, а потім витримало ще низку видань дев'ятьма мовами: англійською, данською, естонською, італійською, литовською, німецькою, польською, французькою, японською.

У співпраці двох фінів, ученого й журналістки, народилася книжка «Очевидці. Битва за Україну» (2016)⁴, що за жанром теж нагадує щоденник. Вона проілюстрована документальними фотографіями авторів і складається з двох частин. На початку Євромайдану популярний фінський щоденник «Ilta-lehti» («Вечірня

¹ Березовець Т. Анексія. Острів Крим. К., 2015. 392 с.; Кашпор О. Війна очима ТСН. К., 2015. 220 с.

² Schuller K. Ukraine: Chronik einer Revolution. Berlin, 2014. 207 S.

³ Kurkow A. Ukrainisches Tagebuch. Innsbruck; Wien, 2014. 280 S.

⁴ Hellenberg T., Leinonen N. Silminäkijät. Taistelu Ukrainasta. Jyväskylä, 2016. 381 s.

газета») запросив дописувати дослідника Тімо Гелленберга, який вже чотири роки жив у Києві, де послом працювала його дружина Ар'я Макконен. В «Очевидцях» він описав передісторію і сам Євромайдан, а журналістка «*Altalehti*» Ніна Лейнонен відобразила війну на сході України, куди постійно їздила у відрядження й на власні очі у листопаді 2014 р. бачила, як зброя йде з Росії. У книжці представлено поширене у Фінляндії бачення подій саме як збройної російської агресії в Україну.

Журналістка Ютта Зоммербауер упродовж тривалого часу активно висвітлює життя України для «*Die Presse*» («Преса»), однієї з найбільших газет сучасної Австрії. У 2016 р. вийшла її книжка «Україна у війні», де німецькомовній аудиторії на протигагу проросійським інтерпретаціям ретельно пояснено правдиву ситуацію¹. Детально відбито життя і побут, психологічні травми мешканців окупованих територій, біженців, солдатів, особисті враження під час поїздок на схід, зокрема у м. Костянтинівка. Зроблено коротку ретроспективу про Україну від здобуття незалежності. Найчільніша увага прикута до актуальних подій: Майдан, Крим, Донбас. Репортерські враження поглиблено усноісторичними інтерв'ю з військовими і мирними жителями, втікачами з Донецька, проросійськими активістами тощо. Окремо висвітлюються інформаційна війна Росії та європейські перспективи України.

Польські журналісти Юлія Візовська і Гжегож Шиманік у книжці репортажів «Після півночі в Донецьку» (2016) умістили особисті враження 2014 – 2015 рр. про повсякдення Донбасу через призму персональних історій – і українських патріотів, і проросійських сепаратистів². Автори показали, як сприйняття війни змінювалося в людей з плином часу. Відзначено, що навесні 2015 р. прибічники «ДНР» сильно розчарувалися: Росія їх покинула, а у місцевій владі засіли бандити.

Погляд зсередини на війну з Росією продемонстрували українські волонтери. Причому книга-сповідь Валерія Макєєва «100 днів полону» у 2015 і 2016 рр. витримала кілька видань. Автор описав свій досвід перебування і виживання в ув'язненні в бойовиків «ЛНР»³. Це документальна розповідь про повсякдення і ментальне

¹ Sommerbauer J. Die Ukraine im Krieg. Wien, 2016. 208 S.

² Szymański G., Wizowska J. Po północy w Doniecku. Warszawa, 2016. 200 s.

³ Макєєв В. 100 днів полону. Х., 2016. 192 с.

мізантропічне тло війни, психологічні допити, приниження, катування тощо. Щоденник воїна-добровольця Дмитра Якорнова примітний живою розмовною російською мовою¹. Відправною датою стало 5 лютого 2015 р., а метою – безпристрасний опис, авторська хроніка (без ретуші та з гумором) буднів АТО (антитерористичної операції), як офіційно тоді називали російсько-українську війну.

Із зауваженої проблематики нині публікується все більше усноісторичних досліджень. У книзі «Майдан. Свідчення. Допомога постраждалим. Міжнародна солідарність» (2018) зафіксовано безпрецедентний досвід самоорганізації людей². Зібрані 90 розгорнутих свідчень учасників Майдану про різні види допомоги постраждалим та їхнім родичам: медичну, соціальну, психологічну, правову та ін., що надавалася не тільки мешканцями України, але й іноземцями – громадянами десяти країн (Австрія, Ізраїль, Канада, Литва, Німеччина, Польща, Словаччина, США, Франція, Чехія). Йдеться про «революційну систему охорони здоров'я» з півтора десятка медичних пунктів, притулків і шпиталів, у т. ч. операційної у трапезній Михайлівського монастиря (Українська православна церква Київського патріархату). З урахуванням вимог Стамбульського протоколу ООН про фіксацію слідів насильства жертв поліцейського насилля, описано злочини проти близько 400 осіб, які на Майдані відстоювали демократичні цінності.

У збірнику «Майдан від першої особи. Мистецтво на барикадах» (2016) подані спогади очевидців акцій протесту 21 листопада 2013 – 22 лютого 2014 рр.³ Інтерв'ю зібрані Українським інститутом національної пам'яті у рамках проекту «Майдан: усна історія» (записано понад 600 свідчень). Стартовим випуском стала книжка «Майдан від першої особи. 45 історій Революції Гідності» (2016)⁴. До другого випуску збірника увійшли спогади 36 митців, які перетворили Майдан і на мистецьку революцію. Підкреслюється, що такого потужного вибуху творчості доти не знала жодна

¹ Якорнов Д. То АТО. Х., 2015. 400 с.

² Майдан. Свідчення. Допомога постраждалим. Міжнародна солідарність / Кер. авт. кол. Л. Фінберг. К., 2018. 816 с.

³ Майдан від першої особи. Мистецтво на барикадах / Упоряд. Т. Ковтунович, Т. Привалко. Вип. 2. К., 2016. 304 с.

⁴ Майдан від першої особи. 45 історій Революції гідності / Упоряд. Т. Ковтунович, Т. Привалко. К., 2015. 320 с.

протестна акція у світі. Майдан постав суцільною інсталяцією посеред міста, перформансом тривалістю у три місяці, масштабним артмайданчиком.

Низка важливих аспектів «за гарячими слідами» розлого відображена у трьох випусках тематичного збірника «Усна історія російсько-української війни», що вийшли у співпраці Українського інституту національної пам'яті, Запорізького національного університету, Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського НАН України¹. У них наведено результати опитувань учасників війни у 2014 – 2016 рр., а саме: спогади бійців 79-ї та 55-ї бригад Збройних сил України, військовослужбовців Національної гвардії України, представників запорізької Служби з надзвичайних ситуацій, волонтерів. Інтерв'ю доповнено фотографіями і картами зони бойових дій.

Принагідно згадаємо власну розвідку з усної історії у співавторстві². У ній зафіксовано й відзначено бачення російсько-української війни на Донбасі 2014 р. очима вихідців із Закарпаття – кадрового військового (командира гармати 128-ї бригади), з одного боку, і журналіста, з іншого. Наводимо повністю текст згаданої праці у додатках, що наприкінці цієї монографії.

За останні роки опубліковано журналістські літописи анексії Криму і збройного конфлікту на Донбасі, де провідними медіапрацівниками зроблено опис й аналіз «антитерористичної операції»³, осмислено перебіг російської агресії з моменту її розв'язання проти України, подано витоки, роль і місце українських добровольчих батальйонів у війні на Донбасі⁴. Приміром, книжка «Добробати» витримала два видання – 2016 і 2017 рр., останнього разу вийшла двома мовами – англійською та українською.

¹ Усна історія російсько-української війни (2014 – 2015 роки) / За ред. В. Мороко. Вип. 1. К., 2015. 176 с.; Усна історія російсько-української війни (2014 – 2016 роки) / За ред. Г. Васильчука, В. Мороко. Вип. 2. К., 2016. 464 с.; Усна історія російсько-української війни (2014 – 2016 роки) / За ред. В. Мільчева, В. Мороко. Вип. 3. К., 2017. 200 с.

² Офіцинський Ю., Пилипчук В. Війна на Донбасі 2014 року // Тисячоліття – Millenia. 2015. Вип. 2. С. 158-163.

³ Каліновська О. та ін. Неоголошена війна. Невідомі факти і хроніки АТО. Х., 2015. 512 с.

⁴ Добробати. Історія подвигу батальйонів, що врятували країну / Укл. К. Гладка та ін. Х., 2017. 336 с.

У ній ведеться мова про 2014 – 2015 рр., коли для збройного опору російській гібридній агресії при міністерстві внутрішніх справ України створили добровольчі підрозділи. Оприлюднено понад 30 спогадів ключових учасників подій – військово-політичного керівництва країни, командирів і бійців кадрових військових і добровольчих формувань, волонтерів, журналістів, громадських діячів, а також тематичні витяги (довідки) з офіційної статистики.

Дуже примітними є видання журналістів, у яких наведено розповіді учасників війни. Зокрема, в мемуарно-публіцистичній книзі «АД 242» (2016) мовиться про 242 дні боїв в аеропорту Донецька, або в АДу – як його за абрєвіатурою назвали оборонці. Тут майже шість десятків свідчень воїнів-«кіборгів», коментарі військових експертів й аналітиків з України, Росії, США, Канади, представників Генерального штабу Збройних сил України, його начальника, генерала армії Віктора Муженка¹.

У книжці військових журналістів Олега Криштопи й Ольги Каліновської «Про мертвих, живих і ненароджених» (2016), що близька до жанру документальної прози, зібрано розповіді учасників війни й очевидців про події у Слов'янську, Донецькому аеропорті, горі Карачун, Іловайську, Дебальцевому і т. д.². Розповідається про донецьких «ультрас», з яких виник добровольчий батальйон «Донбас». Звертається увага й на інший бік цієї війни – політичні та фінансові обладки і те, що офіційно називають «небойовими втратами».

Спеціальний проект (бібліотеку) «Історії українських воїнів» започаткував 2016 р. центральний друкований орган міністерства оборони України – щомісячний журнал «Військо України» – за загальною редакцією його головного редактора Валентина Буряченка. Досі побачило світ чотири книжки «Відчайдухи», «Побратими», «Наші», «Пророцтво Жанни»³, де загалом понад сто на-

¹ АД 242. Історія мужності, братерства та самопожертви / Укл. І. Штогрін. Х., 2016. 352 с.

² Криштопа О., Каліновська О. Про мертвих, живих і ненароджених. Герої (не) війни. Х., 2016. 304 с.

³ Відчайдухи. Історії українських воїнів / За заг. ред. В. Буряченка. К., 2016. 256 с.; Побратими. Історії українських воїнів / За заг. ред. В. Буряченка. К., 2016. 224 с.; Наші. Історії українських воїнів / За заг. ред. В. Буряченка. К., 2017. 240 с.; Пророцтво Жанни. Історії українських воїнів / За заг. ред. В. Буряченка. К., 2018. 224 с.

рисів розміщені у певній хронологічній послідовності, а військові звання, посади, власні назви дійових осіб відповідають часу їхнього написання.

Жанром книжки «Україна: 20.03.2014», що вийшла у березні 2018 р., журналістка прес-центру інформаційного агентства «Главком» (Київ) Наталія Малиновська обрала інтерв'ю, а побудувала її на прямій мові експертів, інтелектуалів, аналітиків упродовж чотирьох років анексії Криму і війни на Донбасі¹. У назві книжки відбито дату 20 березня 2014 р., коли «легалізували» анексію Криму в російському парламенті, що погодив порушення міжнародного права своєю країною.

Значний фактичний матеріал про сучасну російсько-українську війну, що постійно оновлюється і поповнюється з посиленнями на джерела, міститься в півсотні статтях поважного обсягу міжнародної електронної енциклопедії «Вікіпедія», зокрема «Збиття Boeing 777 біля Донецька» (понад 70 мовами), «Війна на сході України» (понад 40 мовами), «Проросійські виступи в Україні 2014» (майже 30 мовами), «Російська збройна агресія проти України (з 2014)» (майже 20 мовами), «Анексія Криму Росією (2014)» (понад 20 мовами), «Втрати військової техніки в російсько-українському конфлікті» (7 мовами), «Російська зброя на Донбасі» (5 мовами), а також «Акт попередження агресії Росії 2014», «Декларація про боротьбу за звільнення України», «Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України», «Закон про забезпечення державного суверенітету України над тимчасово окупованими територіями в Донецькій та Луганській областях», «Російські сили вторгнення на території України (з 2014)», «Окупаційні війська РФ в Криму», «Окупаційні війська РФ на Донбасі», «Стан з правами людини в Автономній Республіці Крим та місті Севастополь (Україна)», «Список українських політ'язнів у Російській Федерації та в Криму», «Жертви російського вторгнення в Україну (з 2014)», «Цивільні втрати внаслідок російського вторгнення в Україну (з 2014)», «Втрати силових структур внаслідок російського вторгнення в Україну», «Операція об'єднаних сил» та ін. До того варто долучити сотні біографічних гасел про дійових осіб.

¹ Малиновська Н. Україна: 20.03.2014. К., 2018. 198 с.

Хоча надійність вказаної там інформації інколи може видаватися сумнівною, але її можна перевірити й уточнити. До того ж, в обширній статті «Війна на сході України» подано низку карт, починаючи від захоплення Кримського півострова, у т. ч. «Оновлювана мапа бойових дій на Донбасі», що цілком доречно й логічно унаочнює текст¹. На прикладі таких статей українською і російською мовами переконливо досліджено інформаційне і смислове протистояння України і Росії².

Інформаційно-довідкове унаочнення з інтерактивної графіки і відео приурочено збереженню пам'яті Небесної Сотні – загиблих на Майдані 18-20 лютого 2014 р.³ Свій проект журналісти Павло Солодько, Ярина Серкез, Олександр Оксимець, Роман Кульчинський, Влад Герасименко розмістили в українському аналітичному інтернет-виданні «Тексти» (texty.org.ua) 28 березня 2017 р. Вони звернулися до трьох груп джерел: висновків слідчої групи Генеральної прокуратури України, документальних відео, онлайн-репортажів.

Звертаємо особливу увагу на те, що виходять щорічні доповіді Фонду «Майдан закордонних справ» у Києві (mfaua.org) про окупований Крим в умовах міжнародних санкцій і блокади⁴. Вони добре структуровані та здійснюються за участі редакції інтернет-порталу «Чорноморські новини» (blackseanews.net).

Кишеньковий довідник «Донбас в огні» (2017) є підсумком праці колективу авторів (Микола Балабан, Ольга Волянчук, Кристина Добровольська, Богдан Балабан, Максим Майоров) із різних сфер компетенції: розслідувальної журналістики, політології, географії, історії⁵. Це видання вийшло п'ятьма мовами (українською, англійською, німецькою, російською, французькою), означене як «путівник зоною конфлікту», доволі емко й ви-

¹ Війна на сході України // Uk.wikipedia.org.

² Козир Ю., Дубініна М. Вікіпедія в інформаційному протистоянні України та Росії // Вісник Львівського університету. Серія Журналістика. 2017. Вип. 42. С. 307-314.

³ Три дні перед весною. Хто, коли і де загинув на Майдані 18-20 лютого 2014 р. // Texty.org.ua. 2017. 28 березня.

⁴ Окупований Крим в умовах санкцій і блокади в 2014 – 2016 роках / Під заг. ред. Б. Яременка. К., 2017. 107 с.; «Сіра зона». Кримський півострів: чотири роки окупації / Під заг. ред. А. Клименка. К., 2018. 180 с.

⁵ Донбас в огні / За ред. А. Майорової. Львів, 2017. 98 с.

черпно знайомить із передумовами, проблематикою, термінологією, особливостями війни на Донбасі станом на рік появи на світ.

Важливим історичним джерелом є різноманітні медіа сучасної Росії, в публікаціях яких від самого початку російської агресії в Україні можна почерпнути і контрверсивні оцінки, і маловідомі факти. Наприклад, про російського генерала Олексія Дюміна, керівника операції з екстренної евакуації президента В. Януковича з Криму в Росію в ніч на 23 лютого 2014 р.¹ Про саму ж операцію російський президент В. Путін детально розповів у березні 2015 р. в документальному фільмі «Крим. Шлях на Батьківщину». Від початку 2014 р. генерал Дюмін командував Силами спеціальних операцій Росії та отримав у 2014 р. звання героя Російської Федерації за окупацію Криму, хоча офіційна інформація про дату і мотиви цього нагородження відсутні.

Значний масив оприлюднених текстів щодо зауважених подій спонукав до появи довідкових видань, які допомагають ученим зорієнтуватися в різноманітті джерел і відібрати найважливіші. Найперше відзначимо те, що бібліотекарі й науково-педагогічні працівники Дрогобицького державного педагогічного університету ім. І. Франка підготували бібліографічний покажчик «Майдан. Революція Гідності» (2016)². До нього включено 621 публікацію найширшого спектру трьох тематичних ліній: про Євромайдан, Революцію гідності, героїв Небесної Сотні. Міністерство з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб України замовило в Національній бібліотеки України ім. Ярослава Мудрого серію тематичної бібліографії. Побачив світ перший випуск, де подано анотації до 149 позицій газетних, журнальних і книжкових публікацій з проблематики російської агресії в Україні³.

Варто відзначити, що у рамках спеціальних студій поряд із класичними носіями інформації активно розробляється харак-

¹ Новый и. о. губернатора Тульской области руководил эвакуацией Януковича из Крыма // Ведомости. 2016. 3 февраля.

² Майдан. Революция Гідності / Укл. Р. Кивацька, Н. Рішаві. Дрогобич, 2016. 88 с.

³ Бібліографічний список публікацій з фондів Національної бібліотеки України ім. Ярослава Мудрого, підготовлений для Міністерства з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб України. К., 2018. Вип. 1. 36 с.

терний лише для сучасної історії потужний пласт онлайн-джерел. Так, для повноцінного висвітлення Революції гідності є вельми важливим інформативний потенціал найпопулярнішої у світі соціальної мережі Фейсбук, зокрема сторінки «Євромайдан» (листопад 2013 – травень 2014 рр.)¹. У цьому велеловно переконають кваліфіковані вузькопрофільні дослідження.

Зробимо наголос на тому, що в основі джерельної бази нашої монографії лежать різножанрові статті найвідомішого американського щоденника «The New York Times» за 2014 – 2017 рр., котрі опубліковані на офіційному веб-сайті видання і перебувають у вільному доступі. Статті написані переважно редакційною колегією і журналістами газети, деякі з них працювали безпосередньо в зоні бойових дій на Донбасі, а також відомими державними діячами і науковцями, яким небайдужа тема російської агресії в Україні.

Помітно, що американські кореспонденти намагалися якнайоб'єктивніше зображувати вказані події, особливо військовий конфлікт на Донбасі. Про це свідчить те, що у публікаціях вони подавали офіційні дані й заяви всіх сторін, які брали участь у війні: українського і російського урядів, «владних установ» терористичних утворень «ДНР» і «ЛНР». Також висвітлювали позицію тих, які докладали зусиль, щоб зупинити кровопролиття: ООН, ЄС, США. У статтях журналістів «The New York Times» виразно простежується тенденція, за якою Сполучені Штати показано, як щедрішого і рішучішого союзника України, ніж Євросоюз.

За стандартами західної журналістики з приводу наведеної офіційної чи неофіційної статистики зазвичай у публікаціях «The New York Times» практично повсякчас присутні примітки про те, що оприлюднені цифри складно чи неможливо перевірити незалежно. Це, звісно, не свідчить про гіперкритицизм до джерел інформації (переважно урядових чи міжнародних структур), а про застереження від маніпулювання вибірковими чи неповними даними й фактами поза контекстом. Неперевершеними у таких

¹ Брік Т. Соціологічний аналіз онлайн-джерел на прикладі Facebook-сторінки «Євромайдан» (листопад 2013 – травень 2014 рр.) // Спеціальні історичні дисципліни. 2015. Ч. 25. С. 49-62; Калиниченко Г. Євромайдан в Україні: огляд інформативного потенціалу мережі Facebook (листопад 2013 – лютий 2014 рр.) // Спеціальні історичні дисципліни. 2015. Ч. 25. С. 7-30.

маніпуляціях були російські державні чи проурядові медіа, редакційна політика яких спрямовувалася офіційною Москвою.

Цікаво, що з плином років у газеті «The New York Times» з'являлося все менше публікацій, що стосувалися збройної агресії Росії проти України. Так, за нашими підрахунками у 2014 р. про війну на Донбасі вийшло 312 статей, у 2015 р. – 136, у 2016 р. – 20, а у 2017 р. – 14. Це свідчить про те, що із затягуванням мирної розв'язки в кореспондентів «The New York Times» знижувалася зацікавленість вказаною проблематикою. Якщо у 2014 р. статті, присвячені війні на Донбасі з'являлися у газеті майже щодня, то в наступні роки – тільки тоді, коли протистояння на сході України загострювалось або коли мали місце важливі дипломатичні заходи. Майже кожна стаття проілюстрована автентичними світлинами, а нерідко й коротким відео, що підсилює виклад.

Як історичне джерело, «The New York Times» нині вивчається в Україні представниками низки соціогуманітарних наук, зокрема спеціалістами в галузі соціальних комунікацій. Так, магістр Інституту журналістики Київського національного університету ім. Т. Шевченка Олександра Мишкіна у своїй статті дослідила образ України в газеті «The New York Times» у 2015 р.¹ Вона поділила всі матеріали про Україну того року на декілька категорій за темами, які порушувалися. Із них чотири теми безпосередньо стосуються війни на Донбасі: «Конфлікт на сході України» – 75 матеріалів, «Постачання зброї в Україну» – 12, «Розслідування катастрофи малайзійського боїнга» – 15, «Мінські домовленості» – 11. Усього – 113 матеріалів. Вочевидь, О. Мишкіна мала винятково власні критерії поділу статей за відзначеними темами, тому її та наші підрахунки різняться.

Наголосимо на тому, що всі статті з проблематики російсько-української війни, оприлюднені в «The New York Times», є авторськими або колективними, тобто відображають спільну точку зору редакційної колегії. Насамперед ідеться про те, що відповідальність за об'єктивність і збалансованість викладу є персоніфікованою, що підвищує довіру широкого кола читачів. До того ж, авторами статей (а це два десятки співробітників «The

1 Мишкіна О. Образ України в американській газеті «The New York Times» у 2015 р. // Наукові дослідження українського медійного контенту. 2017. № 1. С. 51-61.

New York Times») про російську агресію в Україну стали знакові постаті американської журналістики. Назвемо для наприкладу таку неординарну постать як міжнародний політичний оглядач і репортер із багатьох «гарячих точок» світу, капітан морської піхоти у відставці Крістофер Чіверс (народився 1964 р.), двічі лауреат престижної літературно-мистецької Пулітцерівської премії (2009, 2017).

Знову ж таки, ще раз наголосимо, що головний джерельний акцент у цій монографії робимо саме на публікаціях газети «The New York Times» 2014 – 2017 рр. Вони побачили світ у паперовій та електронній версіях впливового щоденника (інформаційного ресурсу), або лише в електронній. За нашими підрахунками загальна кількість усіх матеріалів газети лише про російсько-українську війну на Донбасі (сумарно 482 статті) складає близько 1060 сторінок друкованого тексту (разом з ілюстраціями і фотографіями). Підкреслимо, що «The New York Times» як історичне джерело з історії України, починаючи з Революції гідності донині, розробляється нами тривалий час, що й засвідчують наукові статті, наведені наприкінці цієї монографії.

Як бачимо, наявний комплекс історичних джерел представлено у класичних паперових і наднових електронних публікаціях. Ідеться про офіційні документи, спогади, свідчення, публіцистику літописного формату доволі значного обсягу багатьма мовами. Це видно і на прикладі сотень тематичних публікацій «The New York Times». У міжнародних документах чітко відображено суть сучасної війни Росії проти України, запропонована цілком адекватна правова і політична кваліфікація. Як сумарно впливає з опрацьованих джерел, російська агресія в Україну має три фази: спроба мирного поневолення (перервала Революція гідності), незаконна анексія Кримського півострова, гібридне вторгнення (інтервенція) на Донбас.

1.2. Здобутки вітчизняної історіографії

Найперший ґрунтовний політико-правовий аналіз вторгнення Росії в Україну 2014 р. і власне сам концепт «російсько-українська війна» запропонував доктор юридичних наук, професор

Володимир Василенко, котрий у 2001 – 2005 рр. був суддею Міжнародного кримінального трибуналу для колишньої Югославії, а в 2006 – 2010 рр. представляв Україну в Раді ООН з прав людини.

Щоб ёмко і вичерпно показати погляди автора, наведемо промовисті цитати з його переконливої праці: «Те, що в певний період Російська Федерація використовувала свої Збройні сили приховано, не має юридичного значення, не може і не повинно заважати кваліфікації її неспровокованого збройного нападу на Україну як акту агресії»; «Російська агресія має ще одну – менш помітну – мету, яка полягає в перевірці готовності й спроможності західних демократій протистояти силовим методам реалізації реваншистських та експансіоністських планів Російської Федерації»¹.

Учений підтвердив свої думки, спираючись на положення Статуту ООН, Декларації 1970 р. про принципи міжнародного права і Резолюції 1974 р. про визначення агресії. У підсумку юрист-міжнародник В. Василенко впевнено кваліфікував російську агресію в Україні як акт порушення норм міжнародного права. Він наголосив на потребі зміцнити юридичну правоту України в цьому конфлікті й через підрахунок завданих Росією збитків.

Оперативним відгуком на революційні події наприкінці 2013 – на початку 2014 р. і російську агресію в Україну стали численні експертно-наукові міждисциплінарні круглі столи вітчизняних і зарубіжних науковців. Ужгородський національний університет не став винятком, де на історичному факультеті 21 листопада 2014 р. відбувся представницький круглий стіл «Революція гідності в Україні: здобутки і прорахунки»². Війна Росії проти України теж стала предметом скрупульозних оцінок.

Важливі проблеми, пов'язані із сучасними подіями на Донбасі, швидко знайшли відгук у доповідях учасників Всеукраїнської науково-практичної конференції в Маріупольському державному університеті 28 листопада 2014 р. Було представлено й студентські доповіді про політичну міфотворчість напередодні виникнення «гарячої точки» на Донбасі³, вплив російської

¹ Василенко В. Російсько-українська війна 2014 року: причини, перебіг та політико-правові оцінки // Український Тиждень. 2014. 23 жовтня. С. 30, 31.

² Революція гідності в Україні // Тисячоліття – Millennium. 2015. Вип. 2. С. 5-15.

³ Кірпіч О. Політичний міф у війні на Донбасі // Україна і світ: проблеми історії. Маріуполь, 2014. С. 53-55.

СПЕЦПРОЄКТ | ЛІПЕНЬ 2014 РОКУ

Російсько-українська війна 2014 року: причини, перебіг та політико-правові оцінки

1. Причина, характер і мета агресивної війни Росії проти України		3.1. Фальшивість спроб виправдати російську збройну агресію	37
1.1. Генеза і природа війни Росії проти України	28	3.2. Створення світового співтовариства до-російської агресії	37
1.2. Мета агресії: проголошення і прихована	30	4. Реалізація міжнародно-правової відповідальності Росії	38
2. Агресія Росії проти України: її воєнні та дипломатичні аспекти	31	4.1. Середні підстави міжнародно-правової відповідальності Росії	38
2.1. Первинна ознака збройної агресії Росії проти України	31	4.2. Режими міжнародно-правової відповідальності за агресію	38
2.2. Перебіг агресії та її середнє визначення	31	4.3. Воєнні злочини та злочини проти людяності: обставини, що обтяжують міжнародно-правову відповідальність Росії	39
2.3. Словесна дипломатія агресора	32	4.4. Дії українського керівництва, необхідні для початку процесу реалізації міжнародної відповідальності Росії за агресію	39
2.4. Як проголосити агресію, Пам'ятки українського керівництва	34		
3. Світ у протистоянні російській агресії	37		

1. Причина, характер і мета агресивної війни Росії проти України

1.1. ГЕНЕЗА І ПРИРОДА ВІЙНИ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Збройний напад РФ на Україну став відповіддю як для українського політикуму і громадянства, так і для міжнародної спільноти. Однак об'єктивно війна була зумовлена імперативами української політики Росії.

Відомий воєнний теоретик Карл фон Клаузевіц у своїй класичній праці «Про війну» (1832-1834 роки) фундаментально постулював про актуальність війни, писав: «Війна є продовженням політики іншими засобами». Так, свого часу, в грудні 1918-го, українська політика зованого Леніним уряду радянської Росії виступила до оголошення війни Українській Народній Республіці. Наслідком цієї війни, яка завершилася восени 1920 року, стало силове запровадження в Україні комуністичного режиму та включення її до складу СРСР. Відтоді будь-які форми українського національно-визвольного руху – чи то мовної культурної автономії, чи то збройної боротьби УПА – радянська Росія ретельно придушувала, а його учасників жорстоко карала.

У нинішню Україну стала рушійною трансформації Московського царства в імперію та його потужним джерелом, культурним і ресурсним джерелом. Прокладання територію України, Московське царство розширило свої межі до кордонів Східної Європи, а землі проголосило себе імперією, привласнило стародавні найменування України – Русь – та всю історію України Русі, хоча вона й диморфувала державність. Внаслідок такої особливості ролі нашої країни в історії Росії відновлення визвольної державності України у серпні 1992 року стало визначним російським імперським свідомості і спонсорів, правують сучасних російських імперіалістів.

Відновлення визвольності України вентильне пов'язане з відновленням її національної пам'яті та зокремованої національної історії і відновлено робить історію Росії українців, рідкісний міф про тисячолітню державність, європейську ідентичність та нібито спільнімуні і природну належність остаточно до європейського цивілізаційного простору. Тим же російським імперіалістам розуміють, що без повернення України її пер-

Перша сторінка статті: Василенко В. Російсько-українська війна 2014 року // Український Тиждень. 2014. № 42. С. 28-42.

агресії в Україну, що вважається найбільшою загрозою з часів завершення Холодної війни, на корекцію політики національної безпеки США¹.

Також пройшло чимало науково-експертних зібрань і видано відповідні публікації. Зокрема, побачили світ матеріали круглих столів, що відбулися в Києві у лютому і листопаді 2015 р.: відповідно – «Україна-Росія: діалог під час конфлікту» (під опікою Міжнародного фонду «Відродження»), «Історико-культурний та науковий потенціал Півдня та Сходу України в умовах окупації та воєнних дій: загрози, втрати, перспективи збереження та відновлення» (Інститут історії України НАН України)².

Круглий стіл «Гуманітарні виклики та соціальні наслідки військових дій на Сході України» відбувся в Інституті мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Рильського НАН України у Києві 22 вересня 2015 р. Представники академічних установ і закладів вищої освіти Австрії, Болгарії, Канади, Польщі, України обговорили широке коло питань, зокрема поведінкові стратегії людності окупованих і звільнених територій, соціальне облаштування вимушених мігрантів, збереження культурної спадщини за умов військових дій³. Чинниками певного відчуження мешканців Донбасу від населення решти українських регіонів названо інформаційну ізоляцію та збереження радянських міфологем суспільної свідомості, самоусунення Української держави від захисту своїх громадян і протидії російській пропаганді.

Один із важливих у науково-теоретичному сенсі круглих столів пройшов у Інституті філософії ім. Г. Сковороди НАН України під орудою головного редактора часопису «Філософська думка», доктора філософських наук Сергія Пролеєва за участі також істориків, соціологів, філологів, політологів⁴. Відначалося, що у понятті «Революція гідності» зафіксовано спрямованість про-

¹ Мороз Д. Вплив української кризи на формування курсу національної безпеки Сполучених Штатів Америки // Україна і світ: проблеми історії. С. 167-169.

² Україна – Росія: діалог під час конфлікту / Упоряд. О. Білий. К., 2015. 110 с.; Культурні цінності Криму і Донбасу в умовах війни та окупації / Упоряд. С. Кот, Г. Боряк. К., 2015. 90 с.

³ Гуманітарні виклики та соціальні наслідки військових дій на Сході України / Гол. ред. Г. Скрипник. К., 2015. 276 с.

⁴ Дискурс Революції Гідності // Філософська думка. 2016. № 4. С. 6-56.

тестного руху в Україні не лише на повалення авторитарного (і наприкінці існування відверто злочинного) політичного режиму і не лише на «європейський вибір» у сенсі інтеграції України до Європейського Союзу. Передусім ідеться про вимогу і прагнення глибоких соціальних трансформацій, фактичне перевстановлення української держави. Саму ж революційну подію 2013 – 2014 рр. учасники цього форуму бачили об'ємною, багаторівневою, багатопаровою, полізмистою, з кількома етапами розвитку: Майдан-мітинг, Майдан-табір, Майдан-січ.

Суспільні запити й очікування спонукали до появи спеціальних чисел наукових органів провідних академічних установ, яким зазвичай потрібен певний час для якісного реагування на злободенні теми сучасності. Приміром, «Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Кураса НАН України» (№ 5–6 за вересень – грудень 2015 р.) вийшли під гаслом «Україна у війні», де вміщено сім статей поважного обсягу про те, чому саме Донбас став місцем національної трагедії (Елла Лібанова, Микола Дмитренко), про сутність «гібридної війни» на прикладі збройної боротьби на сході України у середині 2014 – наприкінці 2015 рр. (Михайло Цюрупа), проросійське політичне лобі в країнах Євросоюзу (Олесь Лісничук), міфологізацію Донбасу в інформаційному просторі Російської Федерації (Наталія Ротар), безпекову політику України в умовах зовнішньої агресії (Федір Медвідь, Марія Чорна), протидію релігійно-інформаційній експансії Російської православної церкви (В'ячеслав Яремчук), інструменти захисту українського інформаційного поля (Лариса Кочубей)¹.

Щодо сучасної історіографії загалом, то відразу впадають у вічі вагомі спроби вітчизняних учених системно підійти до з'ясування витоків і проявів збройного конфлікту між Україною і Росією, особливо на Донбасі. Вони побачили світ з ініціативи, під грифом й у видавництві Інституту історії України Національної академії наук України². Зокрема, доктори історичних наук,

¹ Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Кураса НАН України. 2015. № 5-6. С. 4-164.

² Турченко Ф., Турченко Г. Проект «Новоросія» і новітня російсько-українська війна. К., 2015. 166 с.; Дзюба І. Донецька рана України. К., 2015. 78 с.; Верменич Я. Донбас як порубіжний регіон. К., 2015. 69 с.

професори Федір Турченко і Галина Турченко (Запорізький національний університет), вказують, що російська влада завчасу готувала ідеологічні передумови для відторгнення східних і південних областей від України, граючи на проросійських симпатіях частини населення і використовуючи місцеву «п'яту колону». При цьому особливо масштабною була підривна діяльність Росії саме на українському Донбасі, а «русскій мір» став останнім етапом російського імперіалізму¹.

Згадані автори стверджують, що план утворення на сході та півдні України повністю залежних від Росії «держав», т. зв. проект «Новоросія», був чітко розроблений, а його реалізація розпочалася 20 лютого 2014 р. після втечі президента В. Януковича в Росію. Учені вважають, що, окреслюючи причини військового конфлікту на сході України, потрібно враховувати як наявність його історичних передумов і підстав, так і потужні зовнішні впливи, пов'язані з прагненням Росії відновити імперію, включивши до її складу Україну. Адже доти вільно діяла потужна п'ята колона, яку підтримувала Російська Федерація. Хоча війну нав'язано зовні, проте всередині України заздалегідь підготовлено сили, здатні підтримати агресора. Щодо майбутнього сценарію російсько-української війни, професори Ф. Турченко і Г. Турченко зазначили: «Що буде далі – ніхто не в змозі точно спрогнозувати. Очевидно одне – без масованого, повномасштабного вторгнення російської армії у місцевих сепаратистів немає шансів вийти за межі Криму і Донбасу»².

Доктор історичних наук, професор Ярослава Верменич (Інститут історії України НАН України), розглядаючи причини російсько-української війни, слушно наводить бачення групи американських і європейських аналітиків, які оприлюднили свої висновки в газеті «The Washington Post» («Вашингтонська пошта»). «Дошукувалися, зрозуміло, його етнічних та культурних коренів, за аналогією з конфліктами на Балканах та Близькому Сході, – зазначила дослідниця. – Утім, дійшли висновку, що тут ані етнічні, ані культурні відмінності, хоч і є в наявності, підстав для воєнних

¹ Див. також: Турченко Г., Турченко Ф. Проект «Новоросія»: 1764 – 2014. Запоріжжя, 2015. 158 с.

² Турченко Ф., Турченко Г. Проект «Новоросія» і новітня російсько-українська війна. С. 148, 155, 159.

дій у собі не містили. Значно більше важили незважені дії політиків, насамперед російських, штучно підігріті почуття, сфабриковані диверсії, цілеспрямовані пропагандистські акції»¹. Далі Я. Верменич додала: «Але всі ці чинники не дали б такого швидкого ефекту, якби російсько-український кордон не був «прозорим» аж до його майже повної відсутності. І ще – якби українська влада вчасно й адекватно реагувала на попередження соціологів про те, що в Україні існує меншою мірою 8 різних кластерних груп, які дають підставу говорити про «вісім Україн», і що 16,3 % опитаних – переважно мешканців Сходу і Півдня – не хочуть ототожнювати себе з українськими націоналістами».

На її переконання, спровокована Російською Федерацією війна на Донбасі має всі ознаки цивілізаційного конфлікту². Недавна географічне положення України розглядалося як велика транзитна артерія, своєрідний міст між Європою та Росією. Нині ж воно стало джерелом нових проблем. Під контроль окупаційних сил потрапило близько 14,6 тис. кв. км території України – 27,4 % загальної площі Донецької та Луганської областей. Через невпорядкований кордон з Росією здійснюється неконтрольоване перекидання живої сили, військових ресурсів, потоків контрабанди. Для самої ж Росії військовий конфлікт на Донбасі з «маленької переможної війни» обернувся на геостратегічний програв, що фактично втягнув її у нову Холодну війну, став причиною її міжнародної напівізоляції. Водночас Україна ризикує стати ареною тривалого геополітичного протистояння Росії та країн західного світу на чолі із США.

Старший науковий співробітник Інституту історії України НАН України, кандидат історичних наук Володимир Головка виділив три етапи дій Росії проти України в 2014 р.: 1) анексія Криму й організація «вуличного сепаратизму» на півдні та сході країни, коли маргінальні групи проголошували «народні республіки» (кінець лютого – квітень); 2) формування маріонеткових «народних республік» на Донбасі, де активну участь взяли російські громадяни, а з Росії поставляли зброю і військову техніку (травень – серпень); 3) «примус до перемир'я»: для порятунку сепаратистів

¹ Верменич Я. Донбас як порубіжний регіон. С. 57.

² Верменич Я. Феномен пограниччя: Крим і Донбас в долі України. К., 2018. С. 100-101.

від воєнної поразки Росія ввела свої війська і примусила Україну тимчасово надати «особливий режим самоуправління» у районах Луганської та Донецької областей, захоплених сепаратистами і російськими бойовиками (кінець серпня – жовтень)¹.

На переконання В. Головка, втеча з України В. Януковича та його відсторонення від влади означало остаточний вихід України з орбіти російського впливу. Перед Москвою постала дилема: змиритися з крахом імперського проекту або вдатися до агресії. Обрано війну. При цьому анексія Криму стала найбільшим потрясінням сучасної України. А сепаратистська криза серйозно вдарила по фінансово-промислових групах Донбасу («Індустріальному союзу Донбасу» С. Тарути, «Систем Кепітал Менеджмент» Р. Ахметова, «Менеджмент Ассетс Корпорейшн» О. Януковича та ін.), розквіт яких залежав від політичної стабільності в Україні. Місцеві бізнесмени мали вагу в українському істеблішменті, проте не змогли протистояти російській агресії, що відкинула розвиток регіону на десятки років назад.

У розгорнутій аналітичній доповіді монографічного типу «Донбас і Крим в економічному, суспільно-політичному та етнокультурному просторі України» (2016) докторів історичних наук, професорів Валерія Смолія (академік НАН України), Станіслава Кульчицького, Лариси Якубової з Інституту історії України НАН України примітними є підрозділи ««Східна весна» та її наслідки на Донбасі» та «Крим в обіймах «руського міра»». Підкреслено, що восени 2013 – взимку 2014 рр. Україна вступила в якісно новий етап модерного існування. Анексувавши Крим, Росія знехтувала всіма міжнародними угодами і базовим принципом недоторканості приватної власності. Шість десятків років дотаційний регіон субсидувався з державного бюджету України. Натомість Росія позбавила власності державу Україна, українські підприємства і величезну масу пересічних громадян. У підоснові донбаської кризи перебували глибокі соціально-економічні проблеми: депресивні шахтарські містечка, висока щільність населення на

¹ Головка В. Революция достоинства и сепаратистский кризис // Проблемы истории Украины. 2015. Вип. 23. С. 5-21; Головка В. Україна в умовах антитерористичної операції та російської збройної агресії (2014 р.) // Український історичний журнал. 2015. № 3. С. 176-193; Головка В. Оккупация Крыма. К., 2016. 128 с.

тлі критичної екологічної ситуації. Україна самоусунулася від демонтажу російського імперського міфу («діди воювали»), що ніс у Криму руйнівніший заряд, аніж донбаський імператив трудової слави («Донбас годує Україну»)¹. Та без військового втручання Росії внутрішній конфлікт ментальності та вибух соціальної напруги не мав би форми відкритого сепаратистського заколоту.

Слід відзначити, що співавтори вказаного видання С. Кульчицький та Л. Якубова є продуктивними дослідниками сучасної російсько-української війни. Член-кореспондент НАН України Лариса Якубова, зокрема, одноосібно та у співавторстві всебічно відобразила політтехнологію «руський мір» як інструмент військової агресії в Криму і на Донбасі². На її переконання, «руський мір» служить експансії у формі гібридної війни. Це наукоподібний продукт (ідеологема), покликаний обґрунтувати унікальність російської цивілізації (євразійської та імперської) з претензіями на лідерство поза кордонами Російської Федерації. Це технологія зовнішньополітичної стратегії Росії для домінування на пострадянському просторі, впливу на держави з російськомовними громадами, руйнування західної цивілізації та геополітичної конфігурації цивілізаційними війнами.

У монографії відомого історика Станіслава Кульчицького і соціолога Михайла Міщенка «Україна на порозі об'єднаної Європи» (2018) йдеться про важливі зміни в Українській державі від розпаду СРСР до 2017 р. Цей значний часовий відтинок (27 років) переломлено через призму двох історичних періодів, тобто показано успіхи і проблеми дерадянзації, розвитку держави і суспільства перехідної доби (1991 – 2013). Відображено Революцію гідності, агресію Кремля, суспільно-політичні та соціально-економічні процеси, ціннісні та світоглядні орієнтації громадян, зокрема ментальний розрив із «російським світом», у період руху до об'єднаної Європи (2014 – 2017).

¹ Смолій В., Кульчицький С., Якубова Л. Донбас і Крим в економічному, суспільно-політичному та етнокультурному просторі України. К., 2016. С. 288-289, 298, 564.

² Якубова Л. «Русский мир» в Україні: на краю прірви. К., 2018. 384 с.; Смолій В., Якубова Л. Історичний контекст формування проекту руский мир та практика його реалізації в Криму й на Донбасі. К., 2018. 144 с.; Якубова Л., Головка В., Примаченко Я. Русский мир на Донбасі та в Криму. К., 2018. 227 с.

Революція гідності, анексія Криму і воєнні дії на Донбасі, на тверде переконання В. Кульчицького і М. Міщенко, обірвали перехідний період у новітній історії Української держави, поклали край ваганню України між Заходом і Сходом, визначили цивілізаційний вибір і стратегічний курс – до сучасної демократії, правової держави, суспільства добробуту¹. Російська агресія проти України поховала міфи про братні народи і «старшого брата». Україна стала фронтовою державою, в якій ментальний фронт проходить по лінії розмежування військ і всередині суспільства. Успіх забезпечений внутрішніми чинниками, передусім – активними діями наймолодшого, «майданного» покоління громадян і підтримкою світової спільноти, що виступила проти потуг Москви повернути міжнародні відносини попередніх століть.

В аналітичній доповіді Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Кураса НАН України «Політичні аспекти кризи на Донбасі» (2015) серед невідкладних практичних кроків зосереджено увагу на культивуванні загальнонаціональної історичної пам'яті та символіки, громадянського самоусвідомлення і патріотизму, заохоченні міжрегіонального туризму, змістовному наповненні навчального процесу. Приміром, рекомендується збільшити години для вивчення вітчизняної історії, української мови і літератури, включення до навчальних програм загальноосвітніх і вищих шкіл тем з історії та культури етнічних і регіональних спільнот України².

Доктор історичних наук Павло Гай-Нижник видав монографічне дослідження під грифом Дипломатичної академії при Міністерстві закордонних справ України³. Йдеться про антиукраїнську політику Росії протягом тривалого часу (1990 – 2016), що переродилася «від політики шантажу і примусу до війни на поглинання та спроби знищення». Половину обсягу монографії відведено трьом рокам російсько-української війни (2014 – 2016). Із перемогою Революції гідності багатолітні зусилля Росії до перетворення України на державу-сателіта з маріонетковим пре-

¹ Кульчицький С., Міщенко М. Україна на порозі об'єднаної Європи. К., 2018. С. 232.

² Політичні аспекти кризи на Донбасі / Гол. ред. кол. О. Рафальський. К., 2015. 268 с.

³ Гай-Нижник П. Росія проти України (1990 – 2016 pp.). К., 2017. 332 с.

зидентом й урядом зазнали невдачі. Саме тому вчений приділив значну увагу «революційному повстанню проти проросійського режиму внутрішньої окупації України». Анексію Криму він справедливо назвав «історико-правовим фальсифікатом». Початок неоголошеної війни Російської Федерації проти України, що є неприхованою агресією проти суверенної держави і демонстративним порушенням міжнародних норм, на погляд П. Гай-Нижника, викликаний тим, що Кремль сприйняв перемогу Революції гідності як загрозу неоімперській перспективі Росії.

Вагому лепту в проблематику вніс Науково-дослідний інститут українознавства Міністерства освіти і науки України у формі стислої експертно-аналітичної доповіді та колективного монографічного видання¹. Цілком резонно зауважено, що справжні причини українсько-російської війни, яка розпочалася 2014 р., не слід зводити лише до патологічної агресивності В. Путіна чи злочинних маніпуляцій з громадською думкою російських мас-медіа. Для українців, що захищаються від російської агресії, це і вітчизняна війна, і війна цивілізацій, тобто воєнний конфлікт вищого порядку між суспільствами принципово різної ментальності, культурної орієнтації, історичної пам'яті, традиції. Новітня експансія Москви на південний захід відбувається за двома територіальними векторами: на Кримський півострів і смугу міських агломерацій Донецької та Луганської областей – найслабкіше консолідовані територіальні частини сучасної української нації через віддалене розташування від столиці з потужними регіональними центрами, етнокультурну зросійщеність і советизованість, велику частку мігрантів з Росії та їхніх нащадків у першому й другому поколіннях.

Саму ж війну авторський колектив НДІ українознавства умовно поділив на дві фази: революційне повстання проти проросійського режиму внутрішньої окупації України (листопад 2013 – лютий 2014), агресія Росії проти України (від 2014 р.) у формі гібридної війни на поглинання і знищення противника². Проблема ймовірної деокупації захоплених Росією українських земель розглядається в контексті стратегії реінтеграції в Україну. При

¹ Агресія Російської Федерації проти України / Упоряд. П. Гай-Нижник. К., 2016. 28 с.; Агресія Росії проти України / Упоряд. П. Гай-Нижник. К., 2016. 586 с.

² Агресія Росії проти України. С. 56, 110, 300, 507.

цьому береться до уваги те, що російська агресія – анексія Криму і війна на сході України – призвела до глибинних змін у двосторонніх відносинах: зруйновано договірно-правову базу, знищено інституційні механізми, Україна зазнала колосальних людських, територіальних, економічних втрат, виникло глибинне відчуження між народами.

Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського НАН України і Київська православна богословська академія УПЦ КП презентували науково-популярне видання ««Братня» навала. Війни Росії проти України XII – XXI ст.» (2016), що підготовлена істориками Віктором Брехуненком, Володимиром Ковальчуком, Михайлом Ковальчуком, В'ячеславом Корнієнком¹. Нам відомо, що 400 примірників цієї книжки безкоштовно передано військовим капеланам Збройних сил і Національної гвардії України. На матеріалі дев'яти століть показано, що зміст російсько-українських взаємин немає спільного з пропагандистськими кліше про «спільну історичну долю» чи «братерські стосунки». Останній розділ має промовисту назву «Вітчизняна війна за незалежність 2014 – 2016 рр. Попередні нотатки» (автор В. Брехуненко). Як стверджується, Вітчизняна війна за незалежність, яка розпочалася в лютому 2014 р. у відповідь на агресію Москви, щільно вписана в контекст попередніх війн українців проти її загарбницьких планів. Ключові складові сучасної російсько-української війни простежуються і в минулому: гібридна та інформаційна війни, ставка Москви на «п'яту колону», риторика про захист «руського міра», спроба видати вторгнення за внутрішній конфлікт тощо.

У колективній монографії Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України «Між війною і соборністю» (2017) висвітлено загрози і виклики щодо адаптації переселенців з Донбасу і Криму в нових місцях проживання через призму широкого спектру складових історичного процесу: від локального волонтерського активізму до міжнародно-політичних чинників².

¹ Брехуненко В., Ковальчук В., Ковальчук М., Корнієнко В. «Братня» навала. Війни Росії проти України XII – XXI ст. К., 2016. 248 с.

² Між війною і соборністю. Соціокультурна інтеграція та адаптація переселенців з Донбасу та Криму. Західноукраїнський вектор / Відп. ред. М. Литвин. Львів, 2017. 454 с.

Зокрема, ідеться про діяльність міжнародних організацій щодо допомоги і соціальної адаптації внутрішньо переміщених осіб у сучасній Україні.

Позитивним явищем стали спроби багатогранно дослідити сутність збройного протистояння на Донбасі як глобальної боротьби нового типу. У колективній монографії «Світова гібридна війна: український фронт» (2017)¹, підготовленій фахівцями Національного інституту стратегічних досліджень на чолі з академіком НАН України Володимиром Горбуліним, вперше в історіографії досліджено зафіксоване в назві явище (світова гібридна війна) через призму російської агресії проти України. Детально розглянуто причини і передумови російського вторгнення в Україну, особливості ведення гібридної війни у воєнному, політичному, економічному, соціальному, гуманітарному, інформаційному вимірах. Зроблено загальний висновок про доведення Україною своєї спроможності як держави, що відстоює власний суверенітет у боротьбі з агресором.

Загалом же Національний інститут стратегічних досліджень підготував тематичний цикл узагальнювальних наукових публікацій різного обсягу. В одній з них відзначається, що російська пропаганда мала три основні цільові аудиторії: західну, українську, російську. На Заході доводили штучність української нації і приреченість Української держави. Поміж українців поширювалися міфи про правічну єдність з російським народом, неспроможність українських еліт управляти незалежною державою. Російське суспільство інфікували ідеями великодержавності. До того ж, у 2009 р. за результатами другої «газової війни» Росія сформувала потужний інструмент фінансового знекровлення економіки України. Стрімко зростало від'ємне сальдо платіжного балансу України (загалом за роки президентства В. Януковича – 44 млрд дол. США)². Проте російська агресія, що після Революції гідності успішно розгорталася в Криму, була локалізована і захлинулася на Донбасі. 25 травня 2014 р. проведено демократичні президентські вибори, на яких переміг П. Порошенко. Ці вибори засвідчили провал російського бліцкригу. Розпочався етап гібридної війни, що триває донині.

¹ Світова гібридна війна: український фронт / За заг. ред. В. Горбуліна. К., 2017. 496 с.

² До другої річниці агресії Росії проти України. К., 2016. С. 10-11.

Як резонно підкреслили фахівці Національного інституту стратегічних досліджень, режим санкцій міжнародної спільноти проти Росії став безпрецедентним з огляду на число учасників (близько 40 країн) і масштабність: дипломатичні, персональні, цільові, секторальні. Санкції суттєво впливають на російську економіку. Згідно з офіційним звітом Міністерства фінансів Росії, вплив капіталу за 2014 р. склав 151 млрд дол. США. Згортання інвестицій і вплив капіталу спричинили втрату третини сумарної капіталізації російського ринку акцій. Золотовалютні резерви країни зменшилися на 160 млрд дол. США. Одночасно під час неоголошеної війни Україна втратила щонайменше 20 % економічного потенціалу. Майже третину (27 %) промислового потенціалу Донецької та Луганської областей вивезено в Росію¹.

Вторгненню Росії в Крим і на Донбас присвячено різножанрові вітчизняні видання індивідуального й колективного авторства. Маємо на увазі, зокрема навчальну брошуру «Революція Гідності 2013 – 2014 рр. та агресія Росії проти України» (2015)², розділ «Війна на сході України 2014 – 2015 рр.» у науково-популярній книжці «Поле битви – Україна. Від «володарів степу» до «кіборгів». Военна історія України від давнини до сьогодення» (2016)³, підрозділ «Збройні сили України у протистоянні російській агресії (2014 – 2016 рр.)» у науково-популярній «Історії українського війська» (2016)⁴, нариси «Революція гідності», «Україна революційна: 2014 – 2016», «Збройна агресія Росії проти України» у синтетичному виданні «25 років незалежності» (2016)⁵, а також розділ «Війна на сході України» у навчальному посібнику «Історія України» (2014)⁶. Загалом у них належним чином відображено фактичний матеріал, згідно із жанровою специфікою і цільовою аудиторією того чи іншого видання. Приміром, у згаданій науково-популярній військовій історії «Поле битви – Україна» в окремих підроз-

¹ Донбас і Крим: ціна повернення / Гол. ред. В. Горбулін. К., 2015. С. 57-58, 138.

² Революція Гідності 2013 – 2014 рр. та агресія Росії проти України / За заг. ред. П. Полянського. К., 2015. 36 с.

³ Поле битви – Україна / Упоряд. К. Галушко. Х., 2016. 352 с.

⁴ Історія українського війська / Під заг. ред. В. Павлова. Х., 2016. 416 с.

⁵ 25 років незалежності / Кер. авт. кол. Г. Борзяк. К., 2016. 796 с.

⁶ Мицик Ю., Бажан О. Історія України. К., 2014. 680 с.

ділах стисло йдеться про війну на сході України 2014 – 2015 рр., російську окупацію Криму, антитерористичну операцію, рішення Парламентської асамблеї ОБСЄ щодо Росії як держави-окупанта українських територій.

Війні на Донбасі відведено належне місце у найновіших узагальнювальних виданнях з історії України одноосібного авторства. Цій проблематиці присвячено розділ «Ціна Свободи» й «Епілог. Перечитування історії» й у науково-популярній книзі «Брама Європи» (2016) Сергія Плохія, професора-історика Гарвардського університету (США), одного з провідних спеціалістів з минулого Східної Європи. Роблячи висновки про війну на Донбасі, він зазначив: «Для України російська агресія порушила фундаментальні питання про її подальше існування як єдиної країни, державну незалежність та демократичні основи її політичних інститутів». Щонайважливіше, автор вважає, що мовиться про явище глобальної ваги: «Незалежно від результатів нинішньої української кризи, від її розв'язання залежить не тільки майбутнє України, а й майбутнє відносин між Сходом і Заходом Європи – Росією та Європейським Союзом – а отже, майбутнє Європи в цілому»¹. До речі, «Брама Європи» С. Плохія, що вийшла двома мовами – англійською та українською, витримала значний розголос у науковому світі. За це видання автора удостоєно Національної премії України ім. Т. Шевченка 2018 р.

Феномен гібридної війни як соціальний проект розкрив доктор соціологічних наук, професор Ігор Рущенко (Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»)². Досліджено «підривні соціальні технології», які агресор перетворив на «м'яку зброю» і використав для захоплення територій. Соціальна складова виявилася визначальним чинником протистояння між російським агресором і жертвою нападу – Україною. Зі свого боку доктор історичних наук, професор Василь Ткаченко (Інститут всесвітньої історії НАН України) визначив агресивну сутність «путінізму», його соціальні та ідейні витоки, психотип «совка» як соціального агента системи російської влади³. Показано інформаційну інтервенцію та ідеологічну війну Росії проти України з демонстрацією зневаги до загальнолюдських цінностей.

¹ Плохій С. Брама Європи. Х., 2016. С. 444, 454.

² Рущенко І. Російсько-українська гібридна війна. Х., 2015. 268 с.

³ Ткаченко В. Росія: ідентичність агресора. К., 2016. 256 с.

У сучасній українській історіографії активно розробляються окремі аспекти агресії Росії. Так, магістрантки історичного факультету Київського національного університету ім. Т. Шевченка Оксана Красіонова і Марина Черниш детально розглянули злободенну проблему участі ООН у врегулюванні військового конфлікту в Україні¹. Авторки переконують, що з початком анексії Криму і війни на Донбасі, ООН як суб'єкт міжнародного права не виконала своїх прямих зобов'язань і не запропонувала жодних дієвих пропозицій.

Проведено низку історико-порівняльних реконструкцій. В одній із студій співставлено узаконення Радянським Союзом тоталітарного режиму в Західній Україні 1939 р. і Закарпатській Україні 1944 р. з діями сучасної автократичної Росії в колаборації з терористичними організаціями «ДНР» і «ЛНР» на окупованих територіях України. У науковій праці, в якій макроподії переломлено через призму автобіографічної розповіді, «русская весна» 2014 р. в Криму показана очима доньки політв'язня часів СРСР як ментальний вияв неоімперського прорадянського реваншу. Окремо помічено інтерпретаційні розбіжності в політичних, медійно-меморіальних і наукових дискусіях у порівняльно-смісловому контексті Другої світової війни і сучасної російської агресії проти України².

Наведене засвідчує, що сучасна російсько-українська війна викликала пріоритетний інтерес у вітчизняній історіографії, котра розвивається і збагачується під міждисциплінарним тиском. Присутні всі види і форми наукових комунікацій під час постановки, обговорення і розв'язання важливих питань: різно-

¹ Красіонова О., Черниш М. Участь ООН у врегулюванні військового конфлікту на території України // Часопис української історії. 2016. Вип. 34. С. 143-147.

² Будзар М. «Не сподівалася знов опинитися в Радянському Союзі...»: «Русская весна» 2014 року в Криму очима доньки радянського політв'язня // Суспільні злами і поворотні моменти. Львів, 2014. С. 211-228; Гулай В. Воєнно-політична складова легітимації сталінського тоталітарного режиму в Західній Україні 1939 р. та Закарпатській Україні 1944 р.: деякі історичні уроки до характеру й значення «виборів» на окупованих терористичними організаціями «ДНР» та «ЛНР» територіях України // Військово-науковий вісник. 2014. Вип. 22. С. 162-176; Пастушенко Т. Російська агресія проти України та Друга світова війна // Травень 1945 року у науковому дискурсі, національній свідомості та історичній пам'яті. К., 2015. С. 297-301.

манітні форуми з обміном ідей та підходами провідних фахівців, скоординована колегіальна діяльність наукових інституцій, оперативне заповнення прогалин експертно-аналітичною продукцією. Здебільшого маємо справу з якісними історіографічними досягненнями вузькопрофільного, науково-популярного й навчального рівнів, про які сигналізують виправдане застосування понятійно-категоріального апарату, вироблення цілком адекватних концептуальних моделей, планомірне ведення досліджень на всіх рівнях історичного пізнання: реконструктивному, емпіричному й історико-теоретичному.

1.3. Праці зарубіжних дослідників

Услід за доленосними подіями в Україні, що ведуть відлік від листопада 2013 р., вчені з різних куточків світу взялися оперативно осмислювати й упорядковувати наявний аналітичний матеріал у надійні путівники для спільнот західних країн. Згадаємо передусім колективні видання: німецькомовне «Майдан! Україна, Європа!» (Берлін, 2014) під редакцією Клавдії Датге й Андреаса Ростека, англomовне «Україна після Євромайдану. Виклики і надії» (Берн, 2015) під редакцією Віктора Степаненка та Ярослава Пеленського. Серед видань з одноосібним авторством, звісно, домінували видання науково-публіцистичного жанру, як-от: англomовна «Криза в Україні: що це означає для Заходу» (Єльський університет, 2014) Ендрю Вілсона чи польськомовне «Україна перед кінцем історії» (Варшава, 2014) Томаша Стриєка. Відрадно, що на них відразу з'являлися відгуки, огляди, рецензії на українському науковому порталі «Historians.in.ua», до якого відсилаємо для цілісних вражень.

Варто детальніше розглянути низку вагомих праць, які одночасно подають об'єктивну думку не тільки вітчизняних, а й зарубіжних учених. Як правило, вони дуже оперативно перекладаються і видаються українською мовою, що свідчить одночасно й про глибоку інтегрованість сучасної України у світовий науковий простір.

У книзі відомих істориків Юрія Фельштинського (США) і Михайла Станчева (Україна) «Третя світова: Битва за Україну» (2015) російсько-український конфлікт бачиться прелюдією до

великої – Третньої світової – війни, яку провокує Росія¹. Проаналізувавши історію України від давнини до наших днів, автори зосереджуються насамперед на поточному періоді української незалежності. Війна Росії проти України, на думку Ю. Фельштинського і М. Станчева, є першим етапом плану президента В. Путіна з відтворення нової російської імперії. Відтак це не може не привести Європу і НАТО до нової світової війни, а Росію у підсумку до тотальної поразки.

На витоках війни детально зупинився у своїй праці «Розбрат України з Росією»² французький інтелектуал Антуан Аржаковський (Antoine Arjakovsky) – історик, філософ, богослов. Він осмислив глибше ретроспективу з виразним акцентом на ментальних відмінностях українців і росіян з урахуванням власного досвіду роботи в освітніх сферах України і Росії. Від 2011 р. доктор історії А. Аржаковський є співдиректором дослідницького департаменту «Політика і релігії» Коледжу бернардинів у Парижі.

Марсель Ван Херпен (Marcel H. Van Herpen) – нідерландський політолог і соціолог, експерт із питань безпеки у Східній Європі та на теренах колишнього СРСР – автор монографії «Війни Путіна. Чечня. Грузія. Україна. Незасвоєні уроки минулого», що вийшла 2014 р. англійською мовою у США, а наступного 2015 р. в перекладі українською в Харкові³. Не взявши безпосередньої участі у війні, він ретельно проаналізував документи, систематизував факти й оцінив їх із позицій міжнародного права. Учений зауважив, що провідною темою його книжки є непереможне прагнення Росії відновити статус імперії, яке помітне ще під час першого президентського терміну В. Путіна 2000 – 2004 рр. США та ЄС припустилися тактичних помилок й обрали неправильну стратегію. Ці помилки, на думку М. Ван Херпена, матимуть серйозні довготермінові наслідки для майбутнього Європи.

У книжці «Українська ніч. Інтимна історія революції» (2018) доцента (associate professor) історії Єльського університету Марсі Шор фокус зроблено на буднях українців під час Майдану⁴. Наз-

¹ Фельштинський Ю., Станчев М. Третя світова: Битва за Україну. К., 2015. 408 с.

² Аржаковський А. Розбрат України з Росією. Х., 2015. 256 с.

³ Херпен М. Х. ван. Війни Путіна. Чечня. Грузія. Україна. Х., 2015. 304 с.

⁴ Shore M. The Ukrainian Night. New Haven, 2018. 320 p.

вою книжки авторка завдячує українському солдату з Донецька, який незадовго до смерті прочитав проникливий вірш російського поета В. Маяковського «Українська ніч» для неординарного проекту документального кіно. Загалом у дослідженні відображено усноісторичний портрет пересічної людини через досвід революції на основі спілкування з учасниками Майдану.

Американський історик, професор Індіанського університету Хіроакі Куромія (Hiroaki Kurokiya) в популярній формі описав культурну своєрідність Донбасу впродовж кількох років аж до 2015 р.¹ Він вважає глибоко помилковим сприйняття Донбасу як осередку проросійських й антиукраїнських настроїв на сході України. Адже вони нічим не загрожували без військової інтервенції Росії, а внаслідок війни ці настрої зменшуються.

Британський учений Тарас Кузьо у співпраці з кафедрою українських студій Торонтського університету оприлюднив монографію «Війна Путіна проти України» (2017)². Вона написана й на польових усноісторичних джерелах (особистих інтерв'ю) за результатами мандрівок автора південними і східними регіонами України, бойовими зонами. Увагу акцентується на тому, що на Донбасі загинуло понад 30 тис. мирних жителів, українських солдатів, російських військових та їхніх колаборантів, а третина населення його покинула. Російсько-українську гібридну війну Т. Кузьо розглядає як частину глобальної боротьби Росії проти Заходу, а також через призму відповідальності за військові злочини і порушення прав людини, національної ідентичності, етнополітичних і регіональних особливостей.

Професор російської та європейської політики Кентського університету (Великобританія) Річард Саква випустив проросійську монографію в пропагандистському стилі Кремля «Лінія фронту – Україна: криза на прикордонних територіях»³, що від грудня 2014 р. витримала кілька доповнених перевидань (джерело фінансування невідомі) англійською, шведською, російською мовами. Не випадково учений-дослідник Інституту сучасної історії Сьодеторнського університету (Швеція) Пьотр Вавженюк перефразував цю назву на «Лінія фронту дезінформації. Давні

¹ Куромія Х. Зрозуміти Донбас. К., 2016. 142 с.

² Kuzio T. Putin's war against Ukraine. Toronto, 2017. 490 p.

³ Sakwa R. Frontline Ukraine. London, 2016. 320 p.

стереотипи в академічній обгортці»¹. Подібні історіографічні казуси викликають полемічну відповідь не тільки зарубіжних, але й українських учених, хоча не завжди оперативну, до того ж, надто холоднокровну, констатуючу, без заглиблень².

У листопаді 2017 р. у видавництві Карлового університету в Празі з'явилася книга «Російська агресія проти України» авторства 16 вчених кількох країн на чолі з чеським істориком-новітником Яном Широм³. Тематично це перше синтетичне дослідження чеською мовою. Український погляд на геополітичні й історичні корені російської агресії проти України представив заступник директора Центру досліджень армії, конверсії та роззброєння (Київ) Михайло Самусь. Відомий російський незалежний експерт Юрій Федоров проаналізував суть російської гібридної операції з окупації Донбасу. «Російська агресія проти України» належить до перших наукових видань країн ЄС, де відзначена проблематика аналізується послідовно і системно.

Не ховаючись за наукові евфемізми, назвав речі своїми іменами у монографії «Гібридна війна в Україні» (2018) польський генерал дивізії у відставці Богуслав Пацек, доктор військових наук, професор Університету ім. Я. Кохановського у м. Кельце⁴. Російське вторгнення в Крим і на Донбас детально й глибоко розглянуто через призму відмінностей від характеру і засад класичної війни.

Сучасна російсько-українська війна присутня не тільки в європейських і північноамериканських історіографіях. Японія підтримала суверенітет і територіальну цілісність України, стала провідним захисником інтересів України у «Великій сімці», поетапно ввела санкції проти Росії, починаючи з 18 березня 2014 р. Окупація та анексія Криму привернула погляди двох десятків японських науковців⁵. Як не парадоксально, деякі з них пов'язують незаконні рішення Росії з бажанням запобігти розширенню

впливу Китаю в Україні у рамках відновлення Шовкового шляху, планів Китаю щодо будівництва порту в Криму й оренди земель на сході України. Директор Японського форуму з міжнародних відносин К. Іто окупацію Криму асоціював із невдалим вторгненням С. Хусейна до Кувейту 1990 р. та анексією Судетської області у Чехословаччині А. Гітлером 1938-го. Професор Університету префектури Ніігата Ш. Хакамада порівняв дві окупаційні історії – Кримського півострову 2014-го і Курильських островів 1945 р. Провідний спеціаліст з історії Чорноморського регіону Й. Хіросе наполягав, що «м'який» підхід Японії у питанні Криму йде врозріз з її позицією щодо повернення усіх Курильських островів. Втім, 5–6 червня 2015 р. прем'єр-міністр С. Абе провів двосторонні перемовини в Києві про надання Україні понад 2 млрд дол. США на підтримку реформ і макрофінансової стабільності. Відповідний візит президента П. Порошенка у Токіо пройшов 5–7 квітня 2016 р. Відтак Японія очолила обговорення ситуації в Україні «Великою сімкою» 26–27 травня 2016 р. Учасники саміту засудили анексію Криму і продовжили міжнародні санкції проти Росії.

Втім, чи не найбільше – десятки видань – наукових і публіцистичних, колективних й одноосібних – про Україну від 2014 р. побачили у німецькомовних країнах – Австрійській Республіці, Федеративній Республіці Німеччина, Швейцарській Конфедерації. Найбільше – саме у переломному 2014-му. Це можна детальніше відстежити за допомогою пошукового сервісу електронного каталогу Німецької національної бібліотеки (portal.dnb.de). У них відбиті тематичні документи, висловлювання, інтерв'ю з представниками різних ідеологічних течій, політичних партій, державними діячами багатьох країн.

Найперше події в Україні для німецькомовної спільноти стали важким випробуванням у виборі понятійно-категоріального апарату: між концептами «конфлікт», «криза», «війна». У спеціальному числі наукового міждисциплінарного журналу «Osteuropa» (Берлін), по суті, концептами «конфлікт» і «криза» позначено період від початку Євромайдану до втечі президента В. Януковича, а «криза» і «війна» – від перших днів російської окупації Криму¹.

¹ Wawrzeniuk P. On the frontlines of disinformation // *Baltic Worlds*. 2016. № 1-2. P. 103-106.

² Андрощук О. One Ukraine or many? // *Історіографічні дослідження в Україні*. 2017. Вип. 27. С. 384-439.

³ Ruská agrese proti Ukrajině / J. Šír a kol. Praha, 2017. 346 s.

⁴ Paček B. Wojna hybrydowa na Ukrainie. Warszawa, 2018. 248 s.

⁵ Удовік В. Україна та окупація Криму Росією 2014 р. в оцінках японських науковців // *Історичний архів*. 2016. Вип. 17. С. 150-157.

¹ Zerreißprobe. Ukraine: Konflikt, Krise, Krieg / Hrsg. M. Sapper, V. Weichsel. Berlin, 2014. 352 S.

Мова про агресора і жертву відразу велася з міжнародно-правових позицій, котрими виключно знехтувала Росія.

У зв'язку з посиленою увагою світу до російської агресії підвищився попит на узагальнюючі науково-популярні видання про минуле України. Так, професор Інституту східноєвропейської історії Віденського університету Керштин Сузанна Йобст доповнила й 2015 р. перевидала свою «Історію України»¹, що вперше побачила світ п'ятьма роками раніше. Наприкінці книжки, розглянувши російську анексію Криму 2014 р., вона акцентувала на непорушності державних кордонів сучасної України та її праві на європейську перспективу.

У низці квазінаукових і публіцистичних видань зарубіжних авторів простежуються приховані й неприховані антизахідні та проросійські конотації на кшталт тем про політичні й економічні підвалини втручання ФРН і США у внутрішні українські справи; України як розмінної монети між Москвою, Вашингтоном і Брюсселем; «громадянської війни» в Україні, яку підживлюють американські розвідувальні служби, тощо. Зазвичай подібні рефлексії подавалися за авторством вільних інтелектуалів під призмою протидії односторонньому висвітленню західними медіа найважливішої світової проблеми чи за принципом «надати слово іншій стороні», зокрема російським колаборантам. Невдовзі в Європі усвідомили підривну і провокативну мету таких інтелектуально-медійних спецоперацій, коли цинічно жонглюючи і відверто зловживаючи європейськими цінностями, руйнують ціннісні та світоглядні основи об'єднаної Європи.

Російсько-українська війна (Russland-Ukraine-Krieg) й активна участь Німеччини в її припиненні спонукала до заснування німецько-української комісії істориків. Із такою ідеєю на сторінках впливового щоденника «Frankfurter Allgemeine Zeitung» у травні 2015 р. виступили професор східноєвропейської історії Мюнхенського університету Людвіга-Максиміліана Мартін Шульце Весель і професор історії Українського католицького університету у Львові Ярослав Грицак². Вони визначили масові протести на Майдані 2014 р. як переломний пункт. Для ведення плідної дис-

¹ Jobst K. S. Geschichte der Ukraine. Stuttgart, 2015. 276 S.

² Schulze Wessel M., Hrytsak Y. Was war der Majdan? // Frankfurter Allgemeine Zeitung. 2015. 28 Mai.

кусії запропоновано зосередитися на двох аспектах: що таке Майдан (націоналістичний путч, соціальний феномен нового типу чи остання європейська революція) і чим є російська інтервенція в Україну (прагматичне ситуативне втілення інтересів на кордоні чи неоімперський проєкт В. Путіна, що одночасно має зміцнити авторитарну владу в Росії).

Безпристрасно відзначимо, що тверда позиція німецьких українців щодо анексії Криму і війни на Донбасі істотно вплинула на настрої європейської спільноти. Серед них важливу роль відіграв Інститут досліджень Східної та Південно-Східної Європи в Регенсбурзі (Баварія, ФРН). Щонайважливіше співробітники інституту активно виступали у засобах масової інформації, руйнуючи міфи російської пропаганди щодо української проблематики – про інспірований зовні Євромайдан, державний переворот і прихід до влади в Києві нацистів.

5 грудня 2014 р. 63 відомих німецьких діячів, у т. ч. екс-президент Роман Герцог й екс-канцлер Гергард Шрьодер, у німецькому тижневику «Die Zeit» («Час») опублікували відкритий лист «Знову війна в Європі? Не від нашого імені!», в якому містився умиротворяючий заклик до федерального уряду не витіснити Росію з Європи. На це блискавично відреагували 142 фахівці з вивчення Східної Європи, які в тому ж виданні за тиждень опублікували розлоге й аргументоване звернення про те, що Москва виступає в ролі агресора щодо України: анексувала Крим і веде гібридну війну на Донбасі. Вони закликали втілити східноєвропейську політику ФРН, виходячи з реалій: «Територіальна цілісність України, Грузії і Молдови не має стати жертвою обачності німецької (та австрійської) політики щодо Росії... В ім'я наших дітей і онуків необхідно зберегти чинність Будапештського меморандуму – важливу опору всесвітнього режиму непоширення ядерної зброї»¹. Підписалися під цими словами чи не всі відомі україністи німецькомовного світу, що тісно пов'язані з університетами і науково-дослідними установами. Назвемо лише кілька постатей: Карл Шльогель, Мартін Ауст, Ульф Бруннбауер, Катрін Бьокх. Саме така принципова наукова і громадянська позиція по-

¹ Офіцинський Р. Сучасні німецькі зацікавлення українською історією // Тисячоліття – Millennia. 2016. Вип. 3. С. 34-50.

сприяла світоглядному перелому в настроях політичної верхівки і пересічної спільноти в німецькомовній Європі.

Осібного історіографічного зацікавлення заслуговують зарубіжні кваліфікаційні наукові дослідження міждисциплінарного характеру, виконані зокрема як бакалаврські, магістерські, докторські роботи, згідно з навчальними програмами з історії, міжнародних відносин, міжнародного адміністрування, міжнародної безпеки, політичних наук і т. п. Загалом бачаться перспективними окремі студії над проблематикою про те, як зарубіжні ровесники (молоде покоління) в режимі реального часу сприймають сучасну Україну, взявши за джерельну основу для скрупульозного аналізу принаймні англійські бакалаврські, магістерські, докторські дисертації від 2014 р. донині. Всі ці роботи можна прочитати безкоштовно у глобальній мережевій цифровій бібліотеці тез і дисертацій «Networked Digital Library of Theses and Dissertations» (search.ndltd.org).

Так, бакалавр Альфонс Карлссон (Університет Ліннея, Швеція) провів якісний аналіз процесу російського поглинання Кримського півострова на тлі відновлення Холодної війни¹. Бакалаври Ребекка Партанен-Діфур й Ерік Вестердагл (Уппсальський університет, Швеція) проаналізували повідомлення і розповіді російських каналів новин, насамперед «Russia Today», навколо анексії Криму і феномену «зелених чоловічків» (російських військових без розпізнавальних знаків)². Використання дезінформації має вирішальне значення для стратегії Росії, тому методика рамкового аналізу (різновиду нарративного або контент-аналізу) є цілком доречною, дозволяє встановити як люди сприймають події та ситуації, подані під різним фокусом.

У французькому Університеті Монпельє-3 Алексія Кіс-Марк захистила дисертацію доктора філософії «Перехресні погляди на

Євромайдан: від «української кризи» до «нової холодної війни»¹. Ретельно проаналізовано статті, опубліковані в основних щоденних газетах Франції від 26 листопада 2013 р. (відмова В. Януковича підписати Угоду про асоціацію з ЄС) до 28 лютого 2014 р. (встановлення тимчасового уряду). Примітно, що скрупульозно схарактеризовано представлення подій в Україні у французьких медіа-дискурсах у порівнянні з російськими.

Магістр Томас Браун (Морська магістерська школа, США) констатував, що російська анексія Криму спровокувала найгіршу кризу між Росією і Заходом від 1980-х рр., зокрема зруйнувала німецьку «східну політику», започатковану 1969 р.². Канцлер Ангела Меркель і міністр закордонних справ Франк-Вальтер Штайнмайер показали, що зовнішня політика Німеччини полягає не у поступках Росії, а в утвердженні засад європейської безпеки.

Еволюція двосторонніх відносин між Європейським Союзом й Україною після Євромайдану зацікавила бакалавра Галину-Євгенію Благодир (Санкт-Петербурзький державний університет)³. Авторка констатує, що відмова президента В. Януковича на Вільнюському саміті європейської програми «Східне партнерство» 28–29 листопада 2013 р. підписати Угоду про асоціацію спровокувала тривалі масові протести і зміну влади в країні, збройний конфлікт на південному сході України. Усе ж, 21 березня 2014 р. підписано політичний блок Угоди, економічну частину – 27 червня 2014 р. Однак жорсткість позиції Росії змусила ЄС піти на раніше відкинутий формат тристоронніх переговорів у Брюсселі. Тому 12 вересня 2014 р. відстрочили імплементацію угоди про Зону вільної торгівлі між Україною та ЄС, що почала функціонувати 1 січня 2016 р.

Переконані, що з точки зору повноцінного забезпечення національних інтересів Українська держава зобов'язана надавати

¹ Karlsson A. The Crimean peninsula and the rebirth of the Cold War in the 21st century: Bachelor Thesis; International Administration. Linnaeus University, 2015. 30 p.

² Partanen-Dufour R. How Russia Today supported the annexation of Crimea. A Study of the Media's role in Hybrid Warfare: Bachelor Thesis; Political Science. Uppsala University, 2016. 53 p.; Westerdahl E. Little Green Men? A Frame Analysis of the Ukraine Crisis: Bachelor Thesis; Political Science. Uppsala University, 2018. 30 p.

¹ Kis-Marck A. Regards croisés sur l'Euromaïdan: de la «crise ukrainienne» à «une nouvelle guerre froide»: Thèse de doctorat, Sciences du langage. Université de Montpellier, 2017.

² Braun T. L. Germany's Ostpolitik in crisis: President Putin and Chancellor Merkel amid the Ukraine crisis: Master's Thesis; Security Studies (Europe and Eurasia). Naval Postgraduate School, 2015. 183 p.

³ Благодир Г.-Е. Особенности развития отношений между Европейским Союзом и Украиной (1991 – 2016): Бакалавр. работа; Междунар. отношения. Санкт-Петербург. гос. ун-т, 2016. 85 с.

всебічну підтримку молодим і зрілим зарубіжним українцям. Особливих і постійних стимулів потребує вивчення сучасної історії України щонайменше у країнах ЄС, НАТО, «Великої двадцятки».

Спеціально наголосимо на істотному впливі кваліфікованих і ґрунтовних аналітичних матеріалів, які оперативно й адресно готували провідні західні фахівці, на ухвалення політичних рішень і формування стійких наукових інтерпретацій. У лютому 2015 р. презентовано доповідь колишніх американських урядовців, які після відставки працювали аналітиками, експертами, керівниками впливових інтелектуальних інституцій – Атлантичної ради, Інституту Брукінґса, Центру нової американської безпеки, Чиказької ради з глобальних питань. Йдеться про послів США в Україні Джона Гербста і Стівена Пайфера, заступника державного секретаря Струба Телботта, заступників міністра оборони Мішель Флурной та Яна Лодала, головнокомандувача об'єднаними збройними силами НАТО в Європі, адмірала Джеймса Ставридіса, заступника головнокомандувача Збройними силами США в Європі, генерала Чарльза Волда, постійного представника США в НАТО Іво Даалдера. У доповіді «Збереження незалежності України, опір російській агресії: що потрібно зробити США і НАТО» запропоновано заходи щодо поверненню Україною контролю над її кордоном і територією на Донбасі¹. Перш за все мовиться про осучаснення державного управління, посилення оборонних можливостей жертви агресії у поєднанні із західними економічними санкціями проти агресора.

У серпні 2015 р. Атлантична рада (Сполучені Штати) оприлюднила звіт «Ховаючись у всіх на очах: війна Путіна в Україні» (автори Максиміліан Чуперські, Джон Гербст, Еліот Гіґінз, Аліна Полякова, Деймон Вілсон)². У ньому лаконічно, проте чітко визначено штучно створені Кремлем передумови війни, викрито заперечення Росії про непричетність до війни за допомогою цифрової криміналістики (спутникових світлих тощо) і приховування

¹ Preserving Ukraine's Independence, Resisting Russian Aggression / I. Daalder, M. Fournoy, J. Herbst, J. Lodal, S. Pifer, J. Stavridis, S. Talbot, Ch. Wald. Washington, 2015. 12 p.

² Ховаючись у всіх на очах: війна Путіна в Україні / М. Чуперські та ін. Вашингтон, 2015. 42 с.

фактів загибелі росіян, деталізовано постійний потік військових, зброї, військової техніки з Росії в Східну Україну, описано російські прикордонні полігони підготовки до бойових дій, артилерійські обстріли через кордон.

Зроблено цілком обґрунтовані висновки про те, що у квітні 2014 р. Кремль розпочав гібридну війну на сході України, залучивши своїх агентів для її організації та керівництва, забезпечивши фінансування, озброєння, бійців-добровольців, підтримку регулярними військами. Офіційна Москва запустила масштабну дезінформаційну кампанію з метою переконати російський народ і світ, що війна на сході України є внутрішньою громадянською. Деякі лідери західних країн уникали згадок про війну Росії проти України, зволікали з усвідомленням смертельної небезпеки, яку несе відверто ревізійністська зовнішня політика Кремля. На порядку денному постало питання про збільшення розвіду-

Обкладинка і зміст: *An Invasion by Any Other Name: The Kremlin's Dirty War in Ukraine* / J. Miller, P. Vaux, C. A. Fitzpatrick, M. Weiss. New York, 2015. 86 p.

вальних і медійних ресурсів для чіткого, послідовного, публічного викриття і протидії гібридній війні, розширення санкцій та ухвалення всеосяжної трансатлантичної стратегії стримування російської агресії.

Доволі детальний звіт «Вторгнення під іншим іменем: Кремлівська брудна війна в Україні» (2015) підготували співробітники американського веб-сайту «The Interpreter» («Перекладач», interpretermag.com), що від 2003 р. активно переймається російською політикою: головний редактор Майкл Вайсс, випусковий редактор Джеймс Міллер, аналітики П'єр Во і Кетрін Фітцпатрік¹. На той момент усі в світі вже зрозуміли, що Росія фінансово і військово підтримує «сепаратистську» війну на сході України і фактично вторглась на землі свого сусіда. Цей звіт є ретельним судово-бухгалтерським обліком російської війни на Донбасі. Стверджується, що без російської зброї та солдатів сепаратисти зазнали б цілковитої поразки до кінця літа 2014 р. Російський уряд відправляв своїх солдатів в Україну під «прикриттям правдоподібного заперечення».

Отже, у зарубіжній історіографії історії сучасної російсько-української війни присутні дві парадигмальні лінії: потужна проукраїнська, що заснована на цивілізаційних цінностях і міжнародно-правових реаліях, і проросійська апологетична, яка спекулює світоглядними підходами, підмінюючи універсальні поняття. Для переважної частини зарубіжних учених є очевидними наріжні положення про те, що Росія несе повну відповідальність за цілеспрямовані гібридні спроби зруйнувати Українську державу, починаючи від листопада 2013 р. Ці намагання зазвичай позначаються термінами «конфлікт», «криза», «агресія», «інтервенція», «війна». Йдеться про великий масив наукових, науково-популярних, експертно-аналітичних видань про причини і перебіг російської агресії в Україні, що з'явилися за кордоном. Одночасно сотні вчених виявили громадянську позицію щодо безкомпромісного захисту суверенітету й територіальної цілісності України.

1.4. Російські наукові інтерпретації

Загальна офіційна історіографічна тональність частково відбита у публікаціях Інституту Європи Російської академії наук (Москва), особливо в його аналітичних записках і доповідях. Через певний час вони зазвичай з'являються статтями в щоквартальному журналі «Современная Европа» («Сучасна Європа»), що видається інститутом – федеральною державною бюджетною установою. Маємо на гадці аналітичні записки Валерія Журавля «Русский мир в Україні: проблеми і перспективи» (2015, № 3), Дмитра Данілова «Стратегія національної безпеки України: можливі наслідки для російсько-українських відносин» (2015, № 12), Юрія Рубінського, Сергія Фьодорова, Наталії Сущан «Франко-німецький тандем у контексті української кризи» (2015, № 16), Віктора Мироненка «Про деякі аспекти щорічного послання Президента України Петра Порошенка» (2016, № 64), Кіри Годованюк «Конференція з реформ на Україні в Лондоні» (2017, № 91), а також доповідь під редакцією Анатолія Бажана «Євроінтеграція України: перспективи, наслідки і політика Росії» (2015, № 317).

Треба зауважити, що від 2009 р. в структурі цього академічного інституту діє Центр українських досліджень (керівник – кандидат історичних наук Віктор Мироненко, родом з Чернігівщини, молодіжний лідер СРСР періоду перебудови). Центр переймається внутрішніми і зовнішніми аспектами новітньої історії України, яку за французькою аналогією поділяє на крупні періоди – чотири республіки: Першу (1917 – 1920), Другу (радянську 1917 – 1991), Третю (1991 – 2014), Четверту (від 2014 р. донині). Для самого ж В. Мироненка останній період є водночас найбільшою і найзмістовнішою міжнародною кризою за чверть століття, за якої Україна зробила ще один крок у напрямку справжнього державного суверенітету й отримала воістину всесвітнє визнання¹. Причини цієї кризи – в просуванні крупної європейської держави Україна до норм і форм організації господарського і політичного життя, що історично виправдали себе.

¹ An Invasion by Any Other Name: The Kremlin's Dirty War in Ukraine / J. Miller, P. Vaux, C. A. Fitzpatrick, M. Weiss. New York, 2015. 86 p.

¹ Мироненко В. Украина: революция обманутых надежд // Современная Европа. 2015. № 1. С. 131-143.

Загалом російські вчені закидають Заходу зацікавленість не стільки в урегулюванні «конфлікту на сході України», скільки в просуванні своїх бізнес-інтересів і політичного впливу на країну в протистоянні з Росією. Так, в аналітичній записці від 6 липня 2015 р. зазначено, що з другої половини 2014-го відбувається зближення між Берліном і Парижем у питаннях спільного вирішення низки актуальних проблем європейського континенту, зосібна навколо України¹. У рамках тандему є певна асиметрія, розподіл ролей, різні інтереси учасників і необхідність узгодження взаємних підходів у непростому пошуку шляхів виходу, як трактують автори записки, з «української кризи».

Примітним у згаданій доповіді «Євроінтеграція України: перспективи, наслідки і політика Росії»² є вступне слово директора Інституту Європи РАН, фахового історика, доктора політичних наук Олексія Громика, котре перегукується з ідеями його книжки з приводу нової Холодної війни, що побачила світ пізніше³. Він переконаний, що силове захоплення влади в Києві під назвою «народна революція», не змінила політичну надбудову й економічний базис – олігархічний капіталізм. Ці трактовки суголосні ключовим положенням статті керівника Центру британських досліджень того ж інституту, кандидата філософських наук Олени Ананьєвої та московського публіциста Олександра Сафронова, які зауважили себе очевидцями подій, позаяк проживали в Києві на Хрещатику від серпня 2013-го до травня 2014 р.⁴ Вони твердили, що в Києві силами радикальних націоналістів за іноземної підтримки і провокування пройшов незаконний збройний державний переворот, який зберіг олігархічний характер влади. Майдан не представляв більшості населення і не досяг своїх соціально-економічних і соціально-політичних цілей. Президент В. Янукович зміг би втримати ситуацію, коли б на початку протесту вдався до політичних реформ, що гарантують незалежність суду й охорону прав власності.

¹ Рубинский Ю., Федоров С., Супян Н. Франко-германский тандем в контексте украинского кризиса // Современная Европа. 2016. № 2. С. 45-55.

² Евроинтеграция Украины: перспективы, последствия и политика России / Под ред. А. Бажана. М., 2015. 122 с.

³ Громько А. О насущном: Европа и современный мир. М.; СПб., 2017. 232 с.

⁴ Ананьева Е., Сафронов А. Киевские хроники // Современная Европа. 2015. № 2. С. 130-141.

На думку О. Громика, український варіант революції-перевороту мав драматичні наслідки: націоналізм, люстрація, ріст корупції, зубожіння населення, архаїзація економіки, всесилля силових відомств, корінна переробка мізків через фальсифікацію історії на державному рівні та проголошення Росії основним противником. Президент П. Порошенко не зміг консолідувати політичну верхівку, а Україна знаходиться під зовнішнім управлінням (включно з іноземцями на високих державних постах), від якого залежить поведінка і доля політичного режиму.

Певною мірою такі констатації мають під собою реальну основу, слугують відлунням соціальних розчарувань і політичної боротьби в рамках демократії в Україні після початку російської агресії у 2014 р. Втім, відбуваються прогресивні зміни, котрих упритул не помічають адепти російського імперіалізму й великодержавності, у т. ч. й О. Громика. Для них некомфортно бачити відносини України і Росії на засадах «рівного з рівним», а також те, як за їхніми визначеннями, політична криза в Україні, приєднання Криму до Російської Федерації та військове протистояння на південному сході України різко загострили вже наявні протиріччя між Росією і США¹. В інтелектуальному сенсі це доволі деструктивна позиція, що розколола російську наукову спільноту.

Про подібне тривалий час веде мову віце-президент фонду «Ліберальна місія» у Москві, доктор філософських наук, професор Ігор Клямкін². На його погляд, успіхи і невдачі переломної епохи в Україні, яка здійснила нову спробу прориву в європейську цивілізацію, від бюрократично-олігархічної державності до правової, важливі для всіх країн пострадянського простору, включно з Росією. Цивілізаційний поворот України став серйозним викликом для російського сприйняття. Якщо для українців Майдан – храм революції на дорозі до права, то в Росії при його тлумаченні зіткнулися дві політичні ідеї – імперського патріотизму й антиімперської ідеї громадянської нації.

¹ Анашкина Е. Политический кризис на Украине и его влияние на российско-американские отношения // США – Канада. 2016. № 2. С. 43-56.

² Клямкин И. 2014. Год Украины. М., 2015. 212 с.; Клямкин И. Нелегальная война. Год второй. М., 2016. 236 с.; Клямкин И. Какая дорога ведёт к праву? М., 2018. 258 с.; Клямкин И. Россия и Украина (2014 – 2017) // Гефтер. 2018. 11 января.

Простежується кілька характерних підходів. По-перше, базовим принципом імперських патріотів слугує наділення «законно обраної» влади монополією на беззаконня. Відсторонення від посади Віктора Януковича вони назвали «збройним державним переворотом», що порушив підписану з лідерами парламентської опозиції угоду від 21 лютого 2014 р. Проте, полемізує І. Клямкін, факт таємної втечі Януковича з Києва і припинення ним виконання президентських повноважень було грубим порушенням законодавства, що обвалило систему виконавчої влади в країні.

По-друге, імперські патріоти уникали дискусій про праву оцінку анексії Криму. З офіційного кремлівського словника вони запозичили не юридичну, а винятково морально-патріотичну лексику на кшталт «історичної справедливості повернення Криму», необхідність протистояти геополітичній та цивілізаційній експансії Заходу. Натомість російській ліберальній опозиції довелося рахуватися з народним «кримнашизмом». Частина її оголосила питання в найближчому майбутньому не піддатним вирішенню, а інша – складним, що потребує механізмів, які має створити міжнародна спільнота.

По-третє, утворення і війна за підтримки Росії Донецької та Луганської «народних республік» з Україною теж віталися імперськими патріотами. Проте, вважає І. Клямкін, ідея Майдану є ідеєю остаточного прориву з імперської історії в національну українську, з правовими інститутами європейського типу. Смісл же донбаської активності – імперський, з антиолігархічним «народовладдям» із верховенством сили. Ця активність не змогла б проявитися без російської зацікавленості, як засіб впливу на політику України.

По-четверте, воєнне зіткнення Росії та України переплетене з дипломатією, переговорами сторін за участі західних посередників. Західні країни свою миротворчу місію підсилили економічними санкціями проти Росії. Війну на Донбасі вони вважають саме війною Росії з Україною, головний винуватець якої Москва. Загалом йдеться про два різноспрямованих вектори пострадянської історичної еволюції та їхнє жорстке протиборство, зокрема воєнне. В українському випадку замінюють правовою пострадянську бюрократично-олігархічну систему, а в російському – її зміцнюють, згідно з імперсько-державною традицією.

Цій традиції притаманне викорінення інакодумства і відстеження лояльності. Саме тому в Росії восени 2017 р. перевірили шкільні підручники з історії щодо відображення подій в Україні від 2013 р. на предмет «достовірності та коректності з юридичного і політичного погляду», тобто відповідності офіційній пропаганді. Не сподобався підручник «Історія Росії. Початок ХХ – початок ХХІ віку» для 10-го класу видання 2016 р., хоча він цілком виправдовує захоплення Криму, підтримку Росією «ДНР» і «ЛНР» тощо¹. На диво, провокаційною трактовано фразу через використання неприйнятної російською верхівкою наукового терміну: «Революція, що почалася в Києві, стала явищем міжнародної політики і на революційній хвилі вихлюпнула Кримський півострів, який поплив в іншому напрямі». Адже офіційно в Росії Революцію гідності, самоусунення і втечу президента В. Януковича вважають «кривавим пугчем», «державним переворотом», а подальші події – «внутрішнім конфліктом і громадянською війною».

Анексія Кримського півострова Росією стала глобальною подією сучасності. Соціолог Майя Ядова з московського Інституту наукової інформації із суспільних наук РАН виявила, що російсько-український територіальний конфлікт щодо Криму і Севастополя поділив російське суспільство, зокрема молодь, на модерністів і традиціоналістів². Більшість в обох таборах на символічному рівні схвалила підтримку російськомовного населення України і входження Криму до складу Росії. Проте насправді вони не готові жертвувати своїм добробутом і воювати за «руській мір». Третину традиціоналістів не хвилювали геополітичні завоювання і поразки Росії, тому вони не стежили за ситуацією в Україні. Незначне число модерністів засудили приєднання Криму через небезпечні наслідки для Росії.

Російський історик, науковий співробітник Центру східноєвропейських досліджень Бременського університету Микола Мітрохін здійснив «криваву реконструкцію», тобто відтворив логіку і хронологію російсько-української війни на Донбасі в 2014 р., взявши за джерела журналістські розслідування, інтерв'ю з учас-

¹ Див.: Карпачев С., Романов П., Волобуев О. История России. Нач. ХХ – нач. ХХІ в. М., 2016. 368 с.

² Ядова М. Крымский кризис-2014 глазами молодежи постсоветского поколения // Социологические исследования. 2016. № 9. С. 50-58.

никами подій, блоги¹. Він виділив три етапи: «збройного повстання» (березень – квітень), розгортання бойових дій і приплив російських добровольців (травень – липень), вторгнення російських військ (починаючи від серпня). На Донбасі в березні-квітні 2014 р. відбулося стрімке витіснення з політичного поля ідейних «сепаратистів» (за українською термінологією) «ополченцями» (за версією російських державних медіа) або проросійськими бойовиками (за М. Мітрохіним). Спочатку головною ударною силою стали дрібні кримінальні угруповання, що сподівалися позбутися і української влади, і здавна домінуючих у регіоні мафіозних грандів. Частина з них були пов'язані з російськими спецслужбами (Головне розвідувальне управління, Федеральна служба безпеки) і мали російські паспорти. Бойовою групою «донбаської революції» стали підрозділи російського спецназу. Ще в травні 2013 р. створено Сили спеціальних операцій Міністерства оборони Росії перш за все для таємних дій у сусідніх країнах.

Як зауважив М. Мітрохін, поразка антимайданівського руху в Одесі 2 травня 2014 р. і нормалізація в Харкові поставили хрест на геополітичному проєкті «Новоросія». Спішно створені «ДНР» і «ЛНР» фактично контролювали гігантську агломерацію міст і шахтарських селищ приблизно на 200 км у довжину і ширину від Донецька до Краснодару і від Северодонецька до Амвросіївки. Бойовики залишили всі сільські райони через низьку популярність серед селян, переважно російськомовних українців. До середини серпня налічувалося близько 20-25 тис. бойовиків, з них лише 40–45% місцевих, у т. ч. насильно рекрутованих. Українська армія в червні – липні успішно застосовувала тактику глибоких охоплень угруповань противника, «замикаючи» їх у містах і перекиваючи шляхи постачання. Лише приховане масштабне вторгнення російських військ, починаючи від 9 серпня 2014 р., змогло зберегти «ДНР» і «ЛНР».

Грунтовними є незалежні експертні доповіді й аналітичні огляди, започатковані одним із лідерів опозиційних демократичних сил Росії Борисом Немцовим, якого підступно вбили пострілами в спину поблизу Кремля 27 лютого 2015 р., та його соратниками. Б. Немцов розпочав збір матеріалів для експертної доповіді «Путін.

Війна» на початку 2015 р. Він намагався зупинити війну з Україною, потрібну лише В. Путіну та його оточенню, за яку Росія розплавлялася життя своїх громадян, економічною кризою і міжнародною ізоляцією. Після вбивства Б. Немцова підготовку доповіді завершили однодумці й оприлюднили у травні 2015 р.¹. Її електронну версію можна вільно прочитати на сайті putin-itogi.ru.

Ідеться про те, що за втручання В. Путіна і російських військ український Донбас у 2014 – 2015 рр. перетворено на зону безкарних убивств, сотень тисяч біженців, зруйнованої інфраструктури, краху соціальної системи. Число учасників бойових дій на боці сепаратистів зросло від 10–15 тис. осіб на початку літа 2014 р. до 35–37 тис. на початку весни 2015-го, а російських військових – відповідно від 3–5 тис. до 8–10 тис. осіб. Прямі витрати Росії на війну на сході України за перші 10 місяців склали близько 53 млрд рублів (грошова одиниця Росії). До прямих витрат на війну належать заробітна плата воякам, видатки на їхнє утримання (харчування, проживання, медичне обслуговування та ін.), а також на утримання і ремонт військової техніки, боеприпаси. На сході України В. Путін розв'язав «гібридну війну». Це не пряма воєнна агресія, а створення збройного конфлікту на території сусідньої держави таким чином, щоб ініціатору формально не могли пред'явити претензії.

Сподвижники Бориса Немцова, політичні діячі Володимир Мілов та Ілля Яшин, у доповіді «Путін. Підсумки. 2018» зауважили, що в 2014 р. після громадянського спротиву проти президента В. Януковича, який «підтримував тісні контакти з кремлівською адміністрацією», до влади в Києві прийшли політичні сили, орієнтовані на європейську інтеграцію. Це послужило приводом для агресії Росії в Україну, що супроводжувалася анексією Криму і прямим військовим вторгненням². Приєднання Криму до Росії здійснено з грубим порушенням міжнародного права і зобов'язань Москви. На українському Донбасі сформовано маріонеткові «республіки», що ведуть бойові дії проти української армії за фінансової та військової підтримки Росії.

Аналітичний огляд «Гібридна агресія Кремля» (грудень 2016) Іллі Яшина надруковано й розміщено у вільному доступі – на сай-

¹ Мітрохін Н. Украинский конфликт в 2014 году // Неприкосновенный запас. 2015. № 1. С. 65-81.

¹ Путин. Война / Идея Б. Немцова, ред. И. Яшин, О. Шорина. М., 2015. 65 с.

² Милов В., Яшин И. Путин. Итоги. 2018. М., 2018. С. 49-50.

ті 4freerussia.org. У ньому мовиться про те, що розв'язуючи війну з Україною, президент Росії В. Путін вирішував відразу кілька завдань¹. По-перше, зміцнив особисту владу всередині країни. До 2013 р. його популярність знижувалася. У Москві та інших великих містах проходили надзвичайно масові демонстрації з вимогою відставки президента. Напад на Україну й особливо приєднання Криму дозволили В. Путіну радикально змінити внутрішньополітичну ситуацію. В очах значної частини суспільства із вкрай корумпованого політика він перетворився в популярного «збирача російських земель».

По-друге, війна з Україною дозволила Путіну претендувати на промислові активи сходу сусідньої країни. Кремль цілеспрямовано руйнував економічну інфраструктуру України, переміщав у Росію підприємства Донецької та Луганської областей, що опинилися під контролем російської армії та лояльних бойовиків. Вивезено обладнання понад 20 підприємств, серед яких державна компанія «Топаз», Луганський патронний завод, Луганський машинобудівний завод, Харцизький машинобудівний завод та ін. Деякі з них отримали нову прописку в Чувашії та Ростовській області. Оскільки Україна має великі запаси сланцевого газу, тож її усували як конкурента російської державної корпорації «Газпром».

По-третє, війна з Україною змінила зовнішньополітичну ситуацію. Курс Путіна на ревізію підсумків Холодної війни загострив протистояння із Заходом і спровокував санкції щодо Росії. Проте у західній спільноті не виявилось дієвих механізмів захисту країн, на суверенітет яких зазіхає Кремль. Саме від появи таких механізмів залежить подальша конструкція загальноєвропейської безпеки.

Підсумовуючи, найперше відзначимо протистояння у російській історіографії офіційних пропагандистських штампів у руслі великодержавної імперської традиції та об'єктивної аналітики на засадах антиімперіалізму й демократії. З одного боку оперують морально-політичними аргументами антизахідництва, «збирання земель» на уявних просторах «руського міра», де Україна бачиться винятково російським сателітом в усічених територіальних межах (як мінімум без Кримського півострова). З іншого – послідовно спро-

¹ Яшин И. Гибридная агрессия Кремля. М., 2016. 32 с.

стовуються офіційні постулати про «внутрішній конфлікт», «громадянську війну» в Україні, подається належна аргументація про особливості та наслідки російської агресії, наголошується на суверенному праві Української держави розвиватися у фарватері норм і цінностей, що історично виправдали себе в об'єднаній Європі.

1.5. Історико-теоретичні підходи

Найперше слід зважати на аксіологічні застереження щодо діяльності вчених у політично чутливих ситуаціях. У напруженій обстановці, що склалася в українських, російських і західних спільнотах під час агресії Росії проти України, дослідники мусять самостійно ухвалювати етичні рішення. Самоцензура, емоційна залученість, співпереживання слугують дестабілізуючими факторами у дослідженнях. Збройний конфлікт сильно вплинув на відносини між ученими, порушив транснаціональні зв'язки і радикалізував мову наукових праць¹.

Як відомо, війна є суспільно-політичним явищем, збройною боротьбою двох і більше суспільних суб'єктів, зокрема держав. Сучасне неklasичне протистояння України і Росії характеризують здебільшого такими поняттями, як «неконвенційна війна», «нерегулярна війна», «змішана війна», «гібридна війна». У гібридних війнах зазвичай поєднано три види впливу: інформаційний, економічний, воєнний. Силowymi операціями не стільки здобувають території, скільки провокують хаос. Для цього залучені недержавні виконавці – іноземні бойовики і місцеві колаборанти.

Гібридній війні притаманні прихована інтервенція, економічний тиск, дезінформація для досягнення політичних цілей країни-агресора, що заперечує свою причетність до конфлікту. У гібридній війні Росії проти України простежуються такі елементи: 1) збройна агресія; 2) пропаганда з обманом і підміною понять; 3) торговельно-економічний тиск; 4) енергетична блокада; 5) терор і залякування громадян; 6) кібер-атаки; 7) заперечення факту війни попри безліч неспростованих доказів; 8) використання про-

¹ Малютіна Д. Сложности исследований Украины в контексте Евромайдына и российско-украинской войны // Historians.in.ua. 2017. 26 квітня.

російських сил і держав-сателітів; 9) звинувачення інших у власних злочинах¹.

Саме інформаційним і смисловим війнам України і Росії на матеріалах Криму і Донбасу присвячена монографія доктора філософських наук Георгія Почепцова². В інформаційній війні використовуються факти недостовірні або протилежні реальності, а в смисловій – інтерпретації, наприклад, дії армії можна подати «антитерористичними» або «каральними». На переконання Г. Почепцова, загалом ідеться про Першу смислову війну в світі, коли «народи-брати» (за радянською ідеологією) перетворилися на «народів-ворогів» на пострадянському просторі.

Російська інтервенція порушила міжнародні угоди з підтримки миру й стабільності в Україні та Європі: Статут Організації Об'єднаних Націй, Заключний Гельсінський акт 1975 р., Будапештський меморандум 1994 р., Основоположний акт НАТО – Росія 1997 р. та ін. Механізми ООН для протидії агресії виявилися недостатньо ефективними, оскільки агресором є один з постійних членів Ради безпеки з правом вето. Але переконлива підтримка України державами-членами ООН має вагоме значення для ізоляції агресора і блокування його дезінформації. Російська агресія унаочнила також слабку захищеність східноєвропейського флангу НАТО.

Міжнародно-правова кваліфікація агресії Росії проти України відображена насамперед у тематичних документах ООН. У них послідовно підтверджується територіальна цілісність України. Російська Федерація названа державою окупантом, а Крим і Севастополь визнаються тимчасово окупованими територіями.

Генеральна Асамблея ООН у резолюції № 68/262 «Територіальна цілісність України» від 27 березня 2014 р. підкреслила, що регіональний референдум, проведений у Криму 16 березня 2014 р., не має законної сили, не може бути основою для будь-якої зміни статусу Автономної Республіки Крим або м. Севастополь³.

¹ 10 фактів про збройну агресію Росії проти України // Міністерство закордонних справ України. 2018.

² Почепцов Г. Смисли і війни: Україна і Росія в інформаційній і смисловій війнах. К., 2016. 312 с.

³ United Nations. Resolution adopted by the General Assembly on 27 March 2014. № 68/262. Territorial integrity of Ukraine.

Асамблея закликала всі держави, міжнародні організації та спеціалізовані установи не визнавати будь-яку зміну статусу півострова на основі згаданого референдуму й утриматися від будь-яких дій, які можна витлумачити як визнання зміненого статусу.

Прокуратура Міжнародного кримінального суду в Гаазі у попередньому звіті «Ситуація в Україні» від 14 листопада 2016 р. кваліфікувала події в Криму міжнародним збройним конфліктом між Україною і Росією, що розпочався не пізніше 26 лютого 2014 р., а ситуацію на півострові прирівняла до тривалого стану окупації¹.

У резолюції Генеральної Асамблеї ООН «Стан з правами людини в Автономній Республіці Крим і місті Севастополь (Україна)» від 19 грудня 2016 р. засуджено тимчасову окупацію Російською Федерацією цієї частини української території та підтвержено невизнання її анексії². Згідно з нормами міжнародного права, Росію визнано державою-окупантом з відповідними зобов'язаннями.

Як слушно наголосив доктор історичних наук, професор Олександр Удод, українське суспільство неусвідомлено завищує свої вимоги до власної історії, намагаючись знайти в ній відповіді на всі питання сучасності³. Україну в Європі весь час сприймали через «другі руки»: польські, німецькі, радянсько-російські. Активна позиція українських істориків у «боях за історію» забезпечила до 2014 р. повне виділення українського історичного дискурсу з-під російського впливу. Каталізатором стала російська агресія проти України, «спільна історія» українців і росіян завершилася, Україна вийшла з тіні Росії. Проте з поля зору істориків, теоретиків і наративістів, випадає аналіз причин, чому в Україні після 1991 р. колишній партійно-радянській правлячій верхівці вдалося не тільки зберегти важелі влади, але й перерозподілити національне багатство на свою користь. Ігнорування державним керівництвом необхідності історично зумовлених реформ при-

¹ International Criminal Court. The Office of the Prosecutor. Report on Preliminary Examination Activities (2016). Situation in Ukraine.

² United Nations. Resolution adopted by the General Assembly on 19 December 2016. № 71/205. Situation of human rights in the Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol (Ukraine).

³ Удод О. 25 років незалежності України: поступ, досвід, перспективи // Цивілізаційні дискурси світової та української історіографії. К., 2017. С. 103-154.

звело до великих суспільних потрясінь, що вилилися у два Майдани: 2004 – 2005 рр. і 2013 – 2014 рр.

Сучасна російсько-українська війна є нині найбільш висвітлюваною сторінкою історії України в світовому масштабі. Майже однотайно вчена спільнота бачить її епохальним рубежем. Події листопада 2013 – лютого 2014 рр. інколи називають Євромайданом, Європейською чи Лютневою революціями, а найчастіше – Революцією гідності. Вони є прикладом переростання конфлікту інтересів у конфлікт цінностей. Це акції на підтримку європейського вектора зовнішньої політики, проти корупції, свавілля державних органів, соціальної нерівності. Протести викликані відходом керівництва країни від курсу на європейську інтеграцію, а також надмірною владою президента В. Януковича та його «сім'ї».

Українська революція 2014 р. гучно замкнула непересічний ряд світових революцій, починаючи від Французької 1789 р. Це відбито в окремому нарисі тематичного науково-популярного видання з ініціативи німецьких істориків¹. Визначна роль і поважне місце переломних подій в Україні в глобальному вимірі бачиться беззаперечною для наукового середовища.

Як вважає професор української історії Гарвардського університету Сергій Плохій, лауреат Національної премії ім. Т. Шевченка 2018 р. за книжку «Брама Європи», у результаті російсько-української війни відбувається переформатування української державності на засадах політичної нації. Україна вистояла як багатонаціональна, багатокультурна, багатомовна країна, подолавши лінгвістичні, культурні, регіональні, історико-меморіальні поділи. Україна є найбільшою після Росії частиною пострадянського простору. Будь-які спроби його реінтеграції без України втрачають сенс. Успіх демократії в Україні підриває легітимність сучасної авторитарної російської влади. Україна стала форпостом для зупинення російської агресії проти західної цивілізації. За таких обставин історія сучасної України (від здобуття незалежності) має два періоди: 1991 – 2013 рр., від 2014 р. донині.

Глибокий історико-теоретичний зміст мають ідеї, висловлені на конкретному матеріалі чільними фахівцями Національного інституту стратегічних досліджень – доктором технічних наук,

¹ Revolutionen: ein historisches Lesebuch / Hrsg. P. Oelze. Berlin, 2014. 272 S.

професором, академіком НАН України Володимиром Горбуліним, доктором економічних наук, професором, членом-кореспондентом НАН України Олександром Власюком і кандидатом політичних наук, старшим науковим співробітником Сергієм Кононенко¹. Якщо стисло підсумувати, то їхні положення є наступними.

По-перше, російсько-українське збройне протистояння стало наслідком природної для світової політики міждержавної конкуренції, що відбувається в «тіні війни». Міждержавне змагання потенційно містить збройний конфлікт. Україна й Російська Федерація є природними конкурентами на пострадянському просторі. Агресія 2014 р. стала спробою усунути головного конкурента імперської Москви на пострадянському просторі та головну перешкоду на шляху експансії в геополітичних межах колишнього Радянського Союзу.

По-друге, збройне протистояння Росії та України стало наслідком постімперського безладу й дезорганізації, які неминуче супроводжують розпад будь-яких імперій, наддержав і великих держав. Потрібен перехідний історичний період «прощання з імперією» для реструктуризації пострадянського простору. Російська Федерація спробувала реанімувати імперський осередок і показала світу деструктивну великодержавність шляхом підривної діяльності та провокації криз і конфліктів. Деструктивна велика держава не здатна до відкритої та творчої зовнішньої політики, а її зовнішньополітичний ідеал – це «контрольований хаос».

Сучасному російському імперіалізму бракує величч. Йдеться про пострадянську нову державу, яка захворіла на імперську мегаломанію. Російсько-українська війна стала результатом владно-силової реструктуризації пострадянського простору, що триває з часів розпаду Радянського Союзу. Падіння будь-якої імперії (континентальної чи колоніальної) викликає низку конфліктних ситуацій.

По-третє, мова йде про протистояння середньої й великої держав, двох найпотужніших країн пострадянського просто-

¹ Горбулін В., Власюк О., Кононенко С. Україна і Росія: дев'ятий вал чи Китайська стіна. К., 2015. С. 3-4, 10, 15-17, 37-38, 95, 106, 115-116; Власюк О., Кононенко С. Кремлівська агресія проти України: роздуми в контексті війни. К., 2017. С. 17, 40, 136, 181-184, 206, 217-219, 267-268, 287-289.

ру. Ресурсна асиметрія робить міжнародну підтримку України Сполученими Штатами й рештою країн Північноатлантичного альянсу та Євросоюзу вкрай необхідною. Причому російсько-український антагонізм виявився менш масштабним, ніж антагонізм французько-німецький, що спричинив дві світові війни. Його відгомін упізнаваний у «м'якій» конкуренції двох країн за лідерство в ЄС.

Російська Федерація діє агресивно, натомість Захід, уникаючи спалаху Третьої світової війни, розіграє складну й обережну класичну партію з підручника із шахів, що вкрай неефективно. Кремль використовує відданість Заходу власним цінностям проти нього ж. До російсько-української війни, занурившись у пацифістські ілюзії «вічного миру» і комфорт «загального добробуту», західна спільнота надала додаткові стимули для агресорів, що заохочуються слабкістю потенційних жертв і безкарністю за злочини. Саме тому Україна найбільш зацікавлена у збереженні нинішнього статусу США як наддержави і стратегічному партнерстві з нею.

По-четверте, Україна протистоїть московському імперіалізму, якому дали можливість відродитися, «перезавантажитися», створивши нищівну загрозу для євроатлантичної цивілізації. Бойові дії в Україні розпочалися всенародним повстанням в Києві проти латентної окупації, що здійснювалася руками урядовців-колабораціоністів і скеровувалася з Кремля. Майдан став першою битвою у війні з російським імперіалізмом і місцевими посіпаками, причому переможною. Ворога витіснено і заблоковано у віддалених прикордонних регіонах держави, де колись київські князі протистояли кочовикам. Українська держава вистояла й чинить опір, відвертаючи загрозу великої континентальної (можливо, й світової) війни.

Єдиною потужною стримувальною силою глобального масштабу є США. Росія одержима ненавистю до Сполучених Штатів, намагаючись стати мікро-США, принаймні на пострадянському просторі. Україна опинилася на перетині ліній глобальних і регіональних силових взаємодій як учасник, й індикатором їх інтенсивності. Росія топчеться на рештках імперії Романових і Радянського Союзу. Загіблі континентальні й колоніальні імперії залишають мережу регіональних конфліктів, частина яких стосується кордонів і територій. Нинішня Росія є недосформова-

ною національною державою й недосформованим національним суспільством. Для світу важливо повернути Росію на шлях будівництва власної нації й держави. Росія компенсує свою національну незавершеність спробами збудувати периферійну імперію.

По-п'яте, Україна є напівпериферійною середньою державою зі складним геополітичним розташуванням, у якій демократичні та ринкові трансформації недовершені, а політична й економічна системи – далекі від досконалості. Зазнавши агресії сусідньої великої держави, українська державність виробила власну стратегію і набір тактик протидії агресору. У стратегічному сенсі Україна стримує нападника, заблокувавши на захоплених ним територіях. Виснаження нападника і власне зміцнення створюють передумови для його вигнання.

Головна мета українського опору полягає в максимальному збереженні власних сил і підвищенні ціни агресії (матеріальної та моральної) для нападника. Терени колишнього Радянського Союзу мають бути звільнені від імперіалізму, мілітаризму, фундаменталізму. Україна ж повинна переутвердитися на цих теренах як захисник демократії, східний щит євроатлантичного центру сил. Йдеться про чотиристадійну стратегію протидії російській агресії в Криму й на Донбасі: стримування і блокування агресора; витіснення загарбника з окупованих територій; трансформація українського суспільства і пострадянського простору; переутвердження України на пострадянському просторі як захисника-миротворця.

По-шосте, нинішній гібридний характер конфлікту зумовлений тим, що й агресору, і жертві бракує рішучості, сил, сприятливих міжнародних умов. Натомість тривалий мир можливий лише на основі стійкого «балансу сил». Україні вдалося вистояти і стримати Російську Федерацію ціною великих людських, територіальних і ресурсних втрат. Однак вона залишається «спокусливим» об'єктом для агресора та його поплічників-колабораціоністів, що не отримали руйнівної відсічі та демотивуючих втрат. Україна воює за повернення і територій, і населення. Питання деокупації Донбасу і Криму взаємопов'язані. Крим став військовою базою і ланкою інфраструктури загарбницької війни Росії, звідки на Донбас надходять ресурси і бойовики та яка загрожує південним регіонам України, усім чорноморським країнам і державам НАТО.

Не існує єдиного довершеного сценарію повернення загарбаних територій. Зміцнення Української держави, міжнародна підтримка, виснаження агресора (внаслідок участі в локальних бойових діях, поглиблення санкцій, дипломатичної ізоляції, зміни глобальної економічної кон'юнктури) є трьома умовами повернення Україною втрачених територій, як на Донбасі, так і в Криму. Україні доцільно зосередитися на розвитку її регіональних позицій на основі трьох геостратегічних векторів – євроатлантичного, пострадянського (євразійського), південного (чорноморського).

По-сьоме, Україна розпочала новий етап своєї історії – подолання олігархічного устрою, остаточне утвердження у світовій політиці, протистояння агресії й імперіалізму Росії й умиротворення пострадянського простору.

Як впливає з наведеного, на історико-теоретичному рівні сучасна російсько-українська війна розглядається через призму аксіологічних, інформаційних, смислових, міжнародно-правових, глобально детерміністських і прогностичних підходів. Безсумнівним є концепт «гібридної війни», що в активному науковому обігу. Провідною продуктивною ідеєю для різномірних вербальних конотацій бачиться гносеологічна модель «процання з імперією». Проглядаються чіткі обриси парадигми: агресія неімперської Росії проти головного конкурента на пострадянському просторі – України, що слугує форпостом західної цивілізації. Темпорально Революція гідності, анексія Криму, «ДНР» і «ЛНР» є послідовними етапами збройної боротьби Росії проти України у прихованій та відкритій формах. З огляду на міжнародно-правові норми і цінності, головними дійовими особами-антиподами суспільно-політичного явища світового значення є агресор Росія та жертва – Україна. Прогностично правопорушнику не уникнути розплати.

* * *

Сучасна російсько-українська війна відразу потрапила в поле наукових інтересів у всьому світі. Її абсолютно логічно трактовано в контексті глобальних викликів і загроз, зокрема через призму довгострокових наслідків для всіх країн західної цивілізації та

імперського реваншу Росії. Передусім проводиться магістральна думка про те, що російська агресія проти України, в якій Українська держава вистояла і показала свою життєздатність, служить відправною точкою нової Холодної війни. У тому ж переконають і сотні публікацій глобальної газети «The New York Times», що в режимі реального часу подає різноманітний фактичний матеріал й аналітичні оцінки з проблематики, котра нами досліджується.

Загалом комплекс історичних джерел представлено паперовими й електронними публікаціями. Це – документи, спогади, свідчення, публіцистика багатьма мовами. У міжнародних документах чітко відображено цілком адекватна правова і політична кваліфікація сучасної війни Росії проти України, що має три фази: Революція гідності (зупинила мирну окупацію), анексія Кримського півострова, вторгнення на Донбас.

Вітчизняна історіографія проблеми розвивається з урахуванням міждисциплінарних досягнень і всіх видів наукових комунікацій: форуми з обміном ідей та підходами, діяльність наукових інституцій, експертно-аналітичне реагування. Історіографічні досягнення вузькопрофільного, науково-популярного й навчального рівнів засвідчують виправдане застосування понять і концепцій на всіх рівнях історичного пізнання: реконструктивному, емпіричному й історико-теоретичному.

У зарубіжній історіографії наявні дві парадигмальні лінії: проукраїнська (цивілізаційних і міжнародно-правових цінностей) й проросійська (світоглядних маніпуляцій та спекуляцій). Переважна частина зарубіжних учених об'єктивно вивчає джерела про те, як Росія цілеспрямовано прагне ліквідації Української держави, спричинивши деструкцію, що позначається термінами «конфлікт», «криза», «агресія», «інтервенція», «війна». У цьому переконають десятки наукових, науково-популярних, експертно-аналітичних видань про російську агресію в Україні, оприлюднені за кордоном. Сотні зарубіжних учених проявили солідарну позицію щодо територіальної цілісності України.

Російська історіографія розкололась на дві течії: офіційно-пропагандистську, просякнуту великодержавним духом, та об'єктивно-реалістичну з антиімперіалістичним спрямуванням. «Великодержавники» оперують традиційними аргументами антизахідництва, «збирання земель» на уявних просторах «русского

міра», а Україну бачать російським сателітом і зменшеною територіально, без Кримського півострова. «Об'єктивісти» спростовують офіційні твердження про «внутрішній конфлікт», «громадянську війну» в Україні, показують справжню сутність російської агресії, наголошують на історичному виборі Української держави магістрального шляху розвитку на засадах норм і цінностей об'єднаної Європи.

Історико-теоретичному пізнанню російсько-української війни притаманні аксіологічні, інформаційні, смислові, міжнародно-правові, глобально детерміністські, прогностичні підходи. Концепт «гібридної війни» і модель «прощання з імперією» є вельми продуктивними для різнорівневих вербальних конотацій, творення наративів. Фактично утвердилася парадигма про цю війну як агресію неоімперської Росії проти свого головного пострадянського конкурента України, форпосту західної цивілізації. У часовому вимірі Революція гідності, анексія Криму, «ДНР» і «ЛНР» є послідовними етапами прихованої збройної боротьби Росії проти України. У системі міжнародно-правових норм і цінностей головні дійові особи є антиподами: агресор Росія і жертва Україна. Йдеться про суспільно-політичне явище світової ваги, за наслідками якого розплата здохне агресора.

РОЗДІЛ 2.

Революція гідності (листопад 2013 – лютий 2014 рр.)

Позначена чисельними людськими жертвами, Революція гідності відбулася в листопаді 2013 – лютому 2014 рр. Це друга за часи незалежності України спроба докорінних змін у суспільстві та державі. Їй передувала мирна Помаранчева революція 21 листопада 2004 – 23 січня 2005 рр., коли мільйони незгідних домоглися скасування сфальсифікованих результатів президентських виборів. Тодішній польський президент Александр Квасневський назвав цей спротив революцією гідності¹. Тоді ця назва не прижилася, проте десятиліттям пізніше вона найкраще означила масові акції протесту в Україні взимку 2013 – 2014 рр., що відомі також як Євромайдан, Європейська революція. Вони теж мають право на існування.

Обидві знакові події зовні мають схожі риси, але суттєво відрізняються в головному. Пріоритет Помаранчевої революції – чесні вибори президента України, а мета – підтримка кандидатури Віктора Ющенка, з котрим багато людей пов'язувало швидкі європейські перспективи і підвищення якості життя. Спершу пріоритетом революції листопада 2013 – лютого 2014 рр. було підписання Угоди про асоціацію з Європейським Союзом, згодом – відставка і перевибори (перезавантаження) влади на всіх рівнях. Метою стала боротьба за кардинальну зміну системи управління державою, що дозволяла чиновникам розкрадати державні кошти, діяти всупереч національним інтересам України.

Перемога революції наприкінці лютого 2014 р. є переломним моментом у визначенні шляху подальшого розвитку України як демократичної держави з верховенством права, гідним рівнем життя. Євромайдан справив безпосередній вплив не лише на хід

¹ Офіцинський Р. Політичний розвиток незалежної України (1991 – 2004). К.; Ужгород, 2005. С. 288-289.

історії в Україні та сусідніх країнах, але й у світі загалом. Пам'ять про революцію ще свіжа, тому послідовне, всебічне, скрупульозне її вивчення, зокрема з допомогою усної історичної методики, викликає нині жваву цікавість.

Передумови, причини, привід, рушійні сили, хід подій, наслідки Революції гідності, її сприйняття міжнародною спільнотою і світовими медіа слід розглядати в загальному контексті тогочасної політичної ситуації. Її хронологічні рамки охоплюють період від початку акцій протесту проти вищої державної влади України (президент, уряд), що 21 листопада 2013 р. відмовилася від багатолітнього стратегічного курсу на європейську інтеграцію, до усунення Верховною Радою Віктора Януковича з поста президента 22 лютого 2014 р.

Революцію гідності поділяємо на три етапи: початок, радикалізація, повстання. На першому етапі (21–29 листопада 2013 р.) проходили мирні протести, головним чином у столиці – м. Київ. Другий етап (30 листопада 2013 – 18 січня 2014 рр.) веде відлік від розгону мирних зібрань на Майдані Незалежності в Києві та позначений політичною радикалізацією всієї України. На третьому етапі (19 січня – 22 лютого 2014 р.) мирна революція перетворилася на криваві протистояння і народне повстання в Києві, низці обласних центрів і великих міст.

Наразі ставимо за мету визначити причинно-наслідкові зв'язки, реконструювати динаміку розвитку революційних подій, встановити чинник, що зумовили широку підтримку політичних протестів більшістю населення України. У цьому контексті прагнемо провести логічно вмотивовану періодизацію Революції гідності та висвітлити особливості кожного її етапу; показати сприйняття українських протестів розвинутими західними країнами на прикладі публікацій провідної американської газети «The New York Times»; з'ясувати значущість і наслідки перемоги революції як для України, так і для світової спільноти.

Загалом в історіографії приділено прискіпливу увагу революційній проблематиці, тобто всім революціям в Україні від середини XVII до початку XXI ст.¹ Нині розробка запропонованої теми в історичній науці набирає обертів. Маститі вчені пробують

1 Смолій В., Степанков В. Українська національна революція XVII ст. (1648 – 1676 рр.). К., 1999. 352 с.; Кульчицький С. Помаранчева революція. К., 2005. 368 с.

сформулювати своє бачення подій, що відбулися зовсім недавно. Без сумніву, протягом найближчого часу з'являться ґрунтовніші студії, оскільки ще не встановлені важливі історичні факти, наприклад, не завершено повноцінне розслідування злочинів, скоєних проти мирних демонстрантів у січні–лютому 2014 р.

Масштабними аналітичними й інформаційно-довідковими працями є розлогі статті «Євромайдан» (55 мовами) і «Революція гідності» (22 мовами) у вільній енциклопедії «Вікіпедія», що з'явилися в грудні 2013 р. і постійно оновлюються¹. Оперативно побачило світ публіцистичне видання «Євромайдан. Хроніка почуттів» – тексти українських письменників Тараса Прохаська, Івана Ципердюка, Юрія Андруховича, Сергія Жадана, Юрія Винничука, Василя Карп'юка². Автори осмислили революційні події не з точки зору вчених, а як небайдужі громадяни. Доктор історичних наук Арсен Зінченко з дидактичних міркувань підрозділи «Студентство й Євромайдан» та «Революція гідності», проілюстровані світлинами і цитатами з українських газет, умістив у навчальний посібник «Історія: вступ до спеціальності», що вийшов у жовтні 2014 р.³ Відтоді історіографічні здобутки примножилися.

Головним джерелом для вивчення теми нами обрано публікації якісної світової періодики, насамперед – найстарішої щоденної газети США «The New York Times». На українській проблематиці в 2013 – 2014 рр. спеціалізувався 41-річний репортер Давід Герзенгорн (David M. Herszenhorn) із представництва газети у Москві. По суті, він став уважним літописцем сучасної української історії. Йому особисто й у співавторстві належить чимало статей про революційні події в Україні. Загалом же нами проаналізовано 53 публікації, що побачили світ в електронній та газетній версії «The New York Times».

2.1. Початок революції. 21–29 листопада 2013 р.

На території сучасної України протягом її нової та новітньої історії відбулося сім революцій, різних за характером і наслідками: у 1648 – 1676 рр. (у складі Речі Посполитої), 1848 – 1849 рр. (у складі Австрій-

¹ Євромайдан; Революція гідності // Uk.wikipedia.org.

² Євромайдан. Хроніка відчуттів / Упоряд. В. Карп'юк. К., 2014. 151 с.

³ Зінченко А. Історія: вступ до спеціальності. Вінниця, 2014. С. 111-126.

ської імперії), 1905–1907 рр. (у складі Російської імперії), 1917–1921 рр. (на уламках монархій Романових і Габсбургів), 1989–1991 рр. (у складі СРСР), 2004–2005 та 2013–2014 рр. (в умовах власної держави).

Протягом одного десятиліття Україна пережила дві революції: Помаранчеву (21 листопада 2004 – 23 січня 2005) та Європейську (21 листопада 2013 – 22 лютого 2014). Остання стала боротьбою не тільки за майбутнє незалежної України. Від її наслідків залежала подальша історія Європи. Недарма світ уважно спостерігав за ходом революції. Її детальне висвітлення зайняло перші шпальти іноземної преси, а заходи підтримки українських мирних протестів мали місце у багатьох країнах.

Події листопада 2013 – лютого 2014 рр. є несподіваними, проте логічними з огляду на революційну ментальність української нації. Стійка історична пам'ять, зокрема, про національно-визвольні традиції ХХ ст., сформувала в більшості населення сучасної Української держави відчуття волелюбності, патріотизму, а найголовніше – незламну готовність аж до самопожертви відстоювати справедливість, права і свободи.

Помаранчева революція зафіксувала критичну масу таких настроїв, які потім були пригнічені розчаруванням у політичній верхівці на чолі з Віктором Ющенком, президентом 2005–2010 рр. Революційні очікування не зникли, а викристалізувалися в надії на тісну співпрацю України з Європейським Союзом, що давала істотні економічні, соціальні та політичні ефекти.

Необхідною передумовою революції взимку 2013–2014 рр. стало прискорене формування в Україні громадянського суспільства. З'явилася маса активних громадян, об'єднаних для захисту своїх законних прав і свобод. Ці громадяни дуже критично сприймали як авторитарні дії центральної влади, так і бездіяльність начебто демократичної парламентської опозиції.

Причини Євромайдану поступово визріли за каденції четвертого президента Віктора Януковича, коли корумпованість у вищих ешелонах влади і крадіжки бюджетних коштів досягли обурливих масштабів. Це призвело до недостатнього фінансування різних сфер життя держави, до нових позик і зростання зовнішнього боргу країни.

Серед причин революції західні аналітики найперше називали відсутність далекоглядних політичних лідерів, які б вели

Україну курсом розвитку, а не занепаду. Спонукало до народних протестів і намагання правлячої верхівки зберегти владу будь-якою ціною. Наочним інструментом стало вибіркове правосуддя, застосоване щодо колишнього прем'єр-міністра Юлії Тимошенко¹. Парламент, який контролювала пропрезидентська Партія регіонів, не ухвалив необхідні закони для звільнення Ю. Тимошенко. Її ув'язнення послідовно критикував ЄС як незаконну спробу усунути головного конкурента з політичної арени. Звільнення Тимошенко повсюдно вважали ключовою умовою підписання Угоди, хоча ЄС ніколи офіційно цього не декларував.

Причинами масових протестів листопада 2013 – лютого 2014 рр. є різка зміна зовнішньополітичного курсу держави. Президент України завищив народні сподівання з огляду на близьку перспективу президентських виборів 2015 р. В. Янукович повсякчас обіцяв майбутнім виборцям реальний «шлях в Європу» – підвищення рівня та якості життя².

Приводом до початку Євромайдану стало рішення кабінету міністрів 21 листопада 2013 р. про зупинку приготувань для укладення Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. Натомість запланували додаткові тристоронні переговори України, ЄС, Росії. Це стало громом серед ясного неба. Рішення уряду України звело нанівець важливу глобальну ініціативу: амбіційне зусилля модернізації посттоталітарних держав у Східній Європі на принципах розвинутих країн. Цей процес, названий «Програмою східного партнерства», уже втілювався ЄС понад чотири роки.

У відмові України підписати Угоду з ЄС у Вільнюсі 28–29 листопада 2013 р. у світі побачили перемогу Президента Росії Володимира Путіна. Він прагнув розладнати плани, котрі розглядав як серйозну загрозу – економічну версію поширення НАТО у країни, що раніше входили до СРСР. У вересні 2013 р. схожий тиск Росії змусив Вірменію відмовитися від євроінтеграції.

Негативно відреагували на фатальне рішення офіційного Києва як пересічні українські громадяни, так і європейські лі-

¹ Wolczuk R. Ukraine on the Brink // The New York Times. 2013. 27 November. Далі назву газети не вказуємо.

² Herszenhorn D. Ukraine in Turmoil After Leaders Reject Major E.U. Deal. 2013. 26 November.

дери. Опозиція у Верховній Раді звинуватила Віктора Януковича в руйнації стратегічного курсу України.

Верховний представник Європейського Союзу з питань закордонних справ і політики безпеки Кетрін Ештон підкреслила високий рівень загального розчарування. Керівництво України відмовилося від вигідної угоди, прирікаючи країну на подальші економічні втрати. Єврокомісар з питань розширення та європейської політики сусідства Штефан Фюле і міністр закордонних справ Швеції Карл Більдт трактували відмову України підписати Угоду з ЄС нещадним тиском Росії. Лінас Лінкявічус, міністр закордонних справ Литви – держави, що тоді головувала в ЄС, попередив про довгострокові зовнішньополітичні втрати України¹.

Реакція обуреної громадськості на антиєвроінтеграційне рішення кабінету міністрів не забарилася. У Києві того ж дня, 21 листопада 2013 р., понад 1,5 тис. осіб на заклик журналіста Мустафи Наєма, опублікований у найбільшій світовій соціальній мережі «Facebook» («Книжка облич»), зібралися на Майдані Незалежності. Вони тримали прапори Євросоюзу і скандували гасло «Україна – це Європа!». Наступного дня зібралося більше людей у Києві та інших містах. Згодом їх число склало понад 100 тис. осіб². Світ не сподівався, що у країні, яка майже десятиліття перебувала в затьожному стані суспільної апатії, пересічних громадян так сильно зачепить гальмування європейського вектора розвитку.

Рушійною силою мирних протестів на першому етапі революції були студенти – щирі прихильники інтеграції України з Європою. Вони пов'язували своє майбутнє зі системою цінностей без корупції, з дієвими мережами соціального захисту і медичних послуг, тощо. Для учасників спротиву зауважені цінності були важливіші, ніж прямі матеріальні вигоди від асоціації з ЄС, якот: праця за фахом в європейських країнах, приплив інвестицій в Україну. «Я хочу жити в країні, де закон є не лише словом у словнику», – наголосила журналістка Катерина Жемчужникова, котра очолила проєвропейські акції в Донецьку³.

¹ Herszenhorn D. Facing Russian Threat, Ukraine Halts Plans for Deals with E.U. 2013. 21 November.

² Kotsuba O. Ukraine's Battle for Europe. 2013. 29 November.

³ Herszenhorn D. Ukraine in Turmoil After Leaders Reject Major E.U. Deal. 2013. 26 November.

Відмова України підписати Угоду про асоціацію з ЄС застрила дипломатичні відносини між Росією та Заходом. Адже Україна є стратегічно важливою ланкою світової геополітики. Прозвучали взаємні звинувачення сторін у безпрецедентному тиску на Київ. На думку ЄС, Україна зазнала економічних обмежень з боку Росії⁴. Президент В. Путін наполягав, що саме ЄС шантажував Україну.

У Верховній Раді 22 листопада 2013 р. прем'єр-міністр Микола Азаров відмову від Угоди про асоціацію з ЄС пояснив жорсткими умовами отримання західної фінансової допомоги і необхідністю економічних відносин з Росією. Проте для всіх справжніми мотивами згаданого рішення були корисливі інтереси В. Януковича щодо ведення тіншового бізнесу з Росією, його небажання звільнити політичних в'язнів. Це б означало випустити на волю экс-прем'єра Ю. Тимошенко, непримиренного політичного суперника В. Януковича².

Того ж дня, 22 листопада, незважаючи на дощ, близько тисячі осіб із прапорами ЄС зібралися на Майдані Незалежності. Значно більший мітинг запланували на найближчу неділю. Тим часом протести охопили великі міста, у т. ч. Львів, де понад 5 тис. осіб долучилися до мітингу на головній площі разом із мером Андрієм Садовим³.

У неділю, 24 листопада 2013 р., 100 тис. громадян пройшли центром Києва від парку Тараса Шевченка через Майдан Незалежності до Європейської площі, де відбувся мітинг. Увечері міліціонери не пустили кількох тисяч мітингувальників до будівлі уряду, проте обійшлося без арештів. Відтак акції запланували на 29 листопада в надії, що В. Янукович підпише Угоду⁴.

У наступні дні людьми оволоділи ідеї про зміну влади в Україні. 26 листопада Юрій Луценко, лідер громадського руху «Тре-

¹ Herszenhorn D. Ukraine Blames I.M.F. for Halt to Agreements With Europe. 2013. 22 November.

² Herszenhorn D. Thousands Protest Ukraine's Rejection of Trade Pacts. 2013. 24 November.

³ Herszenhorn D. Ukraine Blames I.M.F. for Halt to Agreements With Europe. 2013. 22 November.

⁴ Herszenhorn D. Thousands Protest Ukraine's Rejection of Trade Pacts. 2013. 24 November.

тя українська республіка», на мітингу проголосив, що країна не може залишатися «пострадянським баракком, перефарбованим у жовте і синє»¹. Тому потрібно змінити не лише прізвище президента, а всю авторитарну систему.

Українські громадяни вимагали, щоб їхня держава відкинула пострадянську ідентичність назавжди і вийшла на орбіту заможнішої Європи. Від керівництва України залежало вирішення ключового питання про те, чи неототалітарна Росія торгово-енергетичними зашморгами здолає демократичні прагнення українців.

Модернізація України була важливою для ЄС, адже в українську економіку вкладено чималі інвестиції провідних країн. Євросоюз не міг дозволити собі поразку в пору, коли його престиж підточили економічні негаразди у зоні євро. Брюссель гадав чи не відповісти на погрози Кремля Україні введенням санкцій проти Росії. Проте вони б призвели до зatoryжної торгівельної війни й ускладнили б глобальну безпеку.

Не відкидаючи персональну вину В. Януковича в різкому зростанні народного невдоволення, редакція газети «The New York Times» констатувала, що президент України постав перед нелегким вибором. Підписання угоди про вільну торгівлю з Європою означало брутальне економічне покарання з боку Росії, котре українська економіка не здатна витримати².

Український уряд на словах утопічно прагнув залучити до переговорів з ЄС російську сторону. В. Путін жадав втягнути Україну спочатку до Митного Союзу, а згодом до Євразійського. Євразійський Союз Кремль розглядав як альтернативу Європейському. Проте Євросоюз є добровільним партнерством, заснованим на демократичних цінностях і прозорих економічних правилах. Євразійський Союз В. Путіна – примусове об'єднання, що застосовувало б Україну в трясовину кланово-олігархічного капіталізму і політичного фаворитизму під контролем спеціальних служб.

До останнього були сподівання, що В. Янукович, виторгувавши преференції, поставить підпис під Угодою про асоціацію з ЄС у Вільнюсі. Аналітик Тарас Березовець із Києва зазначив: «Він

¹ Herszenhorn D. Ukraine in Turmoil After Leaders Reject Major E.U. Deal. 2013. 26 November.

² The Editorial Board. Ukraine Backs Down. 2013. 28 November.

Opinion | EDITORIAL

Ukraine Backs Down

By THE EDITORIAL BOARD NOV. 28, 2013

It is difficult to sympathize in any way with Ukraine's corrupt and cynical president, Viktor Yanukovich, but the choice before him was indeed nasty. To sign an association and free-trade agreement with the European Union was to invite brutal Russian economic punishment, which Ukraine's badly suffering economy is in no shape to absorb. Europe could only offer medium- to long-term advantages. Not signing, however, inevitably meant protests in Ukraine, whose population has consistently expressed support for European integration. Sure enough, tens of thousands of Ukrainians took to the streets as soon as their government announced last week that it was suspending negotiations with the European Union.

Thus has Russia won the tug of war over Ukraine. Or has it? Not if Russia's goal is to find its place in the democratic and civilized world, as it proclaimed it wanted when it overthrew Communist rule 22 years ago.

The Kremlin's strong-arm tactics against Ukraine and other former republics seeking closer ties with Europe may be popular with those of President Vladimir Putin's countrymen who still rankle at the loss of empire, but they strongly reinforce the image of Mr. Putin as an unreconstructed cold warrior who will stop at nothing to retain influence over what Moscow calls the "near abroad."

His government has said, disingenuously, that talks with the European Union can continue, with Russia's participation. But Mr. Putin's real objective is to bring Ukraine and several other former Soviet republics into a customs union, and then into a Eurasian Union, with Moscow. The Kremlin portrays this as an alternative to the European Union, but it is not. The European Union is a voluntary partnership based on shared democratic values and economic rules. Mr. Putin's Eurasian Union would be a coerced association with no standards of behavior except for fealty to Moscow.

Mr. Yanukovich is an unsavory leader, a fact he has displayed in his refusal to release his rival, Yulia Tymoshenko, from her blatantly political incarceration. Europe had made Mr. Tymoshenko's release an unofficial condition for any agreement, but as Mr. Yanukovich backed away from the deal, his party in Parliament voted down several bills that would have set Mr. Tymoshenko free.

At the summit meeting this week in Vilnius, Lithuania, the European Union should make absolutely clear that its doors remain open to Ukraine. The association agreement is negotiated and ready for signing any time Mr. Yanukovich or his successor finds the courage to defy Russia. And until then, Europe should seek ways of easing Ukraine's severe economic tribulations. That would show that it does not play by Moscow rules, and that moving Westward need not carry an unbearable price tag.

Скан статті: The Editorial Board. Ukraine Backs Down // The New York Times. 2013. 28 November.

може стати або героєм, або найбільшим невдахою в українській історії... Єдиним, на кого люди покладають відповідальність за провал, є сам Янукович. Настільки він асоціював європейську інтеграцію із власною персоною»¹. Роман Волчук, відомий психолог із м. Бірмінгем (Великобританія), висловився так: «Якщо Янукович збирається принести для України процвітання, він повинен підписати Угоду про асоціацію з Європейським Союзом. Будь-які інші кроки є зрадою надій нації»². Згідно з соціологічними опитуваннями, більшість українців підтримали євроінтеграцію³.

У четвер 28 листопада 2013 р. у Вільнюсі розпочався саміт ЄС, де колишні радянські республіки отримали шанс прискорити власну європейську інтеграцію. Але під російським тиском Україна і Вірменія відмовилися від цієї перспективи. Тому саміт перетворився на своєрідну стратегічну сесію про те, як Європі протистояти сильному ворожому виклику з боку Москви.

Підписання політичних і торгівельних угод з Україною, призначене у Вільнюсі на 29 листопада 2013 р., відклали. Водночас канцлер ФРН Ангела Меркель озвучила оптимістичну тезу про «відкриті двері» для української євроінтеграції. Міністр закордонних справ Швеції Карл Більдт спрогнозував політичну долю головного антигероя саміту: «Президент Янукович ... утратив свою можливість пришвартуватися до Європи, і зараз дрейфує. Я не знаю, в якому напрямку він дрейфує – на схід чи вниз»⁴. Як пізніше виявилось – вниз, у прірву. Президент Литви Даля Грибаускайте вважала, що діюча українська влада вибрала згубний для себе шлях у «нікуди»⁵.

За версією команди В. Януковича, зірвали підписати Угоду про асоціацію з ЄС три чинники: тиск Росії, загроза неконкурентноспроможній економіці України з боку європейських виробників, невідгідні умови позики у МВФ. Насправді керманічі України праг-

нули максимально задовольнити корисливі інтереси. Цей підхід дозволяв країні виживати з року в рік, нарощуючи зовнішній борг і перетворюючи майбутнє України на заручника зовнішніх сил.

Ясна річ, резонансне рішення Президента Януковича не підписувати Угоду про асоціацію з ЄС стало тимчасовим тріумфом для Росії, але викликало розчарування в Європі та США. У самій же Україні воно спричинило активні мирні народні протести, котрі чинна влада намагалася обмежити і нівелювати. Країна ризикувала бути розчавленою ворожими силами, що завчасу збиралася на російсько-українському кордоні та визначали найслабші точки для блискавичних ударів.

2.2. Політична радикалізація. 30 листопада 2013 – 18 січня 2014 рр.

Увечері 29 листопада 2013 р., коли закінчувався саміт ЄС у Вільнюсі, близько 10 тис. осіб зібралися у Києві на Майдані Незалежності. 400 з них залишилися на ніч. У суботу 30 листопада о 4:00 майже 2 тис. бійців спецпідрозділу «Беркут» розпочали розгін мирних демонстрантів, завдаючи їм тілесних ушкоджень. До 4:30 зачистку закінчили. Постраждало 79 мітингувальників, 3 зникло безвісти.

Деякі протестувальники знайшли притулок у Михайлівському Золотоверхому монастирі Української православної церкви Київського патріархату, що послужило поворотним пунктом¹. Після обіду на Михайлівській площі знову зібралося понад 10 тис. осіб.

Міліція Києва повідомила про арешти 35 осіб за опір правоохоронцям. Згідно з офіційною версією, спецпідрозділ розчистив площу, бо демонстранти перешкоджали комунальникам установити новорічну ялинку. Зачистку Майдану засудив президент В. Янукович і запевнив, що винних правоохоронців покарають². Але цього не було зроблено.

Жорстокий розгін Майдану став переломним моментом у революційному піднесенні. Мітинги стали численнішими, а їхня проєвропейська спрямованість перейшла в русло безкомпромісної бо-

¹ Herszenhorn D. Ukraine in Turmoil After Leaders Reject Major E.U. Deal. 2013. 26 November.

² Wolczuk R. Ukraine on the Brink. 2013. 27 November.

³ Kotsuba O. Ukraine's Battle for Europe. 2013. 29 November.

⁴ Herszenhorn D. At European Meeting on Partnership, Ukraine and Armenia Balk. 2013. 28 November.

⁵ Herszenhorn D. Ukraine Faces E.U.'s Dismay on Turnabout on Accords. 2013. 29 November.

¹ Herszenhorn D. Kiev Protesters See Potent Ally Under a Spire. 2013. 4 December.

² Herszenhorn D. Ukrainians Back in Street to Support E.U. Accord. 2013. 30 November.

ротьби за зміну чинної влади. Розправа розбурхала хитку політичну ситуацію. Невдоволені щоденно збиралися в Києві та інших містах, щоб засудити В. Януковича за провал європейської інтеграції. Зачистка Майдану загрожувала президенту України міжнародною ізоляцією. 30 листопада 2013 р. посольство США у Києві закликала українську владу поважати громадянське суспільство, свободу слова, мирні зібрання. ЄС теж засудив розгін Євромайдану.

Десять днів інтенсивних протестів похитнули перспективи президента України залишитися при владі. Після зачистки Майдану Сергій Льовочкін, глава президентської адміністрації, подав у відставку. П'ять впливових законодавців із Партії регіонів рішуче засудили жорстокість міліції, а двоє, Давид Жванія та Інна Богословська, вийшли з партії.

Начальник київської міліції Валерій Коряк теж подав у відставку. Він взяв на себе відповідальність за наказ застосувати силу, проте керування спецпризначенцями не належало до його компетенції. Міністр внутрішніх справ Віталій Захарченко публічно вибачився за використання надмірної сили, але це не зменшило народного обурення.

Після розгону Майдану відбулися нові протести. Люди вийшли на вулиці в надії кращого життя. Вони не підтримували жодних політиків, проте дозволили трьом основним опозиційним партіям очолити протести: «Батьківщині» Юлії Тимошенко, «Українському демократичному альянсу за реформу» («Удар») Віталія Кличка, «Свободі» Олега Тягнибока. Таким чином підключили фінансові й організаційні ресурси впливових партій.

У неділю 1 грудня сотні тисяч демонстрантів прийшли до центру Києва на величезне народне віче з вимогою зближення з Європою. Виступаючи на Майдані Незалежності, колишній міністр внутрішніх справ Юрій Луценко кваліфікував масові протести як мирну революцію¹.

Коли президент В. Янукович обмірковував можливість оголошення надзвичайного стану, у парламенті почали розглядати варіанти обмеження президентських повноважень. Голова Верховної Ради Володимир Рибак закликав розв'язати політичну

кризу за круглим столом. Подібні переговори у 2004 р. врегулювали суперечності, що спричинили Помаранчеву революцію.

Протести в Києві загострилися 1 грудня після обіду, коли демонстранти зіштовхнулися із загонами міліції, котрі охороняли будівлю адміністрації президента. Застосовано димові шашки, світло-шумові гранати, сльозогінний газ. Влада повідомила, що постраждали близько 100 міліціонерів і 50 мітингувальників. Затримали 9 осіб.

До вечора 1 грудня демонстранти захопили міліцейські бар'єри на Майдані Незалежності та звели перші барикади. Подібні акції відбулися у Львові та Чернівцях, загалом на Заході України, а також у російськомовних регіонах. Декілька тисяч осіб протестували у Дніпропетровську, ігноруючи рішення суду про заборону масових зібрань. У Донецьку на підтримку євроінтеграції мітингували сотні осіб.

Протестувальники приготувалися до тривалої боротьби, встановили на Майдані Незалежності наметове містечко з медичними пунктами та їдальнями. Прем'єр Микола Азаров поскаржився послам західних країн на спроби державного перевороту. Лідери парламентської опозиції вимагали відставки уряду. Віктор Янукович пояснив відмову від Угоди з ЄС намаганням зберегти низькі ціни на російський газ¹. Він неждано визнав справедливими вимоги Кремля під час переговорів України з Євросоюзом. Це засвідчило те, що В. Янукович далекий від відстоювання національних інтересів.

Росія примушувала Україну вступити до Митного союзу, куди ввійшли Казахстан і Білорусь. Вірменія теж відхилила переговори з ЄС у вересні 2013 р. й оголосила вступ до Митного союзу. Під впливом подій в Україні 2 грудня у вірменській столиці – м. Єреван, куди прибув В. Путін на переговори, понад 500 осіб, зокрема з синьо-жовтими прапорами, протестували проти Митного союзу. Понад сто демонстрантів заарештували.

2 грудня 2013 р. В. Янукович мав телефонну розмову з президентом Європейської комісії Жозе Мануелем Баррозу, в якій просив продовжити підготовку Угоди. Тим часом голова Верховної Ради Володимир Рибак не побачив підстав для оголошення

¹ Herszenhorn D. Thousands Demand Resignation of Ukraine Leader. 2013. 1 December.

¹ Herszenhorn D. Amid Unrest, Ukrainian President Defends Choice on Accords. 2013. 2 December.

надзвичайного стану в країні. До цього бажали вдатися радники В. Януковича. Надзвичайний стан посилив би конфронтацію з демонстрантами, котрі й так ігнорували заборони мирних зібрань. Йдеться про ухвали Київського окружного адміністративного суду про заборону проведення акцій протесту на Майдані Незалежності, Європейській площі, вулицях Банкової, Грушевського, Богомольця від 1 грудня 2013 р. до 7 січня 2014-го.

3 грудня Верховна Рада не задовільнила вимогу протестувальників і не відправила у відставку уряд М. Азарова. Для ухвалення рішення потрібно було 226 голосів. За відставку проголосували 186 депутатів. Опозиційні лідери стверджували, що не заспокояться, поки не змінять уряд і президента¹. У промові в парламенті перед голосуванням прем'єр Азаров пропонував відновити переговори з ЄС, але без виконання попередньо узгоджених умов, зокрема реформи судової системи. Однак Європейський Союз не бажав якихось додаткових переговорів, а тим паче – у тристоронньому форматі Україна – ЄС – Росія.

Коли 3 грудня Віктор Янукович відлетів із візитом до Китаю, тисячі демонстрантів рушили до Верховної Ради, дорогу до якої перекрили автобуси і щільні колони спецпризначенців. Протестувальники вирішили заблокувати три найважливіші будівлі столиці – уряду, президентської адміністрації, парламенту, з'єднаних підземними переходами. Барикади обклали колючим дротом, а підходи залили водою, що стала льодом. Наступного дня демонстранти в Києві розширили площу протесту, пікетуючи Національний банк².

5 грудня 2013 р. в Києві заступник державного секретаря США Вікторія Нуланд зустрілася з лідерами протестів. У цей час понад 10 тис. демонстрантів знаходилися на Майдані Незалежності. США насторожено сприйняли відмову В. Януковича від асоціації з ЄС, але наполягали у справі його відставки не виходити за межі Конституції України. Водночас парламентські опозиціонери вважали себе здатними домогтися відставки уряду М. Азарова³.

¹ Herszenhorn D., Kramer A. Ukraine Protests Persist as Bid to Oust Government Fails. 2013. 3 December.

² Herszenhorn D. Kiev Protesters See Potent Ally Under a Spire. 2013. 4 December.

³ Herszenhorn D., Erlanger S. American Official Tells Ukraine's Protest Leaders to Find Peaceful End to Crisis. 2013. 5 December.

Близько тисячі прихильників В. Януковича з православними іконами 6 грудня влаштували ходу від Києво-Печерської лаври до міського парку. За декілька кварталів від них група проєвропейських демонстрантів пікетувала будівлю Генеральної прокуратури, щоб привернути увагу до арештів 9 євромайданівців. Лідери парламентської опозиції запропонували представникам ЄС виступити посередниками в переговорах між урядом і мітингувальниками. Повертаючись із Китаю, В. Янукович у Сочі з В. Путіним спланував угоди про стратегічне партнерство¹.

У неділю 8 грудня 2013 р. в Києві відбувся «Марш мільйону». Сотні тисяч осіб вимагали відставки уряду і президента. Після народного віча натовп спорудив барикади навколо президентської адміністрації та на важливих найближчих перехрестях. Ці протести привернули увагу міжнародної спільноти, зокрема генерального секретаря ООН Пан Гі Муна. Західні лідери наполягали, щоби президент України конструктивно відповів на вимоги демонстрантів.

Підтримка президента й уряду істотно послабилася серед його союзників усередині країни. Деякі багаті бізнесмени, які контролювали українські телеканали, дозволили транслювати протести. Одночасно 8 грудня в Маріїнському парку біля Верховної Ради дебютував Антимайдан. Там пройшов провладний мітинг кількох тисяч осіб. Той ж ночі противники В. Януковича повалили статую В. Леніна на бульварі Т. Шевченка в Києві².

За дивним збігом, після зустрічі В. Януковича з Кетрін Ештон, верховним представником Європейського Союзу, 11 грудня опівночі тисячі міліціонерів розпочали другий штурм Майдану. Проломавши барикади, вони до 3:00 розділили натовп на частини³. Бульдозери зруйнували деякі намети і барикади. Міліція спробувала відбити захоплену мерію Києва. Вранці о 10:30 спецпризначенці раптово відступили. Протестувальники знову оволоділи Майданом і відбудували барикади, використовуючи мішки зі снігом.

¹ Kramer A. Pro-Government Ukrainians Take to Streets to Denounce European Social Values. 2013. 6 December.

² Herszenhorn D., Kramer A. Protesters in Kiev Topple Lenin Statue as Rallies Grow. 2013. 8 December.

³ Herszenhorn D., Kramer A. Police Push Into Kiev Square as Crisis Grows. 2013. 10 December.

Державний секретар США Джон Керрі рішуче засудив застосування сили українською владою, а заступник держсекретаря Вікторія Нуланд на Майдані роздала хліб демонстрантам і міліції¹. Міністр внутрішніх справ України Віталій Захарченко запевнив, що надалі силовий розгін виключено. Водночас виникла ідея переговорів за круглим столом, про що йшлося на зустрічі трьох экс-президентів Л. Кравчука, Л. Кучми, В. Ющенко з В. Януковичем.

Характеризуючи ситуацію, редакція газети «The New York Times» вважала, що В. Янукович – демократично обраний президент. Але він підрвав свою легітимність, коли 30 листопада 2013 р. брутально розігнав демонстрантів. Лише компроміс між владою та опозицією, відновлення переговорів з Європою здатні вирішити конфлікт².

12 грудня Кетрін Ештон повідомила про намір В. Януковича підписати Угоду про асоціацію з ЄС. Аналітики у це вже не вірили. Того ж дня у Брюсселі Європарламент закликав ЄС відправити до України посередників на переговори між владою, опозицією та громадянським суспільством³.

Перша від початку революції зустріч В. Януковича з лідерами опозиції відбулася 13 грудня. Очільник партії «Удар» В. Кличко підкреслив, що влада не взяла до уваги жодну з вимог опозиції⁴. Натомість 14 грудня відбувся провладний мітинг, а В. Янукович відсторонив від виконання обов'язків мера Києва Олександра Попова і заступника голови Ради національної безпеки та оборони Володимира Сівковича за розгін 30 листопада.

Учений Адріан Каратницький з Атлантичної ради (США) помітив перелом у вирішенні кризи. Спостерігалася переорієнтація олігархів, які впливали на декілька фракцій у парламенті. Так, Ринат Ахметов, найбагатша людина України і найближчий союзник В. Януковича, до антиурядових демонстрацій поставився принаймні з розумінням⁵.

¹ Herszenhorn D., Kramer A. Ukraine Forces Retreat, Ceding Square to Protests. 2013. 11 December.

² The editorial board. A Dangerously Divided Ukraine. 2013. 11 December.

³ Roth A. Ukraine's East, a Message for Protesters: Stop. 2013. 12 December.

⁴ Herszenhorn D. Meeting Opposition Leaders, Ukraine's President Calls for End to Protests. 2013. 13 December.

⁵ Herszenhorn D. Signs of Momentum Shifting to Protesters in Ukraine. 2013. 14 December.

Західні дипломати в Києві були вкотре спантеличені. 13 грудня уряд України взявся узгодити законодавство з країнами Митного, а не Європейського Союзу. Європейська комісія 15 грудня відтермінувала переговори з Україною. Єврокомісар Штефан Фюле вважав, що слова і дії В. Януковича є діаметральними. Того ж дня з нагоди традиційного недільного віче сотні тисяч осіб заповнили Майдан Незалежності та навколишні вулиці в Києві¹. Впливові американські політики й сенатори – республіканець Джон Маккейн і демократ Крістофер Мерфі – виступили зі сцени на Майдані та висловили свою солідарність. Одночасно на Європейській площі, за півкілометра від Майдану Незалежності, Партія регіонів знову провела провладний мітинг.

Президент України 19 грудня, тобто через два дні після укладення угоди з Росією про кредит у 15 млрд дол. і зменшення ціни на газ, закликав не втручатись у внутрішні справи України². Щоб розрядити ситуацію, Верховна Рада ухвалила закон про амністію заарештованих під час протестів на Майдані. Укладення угод із Росією дещо деморалізувало протестувальників, але вони продовжили свої акції. У неділю 22 грудня зібрався великий мітинг, однак стало очевидним, що протести ослабли³.

Влада завдала підступних точкових ударів по опозиційних активістах. Увечері 24 грудня організатор протестів у Харкові Дмитро Пилипець зазнав ножових поранень біля свого житла. Уночі з 24 на 25 грудня на околицях Києва жорстоко побили 34-річну журналістку Тетяну Чорновіл⁴. Після цих подій на Майдані відносно спокійно відсвяткували Новий рік і Різдво. На тому мирні дні припинилися.

10 січня 2014 р. більше десяти мітингувальників зазнали ушкоджень у сутичках із міліціонерами в Києві після того, як суд визнав винними трьох осіб у поваленні статуї В. Леніна у м. Бориспіль 2001 р. Постраждав й экс-міністр Юрій Луценко⁵. Верховна Рада загострила

¹ Kramer A. European Union Suspends Trade Talks With Ukraine. 2013. 15 December.

² Smale A. Buoyed by a Deal With Russia, Ukraine's Leader Tries to Reassert His Authority. 2013. 19 December.

³ Smale A. Strategy Remains Elusive for Ukraine Opposition. 2013. 22 December.

⁴ Herszenhorn D. Journalist Is Beaten in Latest Attack on Ukrainian Opposition. 2013. 25 December.

⁵ Herszenhorn D. New Clashes Erupt in Ukraine After Trial. 2014. 10 January.

політичну кризу, ухваливши 16 січня 2014 р. закони, котрі обмежили конституційні права і свободи громадян, зокрема на мирні протести, свободу слова, участь у роботі неурядових організацій¹.

Цікаву точку зору висвітлила Маша Гессен у статті «Біліший відтінок заздросі»². Російська інтелігенція спостерігала за демонстраціями в Україні з обережним оптимізмом. Опозиційні російські журналісти благали українців не дати протестам погаснути, як це допустили росіяни. 1 грудня три десятки російських письменників у відкритому листі прохали Євромайдан помститися за провал російських протестів. У разі успіху українці змінювали майбутнє не лише України, але й Росії.

Отже, поворотною точкою протестного руху в Україні став жорстокий розгін мирних демонстрантів на Майдані 30 листопада 2013 р. Мітинги стали численнішими, проєвропейська спрямованість демонстрацій переросла в антиурядову. Акції протесту прокотилися багатьма містами України, а також у різних країнах, де живе українська діаспора. Українська влада негативно ставилася до протестів, про що свідчить зачистка Майдану 30 листопада, рішення Київського суду від 1 грудня, спроба розгону 11 грудня 2013 р., закони від 16 січня 2014 р., організація провладних мітингів тощо. Президент не мав наміру іти на компроміси щодо відставки уряду й Угоди про асоціацію з ЄС. Він обмежився обіцянками продовжити євроінтеграцію, не застосовувати силу до невдоволених, амністувати заарештованих мітингувальників. Натомість керівництво України попри опір переважної більшості населення схилилося до проросійського курсу.

На відміну від російської інтелігенції, офіційна Росія різко засуджувала протести в Україні. На російських каналах велася активна антиєвропейська пропаганда в стилі Холодної війни. Водночас ЄС і США морально підтримали протести в Україні. До 15 грудня 2013 р. Євросоюз був готовим до Угоди про асоціацію з Україною. Лідери ЄС у переговорах із владою та опозицією прагнули врегулювати кризу в конституційному руслі. США погрожували санкціями українським можновладцям у разі насилля проти мирних демонстрантів.

¹ Herszenhorn D. Sweeping New Restrictions Take Aim at Protesters Camped Out in Kiev. 2014. 17 January.

² Gessen M. A Whiter Shade of Envy. 2013. 2 December.

2.3. Революційне повстання. 19 січня – 22 лютого 2014 р.

У неділю 19 січня 2014 р. десятки тисяч людей, як повідомила «The New York Times»¹ (за даними «Української правди» – півмільйона)², зібралися на віче у Києві. Закони від 16 січня, які в народі охрестили «законами про диктатуру», надали нової енергії революції, що пригасала³. Дмитро Булатов, організатор Автомайдану, закликав опозицію визначитися з єдиним керівником спротиву. Очільник партії «Батьківщина» Арсеній Яценюк парировував: «Тут є лідер. Це український народ».

Після віче частина Майдану вирушила до Верховної Ради вулицею Михайла Грушевського, котру біля входу на стадіон «Динамо» імені Валерія Лобановського перекрили бійці внутрішніх військ і спецпідрозділу «Беркут». Розгорнулися сутички. Міліція застосовувала водомет, незважаючи на мінусову температуру⁴.

Нездатність очільників опозиції форсувати політичні зміни в межах чинної Конституції прискорило насилля. У понеділок 20 січня мітингувальники спорудили катапульта на вулиці Грушевського – знак, що наступила «гаряча фаза». Правоохоронці кидали світло-шумові гранати, стріляли гумовими і металевими кулями. Демонстранти взяли за «коктейлі Молотова».

Міністр внутрішніх справ Віталій Захарченко 20 січня дозволив міліції застосовувати вогнепальну зброю. Президент Віктор Янукович попередив про неминучу відсіч масовим заворушенням у столиці⁵. Лідери опозиції звинуватили владу в провокуванні насилля, щоб дискредитувати мирний протест. До радикалізму призвели три дії влади: закони від 16 січня, блокування ходи до Верховної Ради 19 січня, смс-повідомлення: «Шановний абоненте, вас зареєстровано як учасника масових заворушень»⁶.

¹ Kramer A. In Ukraine Protests Over New Laws, Sticks and Stones Are Met With Tear Gas. 2014. 19 January.

² Опозицію закликали назвати єдиного лідера супротиву // Українська правда. 2014. 19 січня.

³ Kramer A. Police and Protesters in Ukraine Escalate Use of Force. 2014. 20 January.

⁴ Kramer A. In Ukraine Protests Over New Laws, Sticks and Stones Are Met With Tear Gas. 2014. 19 January.

⁵ Kramer A. Police and Protesters in Ukraine Escalate Use of Force. 2014. 20 January.

⁶ Kramer A. Ukraine's Opposition Says Government Stirs Violence. 2014. 21 January.

Міністр закордонних справ Росії Сергій Лавров звинуватив ЄС і США в заохоченні силових протистоянь. Натомість у Брюсселі міністри закордонних справ країн Європи заявили про підтримку політичної асоціації та економічної інтеграції України за її бажання.

21 січня, коли стали чинними закони від 16 січня, спецпризначенці прорвалися через барикади на вулиці Грушевського, зруйнували катапульти і відступили. У Києві з'явилися групи молодиків, які бродили вулицями біля Майдану, полюючи на поодиноких учасників мирного протесту. У середу 22 січня у День Соборності України на вулиці Грушевського від вогнепальної зброї загинули два протестувальники. Третій чоловік помер після падіння з арки на вході на стадіон «Динамо». Мовилося також про знайдені два тіла на околицях Києва і про щонайменше 300 поранених. Тому лідери опозиції на Майдані озвучили радикальні заяви. Арсеній Яценюк сказав: «Я з ганьбою жити не буду! Завтра підемо разом вперед! Якщо куля в лоб, то куля в лоб!.. Віктор Янукович, залишилось 24 години! Приймайте рішення!»¹.

Того ж дня посольство США у Києві анулювало візи декільком підозрюваним у підбуренні насильства між міліцією і протестувальниками. Державний департамент США розкритикував українську владу за недемократичні закони, а опозиційну групу «Правий сектор» – за агресію².

23 січня зранку після тривалих нічних сутичок протестувальники й міліція домовилися про тимчасове перемир'я. Прокотилася хвиля обурення, коли поширили відео, де «беркутівці» у Києві знущалися над голим протестувальником Михайлом Гаврилюком за мінусової температури. У декількох обласних центрах мітингувальники окупували (Львів), блокували (Рівне) чи безуспішно оточували (Черкаси) будівлі обласних державних адміністрацій.

Влада постійно заперечувала застосування міліцією вогнепальної зброї. Прокуратура твердила про двох людей убитих, хоча медична служба Майдану повідомила про п'ять жертв³. Суспільство приголомшили численні викрадення демонстрантів, іноді з лікарень. Ігоря Луценка, активного прихильника мирного

¹ Herszenhorn D. Unrest Deepens in Ukraine as Protests Turn Deadly. 2014. 22 January.

² The Editorial Board. Ukrainian Standoff. 2014. 22 January.

³ Herszenhorn D. Claims of Police Brutality in Ukraine Amid Talks to Quell Unrest. 2014. 23 January.

протесту, схопили 21 січня у лікарні, куди він привів пораненого світлошумовою гранатою Юрія Вербицького. І. Луценко вижив, а Ю. Вербицького знайшли на околицях Києва мертвим. 23 січня зник Дмитро Булатов, лідер Автомайдану.

Зросло міжнародне занепокоєння. 23 січня у телефонній розмові з В. Януковичем віце-президент США Дж. Байден наголосив на негайній деескалації конфлікту і задоволенні законних вимог мирних демонстрантів. Тим часом протести струснули країну. Мітингувальники блокували органи влади у 9 містах: Хмельницькому, Житомирі, Черкасах, Львові, Тернополі, Івано-Франківську, Луцьку, Рівному, Чернівцях¹. Натомість В. Янукович обмежився обіцянками про мінімальні поступки: амністія протестувальникам, реорганізація уряду, зміни до законів від 16 січня.

25 січня відбулися чергові переговори лідерів опозиції з президентом України. В. Янукович запропонував А. Яценюку посаду прем'єр-міністра, а В. Кличку – віце-прем'єр-міністра з гуманітарних питань. Але вони відмовилися, наполягаючи на підписанні Угоди про асоціацію з ЄС і звільненні Ю. Тимошенко. Того ж дня помер поранений мітингувальник – четвертий за ліком, а масові демонстрації й облоги владних споруд охопили ще три міста: Вінницю, Чернігів, Полтаву².

Після того, як президент Віктор Янукович не зміг розрядити політичну кризу, пропонуючи поступки лідерам опозиції, протести поширилися на Південь і Схід України. 26 січня близько 1,5 тис. демонстрантів зібралися біля Дніпропетровської облдержадміністрації, де було заарештовано 37 активістів. 5 тис. людей мітингувало в Запоріжжі, де також мали місце арешти, а 2 тис. – в Одесі. У Києві окремі опозиційні групи захопили будівлі міністерств юстиції, сільського господарства, енергетики, котрі невдовзі добровільно звільнили.

Тоді ж, у неділю 26 січня, у Михайлівському Золотоверхому монастирі в Києві відспівали 25-річного Михайла Жизневського, убитого 22 січня. Раніше, 24 січня, у Львові поховали Юрія Вербицького, а 23 січня у с. Березнуватівка на Дніпропетровщині – 20-річного Сергія Нігояна, також застреленого 22 січня³.

¹ Herszenhorn D. Kiev Truce Falls Apart, and Unrest Resurges. 2014. 24 January.

² Herszenhorn D. Opposition Says No to Ukraine on Power Share. 2014. 25 January.

³ Herszenhorn D. Ukraine Protests Spread as Overture Is Spurned. 2014. 26 January.

Партія регіонів 27 січня офіційно звинуватила парламентську опозицію в спробі перевороту й у заохоченні захоплення державних будівель¹. Одночасно віце-президент США Дж. Байден зателефонував В. Януковичу і закликав до мирного врегулювання кризи. Росія вже встигла надати 3 млрд дол. від загального пакету допомоги у 15 млрд. Ці кошти стабілізували і зміцнили гривню. Від ЄС теж чекали щось на зразок «Плану Маршалла» для України².

Після двох місяців протестів 28 січня прем'єр-міністр М. Азаров пішов у відставку, а Верховна Рада скасувала 9 із 12 законів «16 січня», що обмежували свободи громадян. Закон про амністію парламент ухвалив 29 січня. Він набував чинності тільки після звільнення окупованих адміністративних будівель³.

31 січня знайшовся лідер Автомайдану 35-річний Дмитро Булатов, який пробув у полоні викрадачів близько тижня. Йому порізали ліву щоку і відрізали частину правого вуха. Цей епізод викликав гострі заяви європейських політиків. Побиття і викрадення активістів стали регулярними. Оприлюднювалися докази, що до цього причетна влада. Організація «Human Rights Watch» («Нагляд за правами людини») 31 січня задокументувала 13 фактів, коли міліція била журналістів і медиків, зазначила про десятки інших подібних випадків. Група пошуковців «Євромайдан SOS» нарахувала 27 зниклих безвісти⁴.

Лідери опозиції 1 лютого відвідали Конференцію з європейської безпеки у Мюнхені, де українське питання домінувало. Там вони зустрілися з державним секретарем США Джоном Керрі. У Мюнхені Кетрін Ештон, верховний представник Європейського Союзу з питань закордонних справ і політики безпеки, підтвердила, що ЄС і США розробляють значний короткотривалий пакет допомоги для України⁵.

ЄС і США у Берліні 3 лютого обговорили обсяги і напрямки фінансової допомоги новому уряду України. Якраз розпочалися

зимові Олімпійські ігри у Сочі (Росія), якими заради підвищення власного престижу дуже переймався президент Росії В. Путін¹. Він якраз тимчасово зупинив допомогу Україні, виказуючи невдоволення переговорами В. Януковича з опонентами.

Шукаючи виходу із глухого кута, влада в Києві до 14 лютого звільнила 234 заарештованих під час сутичок із міліцією. Опозиція заявила про готовність покинути Київську міську державну адміністрацію, проти чого була радикальна коаліція «Правий сектор». За її звільненням спостерігав швейцарський посол Крістіан Шьоненбергер. Зі свого боку Кремль вимагав від В. Януковича жорстких дій щодо демонстрантів².

Генеральний прокурор Віктор Пшонка оголосив про припинення кримінальних проваджень, оскільки протестувальники виконали умови амністії, встановлені законом від 29 січня. За словами Арсенія Яценюка йшлося про закриття близько 2 тис. кримінальних справ проти протестувальників³.

У вівторок 18 лютого у Верховній Раді планували обговорення змін до Конституції задля обмеження занадто широких президентських повноважень. Прихильники В. Януковича заблокували ці зміни. До парламенту рушили колони протестувальників. Зав'язалися сутички з «беркутівцями»⁴. Це найкривавіше за всі роки незалежності України протистояння. З допомогою вогнепальної зброї спецпризначенці відтіснили демонстрантів до Майдану Незалежності.

О 20:00 розпочалася антитерористична операція і штурм площі з усіх боків. До Майдану підтягнули два бронетранспортери і три водомети. Пізно ввечері протестувальники запалили захисне кільце вогню, кидаючи в полум'я одіяла, шини, пластик тощо. Того дня загинуло 14 осіб, у т. ч. міліціонери⁵. Спецпризначенці підпалили Будинок профспілок.

¹ Herszenhorn D. Ukraine's Leader to Revoke Curbs on Dissent, but Opposition Remains Wary. 2014. 27 January.

² Kramer A. Ukraine's Uncertainties Include Financial Aid. 2014. 28 January.

³ Kramer A. Russia Defers Aid to Ukraine, and Unrest Persists. 2014. 29 January.

⁴ Kramer A. Abuse Claims in Ukraine Rise Among Protesters. 2014. 31 January.

⁵ Herszenhorn D. As Ukraine's President Returns From Leave, His Options Seem Dismal. 2014. 2 February.

¹ Smale A., Erlanger S. U.S. and Europe Work on Aid Package for Ukraine. 2014. 3 February.

² Higgins A. A Ukraine City Spins Beyond the Government's Reach. 2014. 15 February.

³ Higgins A. Protesters Vacate Kiev's City Hall in Deal for Amnesty. 2014. 16 February.

⁴ The Editorial Board. Ukraine's Deadly Turn. 2014. 19 February.

⁵ Higgins A., Kramer A. Kiev Protesters Set Square Ablaze to Thwart Police. 2014. 18 February.

Коли в Києві тривали сутички, в Луцьку, Львові, Хмельницькому, Ужгороді, Полтаві 19 лютого брали штурмом будівлі облдержадміністрацій, прокуратури, Служби безпеки¹. У Києві зіткнення призвели до нових смертей. 20 лютого від куль снайперів, які стріляли з близьких до Майдану Незалежності будинків, загинуло найбільше демонстрантів за всі дні протистоянь – 47 осіб. Повсюдне використання вогнепальної зброї у центрі Києва стало провісником перемоги народного повстання².

Сплеск насилля викликав сильний осуд американських і європейських лідерів: президента США Барака Обами, канцлера ФРН Ангели Меркель, президента Франції Франсуа Олланда, президента Європейської комісії Жозе Мануеля Баррозу. Євросоюз відправив до Києва міністра закордонних справ Польщі Радослава Сікорського як посередника перемовин влади й опозиції³.

У п'ятницю 21 лютого парламент звільнив з посади міністра внутрішніх справ Віталія Захарченка за насилля до протестувальників. Того ж дня В. Янукович і лідери опозиції підписали угоду щодо врегулювання кризи в Україні. Згідно з нею, протягом 48 годин парламент мав відновити Конституцію 2004 р. і сформував коаліційний уряд, до вересня поточного року запланували завершити конституційну реформу, а до грудня – провести дострокові президентські вибори. Угоду засвідчили міністри закордонних справ Польщі та Німеччини, представник Франції. Посланець Росії відмовився поставити підпис. У цей час міліціонери – охоронці урядового кварталу – покинули свої позиції.

Того ж дня Верховна Рада ухвалила рішення повернутися до Конституції 2004 р., а також декриміналізувала статті, за якими засудили Ю. Тимошенко. Проте до ночі 21 лютого угоду, за якою В. Янукович сподівався виграти повторно президентство, нівелювали на Майдані. Сотник самооборони Володимир Парасюк зі сцени поставив ультиматум: якщо В. Янукович не подасть у від-

¹ Higgins A., Kramer A. Ukraine Leader Strains for Grip as Chaos Spreads. 2014. 19 February.

² Kramer A., Higgins A. Ukraine's Forces Escalate Attacks Against Protesters. 2014. 20 February.

³ The Editorial Board. Ukraine's Deadly Turn. 2014. 19 February.

ставку до ранку, то почнеться збройний наступ¹. Ця емоційна заява зіграла визначальну роль для революційного триумфу.

22 лютого парламент увів у дію Конституцію 2004 р. Оскільки В. Янукович покинув Київ у невідомому напрямку, то Верховна Рада усунула його з посади президента голосами конституційної більшості – 328 депутатів. На 25 травня 2014 р. призначили позачергові президентські вибори. Таке виконання найголовніших вимог мітингувальників знаменувало перемогу революції.

За декілька днів, 27 лютого, утворено новий уряд. Рівно через чотири місяці після першого мітингу за євроінтеграцію здійснено те, з чого розгорілася революція – 21 березня у Брюсселі за участі прем'єра Арсенія Яценюка підписано політичну частину Угоди про асоціацію Євросоюзу з Україною.

Відзначимо, що на третьому етапі Європейська революція в Україні набула кривавого забарвлення. На вулиці Грушевського в Києві загинуло четверо людей. Тіла ще двох протестувальників з ознаками катувань було знайдено на околицях Києва. Приводом до такого сценарію стало схвалення Верховною Радою 16 січня 2014 р. неконституційних законів, які значно обмежували політичні права громадян. Протестувальники вже вимагали не тільки скасування законів від 16 січня, а й відставки уряду, президента, призначення дострокових виборів. Вимога підписати Угоду про асоціацію є ЄС втратила першочерговість. Силі протистояння відкрито засудили країни Заходу. Аби повернути врегулювання кризи в Україні в мирне русло, США запровадили санкції проти 20 впливових українських чиновників.

Переговори влади й опозиції спочатку не приносили результатів. Згодом В. Янукович погодився на амністію учасників протестів, відправив у відставку главу уряду, але зволікав із поверненням до Конституції 2004 р. Власне через те, що 18 лютого в парламенті не проголосували за Конституцію 2004 р., спалахнули криваві сутички і призвели до багатьох жертв. Усього революція, за тодішніми підрахунками, забрала життя 106 осіб. Внаслідок масових протестів парламент повалив авторитарну президентську владу. Було відкрито рух для подальшого розвитку України в демократичному напрямку.

¹ Higgins A., Kramer A., Erlanger S. As His Fortunes Fell in Ukraine, a President Clung to Illusions. 2014. 23 February.

* * *

Тримісячна Революція гідності або ж Європейська революція в Україні – запекла боротьба українців за свої права і свободи, проти зловживання і беззаконня у владних структурах – закінчилася перемогою. Почавшись із мирних протестів 21 листопада 2013 р., революція переросла 22 січня 2014 р. у братовбивчі протистояння між мітингувальниками і міліцією. Перемогу революції зафіксували 22 лютого 2014 р. в парламенті ліквідацією авторитарної влади президента В. Януковича.

Чітко простежується три етапи революції. 21–29 листопада 2013 р. проходили мирні протести, головним чином у столиці України – м. Київ. Другий етап (30 листопада 2013 – 18 січня 2014 рр.) розпочався розгоном мирних зібрань на Майдані Незалежності в Києві та характерний політичною радикалізацією суспільства. Протягом 19 січня – 22 лютого 2014 р. мирна революція перетворилася на криваві протистояння.

Тривалий час президент В. Янукович не чув вимог демонстрантів, діючи виключно у власних інтересах. Він був байдужим до прагнень більшості населення. Складалося враження, що тогочасне керівництво України робило все для того, щоб не досягнути порозуміння з демонстрантами, а, навпаки, посилити невдоволення і напругу в суспільстві.

До таких згубних кроків слід віднести: відмову підписати Угоду про асоціацію з ЄС; зачистку Майдану Незалежності в ніч на 30 листопада 2013 р.; спробу розігнати мирних мітингувальників 11 грудня; організацію антимайданів; угоду з Росією про фінансову допомогу від 17 грудня; ухвалення «законів про диктатуру» 16 січня 2014 р.; загибель протестувальників від вогнепальних поранень на вулиці Грушевського і смс-повідомлення про реєстрацію присутніх там осіб як учасників масових заворушень; необгрунтовані арешти активістів, їх викрадення, катування і вбивство; штурм Майдану 18–19 лютого; активне використання міліцією вогнепальної зброї; дії снайперів.

Не дивно, що чинна тоді влада остаточно дискредитувала себе не тільки серед громадян України, але й в очах міжнародної спільноти. Провідні держави Заходу дуже позитивно ставилися до масового відстоювання українцями своїх конституційних прав.

Адже ніде наполеглива боротьба за європейське майбутнє не була такою гострою, ніж в Україні. США та ЄС підтримали революційну Україну, принаймні морально і дипломатичними демаршами.

Під час Європейської революції в Україні багато чого відбулося вперше. Вперше співробітники правоохоронних органів стріляли в мирних співвітчизників із травматичної зброї. Вперше в політичній історії України було використано водомети і вперше в Києві виникли вогняні барикади, а журналісти одягли бронешилети і стали постійною мішенню для міліції.

До того ж в Україні вперше масове відстоювання прав і свобод, національних інтересів проходило під прапорами Євросоюзу. За словами Адріана Каратницького, ця революція направила «мобілізацією навколо ідеї розвитку України вздовж європейського шляху». Також уперше за роки незалежності українці продемонстрували світові, що за європейські цінності, за процвітання своєї країни готові віддати життя. Настрої самопожертви домінували серед учасників тримісячної революційної епопеї.

РОЗДІЛ 3.

Початок російського вторгнення в Україну

Міжнародна спільнота і міжнародні інституції відразу кваліфікували дії Російської Федерації щодо України у 2014 р. як акт агресії, однозначно висловилися за територіальну цілісність України. Понад 30 років минуло з часу завершення Холодної війни, коли в другій декаді XXI ст. світ знову став на її порозі. Майже не помітний на карті світу півострів Крим став яблуком розбрату не тільки між «братніми» українським і російським народами, а й загострив відносини між країнами демократичного світогляду й антизахідних стереотипів.

Карта військово-політичної ситуації в Криму в лютому-березні 2014 р.
Дж.: Анексія Криму Росією (2014) // [Uk.wikipedia.org](http://uk.wikipedia.org).

Після здобуття самостійності в Україні не проводилися дієві політичні та економічні реформи, зводилися з переоцінкою радянської спадщини, занепадала армія, не було належного патріотичного виховання молодого покоління, особливо в регіонах із російськомовним населенням. Це, а також слабкість світової системи безпеки дозволили президенту Російської Федерації В. Путіну провести «кримську операцію». Геополітичні інтереси невеликої групи осіб переважили моральні цінності, закони, життя простих людей.

3.1. Джерела, дискусії, періодизація

Окупація й анексія Криму Росією, що відбулася всупереч нормам міжнародного права, стала яскравим історичним прецедентом у сучасному світі. Громадяни України і міжнародна спільнота кардинально змінили своє ставлення до Росії. Оскільки російська окупація Криму триватиме невизначений час, то актуальність цієї проблеми є надзвичайно високою.

Зі свого боку ми прагнемо, по-перше, провести логічно вмотивовану періодизацію подій з відображенням особливостей кожного етапу, по-друге, комплексно дослідити передумови, причини, привід, рушійні сили, хід подій, наслідки окупації й анексії Криму Росією в лютому – березні 2014 р., її сприйняття міжнародною спільнотою і світовими медіа, по-третє, з'ясувати наслідки «кримської проблеми» як для України, так і для світової спільноти.

Позаяк ця тема потребує ретельної розробки, то у науковий обіг слід вводити вагомі джерела. Наразі головним джерелом слугують публікації якісної світової періодики, насамперед – найстарішої щоденної газети США «The New York Times», одного з найвпливовіших періодичних видань сучасного світу. Загалом нами проаналізовано 51 авторську публікацію про російську окупацію Криму, що оперативно побачили світ в електронній та газетній версіях «The New York Times» від 1 до 15 березня 2014 р. Йдеться в середньому про три-чотири публікації щодня, котрі належали компетентним авторам (їх загалом 26). Ще 24 тематичні публікації побачили світ у цій газеті від 16 до 27 березня 2014 р.

Аналогічна проблематика теж перебуває у центрі уваги зарубіжних науковців. Так, у спеціальному монографічному дослідженні проведено структурований контент-аналіз образу Росії періоду «кримської кризи» в німецьких медіа – на прикладі 306 публікацій у тиражних газетах «Süddeutsche Zeitung», «Die Welt», «Bild» і на веб-сайті «Spiegel Online» з 25 лютого до 21 квітня 2014 р.¹

Російська окупація та анексія Криму в лютому-березні 2014 р. належить до актуальних проблем новітньої історії України. Її наукова розробка розпочалася негайно, проте потребує вивчення широкого кола історичних джерел. Уже оприлюднено низку інформаційно-довідкових, науково-популярних і наукових праць багатьма мовами. Так, у найпопулярнішій у сучасному світі електронній енциклопедії розміщено статті «Російська інтервенція до Криму 2014» (2 мовами), «Хронологія Кримської кризи (2014)» (4 мовами), «Російська збройна агресія проти України (з 2014)» (19 мовами), «Анексія Криму Росією (2014)» (22 мовами), «Кримська криза» (48 мовами), що постійно уточнюються, оновлюються і вдосконалюються.²

За декілька місяців після завершення анексії українського півострова Кремлем вийшла колективна науково-популярна праця українських істориків «Крим: шлях крізь віки. Історія у запитаннях і відповідях» (Інститут історії України Національної академії наук України)³. У ній п'ять статей присвячено проблематиці незаконного приєднання Криму Росією. Оперативним відгуком на вказані події слід вважати симетричну появу в 2014 р. двох колективних видань – у Києві та Москві. Українські історики підготували «Крим від античності до сьогодення» (той же Інститут історії України), а російські – «Історія Криму» (Російське воєнно-історичне товариство, міністерство культури Російської Федерації). В українському виданні привертає увагу праця Сергія Кота

¹ Gnädiger J. Das Russlandbild deutscher Medien in der Krim-Krise. Berlin, 2014. 124 S.

² Анексія Криму Росією (2014); Кримська криза; Російська збройна агресія проти України (з 2014); Російська інтервенція до Криму (2014); Хронологія Кримської кризи (2014) // Uk.wikipedia.org.

³ Крим: шлях крізь віки. Історія у запитаннях і відповідях / Відп. ред. В. Смолій. К., 2014. 456 с.

щодо захисту культурних цінностей на захопленому Росією півострові¹, а у російському – остання 13-та глава – «Георгіївські кольори знову над Кримом. Возз'єднання Криму з Росією. 2014 рік» Олександра Романова².

У цьому питанні світоглядні позиції в українській та російській історіографіях є протилежними. У радянський час нав'язливо пропагували ідеологічну концепцію про «возз'єднання» України і Росії у 1654 р., а тепер вивільнене місце історики, що на службі в агресора, замінили таким же «возз'єднанням» (російською «воссоединение») Криму і Росії у 2014 р. Водночас російські вчені-юристи, зокрема відомий фахівець із конституційного права, професор Олена Лукьянова, проаналізувавши проблему верховенства права у контексті зовнішньої політики Росії, вказали на нікчемність приєднання Криму й Севастополя внаслідок чисельних порушень відповідної процедури³.

Учена рада Інституту Європи Російської академії наук провела спеціальне засідання, приурочене «українській кризі». Примітними стали виступи заступників директора цього інституту, член-кореспондентів РАН Валентина Фьодорова і Михайла Носова. В. Фьодоров твердив, що «добровільний вихід» Криму зі складу України і «хвилювання» у південно-східних областях є продовженням розпаду СРСР, тобто розпадом «другої черги». М. Носов зауважив, що Росія не хоче визнати, що, здобувши Крим, вона втратила Україну. Розлучення «двох братерських народів» буде десятиліттями відбиватися на культурі й менталітеті росіян і українців. При цьому Росії для економічного розвитку в підсумку доведеться визнати себе частиною Європи, де домінують демократичні принципи⁴.

¹ Кот С. Крим: статус окупованої території та захист культурних цінностей // Крим від античності до сьогодення / Відп. ред. В. Смолій. К., 2014. С. 689-707.

² Романов А. Георгиевские цвета снова над Крымом. Воссоединение Крыма с Россией. 2014 год // История Крыма / Авт. вст. ст. В. Мединский. М., 2014. С. 452-460.

³ Лукьянова Е. О праве налево... Почему, согласно закону Российской Федерации, Крым все-таки не совсем наш // Новая газета. 2015. 19 марта; Лукьянова Е. #КРЫМНАШ. Спор о праве и о скрепах двух юристов и их читателей. М., 2015. 144 с.

⁴ Украинский кризис: экспертная оценка // Современная Европа. 2014. № 3. С. 10-34.

Це питання служить лакмусом світоглядних позицій. У російській історіографії наявні дві течії – реваншистська (офіційно-пропагандистська) і поміркована (об'єктивістська). Якщо у радянський час, повторимось, домінувала ідеологічна концепція про «возз'єднання» України і Росії 1654 р., то реваншисти нині кажуть про «возз'єднання» Криму і Росії 2014 р. як результат усвідомленого вибору більшості жителів Криму на підставі домінуючої в регіоні цивілізаційної ідентичності. Референдум 16 березня 2014 р., що пройшов за «небаченої раніше активності виборців (83,1%)», насправді розколов кримську спільноту. Тому навіть такі вчені-реваншисти порадили російській владі запустити механізми зниження напруги через те, що частина місцевих мешканців не підтримала «возз'єднання Криму з Росією»¹.

Торкнувся питання анексії Криму й британський історик і політолог Ендрю Вілсон у шостому розділі своєї книги «Українська криза: що це означає для Заходу»². Він зазначив, що державний переворот відбувся не в Києві, а в Криму. Вторгнення «зелених чоловічків» Путіна й анексію українського півострова Крим відносять до найбільших злочинів проти людства ХХІ ст. Як зазначив у своїй книзі відомий політичний експерт Тарас Березовець, у випадку безкарності цей міжнародний злочин поставить усе людство на межу геополітичної катастрофи³.

У вітчизняній історіографії окупація та анексія Криму розглядаються як перша збройна фаза неоголошеної (гібридної) російсько-української війни, що триває досі. Росія застосувала свої збройні сили проти України вже 27 лютого 2014 р., коли підрозділи Головного розвідувального управління і 45-го окремого повітряно-десантного полку Росії захопили приміщення парламенту й уряду Автономної Республіки Крим у м. Сімферополь.

Загалом хронологічні межі зазначеної проблематики охоплюють період від появи перших окупаційних російських військ у межах Криму (20 лютого 2014 р.) до підписання договору між Ро-

¹ Сенюшкіна Т. Раннее предупреждение этнических и религиозных конфликтов: крымский опыт // «Общество и этнополитика»–2015. Новосибирск, 2015; Сенюшкіна Т. Воссоединение Крыма с Россией как этнополитический процесс // Политическая экспертиза. 2015. Т. 11. № 4. С. 75-91.

² Wilson A. Ukraine Crisis. New Haven, 2014. 248 p.

³ Березовець Т. Анексія: Острів Крим. К., 2015. 392 с.

сійською Федерацією і Республікою Крим про прийняття в Російську Федерацію Республіки Крим й утворення в складі Російської Федерації нових суб'єктів (18 березня 2014 р.), за яким півострів було анексовано. Відтак територію Автономної Республіки Крим визначено як тимчасово окуповану, згідно із Законом України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» від 15 квітня 2014 р.

Загалом активна фаза збройної російської агресії в український Крим тривала майже місяць, тобто з 20 лютого до 18 березня 2014 р. Її початком вважають 20 лютого 2014 р. Саме ця дата викарбувана на російській медалі «За повернення Криму». Того ж дня з участю російських спецслужб відбувся розстріл демонстрантів на Майдані Незалежності в Києві, а Крим захопили замасковані російські диверсійні групи. 22 лютого Верховна Рада України усунула президента Віктора Януковича, що втік до Росії через Кримський півострів. 27 лютого підрозділи Збройних сил Росії захопили приміщення уряду і парламенту Криму. Від 1 березня російські війська («зелені чоловічки») вдаються до блокування українських військових баз, захоплення адміністративних приміщень, контролю за важливими об'єктами. Перебуваючи поза законом, 11 березня Верховна Рада Автономної Республіки Крим і Севастопольська міська рада схвалили декларацію про незалежність Автономної Республіки Крим і міста Севастополь. 16 березня відбувся кримський «референдум», де начебто проголосували за возз'єднання з Російською Федерацією. 17 березня парламент автономії проголосив незалежність Криму, а 18 березня у Москві президент Росії Володимир Путін із самопроголошеним кримським керівництвом підписав Договір про входження Криму до Росії. 21 березня парламент Росії його ратифікував і схвалив закон про нові суб'єкти федерації – Республіку Крим і місто федерального значення Севастополь.

27 березня 2014 р. Генеральна Асамблея ООН підтримала територіальну цілісність України, визнавши Крим і Севастополь її невід'ємними частинами. Початком тимчасової окупації Криму і Севастополя, згідно з українським законодавством, вважається дата вказаної резолюції Генеральної Асамблеї ООН, а завершенням вважатиметься дата, з якої вона втратить чинність. Водночас на Російську Федерацію накладені міжнародні санкції різного характеру.

Активну фазу російської агресії в український Крим (20 лютого – 18 березня 2014 р.) можна умовно поділити на три етапи: 1) 20–28 лютого – від появи і розосередження диверсійних груп до захоплення ними головної владної будівлі автономії; 2) 1–15 березня – захоплення російськими військами всіх важливих об'єктів півострова; 3) 16–18 березня – оформлення анексії за результатами нікчемних правочинів, не визнаних ООН.

Наразі детально розглянемо початковий етап російської агресії, що припав на 20–28 лютого. За джерельну базу візьмемо статті не тільки у «The New York Times», але й в інших впливових світових газетах і журналах, що у режимі реального часу відстежували події, впливали на громадську думку і політичні рішення розвинутих країн. Зокрема, йдеться про такі провідні щоденники, як американські «The Wall Street Journal», «The Washington Post», британські «The Guardian», «The Daily Mail», іспанські «El Mundo», «El País», німецька «Frankfurter Allgemeine Zeitung», французька «Le Figaro», швейцарська «Le Temps» та ін. Скористаємось психологічним методом, що дозволяє виявити певні історичні стереотипи, характерні для конкретної міжнародної ситуації. Головний акцент зробимо на тому, як саме у країнах Заходу показували хід і прогнозували наслідки російської агресії в Крим на основі масиву відомостей з відкритих джерел, яким оперували світові видання до 28 лютого 2014 р.

3.2. Диверсії у Кримській автономії та Севастополі 20–28 лютого 2014 р.

Відомо, що 22 лютого 2014 р. виконанням основних вимог мітингувальників – повернення до Конституції 2004 р., відставка В. Януковича і призначення на 25 травня 2014 р. дочасних президентських виборів – завершилася Революція гідності. Загиблих внаслідок її подій охрестили Небесною Сотнею. 9 грудня 2014 р. від ран помер її 112-й герой Олександр Гриценко.

Перемога Революції гідності не зупинила кризи в державі. Величезні внутрішні проблеми стали дошкульно поглиблюватися зовні. Негативним зовнішнім фактором стала Російська Федерація. Триумф Євромайдану і втеча маріонеткового президента В. Януковича стала поразкою її імперських геополітичних пла-

нів – залучити Україну в Митний союз і закріпити на орбіті свого впливу. Авторитарна Росія на чолі з В. Путіним, щоб узяти реванш і не втратити авторитет у власних громадян і проросійськи налаштованих українців, почала значно енергійніше розпалювати сепаратистські настрої на сході та півдні України.

Протягом першого місяця після Революції гідності найактивніше Росія діяла в двох українських регіонах – Автономній Республіці Крим і м. Севастополь, здійснюючи окупацію та анексію. Такого розвитку подій сучасний світ не сподівався. Історично Кримом або його частинами володіли таври, кіммерійці, скіфи, сармати, греки, римляни, готи, гуни, хозари, печеніги, половці, венеціанці, генуезці, монголи, турки, кримські татари, а в 1783 р. півострів відійшов до Російської імперії. У жовтні 1921 р. створено автономну Кримську РСР у складі РСФРР. 19 лютого 1954 р. Президія Верховної Ради СРСР ухвалила Указ «Про передачу Кримської області із складу РРФСР у склад УРСР», враховуючи спільність економіки, територіальну близькість, тісні господарські й культурні зв'язки півострова і «материка» (України). Напередодні розпаду СРСР за результатами всекримського референдуму 20 січня 1991 р. Кримська область перетворена в Кримську АРСР у складі УРСР. Це сталося 12 лютого 1991 р.

На півострові проживали переважно росіяни, українці й татари. Регіон був джерелом напруги між Україною і Росією у 1992 – 1995 рр. Київ спромігся нейтралізувати сепаратистські промосковські настрої. «Кримська карта» протягом січня 1994 – березня 1995 рр. ускладнилася кривавими зведеннями рахунків між мафіозними угрупованнями, до яких були причетні окремі парламентарі автономії. Президент Борис Єльцин не допустив втручання Росії в кримські події. Ця зважена позиція звела нанівець зусилля інспіраторів великого конфлікту. Суперечку вирішили врегулюванням повноважень регіону в 1995 – 1998 рр. Проте очікувалося, що загострення відносин між Україною і Росією гучно відлунить на півострові.

Американський журналіст Девід Гершенгорн порівняв український Крим із російською Чечнею. Якщо автономія Чечні визначає окрему чеченську мову та іслам, то кримська фіксувала політичну і культурну ідентичність регіону більше російською, ніж

українською¹. Згідно з останнім переписом населення (2001 р.), у Криму проживало близько 2 млн осіб, із яких майже 58 % ідентифікували себе росіянами, 24 % – українцями, 12 % – кримськими татарами, які є значною мусульманською спільнотою півострова. Зважаючи на післяреволюційну напружену ситуацію в Україні, західна преса висвітлювала різні сценарії подальших кроків Росії у «кримському напрямку».

Американський журналіст Серж Шмеманн у газеті «The New York Times» зазначив, що російська більшість у Криму і російський народ у самій Росії ніколи не мирилися із «втратою» півострова, тому наявний конфлікт може легко стати приводом, щоб забрати його назад². Редакція іншого американського видання «The Wall Street Journal» висловила подібні побоювання, зазначаючи 23 лютого 2014 р., що Росія спробує дестабілізувати новий український уряд під ширмою захисту «етнічних росіян» сходу і півдня України³. У свою чергу газета «The Washington Post» процитувала заяву міністерства закордонних справ Росії від 24 лютого 2014 р. про курс Києва на те, щоби диктаторськими і терористичними методами приборкати невдоволених в Україні. Редакція видання попередила, що подібні заяви можуть стати виправданням для підтримки сепаратистів у Криму та інших регіонах, що не треба виключати сценарій військового втручання⁴.

Відомий історик з Єльського університету Тімоті Снайдер на сторінках американського журналу «Foreign Policy» передбачав, що Росія, зважаючи на кризу і слабкість влади в Україні, почне виявляти претензії на певні її території, зокрема Крим, і намагатиметься їх приєднати. Проте він застерігав, що у близькій перспективі спроба анексувати півострів стане для Росії катастрофою, бо її репутацію буде зруйновано й виникне небезпека великомасштабної війни. У далекій перспективі це встановить небезпечний прецедент для

¹ Herszenhorn D. Crime's Bloody Past Is a Key to Its Present // The New York Times. 2014. 27 February.

² Schmemmann S. Tussling Over Ukraine; Gains and Grave Setbacks for Gay Rights // The New York Times. 2014. 28 February.

³ The Editorial Board. Aiding Ukraine's Democrats // The Wall Street Journal. 2014. 23 February.

⁴ The Editorial Board. Ukraine's next chapter // The Washington Post. 2014. 24 February.

самої Росії. Доктрина корегування її кордонів за етнічною ознакою стане корисною моделлю для Китаю, що зможе зазіхнути на багаті ресурсами Східний Сибір. Адже там працюють багато китайців, а Китай вливає туди більше інвестицій, ніж Росія¹.

Московський кореспондент американського журналу «Time» Саймон Шустер, припустив, що російська влада тепер, як і після Помаранчевої революції, утримається від військового вторгнення в Україну, займе вичікувальну позицію, але не сидітиме, склавши руки². Цю ж ідею висловив журналіст Люк Гардінг у британській газеті «The Guardian». На його думку, Росія не готується до введення збройних сил, адже має інші варіанти, як ускладнити роботу нового уряду України. Серед них – розпалювання сепаратистських настроїв у Криму. Мовляв, Росії простіше контролювати Україну через економічні важелі впливу³.

В інтерв'ю іспанській газеті «El Mundo» экс-чемпіон світу з шахів Гаррі Каспаров зазначив, що Путін хоче панувати не над усією Україною, а над деякими областями. Він теж не вірив у можливість військового втручання. Проте зауважив, що президент Росії помститься за поразку в «битві за Україну», адже йому потрібно щось показати росіянам у якості трофея. На думку Г. Каспарова, це буде Севастополь. Він підкреслив: «Програти битву за Україну – це знищити міф Путіна»⁴.

Бачимо, що майже всі проаналізовані нами впливові західні періодичні видання відразу ж попереджали про можливість військової інтервенції в Україну, передусім у Крим. Лише окремі американські й британські журналісти і відомі люди вважали, що В. Путін не вдасться до радикальних дій. У всіх виданнях представлені дуже подібні рецепти з вирішення кризи. Зокрема, 23 лютого 2014 р. редакція «The Wall Street Journal» переконувала, що Заходу потрібно надати Україні дипломатичну і грошову допомогу, зміцнити з нею економічні зв'язки⁵.

¹ Snyder T. Dear Kremlin: Careful with Crimea // Foreign Policy. 2014. 26 February.

² Shuster S. No, Russia Will Not Intervene in Ukraine // Time. 2014. 25 February.

³ Harding L. Vladimir Putin can inflict a costly revenge on Ukraine // The Guardian. 2014. 26 February.

⁴ Roman S. Putin se va a vengar por haber perdido esta batalla en Ucrania // El Mundo. 2014. 26 febrero.

⁵ The Editorial Board. Aiding Ukraine's Democrats // The Wall Street Journal. 2014. 23 February.

Свій погляд на ситуацію висловили й особи, які краще знайоми з російською владою. Британська газета «The Daily Mail» 25 лютого 2014 р. подала твердження колишнього радника президента Росії з економічних питань Андрія Ілларіонова¹. Він зауважив, що В. Путін відкинув застереження Заходу і готує «аншлюс» Росією Севастополя, що станеться через тиждень або максимум через три тижні. Москва планувала розділити Україну й отримати контроль над Кримом, Луганськом, тобто над регіонами зі значною часткою росіян. Адже Путін вважав Україну не державою, а субдержавою. У Москві прагнули скористатися історичним шансом: Україна більше ніколи не буде такою слабкою, Росія – такою сильною, а Європа і США – такими байдужими до української кризи.

Західна преса уважно стежила за процесами у державі, яку кардинально змінив Євромайдан. Революцію гідності, що охопила Україну і знайшла відгук серед жителів російськомовних регіонів, не сприйняли у Криму. Російську більшість півострова цілеспрямовано налаштовували на сепаратизм. Ще 19 лютого 2014 р. голова «Російської общини Севастополя» Тетяна Єрмакова надіслала заяву до Кремля, прохаючи Росію відправити війська, щоб «запобігти геноциду російського населення Криму»². Це засвідчило небезпеку для територіальної цілісності України. Подібне звернення Росія використала, щоб окупувати грузинську Південну Осетію у 2008 р.

Неофіційно вторгнення російських військ у Крим розпочалося у четвер 20 лютого 2014 р. Наступного дня, коли Верховна Рада України усунула авторитарний режим і повернула Конституцію 2004 р., на півострові з'явилося «народне ополчення», а мера Севастополя змусили піти у відставку³. Цю посаду незаконно зайняв російський бізнесмен Олексій Чалий.

22 лютого після обіду на головній площі Севастополя близько 3 тис. осіб звернулися за захистом до Москви. Цього ж дня

¹ Stewart W., Watson L. New Ukraine leader pleads for unity as protesters in Crimea shout 'Russia, Russia' and tensions grow between Kiev and Moscow in wake of 'revolution' // The Daily Mail. 2014. 25 February.

² Shuster S. The Russian Stronghold in Ukraine Preparing to Fight the Revolution // Time. 2014. 23 February.

³ Higgins A. Grab for Power in Crimea Raises Secession Threat // The New York Times. 2014. 27 February.

делегация російських дипломатів побувала у Харкові на з'їзді депутатів сходу і півдня України. Екс-президент В. Янукович утік із Києва до Харкова, але форум не відбувся. Західні держави занепокоїла частина резолюції Харківського з'їзду, в якій громадян закликали формувати народне ополчення у Криму і на сході України «у співпраці з регіональними структурами безпеки». Цей документ дорівнював сепаратизму і заперечив легітимність революційного уряду¹.

У дні завершення революції перед новою владою постало багато проблем, зокрема загроза сепаратизму. Так, у неділю 23 лютого 2014 р. у Севастополі відбувся мітинг проти «фашистів при владі»². Наступного дня ситуацію проаналізували в Україні у Ново-Огарьово, резиденції В. Путіна за Москвою. Це ж питання обговорили під час зустрічі міністр закордонних справ Великої Британії В. Гейг і державний секретар США Дж. Керрі³.

Американська розвідка повідомила про прибуття в Ялту двох армійських вантажівок «Урал-4320», наповнених озброєними російськими солдатами. Помічено пересування бронетранспортерів неподалік штабу Чорноморського флоту в Севастополі. Ішлося про можливість російської військової операції. США відстежували ймовірне приховане проникнення у Крим російського спецназу. Існувало побоювання, що Москва спровокує конфлікт нападом диверсантів на етнічних росіян і вторгнеться для їх захисту.

В. Путін наказав російським військам перейти на вищий стан готовності у вівторок 25 лютого 2014 р. США відреагували. Заступник держсекретаря США Вільям Бернс під час візиту до Києва на запитання, чи готові у Вашингтоні запобігти інтервенції, сказав: «Сполучені Штати сильно підтримують єдність і територіальну цілісність України»⁴.

¹ Shuster S. The Russian Stronghold in Ukraine Preparing to Fight the Revolution // Time. 2014. 23 February.

² Avril P. La révolution du Maïdan cherche à s'imposer dans toute l'Ukraine // Le Figaro. 2014. 23 février.

³ Stewart W., Watson L. New Ukraine leader pleads for unity as protesters in Crimea shout 'Russia, Russia' and tensions grow between Kiev and Moscow in wake of 'revolution' // The Daily Mail. 2014. 25 February.

⁴ Gertz B. Inside the Ring: All eyes on Moscow's military moves in Ukraine // The Washington Times. 2014. 26 February.

На головних магістралях, які ведуть до Севастополя, 26 лютого з'явилися блок-пости з російськими прапорами. За 25 км від центру міста на дорозі до Сімферополя люди у синій та зеленій камуфляжній формі зупиняли й оглядали всі транспортні засоби. Неподалік стояв російський бронетранспортер. На вулицях з'явилася російська військова техніка.

У той час небагато аналітиків передбачали російську військову інтервенцію в Україну, проте більшість казали, що В. Путін прагне реваншу за геополітичну поразку. Питання – яким чином. Відповідь не забарилася. У середу 26 лютого 2014 р. о 14:00 російські війська підняли за тривогию для позапланових навчань, що тривали до 3 березня. Міністр оборони Росії Сергій Шойгу оголосив про посилення заходів безпеки на об'єктах Чорноморського флоту в Криму, не уточнивши про що саме мова¹.

Як повідомив С. Шойгу, навчання пройдуть у два етапи. Перший – перевірка боеготовності військ. Другий – оперативно-тактичні маневри з участю 2-ї, 6-ї, 20-ї загальновійськових армій. Російський міністр переконував, що вони заплановані багато місяців тому і не стосуються подій в Україні. Проте суть геополітичного повідомлення була зрозумілою. До навчань залучили підрозділи Західного і Центрального військових округів: піхотні, військово-повітряні, бронетанкові, а також Північний і Балтійський флоти – загалом близько 150 тис. військовослужбовців². Про їх початок у Москві офіційно повідомили військового аташе США.

Раніше Росія вже використовувала подібні маневри, щоб замаскувати реальні плани, наприклад, напередодні війни із Грузією 2008 р. Наразі розвідка США не мала інформації про підготовку до вторгнення. До того ж, російські війська на кордоні з Україною супроводила недостатня для війни кількість медичних підрозділів³. Втім, насправді Росія готувала агресію в Україну.

Наказ про військові навчання видано того ж дня, коли тисячі етнічних росіян зібралися біля кримського парламенту в Сім-

¹ Higgins A., Myers S. As Putin Orders Drills in Crimea, Protesters' Clash Shows Region's Divide // The New York Times. 2014. 26 February.

² Alpert L., Solomon J. Russia Orders Military Drill, Stoking Tensions // The Wall Street Journal. 2014. 26 February.

³ Lake E. Putin's Bluff? U.S. Spies Say Russia Won't Invade Ukraine // The Daily Beast. 2014. 27 February.

ферополі, протестуючи проти зміни влади в Києві. Сюди ж прибули близько 5 тис. кримських татар, щоб не дозволити місцевим законодавцям схвалити рішення про відокремлення від України. Розпочавшись мирно, обидва мітинги перетворилися на сутички. Міліціонери не вживали жодних заходів, щоб заспокоїти натовп, а іноді навіть сприяли проросійським активістам¹.

Загони прибічників Росії стали патрулювати вулиці Сімферополя. У ніч із 26 на 27 лютого група із близько тридцяти добре озброєних бійців захопила будівлю парламенту й уряду автономії. Вони спустили українські прапори, підняли російські та звели барикади. Урядові споруди оточила міліція, яка стояла осторонь, коли їх захоплювали. Правоохоронці відділили російських бійців, розташованих усередині, від проросійських маніфестантів на вулиці. Місцева ж влада оголосила 27 лютого вихідним днем.

Тоді не було достеменно відомо, хто захопив головні адміністративні будівлі півострова. «Спецназ із Севастополя», – стверджував колишній голова Служби безпеки України Євген Марчук. «Це чеченці», – казали у Сімферополі. Президент Чечні Рамзан Кадіров справді заявив 26 лютого, що готовий «захистити росіян у Криму». Однак кримські татари не бажали, щоби Путін перетворив Крим на нову Чечню².

27 лютого депутати, котрі пройшли всередину будівлі кримського парламенту крізь натовп, барикади й озброєних залотників, обговорили проведення референдуму про подальший статус півострова, що планувався на 25 травня. Місцеві медіа повідомили, що жителів Криму запитують про те, чи вони хочуть більшої автономії, а не про відокремлення від України. Не було зрозуміло, чи достатньо присутніх членів парламенту для легітимності рішень. Лідер кримських татар Рефат Чубаров вказав, що будівлю захопили бойовики, які підняли російський прапор, а російська бронетехніка стоїть біля Сімферополя. Р. Чубаров назвав усі ці дії прямим втручанням у справи України³.

¹ Higgins A. Grab for Power in Crimea Raises Secession Threat // The New York Times. 2014. 27 February.

² Grynszpan E. Crimée, l'offensive separatist // Le Temps. 2014. 28 février.

³ Higgins A., Erlanger S. Gunmen Seize Government Buildings in Crimea // The New York Times. 2014. 27 February.

Хоча журналістів не впустили на засідання кримського парламенту, але російські кореспонденти отримали детальну інформацію, недоступну навіть для кримських колег. Було звільнено погодженого Києвом голову кримського уряду Анатолія Могильова, а його місце зайняв Сергій Аксьонов, лідер всеукраїнської партії «Російська єдність». Західні аналітики вбачали у цьому доказ того, що В. Путін хоче розділити Україну, а Крим повернути як російську територію¹.

Після захоплення будівель уряду і парламенту Криму міністерство закордонних справ України викликало російського представника в Україні. Йому вручили дипломатичну ноту, де вимагалось, щоб російські військові, які розміщені в Севастополі, залишалися на своїй базі. 26 лютого у Брюсселі розпочалася дводенна зустріч міністрів оборони країн-учасниць НАТО. Вони схвалили заяву про те, що альянс «продовжить підтримувати суверенітет і незалежність України, її територіальну цілісність, демократичний розвиток і принципи непорушності кордонів як ключові фактори стабільності у Центральній і Східній Європі та на континенті загалом»². У Брюсселі були переконані, що шлях дестабілізації вкрай не вигідний Росії³.

Комісія НАТО – Україна 27 лютого розглянула найтяжчі аспекти української кризи – військовий та економічний. Генеральний секретар НАТО Андерс Фог Расмуссен закликав Росію не йти на провокації та не загострювати напругу. У НАТО не вважали, що Москва готує військове вторгнення в Україну. Міністр оборони Польщі Томаш Семаняк підкреслив, що Росія зазнала поразки в Україні, яку Заходу не потрібно поглиблювати, ведучи себе, наче триумфатор. В альянсі були впевнені, що Кремль не зацікавлений у розколі України і що питання її вступу в НАТО не є пріоритетними⁴. У свою чергу міністр оборони США Чак Гейгел сказав: «Ми

¹ Myers S. Growing Crisis in Its Backyard Snares Russia // The New York Times. 2014. 27 February.

² Cooper H. Hagel Warns Russia Not to Intervene in Ukraine // The New York Times. 2014. 27 February.

³ Nogueira C. La OTAN apoya la soberanía y la integridad territorial de Ucrania // El País. 2014. 25 febrero.

⁴ Busse N. Bloß kein westliches Triumphgebaren // Frankfurter Allgemeine. 2014. 27 Februar.

очікуємо від інших націй поваги до суверенітету України й уникнення провокаційних дій. Тому я пильно слідкую за військовими навчаннями Росії вздовж українського кордону»¹.

У п'ятницю 28 лютого постійний представник України в ООН Юрій Сергєєв повідомив, що російські війська захопили два аеропорти у Криму – цивільний у Сімферополі та військовий у Севастополі, а військово-морський флот Росії блокує українську берегову охорону. Москва заперечила, що ввела війська, хоча й направила 150 тис. своїх солдатів для навчань біля кордону України. 28 лютого Кремль дозволив экс-президенту В. Януковичу прес-конференцію у Ростові-на-Дону.

Ситуація вийшла на межу військового зіткнення. Крим клеkotів, а новий уряд у Києві ледве працював. Президент США Б. Обама застеріг Росію проти порушення суверенітету України. Тим часом бронетранспортери з російськими розпізнавальними знаками курсували на дорогах за Сімферополем поодиночі та у колонах. Росія обіцяла захистити інтереси російських громадян в Україні, але без вторгнення². Насправді маховик агресії у гібридній формі вже було запущено. Чимало важливих фактів, образно кажучи, тоді залишилися поза зоною видимості. Про них світ дізнався пізніше, зокрема про зізнання В. Путіна про цілеспрямовану агресію проти України. Тому ці та інші аспекти гібридної війни потребують подальших комплексних студій.

Отже, після Революції гідності в Україні склалася ситуація, що загрожувала її територіальній цілісності. Росія стала активніше розпалювати і підтримувати сепаратистські настрої на сході та півдні України. Через бездіяльність нового уряду України Крим перетворився на порохову бочку, що призвело 27 лютого 2014 р. на півострові до зміни української влади на проросійську. Військові навчання збройних сил Росії біля українського кордону розхитали геополітичний баланс. У той час як впливові видання Європи і США застерігали про збройне вторгнення Росії у Крим і на схід України, НАТО вірило, що Росія не здійснить військову інтервенцію в Україну. Зі свого боку США обмежилося словесними попередженнями у бік Росії та тимчасово втратило стратегічну ініціативу.

¹ Cooper H. Hagel Warns Russia Not to Intervene in Ukraine // The New York Times. 2014. 27 February.

² The Editorial Board. What Is Russia's Aim in Ukraine? 2014. 28 February.

3.3. Окупація Кримського півострова 1–15 березня 2014 р.

Зосередимось на другому етапі, тобто на причинно-наслідкових зв'язках, реконструкції ходу окупації й анексії Криму, встановленні чинників, які перешкодили Україні запобігти загарбанню півострова Росією. У вказаний період події на півострові розгорталися за тим же сценарієм, що й радянська інтервенція в Угорщину 1956 р., Чехословаччину 1968 р., Афганістан 1979 р.

Зранку 1 березня 2014 р. самопроголошений прем'єр-міністр Криму С. Аксьонов оголосив, що має винятковий контроль над військами й міліцією, та звернувся до В. Путіна за допомогою в захисті регіону. Він зазначив, що референдум щодо незалежності Криму призначено на 30 березня. Кремль швидко видав заяву про те, що прохання не проігнорує. Верхня палата російського парламенту – Рада Федерації – 90 голосами зі 166 можливих санкціонувала військові дії російської армії. Цей дозвіл стосувався Криму, але, по суті, охоплював усю територію України. Парламент також просив В. Путіна відкликати посла Росії у США¹.

Перед тим, як В. Путін 1 березня публічно оголосив намір ввести війська у Крим, у Вашингтоні Б. Обама та його команда міркували над відповіддю. Пропонували відмінити приїзд президента США на саміт у Росії у червні, відкласти можливу торгову угоду, виключити Москву із «Великої вісімки», відправити американські військові кораблі у регіон. Обама оголосив першу пряму відповідь після 90-хвилинної телефонної розмови з Путіним. Він відклав підготовку до саміту «Великої вісімки». Водночас прагматики вважали, що Б. Обама повинен запропонувати НАТО розгорнути сили на польсько-українському кордоні².

Того ж дня через загрозу захоплення Криму Росією зібралася Рада національної безпеки і оборони України. Реальність була невтішною, адже українські війська погано оснащені. У Криму вони мали тільки номінальну силу – бригада з 3,5 тис. бійців, оснащена артилерією і легким озброєнням. Українська армія володіла на півострові однією ескадрильєю винищувачів Су-27, розташова-

¹ Smale A., Erlanger S. Ukraine Mobilizes Reserve Troops, Threatening War. 2014. 1 March.

² Baker P. Making Russia Pay? It's Not So Simple. 2014. 1 March.

них на аеродромі «Бельбек». Нечисельний флот заблокували російські кораблі¹. У Кіровському військовому аеродромі 28 лютого українські солдати намагалися зупинити групу російських військ від проникнення. Останні розламали навігаційне обладнання, щоб Україна не прислала підкріплення.

Вторгнення у Крим для Росії було нескладним. Українські вояки не відповідали на провокації, які б виправдали масштабну інтервенцію. 1 березня у Сімферополі десятки озброєних російських солдатів і сотні їх прихильників перекрили дороги. Російські бронетранспортери проїхалися центром Севастополя². Десятки мирних людей зібралися біля будівлі кримськотатарського телеканалу «ATR TV» для його захисту. На прес-конференції у Сімферополі Р. Чубаров, лідер кримських татар, зазначив, що захоплення урядових будівель Криму здійснили спеціально навчені люди³.

1 березня виконувач обов'язків президента О. Турчинов наказав Збройним силам України перейти у повну бойову готовність. Українським бійцям дозволили відкривати вогонь, якщо їх атакуватимуть. Київ вимагав, щоб Москва російських вояків тримала на своїх базах у Криму. В Україні посилили охорону на атомних електростанціях, аеропортах тощо.

Російські солдати без розпізнавальних знаків на військовій техніці з номерами Чорноморського флоту Росії перекрили головні шляхи сполучення у Криму, оточили місцеві урядові споруди, закрили головний аеропорт і заволоділи вузлами комунікації. Біля входу до українського митного і прикордонного посту в Балаклаві біля Севастополя стояла колона із російської військової техніки: 10 вантажівок із 30 солдатами в кожній, 2 карети швидкої допомоги, 5 бронетранспортерів. Поширювалися повідомлення про прибуття додаткових російських сил, включаючи російські кораблі, що наближались до Феодосії⁴.

¹ Erlanger S., Kramer A. Ukraine Finds Its Forces Are Ill Equipped to Take Crimea Back From Russia. 2014. 1 March.

² Higgins A. Amid More Signs of Russian Force in Crimea, Delight Mixes With Dismay. 2014. 1 March.

³ Sneider N. Crimean Tatars Ponder the Return of Russian Rule. 2014. 1 March.

⁴ Smale A., Erlanger S. Ukraine Mobilizes Reserve Troops, Threatening War. 2014. 1 March.

У російських медіа антиукраїнська операція зайняла почесне місце. Згідно з опитуванням московського «Левада-Центру», 43 % росіян вважали повалення В. Януковича насильницьким переворотом, а 23 % назвали ситуацію в Україні громадянською війною. Багато респондентів вбачали у цих подіях організовану спробу Заходу втягнути Україну на свою геополітичну орбіту¹.

Провідні країни відреагували на агресію Росії у Криму. Прем'єр-міністр Великої Британії Д. Кемерон не бачив жодного виправдання для військової інтервенції в Україну. Канада відкликала свого посла із Москви та, як і США, відклала підготовку до саміту «Великої вісімки». Рада безпеки ООН провела термінове засідання. Представник США С. Пауер закликала Росію припинити будь-які дії своїх військ. Генеральний секретар ООН Пан Гі Мун у розмові з В. Путіним спонукав його до переговорів з Києвом. Американський сенатор Б. Коркер консультувався із держсекретарем Дж. Керрі щодо санкцій проти Росії².

У неділю 2 березня 2014 р. Україна попередила Москву проти подальших вторгнень. Виконувач обов'язків президента О. Турчинов ветоував закон про відміну статусу російської мови як регіональної³. Близько п'ятої ранку десятки озброєних солдатів без розпізнавальних знаків з метою блокування зайняли позиції біля української бази у Перевальному, що за 23 км від Сімферополя. Усередині було близько 20 українських солдатів і бронетранспортер. Тим часом командувач Військово-морських сил України у Севастополі контр-адмірал Денис Березовський перейшов на бік противника⁴. У Москві організували мітинг на підтримку В. Путіна і захисту росіян в Україні. Московська поліція заарештувала близько 360 людей, які протестували проти війни⁵.

2 березня у Крим прибуло підкріплення на допомогу 6 тис. російським воякам, які вже там діяли. «Велика вісімка» відклала підготовку саміту в Сочі. США скасували поточні перемовини з Москвою щодо енергетики і морського співробітництва. НАТО

¹ King C. *Crimea, the Tinderbox*. 2014. 1 March.

² Baker P. *Pressure Rising as Obama Works to Rein In Russia*. 2014. 2 March.

³ Kramer A. *Ukraine Turns to Its Oligarchs for Political Help*. 2014. 2 March.

⁴ Higgins A., Smale A. In *Crimea's Phantom War, Armed Men Face Unseen Foe*. 2014. 2 March.

⁵ Myers S. *Putin Engages in Test of Will Over Ukraine*. 2014. 2 March.

засудило вторгнення Росії в Україну як порушення міжнародного права¹.

Хоча у Криму було доволі спокійно у понеділок 3 березня, проте російські солдати посилили блокування ключових військових баз та інших об'єктів на півострові, у т. ч. морських і прикордонних. Вони тиснули на українських чиновників, щоби ті декларували вірність російській владі². У Севастополі російський мінний тральщик «912» патрулював неподалік від українських суден «Славутич» і «Тернопіль», не даючи їм відплисти.

Новим командувачем українського флоту став контр-адмірал Сергій Гайдук. Українці розуміли наслідки потенційного конфлікту із сильнішим противником. На військовій базі в Любимівці біля Севастополя близько 200 українських солдатів окопалися за мішками з піском. Електроенергію їм відрізали. Біля інших баз російські солдати без розпізнавальних знаків з автоматичною зброєю стояли біля воріт, не впускаючи й не випускаючи нікого. Самопроголошене ополчення з червоними і чорно-оранжевими стрічками створило бар'єр перед солдатами³.

Росія розгорнула в Криму військові підрозділи і вимагала капітуляції від українських моряків, погрожуючи збройним наступом на їхні кораблі. Офіційно Кремль заперечив такий ультиматум⁴. 3 березня на засіданні Ради безпеки ООН постійний представник України Ю. Сергєєв розповсюдив лист про те, що росіяни відправили 16 тис. солдатів на півострів, починаючи з 24 лютого. Постійний представник Росії в ООН В. Чуркін виправдав ці дії загрозою росіянам і російськомовним в Україні з боку націоналістів. Він показав звернення В. Януковича з проханням про військову допомогу.

Рада безпеки не вдалася до жодних дій, оскільки Росія як постійний її член має право вето. Здивувала позиція Китаю, що доти виступав із Росією проти Заходу щодо інших питань, включаючи конфлікт у Сирії. Представник Китаю Лю Цзієй задекла-

¹ Gordon M. *Kerry Plans to Visit Ukraine in Show of Support and Warns Russia of Penalties*. 2014. 2 March.

² Erlanger S., Herszenhorn D. *Kiev Cites Campaign of Pressure by Russia*. 2014. 3 March.

³ Smale A. *Frayed Nerves in Crimea as Rumors of War Spread*. 2014. 3 March.

⁴ Baker P. *Top Russians Face Sanctions by U.S. for Crimea Crisis*. 2014. 3 March.

рував «позицію невтручання» і повагу територіальної цілісності України¹.

Тоді ж 3 березня у Женеві засідала Рада ООН з прав людини. Міністр закордонних справ Росії С. Лавров зазначив, що російські війська у Криму захищають етнічних росіян від атак націоналістів і провокацій проти російського Чорноморського флоту². Генсек ООН Пан Гі Мун ще 1 березня відправив свого заступника Я. Еліассона в Київ для оцінки стану справ і пошуків діалогу з Росією. 3 березня голова Організації з безпеки та співробітництва в Європі, міністр закордонних справ Швейцарії Д. Буркгальтер відправив до України місію спостерігачів на чолі з А. Торс.

США готувалася запровадити санкції на російських чиновників, залучених до окупації Криму. Європейські країни реагували стримано. Вони не хотіли зупиняти комерційну активність у Росії. Без підтримки Європи економічні санкції не могли змінити курс В. Путіна. США не були найбільшими торговельними партнерами Росії. Річний обсяг експортно-імпорتنних операцій між обома країнами складав 40 млрд дол., а між Росією та ЄС – 460 млрд дол.³.

НАТО скликала 3 березня другу надзвичайну нараду щодо України на прохання Польщі. У Брюсселі відбулася зустріч міністрів закордонних справ країн ЄС, які закликали Москву повернути війська на бази. Вони пригрозили заморозити лібералізацію візового режиму і переговори з економічного співробітництва, проігнорувати червневий саміт «Великої вісімки» у Росії.

У вівторок 4 березня російські солдати випустили попереджувальні постріли в повітря, коли близько 200 неозброєних українських вояків наблизилися до свого аеродрому «Бельбек»⁴. Після семи годин мирного протистояння 12 українських солдатів зайняли свої позиції та охоронні пости. Решта повернулася додому⁵.

¹ Sengupta S. Biting Words but No Action at Security Council Meeting. 2014. 3 March.

² Cumming-Bruce N. At U.N., Russia Points to Ultrationalist Threats in Ukraine. 2014. 3 March.

³ Baker P. Top Russians Face Sanctions by U.S. for Crimea Crisis. 2014. 3 March.

⁴ Myers S., Barry E., Cowell A. Assailing U.S. and Kiev, Putin Keeps Open Option of Force. 2014. 4 March.

⁵ Reeve P. No Bloodshed in a Standoff at an Airfield in Ukraine. 2014. 4 March.

На прес-конференції самопроголошений прем'єр-міністр Криму С. Аксьонов твердив, що більшість українських військових присягнули його урядові, а місцеві чиновники працюють над прискоренням референдуму щодо незалежності. Міністерство оборони України спростувало це дезертирство, а суд у Києві визнав недійсним призначення С. Аксьонова прем'єром Криму і видав ордер на його арешт¹.

4 березня В. Путін оголосив про завершення навчань 150 тис. солдатів поблизу кордону з Україною. На прес-конференції в Москві він описав події в Україні як антиконституційний переворот і заперечив, що російські війська окупували Крим. Але на блок-постах, встановлених у Криму, висіли російські прапори. Президент США Б. Обама непохитно стояв на тому, що Росія порушила міжнародне право і суверенітет України.

Того ж дня держсекретар Дж. Керрі у Києві пообіцяв 1 млрд дол. надзвичайної допомоги економіці України, підтримку в боротьбі з корупцією і в навчанні спостерігачів на прийдешніх виборах. Керрі попередив, що Путін може вдатися до військової операції на сході України. Американці пропонували допомогу в поверненні мільярдів доларів, вкрадених В. Януковичем і великими бізнесменами². Згадана позика США призначалася і для протидії російському тиску, адже «Газпром» з 1 квітня скасовував знижку на поставки природного газу в Україну. Газовий шантаж щодо України та європейських держав Росія запроваджувала у 2006, 2008, 2009 рр.³.

Генеральний секретар ООН Пан Гі Мун відправив радника Р. Керрі у Крим, а заступник генсека Я. Еліассон продовжив у Києві переговори.

У середу 5 березня 10 російських вантажівок «КамАЗ» із солдатами припаркувалися під м. Армянськ неподалік від блок-посту, що відділяє Крим від решти України. Там же знаходився

¹ Herszenhorn D. Crimean Premier Says Ukrainian Military Units Have Started to Surrender. 2014. 4 March; Herszenhorn D., Gordon M., Rubin A. Crimea Approves a Secession Vote as Tensions Rise. 2014. 6 March.

² Gordon M. Kerry Takes Offer of Aid to Ukraine and Pushes Back at Russian Claims. 2014. 4 March.

³ Davenport C., Erlanger S. U.S. Hopes Boom in Natural Gas Can Curb Putin. 2014. 5 March.

український пост дорожньої міліції, яким оволоділи російські солдати. Блок-пост обладнали наметом, шлакоблоками, мішками з піском, двома бронетранспортерами. Журналістам не дозволяло підходити ближче 100 м. Жоден транспорт не в'їжджав до Криму, а десятки машин стояли в черзі, щоб виїхати з півострова. У Євпаторії український полковник Андрій Матвієнко, командир частини протиракетної оборони (55-й зенітно-ракетний полк), дозволив 40 російським солдатам проводити спільне патрулювання. Його 200 вояків склали зброю, щоб уникнути сутичок¹.

Дипломат ООН, нідерландець Роберт Серрі, якого відправили у Крим, припинив візит через загрозу життю. На об'єкті військово-морських сил у Сімферополі його оточили озброєні чоловіки, що вимагали йти в аеропорт і покинути півострів. Р. Серрі вилетів до Києва, де продовжив свою місію².

У Парижі держсекретар США Дж. Керрі, міністри закордонних справ Великої Британії В. Гейг та України А. Дециця зустрілися 5 березня з приводу проблеми виконання Будапештського меморандуму. Однак на цю зустріч не прибув міністр закордонних справ Росії С. Лавров.

Пентагон вжив перших військових заходів з часу кризи. 6 американських винищувачів F-15, один дозаправний літак KC-135 посилюють групу з 4-х F-15, які патрулювали повітряний простір балтійських країн. Продовжили програму спільних тренувань військово-повітряних сил із Польщею. Лідери ЄС запланували у Брюсселі обговорити санкції проти Росії. Україні пропонували позику 11 млрд євро протягом наступних декількох років. ЄС оголосив, що заморозить у Європі фінансові активи 18 осіб, відповідальних за зловживання державними коштами України³.

У четвер 6 березня у Сімферополі Верховна Рада Криму за закритими дверима проголосувала за відокремлення від України і приєднання до Росії. Кримський парламент призначив референдум на 16 березня. Миська рада Севастополя вжила відповідних заходів. Кримські татари категорично не підтримали ці рішення.

¹ Smale A. Mystery Men at De Facto Crimean Border Help Fuel Suspicion and Dread. 2014. 5 March.

² Sengupta S. Senior U.N. Envoy Threatened at Gunpoint in Crimea. 2014. 5 March.

³ Gordon M., Erlanger S. U.S. Effort to Broker Russia-Ukraine Diplomacy Fails. 2014. 5 March.

Виконувач обов'язків президента України О. Турчинов заявив про розпуск Верховної Ради Криму. Президент США Б. Обама засудив дії парламенту півострова як незаконні. Тим часом російські солдати та їхні місцеві прихильники блокували українські військові частини у Криму. Росіяни затопили свій старий крейсер «Очаків» у вузькому каналі, щоб закрити українські військові судна в порту Новоозерне¹.

В. Путін наполягав, що озброєні люди без розпізнавальних знаків, які взяли під контроль Крим, були добровольцями місцевої самооборони і купили уніформу в магазині². США запровадили перші санкції проти чільних учасників окупації Криму 6 березня. Європейські лідери назвали запланований на півострові референдум незаконним. Росія загострила ситуацію, розпочавши нові військові навчання.

Канцлер ФРН А. Меркель припустила, що відсутність прогресу в переговорах спонукає ЄС запровадити санкції проти Росії³. У Римі держсекретар США, міністри закордонних справ Німеччини, Франції, Італії, Великобританії вирішили сформувати контактну групу у складі Росії, України, Великобританії, Франції, США для переговорів⁴.

Президент Б. Обама вичікував. Канцлер А. Меркель зволікала з санкціями проти Росії через глибокі економічні зв'язки між двома країнами. 7 березня спікери обох палат російського парламенту – верхньої В. Матвієнко і нижньої С. Нарішкін – уперше заявили, що підтримають відокремлення Криму від України в статусі регіону Російської Федерації. Раніше В. Путін не передбачав можливість півострова стати частиною Росії. Лідери російського парламенту прийняли делегацію Верховної Ради Криму. Прибульці виступили на мітингу, організованому на Красній площі в Москві⁵.

¹ Herszenhorn D. Crimea Vote Deepens Crisis and Draws Denunciations. 2014. 6 March.

² Higgins A. Steeped in Its Bloody History, Again Embracing Resistance. 2014. 6 March.

³ Erlanger S., Barry E. Clashes in Ukraine as Rallies Take a Turn. 2014. 9 March.

⁴ Herszenhorn D., Gordon M., Rubin A. Crimea Approves a Secession Vote as Tensions Rise. 2014. 6 March.

⁵ Myers S., Herszenhorn D., Gladstone R. For First Time, Kremlin Signals It Is Prepared to Annex Crimea. 2014. 7 March.

Верховний комісар ОБСЄ у справах національних меншин Астрід Торс передчасно завершила візит. У Сімферополі невідомі змусили її покинути Крим. Протягом чотириденної місії А. Торс встановила відсутність загроз правам росіян та євреїв¹. Тоді ж до Криму вдруге не впустили місію військових спостерігачів ОБСЄ, до якої входило 40 осіб із 21 країни-учасниці. Уперше вона спробувала в'їхати на півострів 6 березня. Місія мала перебувати в Україні з 5 до 12 березня.

Увечері 7 березня проросійські бойовики пробилися через ворота української військово-повітряної частини А2355 у Севастополі (тактична група «Крим»), у якій служили близько 100 українських солдатів. Жоден постріл не пролунав.

У суботу 8 березня у Сімферополі зібралися прихильники України, конфронтуючи з російськими демонстрантами й ополченцями. Кількасот людей з українськими прапорами пройшлися центром міста, щоб принести тюльпани українським солдатам у честь свята 8 Березня. У Бахчисараї сотні кримських татар, переважно жінок і дітей, зібралися на мітинг проти інтеграції з Росією.

Речник Міністерства оборони України повідомив, що Росія переправила через Керченську протоку приблизно 200 одиниць військової техніки, а колона з близько 60 військових вантажівок рухалася від Феодосії до аеропорту біля Сімферополя. Зазнав обстрілу український прикордонний патрульний літак. Польща евакуювала консульство із Севастополя, а місію спостерігачів ОБСЄ втретє не впустили в Крим озброєні солдати без розпізнавальних знаків, зробивши попереджувальні постріли. Держсекретар Дж. Керрі попередив російського міністра С. Лаврова, що військова ескаляція закряє простір для дипломатії².

У неділю 9 березня проукраїнський мітинг у Севастополі, на який зібралося кількасот людей, атакували прихильники Росії. У Сімферополі близько 400 проукраїнськи налаштованих росіян і кримських татар зібралися біля пам'ятника Т. Шевченку, читали його вірші та закликали російські війська відступити³. Члени партії «Російська єдність» на вокзалі в Сімферополі полонили двох

¹ Sengupta S. Fact-Finding Envoys in Crimea Face Hostility. 2014. 7 March.

² Myers S., Erlanger S. Tensions Remain High in Crimea Amid Renewed Effort to Mediate. 2014. 8 March.

³ Erlanger S., Barry E. Clashes in Ukraine as Rallies Take a Turn. 2014. 9 March.

українських активістів Андрія Щекуна й Анатолія Ковальського. Самопроголошений прем'єр Криму і голова згаданої політичної сили С. Аксьонов обіцяв після референдуму їх відпустити¹.

Провідні держави продовжили перемовини. Прем'єр Великої Британії Д. Кемерон і канцлер ФРН А. Меркель розмовляли з президентом В. Путіним. Той погодився, що стабільна Україна – в інтересах Росії. Проте у понеділок 10 березня вранці до 250 російських солдатів раптово напали на українську військово-морську ракетну базу в селищі Чорноморське. Нападники мали кулемети, автомати, міномети і снайперські гвинтівки, якими озброєні елітні російські підрозділи. На базі було до 50 українських моряків із пістолетами й автоматами, які здали зброю на склад. Російські війська проникли на військово-повітряну базу в селищі Новофедорівка, захопили військовий шпиталь у Сімферополі, підійшли до моторизованого батальйону в Бахчисараї, оточили військово-морську базу в бухті Донузлав. Український десантний корабель «Костянтин Ольшанський» не міг покинути бухту через затоплений росіянами крейсер «Очаків». Українській базі протиповітряної оборони в Євпаторії кримська влада поставила ультиматум капітулювати. У ході цих операцій ніхто не постраждав, але протягом попередніх двох тижнів зникло щонайменше 5 активістів і журналістів².

Дипломатичні зусилля були зведені нанівець. Держсекретар Керрі відклав заплановану подорож до Росії³. Цікаво, що 10 березня у Раді безпеки ООН за суверенітет і територіальну цілісність України знову (як і тижнем раніше) висловився Лю Цзієй – представник Китаю⁴. Така позиція Китаю стала несподіванкою і для росіян.

У вівторок 11 березня аеропорт у Сімферополі закрили для всіх рейсів, крім московських. Верховна Рада Криму зробила на-

¹ Chivers C., Reeve P. Russia Moves Swiftly to Stifle Dissent Ahead of Secession Vote. 2014. 14 March.

² Chivers C., Sneider N. Russia's Grip Tightens With Shows of Force at Ukrainian Bases. 2014. 10 March.

³ Gordon M., Myers S. U.S. and Russia Hit Diplomatic Roadblock Trying to Start Ukraine Talks. 2014. 10 March.

⁴ Jacobs A., Sengupta S. China Torn Between Policies and Partnership. 2014. 11 March.

ступний крок для відокремлення від України і схвалила заходи для входження до Російської Федерації. Синхронно європейські політики в Лондоні обговорили можливі санкції проти Росії¹.

На зустрічі прем'єр-міністра України А. Яценюка і президента США Б. Обами 12 березня у Білому Домі йшлося про міжнародно-правову площину зупинки російської агресії. США та їхні партнери готували жорсткі санкції, якщо Росія анексує Крим².

У Варшаві канцлер ФРН А. Меркель і прем'єр Польщі Д. Туск оголосили, що з 17 березня введуть нові санкції проти Росії, а 20 березня підпишуть політичну частину Угоди про асоціацію України з ЄС³. Країни «Великої сімки» закликали Росію припинити спроби змінити статус Криму, що суперечить нормам міжнародного права⁴. Прем'єр України А. Яценюк виступив 13 березня у Раді безпеки ООН на підтримку резолюції про засудження інтервенції Росії у Крим. Усі розуміли, що на таку резолюцію Росія накладе вето⁵.

Росія збрала війська і бронетехніку вздовж кордону з трьома східними областями України. Це загострило напругу між Кремлем і Заходом. Канцлер А. Меркель закликала відмовитися від політики XIX і XX ст., інакше Росія зіткнеться з дипломатичною й економічною відплатою. Ці слова відобразили раптову еволюцію української кризи від регіонального конфлікту до повномасштабної конфронтації Сходу і Заходу, тобто між Москвою та об'єднаними ЄС і США⁶.

Держсекретар Керрі запевнив, що Росія ще не зробила військові приготування для вторгнення в усю Україну. Адміністрація Обами відклала прохання Києва про військову допомогу. Тим часом російська влада заблокувала вебсайти і блоги, які використовували опозиціонери, зокрема Олексія Навальний та Гаррі Каспаров. На блозі О. Навального на «LiveJournal», найпопуляр-

¹ Baker P. Obama Team Debates How to Punish Russia. 2014. 11 March.

² Baker P., Gordon M. Obama Makes Push for Political Solution to Crisis in Ukraine. 2014. 12 March.

³ Smale A. Ukraine Crisis Limits Merkel's Rapport With Putin. 2014. 12 March.

⁴ Gordon M. Kerry Plans 11th-Hour Meeting With Russians Over Crimea. 2014. 12 March.

⁵ Sengupta S. Ukraine Premier Makes Plea at the U.N. 2014. 13 March.

⁶ Myers S., Smale A. Russian Troops Mass at Border With Ukraine. 2014. 13 March.

нішому в російських соціальних медіа, 12 березня опубліковано запис про протести в Києві як народний бунт проти корупційної влади. Тут же спростовано заяви Москви, що росіяни в Криму в небезпеці¹.

Меркель вважала, що Путін живе в «іншому світі». Проте багатьох росіян влаштували його рішення. Всеросійський центр із вивчення громадської думки декларував, що рейтинг В. Путіна перевищив 70 % і досягнув найвищої точки за останні три роки. «Абсолютна більшість російської громадськості підтримала б приєднання Криму до Росії, – зазначав Лев Гудков, директор соціологічної фірми «Левада-Центр». – З іншого боку, понад 70 % проти будь-якого використання сили в Україні². Опитування Всеросійським центром із вивчення громадської думки показало, що 71 % росіян вважали, що потрібно захищати російськомовних на півострові³.

У п'ятницю 14 березня в Лондоні відбулася шестигодинна зустріч держсекретаря Керрі та міністра закордонних справ Лаврова. Останній публічно запевнив, що Росія не має жодних планів вторгнення на схід і південь України. Проте Дж. Керрі відмітив, що чув такі запевнення за кілька днів до того, як Кремль увів війська у Крим⁴.

Європейські лідери спільно попередили Росію про серйозні санкції у разі анексії Криму⁵. Тривоги додавали повідомлення про те, що під наглядом офіцерів російської розвідки багатьох росіян везли автобусами до Харкова, Луганська і Донецька, щоб агітували проти української влади. Близько 80 росіян десантувалися з гелікоптера і захопили газовий термінал у с. Стрілкове Генічеського району Херсонської області в суботу 15 березня. Хоча влада Криму взяла відповідальність за операцію, її провели російські війська.

15 березня Верховна Рада України розпустила кримський парламент. Медіа повідомили про перехід російських танків на північ півострова біля материкової України. Вантажівки, які перевозили артилерію, рушили з Керчі на північ. Озброєні в масках і люди у ци-

¹ Barry E. Russia Blocks Web Content Amid Tension Over Ukraine. 2014. 13 March.

² Trudolyubov M. Putin's 'Honest Brokers'. 2014. 14 March.

³ Bohlen C. Cold War Media Tactics Fuel Ukraine Crisis. 2014. 10 March.

⁴ Gordon M., Myers S. U.S.-Russia Talks on Ukraine Fail to Ease Tension. 2014. 14 March.

⁵ Schmemmann S. A Mystery, a Murder Case and an Injustice. 2014. 14 March.

вільному вторглися в готель «Москва» у Сімферополі, де проживали іноземні журналісти. Обшукали декілька кімнат, забрали флешки. Кримські чиновники наполягали, що це було тренування¹.

Того ж дня на засіданні Ради безпеки ООН Росія наклала вето на резолюцію про запланований референдум у Криму як незаконний. Франція переглянула військову співпрацю з Росією². Команда президента Обами обговорила стратегію. Американці та європейці, працюючи над санкціями проти Росії, бачили три варіанти поведінки Путіна: 1) не діє; 2) анексує Крим; 3) захоплює частину східної України.

У Москві відбулося два великих мітинги. У проурядовому взяли участь дуже чоловіки в малинових куртках з гаслами «Ні Майдану в Москві» та «Слава Беркуту». Інший мітинг називався «Марш за Мир», який збрала антипутінська опозиція. Поліція нарахувала близько 3 тис. людей, хоча їх було десятки тисяч³.

Отже, 1 березня 2014 р. російський парламент санкціонував силові дії російських солдатів на території України. Протягом наступних двох тижнів вони без розпізнавальних знаків провокували і переманювали українських вояків, блокували й захоплювали військові частини у Криму. Українська влада обмежилася засудженнями дій Росії та дипломатичними демаршами, які жодним чином не перешкоджали «зеленим чоловічкам» посилити контроль над півостровом. Київ дозволив українським військам відкривати вогонь у відповідь на атаки, але цей наказ не мав практичного значення. Адже не було сенсу протистояти чисельнішому і краще оснащеному ворогу, в умовах, коли держава не збиралася надсилати підкріплення на півострів.

Зі свого боку західні країни висловлювали занепокоєння щодо ситуації в Україні й обмежувалися обіцянками фінансової допомоги, дипломатичними візитами і місіями ОБСЄ. Останні навіть не в'їхали в Крим і були велемовним дзеркалом ЄС, провідні країни якого, Великобританія і Німеччина, не бажали вдаватися до рішучих дій проти Росії через тісні економічні зв'язки з нею. США ввели

¹ Herszenhorn D., Baker P., Kramer A. Russia Seizes Gas Plant Near Crimea Border, Ukraine Says. 2014. 15 March.

² Sengupta S. Russia Vetoes U.N. Resolution on Crimea. 2014. 15 March.

³ Barry E., Kishkovsky S. As Putin's Popularity Soars, Voices of Opposition Are Being Drowned Out. 2014. 15 March.

попереджувальні санкції, котрі не справили великого впливу на Москву. Військова операція Росії стала холодним душем для Євро-союзу, бо показала відсутність у ньому ефективних засобів протидії порушникам системи міжнародних відносин. У подальшому це могло б сприяти кращій інтеграції європейських країн. Наслідком агресії В. Путіна в Крим стало усвідомлення, що США до певної міри підірвало до себе повагу і довіру у світі як потужного гаранта стабільного світопорядку. Проте Росія не досягла глобального триумфу, бо відразу запрограмувала свою поразку найближчим часом, в якій ключову роль відіграють не військові, а економічні важелі.

3.4. Анексія Криму 16–21 березня 2014 р. та її наслідки

Російський сценарій власне анексії Криму тривав близько тижня – 16–21 березня 2014 р. 16 березня на півострові провели «референдум» із заздалегідь написаним у Москві результатом. 17 березня на той момент нелегітимна Верховна Рада автономії проголосила Крим незалежною державою, яку визнав президент Росії В. Путін своїм указом. Одночасно «незалежна держава» попросилася в склад Російської Федерації. 18 березня Путін підписав цей «міждержавний договір» і направив його в Конституційний суд Росії для перевірки. 19 березня Конституційний суд визнав його відповідним конституції Росії. 20 березня «договір» ратифікувала нижня палата російського парламенту – Державна дума, а 21 березня – верхня – Рада федерації. У складі Росії утворили Кримський федеральний округ.

Отож, у неділю 16 березня 2014 р. з участю російських солдатів проведено невизнаний світом референдум у Криму про статус півострова, на якому начебто переважна більшість жителів регіону проголосували за відокремлення від України і приєднання до Росії. Багато громадян, зокрема кримські татари, не взяли участь у сфальсифікованому голосуванні. У Києві відбулося засідання Кабінету міністрів. Прем'єр А. Яценюк зазначив, що уряд буде переслідувати організаторів референдуму в українських і міжнародних судах¹.

¹ Herszenhorn D. Crimea Votes to Secede From Ukraine as Russian Troops Keep Watch. 2014. 16 March.

Того ж дня президент Б. Обама розмовляв із В. Путіним по телефону. Проте це не наблизило розв'язання кризи. Держсекретар Дж. Керрі у телефонній розмові з міністром закордонних справ С. Лавровим засудив захоплення газового терміналу в Херсонській області та провокації у містах на сході України. Білий Дім звинуватив Кремль і його агентів у розпалюванні неспокою. США та європейські країни вирішили посилити санкції, якщо Москва анексує Крим, і додати їх більше, коли російські війська вторгнуться на український схід. Російська військова присутність на кордоні з Україною сильно непокоїла адміністрацію Б. Обами¹.

Понеділок 17 березня у Сімферополі оголосили вихідним днем. Верховна Рада Криму ухвалила акт про незалежність півострова, припинила дію українських законів і передала державну власність України в регіоні під контроль місцевої влади. Верховна Рада Автономної Республіки Крим перейменувалася в Державну Раду Республіки Крим і звернулася до Росії про входження до її складу. У Севастополі міська рада забажала стати містом федерального значення, подібно до Москви і Санкт-Петербурга².

Фальсифіковані результати референдуму в Криму, на якому начебто 96,77 % виборців проголосували за приєднання до Росії, пафосно зустріли у Москві. Тут очікували делегацію з півострова для фіксації анексії. Увечері 17 березня В. Путін підписав указ про визнання Криму як суверенної та незалежної держави³. Тим часом тривала патова ситуація навколо військових баз у Криму, де російські солдати оточили і блокували українських вояків, які відмовилися здаватися. Верховна Рада України схвалила указ виконувача обов'язків президента О. Турчинова, який санкціонував призов 20 тис. резервістів до Збройних сил і 20 тис. до новоствореної Національної гвардії. Збільшено військовий бюджет терміновим виділенням коштів, еквівалентних близько 680 млн дол. США, протягом наступних трьох місяців⁴.

Міністр оборони України Ігор Тенюх домовився про перемир'я у Криму з командирами російського Чорноморського фло-

¹ Gordon M. Kerry Presses Russia on 'Provocations' in Ukraine. 2014. 16 March.

² Herszenhorn D., Cowell A. Lawmakers in Crimea Move Swiftly to Split From Ukraine. 2014. 17 March.

³ Jolly D. Markets Worldwide Brush Off Crimea Vote. 2014. 17 March.

⁴ Myers S., Baker P. Putin Recognizes Crimea Secession, Defying the West. 2014. 17 March.

ту і міністерством оборони Росії. До 21 березня українські війська мали поповнити свої бази провіантом. Усувалися конфронтації навколо будь-якої військової бази, якщо Росія формально анексує Крим протягом наступних днів.

У Вашингтоні та Брюсселі заборонили поїздки і заморозили активи осіб, причетних до відриву Криму від України. Санкції США націлили на наближених до В. Путіна чиновників, а загалом на 11 російських діячів і колишніх українських, зокрема В. Суркова – помічника президента, Д. Рогозіна – віце-прем'єра, В. Матвієнко – голови Ради федерації. Заходи Європейського Союзу охопили 10 російських політиків, 7 кримчан, 3 російських офіцерів Чорноморського флоту, колишнього очільника Військово-морських сил України Д. Березовського¹. Обмеження не зачепили керівників таких енергетичних компаній, як «Газпром».

Цей рівень санкцій, націлених на вищих чиновників, був символічно важливим, хоча мав невеликий ефект для економіки Росії. Прогнозувалося, коли країни Заходу посилять санкції до межі, яка не дозволить російському бізнесу нормально функціонувати в міжнародній фінансовій системі, то це справді стане серйозним ударом². Б. Обама дав зрозуміти, що може запровадити заходи проти військової промисловості та бізнесменів з оточення В. Путіна. Німеччина зажадала найскорішого відправлення спостерігачів ОБСЄ на схід України, щоб запобігти дестабілізації.

Поступова інтеграція Росії в міжнародну спільноту, кульмінацією якої було входження у Світову організацію торгівлі 2012 р., почала зворотній рух. 18 березня 2014 р. лідери США, Великобританії, Італії, Канади, Німеччини, Франції, Японії зупинили членство Росії у «Великій вісімці» індустріальних країн, до якої та вступила 1998 р.³ Того ж дня у Георгієвському залі Кремля президент В. Путін підписав договір про включення Криму і Севастополя до складу Росії із трійкою самопроголошених діячів – спікером розпущеного парламенту В. Константиновим, нелегітимним прем'єром С. Аксьоновим, обраним на мітингу «народним мером» Севастополя О. Чалим⁴.

¹ Там само.

² Jolly D. Markets Worldwide Brush Off Crimea Vote. 2014. 17 March.

³ Baker P. If Not a Cold War, a Return to a Chilly Rivalry. 2014. 18 March.

⁴ Baker P. Obama's Test: Can Penalties Change Russia's Course? 2014. 18 March.

Через кілька годин після того, як В. Путін сказав, що жодного пострілу не пролунало під час військового вторгнення у Крим, група російських вояків убила українського прапорщика Сергія Кокуріна й поранила капітана Валентина Федуна, коли штурмувала військовий фотограмметричний центр біля Сімферополя¹.

У Варшаві та Вільнюсі віце-президент Дж. Байден запевнив Польщу і балтійські країни, що Сполучені Штати захистять їх від російської агресії, подібної до Криму. США виділили додаткові 12 винищувачів F-16 для Польщі й 10 літаків F-15 для Литви, Латвії, Естонії. Американські сухопутні та морські сили прямували до балтійських країн для військових навчань². Президент Б. Обама виключив використання військової сили США в українській кризі. Ставку зроблено на дипломатію і санкції³. Японія у відповідь на рішення Москви анексувати Крим так само запровадила санкції проти Росії⁴.

НАТО взялося допомогти Україні, бо трактувало російську інтервенцію в Крим як «найсерйознішу загрозу» європейській безпеці з кінця Холодної війни. Анексія Криму була особливо серйозною через три причини: масштаб військового вторгнення, впливу на 45-мільйонну українську націю, сусідство України з членами НАТО⁵.

19 березня кримські ополченці за підтримки російських військ захопили штаб Військово-морських сил України в Севастополі. Це було початком узгоджених зусиль усунути українські збройні сили з місць їх дислокації на півострові. Через кілька годин офіційний Київ оголосив про початок евакуації українських вояків, а це близько 25 тис. осіб, та їхніх сімей із Криму на материкову Україну. Це дорівнювало здачі півострова з військової точки зору⁶.

¹ Myers S., Barry E. Putin Reclaims Crimea for Russia and Bitterly Denounces the West. 2014. 18 March.

² Landler M. In Poland, Biden Promises Allies Protection. 2014. 18 March.

³ Shear M. Obama Rules Out Military Force Over Ukraine. 2014. 20 March.

⁴ Японія зупиняє консультації про пом'якшення візового режиму з Росією // Українська правда. 2014. 18 березня.

⁵ Gordon M. NATO Weighs Assistance for Ukraine to Dissuade Further Moves by Moscow. 2014. 19 March.

⁶ Herszenhorn D., Kramer A. Ukraine Plans to Withdraw Troops From Russia-Occupied Crimea. 2014. 19 March.

20 березня Б. Обама наклав санкції на ще 16 впливових російських чиновників, власників державних підприємств, які тісно контактували з В. Путіним. Країни ЄС на саміті у Брюсселі заморозили активи і заборонили в'їзд ще 12 наближених до президента Росії¹. Ці санкції били по гаманцях людей із близькими зв'язками з Путіним, але не могли завдати серйозних збитків російській економіці². 20 березня Державна дума ратифікувала договір про анексію Криму³. 21 березня це зробила Рада федерації. В. Путін підписав закони про анексію Криму. Того ж дня у Брюсселі прем'єр-міністр України А. Яценюк підписав політичну частину Угоди про асоціацію з ЄС⁴.

Від суботи 22 березня російські солдати стали захоплювати всі військові частини в Криму й виселяти з півострова українських вояків. Захоплено авіабази в Новофедорівці та «Бельбек» під Севастополем. Під час штурму останньої постраждали журналіст й український солдат⁵. Російські бойовики ув'язнили командира бази полковника Юлія Мамчура, якого звільнили і депортували в Україну 26 березня⁶.

Росія погодилася на розгортання місії ОБСЄ в Україні, але не в Криму. Перші 40 спостерігачів почали роботу в дев'ятьох містах сходу і півдня України. Протягом шестимісячної місії їхнє число могли збільшити до 500 осіб. У Брюсселі головнокомандувач союзницькими військами в Європі генерал Філіп Брідлав зазначив, що Росія глибоко залучена до операції захоплення Криму⁷.

У понеділок 24 березня на зустрічі в Гаазі лідери країн «Великої вісімки» офіційно виключили Росію зі своїх лав. У Гаазькій

¹ Higgins A. Ukraine Upheaval Highlights E.U.'s Past Miscalculations and Future Dangers. 2014. 20 March.

² Landler M., Lowrey A., Myers S. Obama Steps Up Russia Sanctions in Ukraine Crisis. 2014. 20 March.

³ Herszenhorn D., Kramer A., Cowell A. Russian Forces Release Ukraine Naval Commander, Reports Say. 2014. 20 March.

⁴ Myers S., MacFarquhar N. As Sanctions Start, Russia Feels a Sting. 2014. 21 March.

⁵ Herszenhorn D., Reeve P., Sneider N. Russian Forces Take Over One of the Last Ukrainian Bases in Crimea. 2014. 22 March.

⁶ Мамчур розповів, як росіяни примушували його зрадити Україну // Українська правда. 2014. 26 березня.

⁷ Smale A. Foreign Monitors Enter Ukraine to Observe Political Situation. 2014. 23 March.

декларації держави вже «Великої сімки» зобов'язалися у разі військової агресії Росії на материкову Україну накласти санкції на життєво важливі галузі російської економіки: енергетику, банки, фінанси, машинобудування, військову промисловість¹.

У вівторок 25 березня виконувач обов'язків президента О. Турчинов видав офіційний наказ про відступ українських солдатів із Криму. Подав у відставку міністр оборони адмірал І. Тенюх. Верховна Рада призначила на його місце генерал-полковника Михайла Ковалюка². Того ж дня російські агресори захопили останній український корабель – тральщик «Черкаси». Внаслідок операції Росія заволоділа 51 кораблем України, а 10 залишилися незахопленими³. До 3 червня 2014 р. Росія повернула Україні 35 кораблів⁴.

27 березня Генеральна Асамблея ООН схвалила запропоновану Україною резолюцію про засудження анексії Криму і визнання її незаконною. Резолютивна частина вмістилася на одній сторінці і складалася з шести пунктів, де не було ані слова про засудження дій Росії. Анексія Криму не згадана взагалі. Відсутня чітка фраза про те, що Крим є невід'ємною частиною України. Проте кілька пунктів резолюції підтвердили визнання територіальної цілісності України «у міжнародно визнаних кордонах». Підтримали цей документ 100 країн, 11 були проти, 58 утрималися⁵. Ця резолюція мала консультативний характер, але на неї надалі опиратимуться інші рішення. Дата набрання чинності згаданої резолюції є за законодавством України початком тимчасової окупації території Автономної Республіки Крим і м. Севастополь, а завершенням – дата, з якої ця резолюція втратить чинність.

У свою чергу 9 квітня ПАРЄ ухвалила резолюцію, в якій засудила дії Росії щодо України, підтримала її цілісність й унітарність, закликала Росію негайно вивести війська з Криму⁶. 15 квітня

¹ Smale A., Shear M. Russia Is Ousted From Group of 8 by U.S. and Allies. 2014. 24 March.

² Herszenhorn D. Power Is Restored Across Crimean Peninsula. 2014. 25 March.

³ Які українські кораблі були захоплені російським спецназом // News.finance.ua. 2014. 26 березня.

⁴ Из оккупированного Крыма вывели еще 3 судна украинских ВМС // Цензор.нет. 2014. 3 июня.

⁵ Sengupta S. Vote by U.N. General Assembly Isolates Russia. 2014. 27 March.

⁶ ПАРЄ проголосувала за негайне виведення військ РФ з Криму // Українська правда. 2014. 9 квітня.

Верховна Рада України схвалила Закон «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України»¹. Невдовзі, 2 липня, Парламентська Асамблея ОБСЄ закликала Росію скасувати анексію Криму і Севастополя. Проте, як передбачала «The New York Times», Захід не зміг кардинально змінити ситуацію².

Разом із тим військова операція Росії зробила послугу цивілізованому світові, бо поставила питання, приміром, про глибшу інтеграцію європейських країн³. Анексія Криму продемонструвала, що НАТО не змогло належно відреагувати на виклик. Американський сенатор Дж. Маккейн вважав, що це «підбадьорило інших агресивних акторів – від китайських націоналістів до терористів «Аль-Каїди» й іранських теократів»⁴. Хоча формально В. Путін переміг, але в нього не було перспективи⁵. Найперше сумна доля чекала безпосередніх виконавців плану російської агресії. Так, 9 грудня 2015 р. в одній з лікарень Москви у віці 62 роки помер колишній мер Севастополя Валерій Саратов, який агітував у березні 2014 р. за приєднання до Росії. 27 грудня того ж року раптово помер 51-річний генерал-майор Олександр Шушукін, що командував російськими військами під час окупації Криму. 3 січня 2016 р. несподівано обірвалося життя начальника Головного розвідувального управління, 58-літнього генерал-полковника Ігоря Сергуна, що взяв участь у плануванні та проведенні операції з приєднання Криму до Росії.

Як бачимо, сплановане російським керівництвом майже безкровне військово захоплення Криму завершилося успіхом. Воно викликало велике обурення в світі. Сфальсифікований референдум про приєднання півострова до Росії у світі визнали незаконним ще до його початку. «Кримські санкції», введені ЄС і США, не завдали відчутного удару Росії, адже спрямовувалися на конкрет-

¹ Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: Закон України від 15 квітня 2014 р. // Відомості Верховної Ради України. 2014. № 26. С. 892.

² The Editorial Board. Post-Crimea Relations With the West. 2014. 18 March.

³ Pack J., Simms B. A Weak E.U. Can't Stop Putin. 2014. 27 March.

⁴ McCain J. Obama Has Made America Look Weak. 2014. 14 March.

⁵ Herszenhorn D. In Crimea, Russia Moved to Throw Off the Cloak of Defeat. 2014. 24 March.

них осіб, а не на галузі економіки. Проте світ загалом висловився за територіальну цілісність України, що служить фундаментом для повернення анексованої території.

* * *

Відрив Криму від України тривав майже місяць. Почавши інтервенцію 20 лютого 2014 р., Росія анексувала півострів 21 березня. Цими діями Росія перекреслила міжнародне право, зокрема порушила Гельсінський заключний акт 1975 р. про непорушність кордонів у Європі, Будапештський меморандум 1994 р. про гарантії безпеки Україні, Договір про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Росією 1997 р., Договір між Україною та Росією про українсько-російський державний кордон 2003 р.

Простежуються три етапи російської агресії в український Крим. Спочатку (20–28 лютого) російські солдати («зелені чоловічки», «самооборона Криму») розосереджуються на півострові та змінюють регіональну владу. На другому етапі (1–15 березня) Крим було де-факто відрізано від України, захоплено або заблоковано військові бази і стратегічні об'єкти. Насамкінець (16–21 березня) проведено незаконний референдум й власне анексію. Відтак протягом наступних декількох днів було завершено захоплення всіх військових частин і стратегічних об'єктів регіону, а також більшості українських кораблів. Під час окупації Криму і після анексії певна частина українських військових перейшла на бік ворога. Убито одного українського вояка, двох поранено. Загинув один російський солдат, двоє отримали поранення.

Міжнародна спільнота й міжнародні інституції кваліфікували дії Росії як акт агресії, однозначно висловилися за територіальну цілісність України. Провідні держави ввели санкції проти Росії, але їх виявилось недостатньо, щоби зупинити агресію. Військова операція Росії стала холодним душем для світу, зокрема для ЄС і НАТО, бо показала відсутність ефективних засобів протидії порушникам системи міжнародних відносин. США до певної міри підірвали до себе повагу як потужного гаранта стабільного світопорядку. Проте Росія не досягла глобального тріумфу. Хоча вона у боротьбі за відвоювання пострадянського простору частково досягла успіху, проте відразу запрограмувала свою поразку

в недалекому майбутньому, де ключову роль відіграють не військові, а економічні важелі.

Насамкінець зазначимо, що чимало важливих фактів про «кримську спецоперацію» Росії, образно кажучи, залишилися поза зоною видимості. Про них світ довідався пізніше, зокрема після резонансних зізнань В. Путіна про цілеспрямовану агресію проти України. Тому ці й інші аспекти гібридної війни потребують подальшого вивчення з урахуванням усієї сукупності історичних джерел.

РОЗДІЛ 4.

Розгортання російської агресії в український Донбас

Термін «агресія» включає в себе як тимчасове зайняття чужої території (окупацію), так і насильну зміну її статусу (анексію). Цим поняттям у міжнародному праві позначають протиправне, пряме чи опосередковане, застосування збройної сили однією державою проти суверенітету, територіальної цілісності чи політичної незалежності іншої держави. Саме терміном «агресія» найчастіше оперують суспільні діячі, учені та журналісти сучасного світу, розглядаючи пропонований історичний феномен.

У соціологічному опитуванні 2012 р. понад 90 % респондентів на заході та понад 70 % на сході вважали себе патріотами України. У Донецьку тільки 2 % не відносили себе до них. Інше опитування, проведене 8–18 лютого 2014 р., виявило, що майже ніхто на заході країни не хотів, щоб Україна об'єдналася з Росією, а в центральній частині цього бажали від 2 до 5 %. На сході показники зросли тільки до 15 % у Харківській, 24 % в Луганській та Одеській, 33 % в Донецькій областях, 41 % у Криму. Ось у таких умовах Російська Федерація вирішила під приводом захисту російськомовного населення України розпочати приховане військове вторгнення на Донбас.

На думку Миколи Рябчука, аналітика з Києва і старшого наукового співробітника віденського Інституту гуманітарних наук, зусилля Кремля розпалити напругу в інших регіонах скоріше за все проваляться¹. Він зазначав, що Україна поділена за багатьма ознаками. Проте були позитивні сигнали в раптовій підтримці, яку українські олігархи показали новому уряду в Києві, а також у тисячах листів

від українців, росіян і російськомовних до В. Путіна, які закликали його позбавити їх від «захисту» Кремля. Ці дії разом із даними опитувань, наведеними вище, показували, що українці не мали великих розбіжностей у поглядах щодо їхньої територіальної цілісності.

4.1. Руйнування правопорядку. 1 березня – 21 квітня 2014 р.

Від самого початку британський військовий аналітик Ігор Сутягін сумнівався, що Російська Федерація вторгнеться на інші землі України після окупації та анексії Криму в лютому-березні 2014 р. Адже російські війська будуть занадто розтягнуті, щоб контролювати великий простір навіть на проросійському сході, а українські війська зможуть відбивати напади за підтримки ополчення і партизанів. Редактор журналу «Jane's Intelligence Review» (США) Метью Клеменс вважав, що хоч українські війська доти дуже слабо фінансувалися, але в сухопутній війні вони битимуться професійно, а масштабний конфлікт з Україною покаже слабкі місця російської армії. Руслан Пухов, директор Центру аналізу стратегій і технологій у Москві, зазначив, що в радянські часи військові бази розташовувалися, щоб могли відбити напад із заходу. Їх невелика присутність на сході України ускладнювала відсіч, якщо Москва підтримає проросійських активістів. На той момент українські війська налічували 130 тис. осіб із резервом близько 1 млн осіб і використовували застарілу техніку¹.

1 березня 2014 р. в Донецьку проросійські демонстранти вимагали референдуму щодо відокремлення від України. У ході протесту відбулося захоплення будівлі Донецької обласної державної адміністрації, яке очолив ватажок «народного ополчення» Павло Губарев. Він відразу закликав президента В. Путіна ввести російські війська в місто². У цей час Москва посилила антиукраїнську інформаційну кампанію. Телебачення повідомляло необґрунтовані дані про загрози для етнічних росіян і про численних біженців з України до Росії³.

¹ Erlanger S., Kramer A. Ukraine Finds Its Forces Are Ill Equipped to Take Crimea Back From Russia. 2014. 1 March.

² Roth A. From Russia, 'Tourists' Stir the Protests. 2014. 3 March.

³ Myers S. Putin Engages in Test of Will Over Ukraine. 2014. 2 March.

¹ Riabchuk M. Ukraine, Not Ready for Divorce. 2014. 5 March.

Карта військово-політичної ситуації на Донбасі 2014 – 2015 рр.
 Дж.: Донбас в огні / За ред. А. Майорової. Львів, 2017. С. 6.

Як відзначив журналіст «The New York Times» Ендрю Рот, раптовий вибух проросійських демонстрацій в 11 містах України, де проживала значна частка етнічних росіян, очевидна організованість демонстраторів, поява російських громадян і повідомлення про повні автобуси активістів, які прибували з Росії, свідчили про високий ступінь координації з офіційною Москвою. 3 березня Донецька міська рада ухвалила рішення про проведення референдуму щодо розширеної автономії Донбасу, який український уряд назвав незаконним¹. Міліція Донецька вжила контрзаходів 6 березня, затримавши в будівлі облдержадміністрації понад 70 протестувальників. Одночасно Служба безпеки України заарештувала П. Губарева і відвезла на допити до Києва. Після його арешту проросійські протести пішли на спад².

9 березня проросійські активісти перекрили головну дорогу Донецька, закликаючи до більшої автономії та до референдуму щодо відокремлення. У Луганську протестувальники окупували будівлю облдержадміністрації та підняли російський прапор³. 13 березня Росія зосередила війська на кордоні з Україною. У відповідь на це канцлер ФРН А. Меркель попередила, що Москва мусить припинити політику XIX і XX ст. або отримає дипломатичну й економічну відплату від єдиної Європи. На думку журналістів «The New York Times» Стівена Майерса та Елісон Смейл, слова А. Меркель відобразили раптову еволюцію української кризи від регіонального конфлікту до повномасштабної конфронтації Заходу і Сходу, що загрожувала глибоким розколом у відносинах між Росією та значно згуртованим ЄС і США⁴.

Хоча 12 березня міністерство оборони Росії заперечило будь-яке зосередження російських військ на кордоні з Україною, проте наступного дня оприлюднило підтверджувальні повідомлення. У них йшлося про інтенсивне військове тренування із залученням артилерійських батарей, наступальних гелікоптерів і щонайменше 10 тис. солдатів. 13 березня зафіксовано і першу смерть у гібридній війні на Донбасі, коли мітинг прихильників єдиної України на центральній площі Донецька атакували сепаратисти⁵.

¹ Roth A. From Russia, 'Tourists' Stir the Protests. 2014. 3 March.

² Roth A. Ukrainian Officials in East Act to Blunt Pro-Russian Forces. 2014. 7 March.

³ Myers S., Barry E. Clashes in Ukraine as Rallies Take a Turn. 2014. 9 March.

⁴ Myers S., Smale A. Russian Troops Mass at Border With Ukraine. 2014. 13 March.

⁵ Myers S., Smale A. Russian Troops Mass at Border With Ukraine. 2014. 13 March.

14 березня відбулися 11-годинні переговори державного секретаря Дж. Керрі та міністра закордонних справ С. Лаврова щодо урегулювання міжнародної кризи після російського нападу на український Крим. Вони завершилися невдачею і збільшили ймовірність санкцій проти Росії. С. Лавров не пролив світло на питання, чи Москва підриватиме владу України в її східних регіонах, звинувативши в усьому Захід. Того ж дня в Києві американські сенатори Дж. Маккейн (республіканець) і Р. Дурбін (демократ) закликали США надіслати зброю Україні, щоб зміцнити її армію в потенційній війні з Росією¹.

Міжнародні спостерігачі 25 березня розпочали свою місію на Донбасі. Вони діяли в 9 містах, які розглядали підходящими для моніторингу сходу і півдня України². Натомість заохочені бездіяльністю міжнародної спільноти 6 квітня сепаратисти окупували будівлі облдержадміністрацій в Донецьку, Луганську, Харкові. 7 квітня проголошено «незалежну Донецьку народну республіку»³. Сепаратисти призначили референдум на 11 травня і закликали В. Путіна ввести «миротворчі сили».

Увечері 7 квітня міліція Харкова очистила приміщення облдержадміністрації. Двоє людей постраждало в сутичках із правоохоронцями. У Донецьку силовики захистили будівлю СБУ. Держсекретар США у телефонній розмові попередив міністра закордонних справ Росії про «зростання плати», якщо Кремль продовжить дестабілізацію України. Речник канцлера ФРН зазначив, що німецький уряд надзвичайно стурбований подіями на Донбасі. Російські ж чиновники заперечили намір вести військові дії на сході України і свою роль у заворушеннях у Донецьку, Харкові та Луганську⁴.

Згідно з оприлюдненими 9 квітня результатами опитування Донецького інституту соціальних досліджень і політичного аналізу, лише 4,7% місцевих хотіли «донецьку державу», понад третина

¹ Gordon M., Myers S. U.S.-Russia Talks on Ukraine Fail to Ease Tension. 2014. 14 March.

² Smale A. Foreign Monitors Enter Ukraine to Observe Political Situation. 2014. 23 March.

³ Higgins A., Herszenhorn D. U.S. and NATO Warn Russia Against Further Intervention in Ukraine. 2014. 8 April.

⁴ Herszenhorn D. In East Ukraine, Protesters Seek Russian Troops. 2014. 7 April.

ідентифікували себе «громадянами України», вживаючи категорії «російськомовний житель України» або «житель Донецького Басейну». За опитуванням Міжнародного республіканського інституту 72 % жителів сходу України вважали, що держава рухається у неправильному напрямку, а на заході – 36 %. Причому 90 % опитаних на заході бачили країну в ЄС, а 59 % на сході – в Митному союзі¹.

Проте ця регіональна поляризація уподобань не мала потенціалу для внутрішнього розколу країни. Тому Росія вдалася до гібридної війни. 12 квітня проросійські бойовики атакували будівлі правоохоронних органів у містах Донецьк і Слов'янськ. Виконувач обов'язків президента О. Турчинов скликав термінове засідання Ради національної безпеки та оборони України. Відчуття, що Київ утрачає контроль над Донбасом, підсилило захоплення сепаратистами зброї у приміщеннях СБУ і міліції попереднього тижня².

12 квітня США з огляду на організовану Росією сепаратистську кампанію на сході України закликали Москву не втручатися. Відбулася телефонна розмова між міністром С. Лавровим і держсекретарем Дж. Керрі. Останній акцентував, що атаки бойовиків на Донбасі організовані та синхронізовані подібно до аналогічних у Криму. Сепаратисти мали російську зброю й подібні уніформи, в які були одягнені російські солдати, що вторглися до Криму. Дж. Керрі попередив про наслідки, якщо Росія не відведе свої війська від кордону. Міністр внутрішніх справ України А. Аваков назвав російські підривні операції у Донецьку виявом зовнішньої агресії.

Україна вперше застосувала військову силу проти сепаратистів 13 квітня. Українські підрозділи почали витісняти бойовиків, які встановили блок-пости на дорогах і захопили Слов'янськ. В. о. президента О. Турчинов оголосив ультиматум: бойовики мали покинути окуповані будівлі до 14 квітня, інакше зіткнуться з антитерористичною операцією. Тоді прапори Росії та «ДНР» з'явилися на адмінбудівлях у декількох містах, зокрема в Маріуполі.

Увечері 13 квітня за запитом Росії пройшло термінове засідання Ради безпеки ООН. Його учасники емоційно відреагували

¹ Higgins A. In Eastern Ukraine, a One-Building, Pro-Russia Realm Persists Despite Criticism. 2014. 9 April.

² Higgins A. Armed Men Seize Police Station in Eastern Ukraine City. 2014. 12 April.

на виключно зухвале трактування подій в Україні представника Росії В. Чуркіна, що вимагав засудити «поплічників Майдану». Представник Великої Британії М. Грант жорстко відповів, що світ спостерігає добре організовану Москвою кампанію з метою дестабілізувати Україну¹.

Повномасштабна антитерористична операція на Донбасі розпочалася 14 квітня. Тим часом бойовики проявили себе у 9 містах. О. Турчинов попросив ООН надіслати миротворців. Це сприйняли як акт відчаю, адже Росія має право вето в Раді безпеки ООН і навряд чи таке погодила б. Як зауважив журналіст «The New York Times» Ендрю Гігінс, збентежена і пасивна поведінка виконувача обов'язків президента України підкреслила обмежений вибір у ресурсах Києва у протистоянні з проросійськими бойовиками та їх прихильниками в Москві. Однак занадто напористі дії могли спричинити втрати цивільного населення і зіграти на руку Росії у її заявах, що росіяни і російськомовні потребують захисту. З іншого боку, занадто боязка відповідь посилювала втручання Москви і надавала свободу дій сепаратистам². Утім, 15 квітня українські солдати швидко опанували аеропортом у Краматорську, що за 30 км на південь від Слов'янська. Колона українських бронетранспортерів наблизилася до Слов'янська з півночі, встановивши блок-пост³.

«The New York Times» у редакційній статті «Гра владою паном Путіним» наголосила на обурливій і дуже небезпечній поведінці російської верхівки. У доповіді Верховного комісара ООН з прав людини йшлося, що перебільшені розповіді про утиски етнічних росіян у Криму використані для віртуального нагнітання страху. Те саме відбувалося на Донбасі⁴.

16 квітня поблизу Слов'янська український контингент 25-ї Дніпропетровської десантної бригади із 21 бронетранспортером розділився на дві колони. Одна з них із 15 одиниць бронетехніки і радіо-фургоном зупинилася на околиці Краматорська перед натовпом, що блокував дорогу. Згодом командир колони пол-

¹ Kramer A., Higgins A. Ukraine Forces Storm a Town, Defying Russia. 2014. 13 April.

² Higgins A. Ukraine Falts in Drive to Curb Unrest in East. 2014. 14 April.

³ Kramer A. Ukraine Sends Force to Stem Unrest in East. 2014. 15 April.

⁴ The Editorial Board. Mr. Putin's Power Play. 2014. 15 April.

ковник Олександр Швець передав автомати і набої сепаратистам за розблокування шляху і повернення назад. Інша колона дала ще й 6 одиниць гусеничної та броньованої техніки. Тактична помилка полягала в тому, що українські солдати не мали супроводжувальних сил для контролю натовпу. А боротьба з бойовиками, перемішаними із цивільними, важке завдання навіть для добре підготовленої армії¹.

Верховна Рада України на закритій сесії 16 квітня ухвалила резолюцію, за якою українським дипломатам заборонили навіть обговорювати зміни Конституції на майбутніх переговорах у Женеві. Росія наполягала на необхідності федерального устрою України. Москві це слугувало першим кроком поділу України. Адже конституційні зміни підтримували проросійські українці. Проте за опитуванням Інституту соціальних досліджень і політичного аналізу в Донецьку лише 15 % респондентів підтримали пропозицію про федеративну перебудову України. Понад 18 % бажали унітарну державу, майже стільки ж – приєднання до Росії. Дмитро Тимчук, директор Центру військових і політичних досліджень у Києві, описав федералізацію як інструмент контролю Росії над Україною. При цьому Росія прагнула перетворити Донбас в українську версію Абхазії чи Південної Осетії².

Міністр внутрішніх справ А. Аваков 17 квітня повідомив про результат спецоперації в Маріуполі, де ліквідували 3 бойовиків, поранили 13, полонили 63. Того ж дня сепаратисти захопили мерію Донецька, блокували адмінбудівлю в Єнакієво, у Луганській області викрали солдата й офіцера. Події в Маріуполі, Краматорську, Слов'янську і Донецьку показали тактичні складнощі української армії³.

Після понад 6-годинних переговорів 17 квітня Дж. Керрі (США), С. Лавров (Росія), А. Дешиця (Україна), К. Ештон (ЄС) у Женеві підписали угоду з деескалації напруги і відновлення безпеки в Україні. Передбачалося роззброєння незаконних формувань і повернення захоплених будівель. Український уряд обіцяв амністію за все, крім тяжких злочинів. На думку журналіста «The New York Times» Майкла Гордона, залишилося відкритим

¹ Kramer A. Ukraine Push Against Rebels Grinds to Halt. 2014. 16 April.

² Higgins A. In Ukraine, Russia Plays a Weighted Word Game. 2014. 16 April.

³ Kramer A. Ukrainian Forces Kill 3 Pro-Russian Demonstrators. 2014. 17 April.

питання, чи згадана угода наблизить дипломатичне вирішення кризи або стане напівкроком, що обходить ключові проблеми: федералізація, присутність російських військ на кордоні, невизнання Москвою легітимності уряду України¹.

Проросійські бойовики відмовилися визнати Женевську угоду. Її успіх залежав, чи Кремль змусить своїх колаборантів залишити захоплені споруди. Натомість Росія заперечувала зв'язки з бойовиками і звинувачувала Київ у заворушеннях. Однак Женевська угода призупинила спроби Москви очистити весь Донбас від української влади².

Адміністрація президента США станом на 20 квітня вже мала переконливі та перевірені дані (фото й описи) зі сходу України про «зелених чоловічків», які були російськими військовими і розвідниками. Росія вперто не визнавала свого вторгнення на Донбас. Основою російської стратегії стало маскування для уникнення повної міжнародної ізоляції. Головнокомандувач військ НАТО в Європі генерал Філіп Брідлав висловився чітко: «Важко зрозуміти, що групи озброєних людей у масках раптово вистрибують із самого населення східної України і систематично починають займати урядові будівлі... Те, що відбувається у східній Україні, є військовою операцією... і ми оцінюємо, що вона виконується під керівництвом Росії»³.

Отже, йшлося про гібридну війну, точкою відліку якої послужили інспіровані зовні проросійські акції протесту в Донецьку 1 березня 2014 р. Відтак Росія наводнила Донбас, в унісон кримському сценарію, легендованими групами, завданням яких було показати слабкість української влади через брак належного реагування на деструктивні дії та руйнування правопорядку. Росія розраховувала на мляву і пасивну поведінку провідних держав світу, як у випадку війни з Грузією 2008 р. Однак такі розрахунки не справдилися, тому в Москві вимушені були коригувати свої агресивні дії та вдаватися до обхідних маневрів і пропагандистських акцій.

¹ Gordon M. U.S. and Russia Agree on Pact to Defuse Ukraine Crisis. 2014. 17 April.

² Higgins A., Kramer A. Pro-Russian Insurgents Balk at Terms of Pact in Ukraine. 2014. 18 April.

³ Higgins A., Gordon M., Kramer A. Photos Link Masked Men in East Ukraine to Russia. 2014. 20 April.

4.2. Посилення антитерористичної операції. 22 квітня – 17 червня 2014 р.

Українські війська відновили операцію із придушення привнесеного зовні сепаратистського руху 22 квітня 2014 р.¹, а наступного дня очистили Святогірськ – місто неподалік від Слов'янська². У відповідь 24 квітня Росія розпочала військові навчання поблизу кордону. Збройні сили України з перемінним успіхом атакували ворожі блок-пости поблизу Слов'янська за підтримки бронетехніки і гелікоптерів. У Маріуполі без кровопролиття сепаратисти покинули мерію. Українське військо увійшло в Артемівськ.

Відтак антитерористичну операцію призупинили через загрозу вторгнення Росії. США попередили про додаткові економічні санкції, якщо Москва не виконуватиме Женевську угоду. Держсекретар Керрі повідомив світову спільноту, що російські військові планують активну дестабілізацію сходу України персоналом, зброєю, координацією дій³.

На блок-пості біля Слов'янська 25 квітня бойовики затримали спостерігачів ОБСЄ й українську військову делегацію, звинувативши у шпигунстві та намагаючись обміняти на полонених сепаратистів. Відбулися жваві дипломатичні переговори. Дж. Керрі закликав Росію використати свій вплив, щоб звільнити затриманих без жодних умов. Українські війська посилили блокаду Слов'янська, встановивши ще один блок-пост⁴.

Натомість сепаратисти заволоділи м. Костянтинівка 28 квітня. У Донецьку відбувся проурядовий мітинг, який розігнали проросійські активісти. Десятеро демонстрантів отримали поранення. Місцева міліція в сутички не втрутилася. Того ж дня від бомби загинув солдат, а ще один отримав поранення. Ці події показали нежиттєздатність Женевської угоди від 17 квітня. Тому 28 квітня США наклала санкції на наближених до В. Путіна осіб, зокрема

¹ Mackey R. American Reporter Held by Ukraine Separatists. 2014. 22 April.

² Roth A. MacFarquhar N. Ukraine's Military Drive in East Enters Neutral Gear, as Pact on Crisis Is Tested. 2014. 23 April.

³ Chivers C., MacFarquhar N., Higgins A. Russia to Start Drills, Warning Ukraine Over Mobilization. 2014. 24 April.

⁴ Chivers C., Sneider N. Militants Resist Calls to Free European Military Observers Held in Eastern Ukraine. 2014. 26 April.

на Ігоря Сечіна, головного виконавчого директора нафтогазової компанії «Роснефть»¹. Москва наполягала, що Захід мають більше турбувати дії українських військ, ніж проросійських «загонів самооборони». Україна розгорнула на Донбасі 11 тис. солдатів, 230 бронетранспортерів, 150 артилерійських систем, задіяла літаки. Вона поступово зміщувала свої Збройні сили на схід, щоб приборкати сепаратистів і пряме російське вторгнення. Загалом українська армія мала тоді 70 тис. вояків².

29 квітня озброєні сепаратисти прорвалися в будівлі Луганської обласної державної адміністрації та прокуратури, а міліція не чинила опору³. 30 квітня в. о. президента О. Турчинов визнав, що українські правоохоронці втратили контроль над захопленими містами. Того ж дня бойовики оволоділи міськрадою Горлівки⁴. 1 травня О. Турчинов відновив військовий призов для чоловіків від 18 до 25 років задля посилення Збройних сил. Тоді ж у Донецьку сепаратисти захопили приміщення міліції та прокуратури⁵.

Українські війська увійшли 3 травня до Краматорська, де відновили трансляцію українських телеканалів, а також захопили блок-пости на дорогах до Слов'янська. Убито щонайменше одного сепаратиста. Росія оголосила, що український наступ знищив Женевську угоду і запропонувала ОБСЄ посередницьку роль, сподіваючись підштовхнути Київ до потрібних Москві кроків, особливо щодо федералізації. Проте Україна за підтримки США відкинула російські пропозиції⁶.

Президент В. Путін заявив 7 травня, що Росія відвела війська від кордону з Україною і закликав сепаратистів Донбасу не проводити референдум 11 травня. Він наголосив, що визнає президент-

ські вибори в Україні 25 травня, якщо східним регіонам дадуть автономію. Проте в НАТО не побачили відведення російських військ¹. 8 травня лідери сепаратистів у Донецьку, Луганську і Слов'янську зазначили, що все ж проведуть референдум. Журналісти «The New York Times» Крістофер Чіверс і Девід Гершенгорн вважали, що Росія могла використати його як привід загарбати Донбас².

«Референдум» мав місце 11 травня. На відксерокопійованих «бюлетенях» запитували: «Чи підтримуєте Ви Акт про державну самостійність Донецької Народної Республіки?». Бажаючих проголосувати було небагато, зокрема у Слов'янську – до 30 % виборців. У Красноармійську «референдум» перервав загін Національної гвардії, що зайняв міськраду з дільницею для голосування. Українська влада і міжнародна спільнота не визнали «референдум».

Сепаратисти повідомили, що 89 % виборців підтримали державну самостійність «ДНР», а 97,5 % – «ЛНР»³. Явка начебто склала 75 %. Проте за результатами опитування Дослідного центру «Пю» (Pew Research Center), близько 70 % респондентів на Донбасі були прихильниками єдиної України і лише 18 % бажали відокремлення, решта не визначилася⁴. Усупереч реаліям 12 травня лідер «ДНР» Денис Пушилін просив Росію приєднати Донбас. Москва заявила, що кризу має вирішити діалог між Києвом і Донбасом. ЄС розширив список осіб, які підпали під санкції за дестабілізацію України.

15 травня з Маріуполя прогнали проросійських ополченців. Втім, вони діяли у п'ятох містах, у т. ч. й Донецьку⁵. 16 травня помічник Генерального секретаря ООН з прав людини І. Сімонович зазначив, що міжнародні спостерігачі зафіксували на сході України 112 випадків незаконного ув'язнення. Не вдалося виявити умов і місце утримання ще 49 осіб⁶. До того ж, 18 травня бойовики захопили міліцейську дільницю в Луганську.

¹ Smale A., Roth N., MacFarquhar N. Pro-Russian Militants Seize More Offices in Eastern Ukraine. 2014. 29 April.

² Chivers C., Sneider N. One City Falls to Pro-Russian Militants; in Another, the Mayor Is Shot. 2014. 28 April.

³ Smale A., Roth N., MacFarquhar N. Pro-Russian Militants Seize More Offices in Eastern Ukraine. 2014. 29 April.

⁴ Smale A., Roth A. Ukraine Says That Militants Won the East. 2014. 30 April.

⁵ MacFarquhar N. Putin Demands That Ukraine Pull Its Troops From Southeast. 2014. 1 May.

⁶ Smale A., Kramer A. Ukraine Presses Pro-Russia Militants After Fighting Spreads to a Port City. 2014. 3 May.

¹ MacFarquhar N. Putin Announces Pullback From Ukraine Border. 2014. 7 May.

² Chivers C., Herszenhorn D. Separatists Defy Kiev and Putin on Referendum. 2014. 8 May.

³ MacFarquhar N. Russia Keeps Its Distance After Ukraine Secession Referendums. 2014. 12 May.

⁴ Kramer A. Ukraine Vote on Separation Held in Chaos. 2014. 11 May.

⁵ Kramer A. Workers Seize City in Eastern Ukraine From Separatists. 2014. 15 May.

⁶ Cumming-Bruce N. U.N. Finds Rising Human Rights Violations in Ukraine. 2014. 16 May.

У Москві відзвітували 19 травня, що В. Путін наказав російським військам від українського кордону повернутися у місяць постійної дислокації. Генсек НАТО А. Фог Расмуссен це спростував і підкреслив, що йдеться вже про третє подібне твердження, яке Росія не виконала¹.

Повідомлялося, що 20 травня околиці Слов'янська зазнали мінометних обстрілів із боку українських військ, а бойовики штурмували виборчі дільниці у Донецьку і Луганську для конфіскацій матеріалів до виборів президента України 25 травня². 14 травня у Києві³, 17 травня у Харкові⁴, 21 травня у Миколаєві⁵ пройшли круглі столи щодо врегулювання кризи. У них взяли участь представники України, США, ЄС, релігійні діячі.

Тим часом військова кампанія заходила у фінальну фазу. На цьому наголосив 21 травня О. Турчинов. Проте 22 травня біля м. Благодатне, за годину їзди на південний-захід від Донецька, українські солдати потрапили в засідку. Загибло 16 вояків, а 20 поранило. Генсек НАТО А. Фог Расмуссен ствердив, що Москва свої війська може знову спрямувати до кордону⁶. Водночас В. Путін заявив, що визнає результати президентських виборів в Україні⁷.

До Донецька 24 травня прибули міжнародні спостерігачі за виборами. Загалом в Україну приїхало їх понад 3 тис., половина з них представляла ОБСЄ⁸. 25 травня на виборах президента України за 60-відсотковою явки переміг Петро Порошенко. Вибори отримали схвалення в Європі та США⁹. У Донецькій області

¹ Herszenhorn D. Kremlin Announces Ukraine Pullback, but NATO Doesn't See It. 2014. 19 May.

² Herszenhorn D. Conflict Fatigue Deepens in East Ukraine, Just Days Before Vote. 2014. 20 May.

³ Herszenhorn D. Talks on Ukraine Crisis Open in Kiev Without Representation for Separatists. 2014. 14 May.

⁴ Herszenhorn D. Talks in East Aim to Ease Tensions in Ukraine. 2014. 17 May.

⁵ Roth A., Herszenhorn D. Solidarity Eludes Ukraine Separatist Groups as Presidential Election Nears. 2014. 21 May.

⁶ Tavernise S., Roth A. Violence and Doubts About Credibility as a Troubled Ukraine Election Nears. 2014. 22 May.

⁷ Tavernise S. Calm Streets Mask Deep Divisions in Donetsk. 2014. 23 May.

⁸ Tavernise S. Observers Go to Ukraine for Election Separatists Plan to Disrupt. 2014. 24 May.

⁹ Herszenhorn D. Pro-European Businessman Claims Victory in Ukraine Presidential Vote. 2014. 25 May.

проголосували лише 2 % виборців, або 73 тис. осіб. Адже сепаратисти закривали дільниці, забирали бюлетені та печатки. У Донецьку не працювала жодна дільниця¹.

26 травня розпочалися бої в Донецькому аеропорту, над яким українська армія встановила контроль². Новообраний президент П. Порошенко пообіцяв порядок на сході України і парламентські вибори до кінця року³. 27 травня мер Донецька А. Лук'янченко повідомив, що 8 російських громадян зафіксовано серед поранених сепаратистів у лікарнях міста, серед них мешканці Москви і Чечні⁴. 28 травня запримітили вантажівки із чеченцями, які їхали на Донбас. Прем'єр-міністр України А. Яценюк закликав президента В. Путіна закрити кордон⁵.

Добре оснащені бойовики батальйону «Восток» («Схід») 29 травня видворили місцеві банди з окупованої ними Донецької облдержадміністрації. Акція зміцнила позиції диверсанта Олександра Бородая, громадянина Росії, який брав участь в окупації Криму і заперечував зв'язки із російським урядом. Того ж дня бойовики збили біля Слов'янська український гелікоптер. Загинули 12 вояків, у т. ч. й генерал-майор Сергій Кульчицький. Держсекретар Дж. Керрі висловив занепокоєння С. Лаврову через іноземних вояків в Україні, включаючи чеченців. З'явилися підтвержені дані, що внаслідок боїв 26 травня загибло 33 громадяни Росії⁶. Як повідомив міністр оборони США Ч. Гейгель, до 30 травня Росія відвела більшість військ від кордону⁷.

Українські військові 3 червня розпочали нову фазу кампанії проти сепаратистів, знищуючи їхні блок-пости. Головні бої точилися навколо Краматорська, Семенівки і Слов'янська⁸. Того ж

¹ Tavernise S., Roth A. In East, Separatists and Fear Stop Voters. 2014. 25 May.

² Tavernise S., Roth A. Ukraine Forces Appear to Oust Rebels From Airport in East. 2014. 26 May.

³ Herszenhorn D. Ukraine's Next President Vows to Restore Order and Mend Russia Ties. 2014. 26 May.

⁴ Roth A., Tavernise S. Russians Revealed Among Ukraine Fighters. 2014. 27 May.

⁵ Herszenhorn D. Presidential Building Is Stormed in Restless Georgian Region. 2014. 28 May.

⁶ Roth A., Tavernise S. Pro-Russia Troops Take Symbol of Ukraine Uprising. 2014. 29 May.

⁷ Schmemmann S. Confronting Who We Are. 2014. 30 May.

⁸ Tavernise S. Ukraine Pushes Back as Rebels Attack in the East. 2014. 3 June.

дня українські війська ввійшли в м. Красний Лиман, що на північному-сході від Слов'янська. Генпрокурор О. Махніцький повідомив, що від початку боїв загинув 181 український військовослужбовець, а 293 поранено¹.

Україна втратила контроль за частиною кордону з Росією 4 червня, коли бойовики захопили штаб прикордонників у Луганську. У Києві пролунали заклики ввести військовий стан. В. о. президента О. Турчинов переконував, що Україна перекриє кордон, але не пояснив яким чином². 7 червня П. Порошенко склав присягу як п'ятий президент України. В інавгураційній промові він обіцяв мир, закликав терористів скласти зброю, а російських найманців повернутися додому. На думку журналіста «The New York Times» Девіда Гершенгорна, глибокі зв'язки П. Порошенка у Росії та тривалий політичний досвід обнадіювали в його успішних перемовинах із Кремлем³.

Наприкінці першого тижня червня 2014 р. українські прикордонники покинули пост біля Луганська, відкривши шлях переміщенню в Україну людей, зброї, обладнання, контрабанди. Бойовики захопили декілька інших постів. У кінці травня – на початку червня кордон перетнуло значне число російських громадян. Як наслідок, після напруженої битви в самопроголошеній «ДНР» заявили, що 31 із близько 40 загинувих були росіянами⁴. Москва заперечувала свою роль у війні, але її громадяни безперешкодно долучалися до бойових дій.

10 червня міністри закордонних справ Росії, Польщі, Німеччини сигналізували про прогрес на шляху до припинення вогню на Донбасі. Якраз загинули до 40 сепаратистів у бою за контроль над аеропортом у Донецьку. Незважаючи на мирні переговори, війна продовжувалася. У ніч на 10 червня Збройні сили України відбили атаку на аеропорт за межами Краматорська і вбили до 40 сепаратистів⁵. Вночі 12 червня колона з Росії у складі трьох

танків, бронетранспортерів і броньованих автомобілів перетнула кордон. Фото і відео, опубліковані в інтернеті, показали рух танків у містах Сніжне і Донецьк. Сепаратисти казали, що танки взяли з українського складу. Президент України зателефонував президенту Росії з протестом щодо вторгнення російських військ¹.

Зі свого боку 13 червня державний департамент США підтвердив, що Росія відправила танки й іншу важку зброю сепаратистам. Кордон біля м. Сніжне перейшов конвой з трьох танків Т-64, кількох ракетних установок типу БМ-21 і транспортних засобів. Українська армія відразу ж знищила два танки і кілька інших машин. Однак у ніч на 13 червня бойовики збили український військовий транспортний літак при приземленні в Луганську, загинуло 49 воїнів². У Вашингтоні негайно засудили збиття літака і висловили глибоку стурбованість тим, що сепаратисти отримали зброю з Росії. Канцлер Німеччини А. Меркель і президент Франції Ф. Олланд зателефонували президенту Росії В. Путіну, щоб передати обурення з приводу збиття літака³.

Того ж дня, 13 червня, Збройні сили України відновили контроль над Маріуполем. Це коштувало життя 5 бойовикам. Український прапор підняли на мерії, коли вигнали сепаратистів з адміністративних будівель міста. Принагідно журналісти «The New York Times» зауважили, що Україна з її набагато більшою, хоч і погано підготовленою армією могла швидко впоратися з сепаратистами, коли б вони не мали російської підтримки⁴.

Державний секретар Дж. Керрі в телефонній розмові з прем'єром України А. Яценюком 14 червня запевнив, що Сполучені Штати та їхні європейські союзники готові запровадити додаткові санкції проти Росії, якщо вона не припинить потік зброї через кордон і не розірве відносини із сепаратистами. Того ж дня у м. Маріуполь загинули двоє прикордонників, коли їхнє авто уразила ракетна граната. У Горлівці, на схід від Донецька, укра-

¹ Roth A. A Separatist Militia in Ukraine With Russian Fighters Holds a Key. 2014. 4 June.

² Tavernise S., Ponomarev S. Border Guards in Ukraine Abandon Posts. 2014. 4 June.

³ Herszenhorn D. Poroshenko Takes Ukraine Helm With Tough Words for Russia. 2014. 7 June.

⁴ Kramer A. Russians Find Few Barriers to Joining Ukraine Battle. 2014. 9 June.

⁵ Kramer A., Herszenhorn D. Despite Clash in Ukraine, Cease-Fire Talks Advance. 2014. 10 June.

¹ Kramer A. Tanks, of Unknown Origin, Roll Into Ukraine. 2014. 12 June.

² Kramer A., Gordon M. Russia Sent Tanks to Separatists in Ukraine, U.S. Says. 2014. 13 June.

³ Kramer A. Separatists Down Military Transport Jet, Killing 49 in Eastern Ukraine. 2014. 14 June.

⁴ Kramer A., Gordon M. Russia Sent Tanks to Separatists in Ukraine, U.S. Says. 2014. 13 June.

їнська армія здійснила авіаудар по захопленій будівлі міліції. Підкреслюючи твердження США про постачання зброї Росією, НАТО оперативно опублікувало фотографії трьох російських танків, що були спрямовані в Україну.

Як бачимо, впродовж майже двох місяців, починаючи від 22 квітня 2014 р., тривали інтенсивні міжнародні дипломатичні зусилля для стримування прихованої російської агресії на український Донбас і врегулювання надзвичайної ситуації, пов'язаної з руйнуванням правопорядку російськими колаборантами. Проте антитерористична операція, котру проводили українські військові та правоохоронці в низці міських поселень регіону, лише частково досягала поставлених завдань. Насправді йшлося про приховане військове вторгнення Росії, що фактично взяла під контроль в односторонньому порядку сотні кілометрів державного кордону з Україною.

4.3. Мирний план П. Порошенка 18 червня 2014 р.

Президент П. Порошенко запропонував 18 червня мирний план із 15 пунктів. Зокрема, мовилося про тимчасове одностороннє припинення вогню, відновлення контролю за кордоном з Росією і внесення змін до Конституції України про «децентралізацію», тобто розширення повноважень органів місцевого самоврядування. Лідери бойовиків відмовили П. Порошенку в припиненні вогню, назвавши мирний план новим трюком Києва¹.

Якраз ООН у Женеві представила доповідь про війну на Донбасі. Названо статистику жертв із середини квітня 2014 р.: 356 убитих, у т. ч. 257 цивільних і 86 українських військових. Понад 34 тис. українців стали переміщеними особами, більшість із них походила з Криму².

Коли проходили жорстокі бої з інтенсивним артилерійським обстрілом біля м. Сіверськ, 19 червня Генеральний секретар НАТО А. Фог Расмуссен заявив, що Росія передислокувала кілька тисяч військ уздовж українського кордону. Кремль не бажав припинен-

¹ Roth A., Herszenhorn D. Rebels Reject Ukrainian Leader's Cease-Fire Idea. 2014. 18 June.

² Cumming-Bruce N. U.N. Report Details Casualties in Eastern Ukraine. 2014. 18 June.

ня вогню. П. Порошенко у Києві з політиками і бізнес-лідерами Донбасу обговорив плану миру. Водночас у телефонній розмові з канцлером ФРН А. Меркель і президентом Франції Ф. Олландом президент Росії В. Путін висловився проти продовження військової операції Києва на Донбасі¹.

Українські військові активізували зусилля зі знищення і витіснення противника, в т. ч. біля м. Красний Лиман. Сепаратисти відмовилися здатися в обмін на амністію. Однак о 10 год. ранку 20 червня розпочалося одностороннє припинення вогню. Передбачалося надійно закрити кордон з Росією, щоб запобігти потоку бойовиків і зброї.

У Вашингтоні звинуватили Росію у підриві перспектив миру. Міністерство фінансів США запровадило санкції для 7 сепаратистів, зокрема самопроголошеного мера Слов'янська В. Пономарьова і лідера «ДНР» Д. Пушиліна. У той же час російські підрозділи зайняли позиції в кількох кілометрах від України – найближчій відстані з часу вторгнення в Крим. США мали дані, що додаткові російські війська прибудуть у найближчі тижні².

21 червня президент В. Путін схвалив мирний план України, але одночасно підняв війська центральної Росії на бойову тривогу й організував раптові навчання. Тоді ж П. Порошенко у зверненні до громадян України виклав подробиці плану. Підкреслено готовність до діалогу з усіма, крім виконавців терактів, убивств і катувань. Але сепаратисти бажали спілкуватися з Києвом через посередників. Як пояснив читачам «The New York Times» Ніл Мак-Фаркгар, сторони, що потребували компромісу, відмовлялися від зустрічі. Малоймовірно, що розбіжності між ними будуть швидко врегульовані³. До того ж, лідери «ДНР» і «ЛНР» відмовилися скласти зброю і закликали миротворців із Росії запобігти гуманітарній катастрофі.

На веб-сайті Кремля розмістили заяву В. Путіна, що підтримав план президента України 20 червня про одностороннє при-

¹ Roth A., Herszenhorn D. As Military and Rebels Clash in Ukraine, Doubt Falls on Cease-Fire Prospects. 2014. 19 June.

² Gordon M., Herszenhorn D. As Ukraine Announces Cease-Fire, White House Points Finger at Russia. 2014. 20 June.

³ MacFarquhar N. Conflicting Gestures From Putin to Ukraine Leaders. 2014. 21 June.

пинення вогню. Але президент Росії зазначив, що необхідні переговори із сепаратистами. Головною метою Москви став тиск на український уряд щодо надання автономії сходу України, уникаючи третього раунду санкцій Заходу проти Росії. Остання хотіла так впливати на Україну, щоб завадити їй інтегруватися в ЄС або НАТО. В. Путін балансував між суперечливими цілями. Автономія могла б більше наблизити Донбас до Москви, ніж до Києва. Отож В. Путін схвалив мирний план, але засудив Київ за хитке припинення вогню. У свою чергу міністерство закордонних справ України звинуватило проросійських сепаратистів у продовженні насильства. Бойові дії тривали без перспективи їх швидкого припинення¹. Російські, українські та європейські дипломати мали на той час 8 раундів обговорення мирного плану.

Сепаратисти оголосили про припинення вогню 23 червня. Це сталося після зустрічі з ними в Донецьку экс-президента України Л. Кучми, російського посла в Україні, представника ОБСЄ. «Прем'єр-міністр» «ДНР», громадянин Росії О. Бородай анонсував перемир'я до 27 червня². Але бойовики продовжували обстріли мінометами контрольних пунктів Збройних сил України поблизу Слов'янська. У сутичці біля кордону загинули двоє солдатів³.

Лідери Росії, України, Франції, Німеччини вимагали 25 червня розширити перемир'я після того, як сепаратистські лідери заявили протилежне. Через загрозу нових санкцій російський президент обговорив телефоном з канцлером ФРН, президентом Франції, президентом України продовження перемир'я після 27 червня⁴. Синхронно державний секретар США Дж. Керрі на прес-конференції НАТО у Брюсселі закликав В. Путіна зупинити потік зброї та бійців через кордон. Задля розрядки верхня палата російського парламенту (Рада федерації) скасувала резолюцію від 1 березня, що дозволяла відправити російські війська в Ук-

раїну. П. Порошенко побачив у цьому позитивний сигнал, але вимагав відчутних заходів із деескалації.

На тлі дипломатичних консультацій державний секретар Керрі 26 червня попередив Росію про жорсткі санкції, якщо вона негайно не змусить озброєних сепаратистів на Донбасі припинити вогонь. Адже сутички тривали, зокрема біля аеродрому в Краматорську¹.

27 червня у Брюсселі президент П. Порошенко підписав торговельну угоду України з ЄС, проти якої виступала Росія. Європейські лідери оприлюднили ультиматум про нові санкції щодо Росії, якщо до 30 червня не будуть виконані чотири вимоги: звільнення всіх полонених бойовиками, передача 3 прикордонних пунктів під український контроль, спостереження за припиненням вогню і кордоном з боку ОБСЄ, початок перемовин щодо мирного плану П. Порошенка². Натомість О. Бородай, «прем'єр-міністр» «ДНР», оголосив перемир'я до 30 червня³. Проте й далі велися бої. 29 червня внаслідок нападів бойовиків загинули 5 українських солдатів.

Президент Франції та канцлер Німеччини 30 червня наголосили на важливості перемир'я і взаємного припинення вогню. Президент Росії теж виступив за продовження терміну припинення вогню, яке президент України запровадив в односторонньому порядку 20 червня і котре завершилося о 10 год. 30 червня. Одночасно генерал Ф. Брідлав, головнокомандувач НАТО, повідомив, що Росія озброює сепаратистів попри перемир'я, зокрема надала протиповітряну зброю. Вірогідно її використали для збивання українських літаків і гелікоптерів.

1 липня президент П. Порошенко припинив десятиденне перемир'я і наказав розгромити проросійських бойовиків. Журналіст «The New York Times» Д. Гершенгорн засумнівався в дієвості наказу. Адже сепаратистські виступи тривали близько трьох місяців, урядові сили не змогли їх придушити, з обох сторін були

¹ MacFarquhar N. Putin Attempts to Straddle a Divide He Helped to Pry Open in Ukraine. 2014. 22 June.

² Roth A. Pro-Russian Rebels in Ukraine Match Government Cease-Fire. 2014. 23 June.

³ MacFarquhar N., Roth A. Putin Presses Extension of Cease-Fire in Ukraine. 2014. 24 June.

⁴ Roth A., Herszenhorn D. Russia and Others Seek Extended Ukraine Truce, but Separatists Balk. 2014. 25 June.

¹ Gordon M., Herszenhorn D. Kerry Turns Up Pressure on Russia Over Ukraine, Warning of New Sanctions. 2014. 26 June.

² Herszenhorn D. Russia and Others Confer on Halting Ukraine Fighting, Which Goes on Despite Cease-Fire. 2014. 29 June.

³ Higgins A., Herszenhorn D. Defying Russia, Ukraine Signs E.U. Trade Pact. 2014. 27 June.

сотні жертв¹. Москва казала про своє право силою захищати російськомовних. Спалахнули бої, включаючи обстріл артилерією околиць Слов'янська і Донецька. Українські війська здобули значну перемогу і повернули собі контрольний пункт у Довжанському (Луганська область) – одному з трьох важливих місць перетину кордону з Росією².

Біля пункту пропуску Новоазовськ 2 липня відбувся інтенсивний нічний бій. Загинув український солдат, а 25 отримали поранення. Водночас українські офіційні особи відзначили, що загинули сотні бойовиків³. 5 липня звільнено міста Слов'янськ і Краматорськ. Істотно погіршилося становище сепаратистів, які нарікали на В. Путіна за втрату інтересу до їхньої «Новоросії»⁴.

Українські військові 6 липня посилюють петлю навколо Донецька, де після втечі зі Слов'янська осіли бойовики. Їхні ватажки просили в Путіна додаткової допомоги⁵. Підриваючи мости, вони відступили і в очікуванні фінальної битви звели барикади у найбільших містах – Донецьку і Луганську. Небезпечні вуличні бої могли спричинити великі цивільні жертви⁶.

За більшістю стандартів українські Збройні сили залишалися в жалюгідному стані. Але їх посилюють тисячі добровольців, фінансові пожертвування звичайних громадян, ремонт й оновлення військової техніки та іншого обладнання, зарубіжна підтримка. Від березня 2014 р. Сполучені Штати направили 23 млн дол. на допомогу з питань безпеки, у т. ч. 5 млн дол. на окуляри нічного бачення, бронежилети, обладнання для зв'язку, на харчування⁷.

Цікаво, за опитуванням Всеросійського центру з вивчення громадської думки наприкінці червня 2014 р. 66 % росіян вважа-

¹ Herszenhorn D. Ukrainian President Ends Cease-Fire With Rebels. 2014. 30 June.

² Herszenhorn D. Putin Warns Again of Force as Ukraine Fighting Spreads. 2014. 1 July.

³ Herszenhorn D. Russia Demands New Cease-Fire in Ukraine as Foreign Ministers Seek Path to Peace. 2014. 2 July.

⁴ Herszenhorn D. Pro-Russian Fighters Routed From Stronghold, Ukraine Says. 2014. 5 July.

⁵ Herszenhorn D. Ukraine Military Finds Its Footing Against Pro-Russian Rebels. 2014. 6 July.

⁶ Herszenhorn D. Ukraine Rebels Are Retreating for Last Stand. 2014. 7 July.

⁷ Herszenhorn D. Ukraine Military Finds Its Footing Against Pro-Russian Rebels. 2014. 6 July.

ли, що війська Російської Федерації не повинні входити на територію України. Ці дані були схожими на результати опитування, проведеного перед анексією Криму. У передовиці газети «Московский комсомолец» від 7 липня зазначалося, що Москва зробила все правильно, анексуючи Крим й уникаючи військового конфлікту в іншій частині України¹.

Під час несподіваного візиту до Слов'янська 8 липня П. Порошенко погодився на переговори з тими, хто готовий скласти зброю і вибрати амністію. Міністр закордонних справ Росії С. Лавров заперечив капітуляцію повстанців до початку перемовин². Наступного дня південніше від Донецька Збройні сили України зібрали колону з понад 100 транспортних засобів, у т. ч. 6 танків, мобільні ракетні системи, бронетранспортери і вантажівки із солдатами. Також вони просуваються в Луганськ, де контролювали аеропорт і с. Металіст³.

Бойовики 10 липня безуспішно штурмували Донецький аеропорт. Україна відновила контроль над пунктом пропуску через кордон у с. Бетманове⁴. 11 липня українські військові зазнали найбільших утрат за попередні тижні. 19 солдатів і 4 прикордонники загинули, а 93 військових було поранено у таборі під с. Ровеньки від атаки ракетами «Град» російського виробництва⁵.

Українські солдати 12 липня завдали артилерійських ударів по Мар'їнці, де загинули 5 цивільних і 4 зазнали поранень, а також по ворожих позиціях у Горлівці та Карлівці⁶. Вони оточили околиці Луганська, проте зазнали невдачі в спробі завладіти містом⁷. 14 липня біля с. Давидо-Микільське збито український транспортний літак Ан-26 на висоті 6500 м, тобто за межами досяжності наплічних зенітних ракет. Міністр оборони України В. Гелетей припустив, що снаряд запущено з ракетної установки

¹ MacFarquhar N. Seeing Cost of Saber Rattling in Ukraine, Putin Alters Course. 2014. 11 July.

² Tavernise S., Herszenhorn D. With Talks Uncertain, Ukrainian Rebels Cling to Hope in Strongholds. 2014. 8 July.

³ Tavernise S., Herszenhorn D. Patchwork Makeup of Rebels Fighting Ukraine Makes Peace Talks Elusive. 2014. 9 July.

⁴ Sneider N. Shadowy Rebel Wields Iron Fist in Ukraine Fight. 2014. 10 July.

⁵ Tavernise S. Anticipating a Showdown, Ukraine City Empties Out. 2014. 11 July.

⁶ Tavernise S. Civilians Pay a Price for Gains of Ukraine Forces. 2014. 12 July.

⁷ Tavernise S. Ukrainian Forces Close In on Rebel-Held Luhansk. 2014. 13 July.

з території Росії. У НАТО повідомили, що на кордоні зосереджено 10–12 тис. російських солдатів.

Примітно, що 14 липня у Києві переконували, що українські війська зайняли кілька сіл навколо Луганська, у т. ч. Металіст, Олександрівськ, Біле, Розкішне, але за даними «The New York Times» це не відповідало дійсності щодо двох із них¹.

Російське вторгнення засвідчили нові дані, зокрема поява 15 липня танків у Донецьку. Тоді ж містом Вуглегірськ прокотилася колона з 8 танків, 4 великих бронетранспортерів, вантажівок і мікроавтобусів. У відповідь на це президент П. Порошенко закликав Захід посилити санкції проти Росії. Тієї ж доби на Донбасі загинуло 6 українських солдатів і 13 отримали поранення. «ЛНР» заявила про загибель 15 цивільних і понад 60 поранених².

16 липня президент Б. Обама ввів нові санкції проти Росії, котрі стосувалися фінансів, енергетики й оборонної промисловості. Вони стали найсуворішими заходами Сполучених Штатів із часу російського вторгнення в Україну. Проте ЄС відмовився від заходів, подібних американським, й ухвалив м'якші рішення, заблокувавши нові позики для Росії та накладши обмеження на більше число російських громадян³.

У Києві переконували, що 16 липня російський військовий літак збив українського винищувача у повітряному просторі України. Це була серйозна заява. Як зазначив журналіст «The New York Times» Д. Гершенгорн, якщо б це підтвердилося, то засвідчило б усьому світу відкрити і безпосередню участь російських військ у війні на Донбасі⁴. Однак росіяни в небі над Україною спричинили іншу трагедію, що стала одним із переломних моментів у поточних міжнародних відносинах.

Таким чином, політичне керівництво України, насамперед новообраний президент П. Порошенко, запропонувало 18 червня 2014 р. мирний план відновлення правопорядку на захопленій ворогом частині українського Донбасу. Цей план, передбачив

¹ Tavernise S. Ukrainian Military Plane Is Shot Down as Russia Adds to Presence at Border. 2014. 14 July.

² Herszenhorn D., Tavernise S. Border Tensions Rise Between Ukraine and Russia. 2014. 15 July.

³ Baker P., Kanter J. Raising Stakes on Russia, U.S. Adds Sanctions. 2014. 16 July.

⁴ Herszenhorn D. Ukraine Says Russian Plane Shot Down Its Fighter Jet. 2014. 17 July.

повернення українського суверенітету в дві де-факто утворені та контрольовані Росією адміністративно-військові одиниці «ДНР» і «ЛНР». Проте Москва зірвала мирну розв'язку конфліктної ситуації, роздмухуючи нову «гарячу точку» світового масштабу з метою здобуття геополітичного реваншу, намагаючись усупереч реаліям втримати всю Україну в орбіті своїх великодержавних амбіцій.

4.4. Збиття малайзійського лайнера 17 липня 2014 р.

Пасажирський літак Боїнг-777, що належав компанії «Авіалінії Малайзії», з 298 людьми на борту вибухнув і впав на поле біля с. Грабове на підконтрольній сепаратистам частині Донбасу в четвер 17 липня 2014 р. Американські й українські посадовці вказали, що лайнер збила зроблена в Росії зенітна ракета на висоті 10 км. Служба безпеки України надала аудіозапис перехоплених телефонних розмов між офіцерами російської розвідки і бойовиками, що визнали збиття ними літака¹. Російський диверсант Ігор Стрелков похвалився у соціальній мережі «Вконтакте» знищенням ще одного українського літака Ан-26. Натомість виявилось, що це малайзійський Боїнг-777².

Сполучені Штати 18 липня дійшли висновку, що пасажирський літак над Україною збила російська ракета «земля-повітря». Її, швидше за все, надала Росія, запустили з території сепаратистів³. Бойовики дозволили українським рятувальникам забрати тіла загиблих, однак завадили спостерігачам ОБСЄ у повному доступі сюди. Кремль призначив українців відповідальними за знищення літака, заперечив причетність Росії, вимагаючи неупередженого міжнародного розслідування авіакатастрофи⁴. Натомість Україна заявила про докази, що саме Росія перекину-

¹ Tavernise S., Schmitt E., Gladstone R. Jetliner Explodes Over Ukraine; Struck by Missile, Officials Say. 2014. 17 July.

² Tavernise S., Herszenhorn D. Rebels in Ukraine Crowded of Past Attacks, but Deny This One. 2014. 18 July.

³ Baker P., Gordon M., Mazzetti M. U.S. Sees Evidence of Russian Links to Jet's Downing. 2014. 18 July.

⁴ MacFarquhar N. Russia Lays Blame for Malaysia Airlines Crash on Ukraine. 2014. 18 July.

ла на Донбас ракетний комплекс «земля-повітря». Бойовики перешкоджали проході слідчих до місця аварії для збору доказів і повернули ракетний комплекс у Росію¹.

У Києві не мали чіткої інформації про місцезнаходження рекордерів даних польоту (бортових самописців). Із місця катастрофи їх узяли проросійські бойовики, пообіцявши 18 липня передати міжнародним слідчим. Однак у суботу 19 липня «прем'єр» О. Бородай заявив, що самописців ще не знайдено².

Тоді ж спалахнули важкі бої в Луганську і на околицях Донецька, внаслідок чого загинули 3 цивільних. Україна заперечила вогонь по цивільних районах, але серйозні збитки в Донецьку викликали сумніви в цьому в кореспондента «The New York Times» Н. Мак-Фаркгара³.

Журналіст Р. Коген зазначив: «Росія ввела б вето на будь-яку резолюцію Ради безпеки Організації Об'єднаних Націй, яка санкціонувала б початок обмеженої місії, спрямованої на вилучення тіл і доказів з місця катастрофи малайзійського лайнера. Але Україна, на території якої лежать уламки і загиблі, підтримала б таку ініціативу. Американський, британський, нідерландський та австралійський уряди повинні висунути ультиматум, підтриманий надійною загрозою силового втручання, з вимогою вільного доступу до місця катастрофи. Путінській Росії потрібно заборонити приймати чемпіонат світу з футболу 2018 р. Західним пріоритетом має бути перетворення української армії на переконливу силу». Проте далі він наголосив, що цього не станеться, адже Європа слабка, а США нерішучі. Світові лідери схилилися до умиротворення Путіна. Умиротворювачі гадали, що відправка військ в Україну підтвердить російські заяви про західний експансіонізм, а понад усе ніхто не хотів Третьої світової війни⁴.

Американські розвідники розповіли у Вашингтоні 22 липня, що ще не встановили остаточно, хто випустив ракету в малайзійський літак. Проте зібрані докази – від перехоплених повідомлень

¹ Herszenhorn D., Tavernise S. Ukraine Says It Can Prove Russia Supplied Arms System That Felled Jet. 2014. 19 July.

² Там само.

³ MacFarquhar N. Russia's Message on Jet: Conciliation and Bluster. 2014. 21 July.

⁴ Cohen R. The Suns of August. Flight 17: Ukraine's War and Europe's Passivity. 2014. 21 July.

до супутникових знімків і публікацій у соцмережах – свідчили про атаку сепаратистів, які пройшли підготовку в Росії. Вочевидь, вони переплутали цивільний літак з українським військовим¹.

Після зволікань В. Путін виступив із короткою, але масштабною промовою 22 липня. Він обіцяв впливати на сепаратистів, запевнив свою вітчизняну аудиторію в непричетності Росії до загибелі малайзійського лайнера. Натомість Україна знову звинуватила Москву в зосередженні військ на кордоні й озброєнні сепаратистів².

23 липня біля с. Дмитрівка, що за 7 км до кордону, збито два українські винищувачі Су-25. Саме тут поблизу вибухнув Боїнг-777. Пілоти катапультиувалися. Київ уважав, що винищувачів збив снаряд із території Росії. Збройні сили України того ж дня відвоювали два міста в Луганській області. Бойовики підірвали мости і колії у м. Горлівка. Українські війська закривали неконтрольований кордон біля Дмитрівки і далі, збили російський безпілотник Орлан-10 біля Амвросіївки, за 45 км від Дмитрівки³.

Посилаючись на дані розвідки, зокрема супутникові знімки, 25 липня американські й українські посадовці повідомили, що Росія збільшила безпосередню участь у конфлікті, розташувавши ракетні установки «Торнадо», танки й інші бойові машини вздовж кордону, де йшли інтенсивні бої. Москва перемістила 15 тис. військовослужбовців до кордону⁴. На той момент Збройні сили України відвоювали 10 міст, витіснили противника на південь м. Лисичанськ, скоротили площу під контролем бойовиків й отримали переваги на магістралях регіону. Останнім редутом на шляху до Донецька була Горлівка. Українські наземні війська потребували повітряної підтримки.

Європейський Союз оголосив чергові санкції 25 липня. Вони передбачали заборону на в'їзд і замороження активів ще 15 росіян й українців, включаючи директора Федеральної служби безпеки і керівника зовнішньої розвідки Росії, найвищих осіб у са-

¹ Higgins A., Gladstone R. More Bodies Possible at Ukraine Crash Site, Forensics Officials Say. 2014. 22 July.

² MacFarquhar N., Roth A. Putin Pledges to Help but Sees Limits on Role. 2014. 22 July.

³ Tavernise S., Herszenhorn D. 2 Ukrainian Fighter Jets Shot Down as Conflict Intensifies. 2014. 23 July.

⁴ Herszenhorn D., Baker P. Russia Steps Up Help for Rebels in Ukraine War. 2014. 25 July.

мопроголошених утвореннях. Заходи застосували й до 18 організацій, включаючи 9 компаній у Криму, привласнених Москвою¹.

В інтерв'ю міжнародному агентству новин «Reuters» (Лондон) колишній командир спецпідрозділу СБУ «Альфа» в Донецькій області, а відтак «міністр безпеки» «ДНР» Олександр Ходаковський визнав, що проросійські бойовики мали на озброєнні зенітні ракетні системи і, можливо, попали в пасажирський літак через помилку. Адже український уряд міг пускати військові літаки аналогічним шляхом. Відразу ж О. Ходаковський намагався відкликати свої коментарі, сказавши прокремлівського каналу «LifeNews» (Москва), що його слова вирвали з контексту. Натомість «Reuters» випустив аудіозапис інтерв'ю за 22 липня 2014 р., в якому Ходаковський чітко сказав: у день аварії йому повідомили, що сепаратистський підрозділ із Луганська розгорнув ракетну систему «Бук» у м. Сніжне, за 10 км західніше від місця падіння малайзійського лайнера. І припустив, що «Бук» відразу ж відправили назад. Досі сепаратисти заперечували свою здатність збити літак на висоті 10 км. Громадянин Росії О. Бородай, призначений «прем'єр-міністром» самопроголошеної «Донецької Народної Республіки», заявив у інтерв'ю британській компанії суспільного телерадіомовлення BBC (Лондон), що зображення в інтернеті системи «Бук», яку перевозили в день збиття Боїнг-777, фальшиві. Проте, незважаючи на твердження про відсутню можливість збивати реактивні літаки, за кілька днів до падіння пасажирського авіалайнера проросійські бойовики розповсюдили відеоролики з радіощами від збиття українського військового літака².

Місце катастрофи Боїнг-777 опинилося в зоні бойових дій 27 липня. Українські військові заблокували дорогу, яка вела з Донецька на північний схід від Шахтарська. У «The New York Times» занепокоїлися станом збереження речових доказів на місцевості, а це приблизно 36 кв. км полів з уламками. Держдепартамент США опублікував фото про те, що російська армія вела артилерійський вогонь по українських військах із території Росії. Зображення показали обвуглену землю на російському боці, звідки запускали ракети, кратери від снарядів на території України, а та-

¹ Higgins A., Kramer A. Effort to Secure Malaysia Airline Crash Site Falts in Eastern Ukraine. 2014. 26 July.

² Mackey R., Roth A. A Ukrainian Rebel Commander Veers Off-Script. 2014. 25 July.

кож російські артилерійські системи. Журналісти «The New York Times» Е. Креймер та Е. Гігінс зробили традиційну примітку про неможливість перевірити правдивість зображень¹.

28 липня бої охопили десятки міст, блокуючи міжнародний доступ до залишків Боїнг-777. У Києві наполягали, що українські військові припинили бойові дії у радіусі 40 км від місць уламків². Натомість бойовики час від часу обстрілювали місце аварії з артилерії, щоб знищити докази. Водночас, як повідомили в ООН, у бойових діях на сході України від середини квітня 2014 р. загинуло 1129 осіб, поранено 3442. Із них цивільних убито 799, поранено 2155³.

Українська армія взялася оточити Донецьк і вигнати бойовиків із місця катастрофи. 29 липня Європейський Союз і Сполучені Штати розширили санкції проти Росії. Держсекретар Керрі у розмові з міністром Лавровим відзначив, що є чіткі докази артилерійських і ракетних атак із російської території, а сепаратисти воюють за підтримки Росії. У Києві в унісон наголосили, що російські військові літаки порушили повітряний простір України і що українські прикордонні пункти пропуску потрапили під мінометний вогонь з боку Росії.

З огляду на це журналіст «The New York Times» Е. Креймер підсумував ситуацію: «Із моменту, коли малайзійський літак упав на шляху з Амстердама до Куала-Лумпура, місце його аварії представило українським чиновникам виклик, змусивши їх визнати, що вони не контролюють головну катастрофу в своїй власній країні. Хоча всі, починаючи з президента України, обіцяли співпрацю, перспектива довгого розслідування виявилася потенційною перешкодою для більших цілей України щодо взяття Донецька і перемоги над повстанцями. Якщо б розслідування розпочалося під заступництвом повстанців, це дозволило б сепаратистам контролювати стратегічну територію в більшій битві»⁴.

¹ Kramer A., Higgins A. Troops Move on Crash Site in Ukraine, Foiling Deal. 2014. 27 July.

² Kramer A., Herszenhorn D. Officials Pull Back From Crash Site as the Army Puts Pressure on Rebels. 2014. 28 July.

³ Tavernise S., Sneider N. Enmity and Civilian Toll Rise in Ukraine While Attention Is Diverted. 2014. 28 July.

⁴ Kramer A. Fighting Cuts Off Access to Ukraine Air Crash Site. 2014. 29 July.

Станом на 30 липня Збройні сили України звільнили 60 міст і понад мільйон жителів. Білий Дім видав спільну заяву з лідерами шести великих промислово розвинених країн. Росію засудили за втручання в Україну і закликали змінити курс, інакше зазнає нових санкцій. Заява США, Великобританії, Канади, Франції, Німеччини, Італії, Японії, Європейської ради і Європейської комісії висловила серйозну стурбованість діями Росії на підрив суверенітету України. ЄС наклав санкції ще на 3 осіб, близьких до В. Путіна¹.

1 серпня близько 100 нідерландських й австралійських поліцейських, європейських спостерігачів нарешті обстежили місце катастрофи малайзійського авіалайнера й могли працювати з підконтрольної Україні території. Загалом майже 700 іноземних поліцейських шукали там докази і тіла.

Президент Б. Обама зателефонував В. Путіну з приводу втручання Росії в Україну. В іншій телефонній розмові віце-президент Дж. Байден повідомив президента П. Порошенка, що Сполучені Штати направлять додаткову допомогу українським прикордонникам на суму 8 млн дол. Як зазначив журналіст «The New York Times» Е. Креймер, це послужило відповіддю на нарощування російських військ уздовж кордону².

На місці катастрофи малайзійського літака працювало 2 серпня близько 80 експертів у супроводі спостерігачів ОБСЄ. Голландська й австралійська команди розташувалися на українській території, а місце загибелі літака залишалося під контролем бойовиків. Тривали бої на околицях Донецька, а пункт перетину кордону в Довжанську Луганської області потрапив під бомбардування з території Росії, хоча у Москві це заперечували³.

Тоді ж стартували російські військові маневри біля України з участю понад 100 літаків. Росія подвоїла військову потугу біля кордону, збільшила число артилерії, бронетехніки, протиповітряної оборони, ракетних комплексів. Не виключалося, що у відповідь на військові успіхи Києва Москва розпочне вторгнення з попередженням або без нього. Генерал У. Кларк, екс-команду-

¹ Roth A., Mac Farquhar N. Russia Scorns Sanctions; Ukraine Army Forges On. 2014. 30 July.

² Kramer A. Investigators in Ukraine Begin Long-Delayed Search of Plane Crash Site. 2014. 1 August.

³ Kramer A. More Remains Found at Ukraine Crash Site. 2014. 2 August.

вач НАТО, заявив, що В. Путін готувався до великого втручання шляхом масового розгортання сил біля кордону, озброєння сепаратистських груп, проникнення оперативників і координації артилерійського вогню⁴.

Стисло підсумовуючи, відзначимо, що загибель малайзійського пасажирського лайнера над захопленою і контрольованою Росією частиною українського Донбасу стала однією з найтрагічніших у світовому сприйнятті подій гібридної війни проти України. Для урядів і медіа провідних країн була очевидною причетність до цього злочину безпосередньо військових Росії, звідки прибув і куди повернувся зенітний ракетний комплекс «Бук». Російські колаборанти відразу ж мимовільно в медіа самі ж надали цьому докази й, по суті, підтвердили розвідувальні та інші дані розвинутих країн, що зацікавлені в об'єктивному розслідуванні скоєного і в невідворотному покаранні винних.

4.5. Російський гуманітарний конвой 12–23 серпня 2014 р.

У серпні 2014 р. російсько-українська війна на Донбасі вступила у переломну фазу. 5 серпня бойові дії велися в передмістях оточеного Донецька². У ніч на 6 серпня українські військові вперше бомбардували місто з повітря, а на кордоні зібралося 20 тис. російських військ³. США і НАТО заявили, якщо Росія розпочне вторгнення під виглядом миротворця, то перетворить локальний конфлікт в Україні в нову війну держав у Європі. Перебуваючи в Києві 7 серпня, генеральний секретар НАТО А. Фог Расмуссен закликав Москву відвести війська⁴.

Одночасно в координації з європейськими союзниками США запровадили новий комплекс економічних санкцій проти російських чиновників і компаній. Європа шукала енергетичну

¹ Gordon M., Schmitt E. Buildup Makes Russia Battle-Ready for Ukraine. 2014. 4 August.

² MacFarquhar N., Roth A. Putin Urges Economic Retaliation for Sanctions Over Ukraine Conflict. 2014. 5 August.

³ Kramer A., MacFarquhar N. Putin Bans Some Imports as Payback for Sanctions. 2014. 6 August.

⁴ Kramer A. Ukrainian Army's Artillery Hits Hospital, Killing Dental Patient. 2014. 7 August.

альтернативу, щоб зменшити економічний важіль Росії. НАТО отримала стимули для зміцнення. Єдність країн Заходу істотно стримувала Росію. На Заході усвідомили потребу протистояти російській пропаганді власним інформаційним наступом, надаючи більше ресурсів традиційним каналам, як «Голос Америки», підтримуючи нові джерела повідомлень: блоги та інтернет-новини.

На думку Майкла Макфола, професора Стенфордського університету, экс-посла США в Російській Федерації (2011 – 2014), з часом ці кроки мали б змусити російських чиновників, бізнесменів, громадян поставити під сумнів дії президента В. Путіна в Україні¹. Посилуючи тиск на Москву, Захід мусив прискорено зміцнювати Україну, принаймні шляхом обміну даними розвідки, надання нелетальної зброї (як-от: бронезилетів чи окулярів нічного бачення), гуманітарної допомоги, інвестицій у реконструкцію країни, а щонайбільше – підтримкою наукових й освітніх проєктів, економічних і політичних реформ.

Тим часом війна тривала. За добу 8 серпня загинули 15 українських солдатів, а 79 отримали поранення. Бої тривали недалеко від уламків малайзійського авіалайнера². 10 серпня відбулося найінтенсивніше артилерійське бомбардування Донецька³. Генсек НАТО заявив про високу вірогідність російського нападу. Якщо раніше Росія зібрала 20 тис. військовослужбовців уздовж кордону, то станом на 11 серпня – вже близько 45 тис. осіб, 160 танків, 1360 бронетранспортерів, 390 артсистем, 150 ракетних установок «земля-земля», 192 винищувачів і 137 гелікоптерів. Але журналіст «The New York Times» Е. Креймер сумнівався, чи дані достовірні⁴. Український наступ тривав біля Донецька і Луганська, скоротивши сепаратистам лінії постачання цивільних і військових товарів.

12 серпня Росія відправила гуманітарний конвой у складі 260 вантажівок із генераторами, ліками, їжею і водою в оточений Луганськ. Україна підозрювала, що конвой служитиме спробою проникнення російських військ. У Києві запевнили, що конвою не дозволять перетнути кордон, а розвантажать, перевірять і до-

¹ McFaul M. To Beat Putin, Support Ukraine. 2014. 6 August.

² Roth A. Blast in Ukraine's Capital Stirs Fears of New Conflict. 2014. 8 August.

³ Kramer A. Ukraine Steps Up Assault of Rebel City. 2014. 10 August.

⁴ Kramer A. Russian Intervention in Ukraine Is Likely, NATO Says. 2014. 11 August.

ставлять іншими вантажівками. Спробу ввести конвой в Україну без її дозволу розглядатимуть як напад¹.

Конвой зупинився на військовій базі у російському місті Воронеж 13 серпня. Україна заявила, що дозволить вантажівкам перетнути кордон після перевірки українськими митниками і спостерігачами ОБСЄ². Спочатку конвой мав в'їхати в Україну через прикордонний пункт біля Харкова. Але 14 серпня він змінив напрямок у бік кордону під контролем проросійських сепаратистів. Потім його відправили на військову базу біля м. Каменськ-Шахтинський (Ростовська область, Росія). Кремль переконавав, що конвой відправлено під егідою Міжнародного Червоного Хреста, проте ця організація не мала інформації про вантаж.

Кореспондент «The New York Times» подорожував із конвоем, йому дозволили оглянути кілька авто без вантажів військового призначення. Однак вантажівки були армійськими, тільки пофарбовані в білий колір. Поле, на якому їх припаркували 14 серпня, лежало поруч із військовою базою. Два гелікоптери Мі-8 патрулювали шосе, яким рухався конвой, а військові патрулі охороняли перехрестя між шосе і дорогами, що вели в Україну³.

У кінці липня – на початку серпня українські військові досягли прогресу, а територія сепаратистів скоротилася у п'ять разів, зростав розлад у їхніх рядах. 14 серпня західні журналісти побачили кілька російських бронетранспортерів, які перетнули кордон. НАТО спостерігала російське вторгнення, а веб-сайт президента України стверджував, що більшість цих російських транспортних засобів знищені⁴. 15 серпня міністри закордонних справ країн ЄС позачергово зібралися в Брюсселі. Вони жорстко попередили Кремль проти використання гуманітарної допомоги для військових дій. Український уряд спрямував до Луганська власний конвой – 71 вантажівку з їжею, водою, чаєм, милом тощо, загалом 390 т. Власне, 17 серпня українські підрозділи підняли державний

¹ MacFarquhar N. A Russian Convoy Carrying Aid to Ukraine Is Dogged by Suspicion. 2014. 12 August.

² MacFarquhar N. Convoy Said to Pause at Russian Base as Questions Persist. 2014. 13 August.

³ Roth A., Higgins A. Russian Convoy Draws Stern Warning From Ukraine and Stops Short of Border. 2014. 14 August.

⁴ Schmemmann S. The Scary, the Sad, and the Just Plain Bizarre. 2014. 15 August.

прапор над поліцейським відділенням у центрі Луганська¹. Однак інші частини міста контролювали бойовики.

Кореспонденти «The New York Times» звернули увагу на швидкий занепад дисципліни в проросійських лавах². Російський конвой, що начебто віз гуманітарну допомогу в Луганськ, залишався на українському кордоні. Західні країни попередили, що його проштотування через кордон сприймуть як бойовничий акт. 17 серпня міністри закордонних справ України, Росії, Франції, Німеччини у Берліні обговорили врегулювання конфлікту на Донбасі. У телефонній розмові з президентом П. Порошенком канцлер А. Меркель заявила, що Росія мала пояснити заяву «прем'єр-міністра» у Донецьку О. Захарченка про отримане підкріплення. Москва заперечила, що надсилала солдатів або зброю.

Крім просування в Луганську, українські військові захопили м. Ясиновата – стратегічний залізничний вузол на північ від Донецька. Неминуча поразка заколотників спонукала розглядати величезний конвой вантажівок від Росії як маскувальний спосіб перевезення бійців і зброї. Під час випадкових перевірок журналістами деякі вантажівки виявилися порожніми. Російські посадовці пояснили, що це резервні авто. Гуманітарний конвой у той час знаходився на військовій базі біля кордону. 16 із понад 200 вантажівок під'їхали 17 серпня до пункту пропуску, але домовленості про переправку в Україну не досягли³.

У першій половині серпня 2014 р. в ООН повідомили, що на Донбасі від початку конфлікту загинули 2086 людей, а понад 5 тис. поранено. Понад половина смертей припала на перші два тижні серпня, а дипломатичні зусилля не мали прогресу⁴. 19 серпня українські військові просунулися далі, вели вуличні бої у Луганську, посилили оточення Донецька й увійшли в Іловайськ, за 18 км на схід від Донецька⁵.

¹ Higgins A. Ukraine, Eye on Convoy, Says It Hit Military Vehicles Coming From Russia. 2014. 15 August.

² Kramer A. Ukraine Says Army Controls Center of a Rebel City. 2014. 17 August.

³ Там само.

⁴ Kramer A., Higgins A., Herszenhorn D. Rebels Killed Dozens in Attack on Refugees, Ukraine Says. 2014. 18 August.

⁵ Higgins A., Kramer A. Ukrainian and Russian Leaders Will Meet as Rebels Continue to Falter. 2014. 19 August.

Щоб урятувати образ сильного лідера, В. Путін маневрував. Було змінено очільників самопроголошених «республік» на Донбасі. Ватажків із російським громадянством замінили українцями сумнівної репутації. «Прем'єр-міністр» «ДНР» Олександр Бородай, російський громадянин, звільнив місце для Олександра Захарченка. Громадянина Росії Валерія Болотова на посту «прем'єр-міністра» «ЛНР» замінив Ігор Плотницький. Колишній полковник ФСБ Ігор Гіркін залишив посаду «міністра оборони» «ДНР», а місцевий житель Володимир Кононов зайняв його місце¹.

Українські війська 20 серпня успішно наступали на Донецьк і Луганськ. Загинули 52 цивільних і солдатів, значне число бойовиків. Журналіст «The New York Times» Е. Креймер зазначив, що заяву Києва про здобуття частини Луганська неможливо підтвердити². Тривали бої під Іловайськом.

Інспектори з Росії, України і Міжнародного Червоного Хреста 21 серпня почали перевірку російського конвою. Жодна з вантажівок ще не ввійшла на територію України³. Наступного дня Росія посилила напругу до найвищого рівня з часу анексії Криму, самовільно відправивши через кордон понад 200 вантажівок цього конвою. НАТО заявила, що в попередні дні російські військові переміщали артилерійські підрозділи в Україні й обстрілювали українські позиції. Росія це вперто заперечувала. Генеральний секретар А. Фог Расмуссен констатував, що із середини серпня суттєво зросло число російських військових на Донбасі, а російська артилерійська підтримка використовувалася проти Збройних сил України. До боїв залучалися російські десантні, протиповітряні сили і спецпризначенці.

Канцлер А. Меркель у телефонній розмові з президентами України і Росії 22 серпня засудила одностороннє російське рішення щодо конвою. Вона поговорила і з президентом Б. Обамою. Для обох лідерів прибуття конвою означало порушення суверенітету України. В'їзд без узгодженого супроводу Червоного Хреста викликав різку реакцію України як на пряме вторгнення. У Москві ви-

¹ Kramer A. Plenty of Room at the Top of Ukraine's Fading Rebellion. 2014. 19 August.

² Kramer A. Ukrainian Troops Press Rebels in Their Eastern Strongholds. 2014. 20 August.

³ Roth A. Inspection of Russian Trucks at Ukraine Border Begins. 2014. 21 August.

правдовувалися, що дозволили перетин кордону через затримки з боку Києва. На це різко відповіла прес-секретар Ради національної безпеки США Кейтлін Гейден: «Важливо пам'ятати, що Росія має на меті полегшити гуманітарну ситуацію, яку сама ж створила. Якщо Росія дійсно хоче полегшити гуманітарну ситуацію на сході України, вона це може зробити сьогодні, припинивши постачання зброї, обладнання і бійців у свої маріонеткові держави»¹.

На думку журналістів «The New York Times» Ендрю Гітінса і Майкла Гордона, прибуття російських автомобілів було скоріше не вторгненням, а спробою Росії зупинити прискорений наступ українських військ. Адже Київ не бажав здійснювати атаки під час присутності гуманітарного конвою. Прибуття білих вантажівок могло б ефективно призвести до припинення вогню. Перепоchinoк дозволив би сепаратистам зміцнити позиції та відкласти спроби їх вигнати².

Гуманітарний конвой повернувся до Росії 23 серпня. Хоча спочатку йшлося про понад 200 вантажівок, однак повернулося 185. Деякі з них перевезли в Росію вкрадене обладнання з українських підприємств.

У той час канцлер А. Меркель відвідала Київ і пообіцяла 690 млн дол. на відбудову спустошених війною районів і допомогу біженцям. Вона не бачила військового вирішення проблеми. На думку журналістів «The New York Times» Е. Гітінса і Д. Гершенгорна, така обіцянка сигналізувала бажання Європи не дозволити Росії стати єдиним благодійником російськомовного сходу України³.

На зустрічі віце-президента Дж. Байдена і президента П. Порошенка 23 серпня було високо оцінено стриманість України щодо російської «гуманітарної» провокації. Одночасно Порошенко привернув увагу до обстрілів російської артилерії українського міста Новоазовськ.

Отже, майже двотижнева епопея з російським гуманітарним конвоем, що, як пізніше виявилось, став першим за ліком із майже сотні, привернула світову увагу виключною зневагою Росією

¹ Higgins A., Gordon M. Russians Open Fire in Ukraine, NATO Reports. 2014. 22 August.

² Там само.

³ Higgins A., Herszenhorn D. Germany Pledges Aid for Ukraine as Russia Hails a Returning Convoy. 2014. 23 August.

українського суверенітету. Під маскуванням гуманітарної допомоги Москва вимушена перекривати найбільш критичні потреби своїх маріонеткових квазідержав «ДНР» і «ЛНР», утворених на частині території України з виходом до кордону з Росією. У цілому «ДНР» і «ЛНР» могли існувати винятково за прямої російської підтримки в обмін на буквальне пограбування промислових потужностей та природних ресурсів захоплених земель.

4.6. Поразки українських військ. 24 серпня – 4 вересня 2014 р.

Перспективи дипломатичного прориву щодо припинення гібридної російсько-української війни залишалися примарними від самого її початку – в 2014 р. 25 серпня Україна звинуватила Росію у відправці бронетехніки через кордон. 10 танків і 2 бойові машини піхоти, укомплектовані російськими солдатами, що маскувались як «повстанці», біля м. Новоазовськ Донецької області вступили в бій з українськими прикордонниками¹.

26 серпня оприлюднено відеоролики про захоплення російських солдатів. Вони служили в російській десантній дивізії, в Україну їх відправили автомобілями без маркування. Їхня присутність посилювала західний тиск на В. Путіна. Росія допомагала сепаратистам зняти облогу Луганська і відкрити коридор до Донецька з російського кордону. За словами аналітиків, довгострокова мета Москви полягала не у примусі визнати самопроголошені утворення, які сама ж Росія не визнавала, а щоб Україна ніколи не приєдналася до НАТО². Тому Кремль активізувався, щоб зламати імпульс українського наступу.

Оприлюднення викривальних відеороликів і переговори на високому рівні відбулися після того, як Україна звинуватила Росію у відправленні бронетехніки у напрямку м. Маріуполь. Атакою далеко від основної зони конфлікту відволікалися українські війська від Донецька і Луганська. Йшлося також про захоплення виходу до моря в тому випадку, якщо Москва намагатиметься

¹ Kramer A., Roth A. As Peace Talks Approach, Rebels Humiliate Prisoners in Ukraine. 2014. 25 August.

² Higgins A., Gordon M. Putin Talks to Ukrainian Leader as Videos Show Captured Russian Soldiers. 2014. 26 August.

створити постійний анклав сепаратистів. Ці дії могли стати кроком у російській стратегії прокладення сухопутного коридору до Криму. Для підтримки контрнаступу Росія розгорнула артилерію поблизу Луганська, оскільки українські війська опинилися поза зоною її дії з російської території.

Росія підсилила приховане вторгнення, зокрема відправила через кордон 5 бронетранспортерів тощо. Українські солдати відступили 26 серпня перед натиском танків, артилерії та військ із Росії. Російська бронетанкова колона в'їхала до м. Амвросіївка, будучи елементом багатопрофільного контрнаступу. США засудили дії Москви, а канцлер А. Меркель зателефонувала В. Путіну 27 серпня з вимогою пояснень. Російська артилерія обстрілювала українські війська поблизу Луганська з використанням протиповітряних систем для зміни балансу сил у боротьбі за контроль над сходом України.

Сепаратисти переконували, що захопили українську зброю. США мали фотодокази, що російську артилерію передислокували в Україну. На фото від 21 серпня, яке показали журналісту «The New York Times», були російські військові, що переміщали самохідну артилерію на Донбас. Інше фото за 23 серпня зафіксувало її на стрілецькій позиції¹. Росіяни застосували удосконалену систему протиповітряної оборони проти української авіації, регулярно відправляли безпілотники і передавали дані сепаратистам. Контрнаступ Росії виштовхнув українську армію від Донецька до Азовського моря.

Маючи свіжі супутникові знімки НАТО про переміщення російських сил на Донбасі, 28 серпня П. Порошенко звинуватив Росію у вторгненні. Україна відновила обов'язкову військову службу, зупинену 2013 р. НАТО повідомило, що до сепаратистів приєдналася понад 1 тис. російських солдатів, а ще близько 20 тис. розмістилися поблизу кордону. Президент США засудив дії Росії на прес-конференції, хоча, як спостерегли журналісти «The New York Times» Н. Мак-Фаркгар і М. Гордон, не охарактеризував їх як вторгнення і не вказав на додаткові санкції². Як відзначив посол США в Україні Джеффри Пайєтт, сепаратистів не могла врятувати

¹ Kramer A., Gordon M. Ukraine Reports Russian Invasion on a New Front. 2014. 27 August.

² MacFarquhar N., Gordon M. Ukraine Leader Says 'Huge Loads of Arms' Pour in From Russia. 2014. 28 August.

завуальована російська підтримка, а лише зростаюче число російських військ і найновіші системи протиповітряної оборони.

Солдати і найманці Росії оволоділи м. Новоазовськ, а українські війська відступили звідти 27 серпня. Відступ у Києві назвали перегруповуванням для захисту Маріуполя. Хоч у Москві заперечували відправку солдатів в Україну, але очільник «ДНР» О. Захарченко назвав їх орієнтовне число від 3 до 4 тис. осіб.

На засіданні Ради безпеки ООН 28 серпня західні союзники висловили обурення щодо обманної російської агресії. Посол Росії В. Чуркін не заперечив участь росіян у війні на Донбасі, але кваліфікував їх добровольцями. Він вважав, що український уряд воює проти власного народу. Якраз українські солдати на південний схід від Донецька потрапили в оточення. Росіяни захопили Новоазовськ і загрожували Маріуполю. Західні аналітики казали, що це просування могло служити початком захоплення української території для сухопутного з'єднання Росії з Кримом¹.

На думку редколегії газети «The New York Times», вже не було сумніву, що російські війська діють в Україні, причому з мобільною артилерією і важким обладнанням. Якщо Б. Обама заявив про вторгнення у стриманому коментарі, очікуючи, що союзники поглиблять санкції, то посол США при ООН Саманта Пауер у Раді безпеки 28 серпня описала дії Росії як навмисні зусилля на підтримку незаконних формувань у сусідній країні. НАТО вважало, що Росія прагне запобігти поразці сепаратистів і заморозити конфлікт задля контролю над промисловими районами України. Росія грубо порушила кардинальний принцип міжнародного порядку – країни не захоплюють територію силою.

Щодо майбутнього розвитку подій редколегія «The New York Times» мала таку думку: «Лідери ЄС на зустрічі 30 серпня повинні приєднатися до США для розширення економічних санкцій. Франція повинна серйозно переглянути доставку кораблів «Містраль», які вона продала Росії. І коли лідери країн НАТО зберуться наступного тижня, повинні надати сильні гарантії членам НАТО, які мають кордони з Росією, що будуть захищені, коли Москва зверне на них увагу»².

¹ Там само.

² The Editorial Board. Mr. Putin Tests the West in Ukraine. 2014. 28 August.

Згідно з повідомленням ООН 29 серпня, на Донбасі від 16 липня до 17 серпня загинуло не менше 1200 осіб, а 3250 поранено. Загальне число загиблих із середини квітня 2014 р. складо щонайменше 2220 осіб, а поранених – 5956. Українські військові відповідали за частину втрат цивільних і майнових збитків через використання танків й артилерії. озброєних сепаратистів звинувачено за те, що розмістили важку зброю в густонаселених районах і атакували з них. Вони також причетні до вбивств, викрадень, тортур, страт, інших порушень прав людини. Із середини серпня сепаратисти тримали під вартою щонайменше 498 осіб. Звинувачено й підрозділи української армії та добровольчих батальйонів у зловживаннях, зокрема в катуваннях. Понад 1 тис. арештованих сепаратистів брали участь у тероризмі, проте з ними погано поведились під час утримання під вартою¹.

Звинувативши Росію у військовій агресії та терорі проти України, президент П. Порошенко 30 серпня у Брюсселі наголосив європейським лідерам, що безпека їхніх країн залежала від зупинки російських військ на Донбасі. Він не отримав військової допомоги від ЄС. Однак Порошенко заклав основи для нового раунду санкцій проти Росії. Німеччина наголосила на їхній необхідності, якщо ситуація погіршиться. Для А. Меркель було очевидним, що російська зброя і російські війська діяли на території України².

31 серпня президент Росії закликав Україну розпочати переговори про «державність» Донбасу безпосередньо із сепаратистами. Прес-секретар В. Путіна розтлумачив, що мовиться про автономію. Росія оголосила про повернення десантників, арештованих раніше на Донбасі. Москва наполягала, що йдеться про випадково заблукалих під час прикордонного патрулювання. У свою чергу сепаратисти випустили кілька сотень українських регулярних і нерегулярних солдатів, захоплених під час наступу³.

Насправді обмін полоненими з участю 9 російських десантників і 63 українських солдатів був кроком до переговорів. Тоді ж відбулася перший морський бій із сепаратистами, що стріляли

¹ Cumming-Bruce N. Death Toll in Ukraine Conflict Exceeds 2,200, U.N. Says. 2014. 29 August.

² Higgins A., MacFarquhar A. Ukraine President Says Europe's Security Depends on Stopping Russia. 2014. 30 August.

³ Roth A., Kramer A. Putin Urges 'Statehood' Talks for Eastern Ukraine. 2014. 31 August.

з артилерії по українських катерах в Азовському морі. 1 вересня Путін звинуватив Київ у небажанні переговорів про автономію. Однак Порошенко нагадав Росії про напад, що змінив хід боїв на Донбасі. 1 вересня українські війська відступили з аеропорту біля Луганська через атаку російського танкового батальйону. Російські військові направили в Україну чотири батальйонно-тактичні групи, кожна з яких складалася з 400 осіб. Українські солдати знищили 7 російських танків. На цьому тлі, звертаючись до парламенту Німеччини, канцлер Меркель різко зазначила: «Все більше стає зрозумілим, що з самого початку це не було конфліктом всередині України, а конфліктом між Росією та Україною»¹. В унісон у Києві сенатор Роберт Менендес закликав Сполучені Штати надати Україні оборонне озброєння, оскільки Росія блокує мирне вирішення конфлікту.

Президент Росії 3 вересня представив мирний план для України із семи пунктів. Провідні західні лідери акцентували на ролі Кремля в розпалюванні конфлікту і відплатних санкцій. Б. Обама дав найсуворіші коментарі про збройне втручання Росії, тому НАТО міг надати військову допомогу Києву. Франція відклала доставку одного з двох військових кораблів, які збудувала для Росії. Журналіст «The New York Times» Н. Мак-Фаркгар відзначив, що план Путіна викликав більше питань, ніж давав відповідей. Адже загальний результат залежав від Москви, що не визнавала себе учасницею конфлікту. Прем'єр-міністр України А. Яценюк назвав пропозицію В. Путіна спробою заплутати міжнародне співтовариство до саміту НАТО й очікуваного оголошення нових санкцій від ЄС. Бо реальний план Путіна – це руйнування України і відновлення СРСР, а мир прийде, коли Росія виведе війська².

На Заході вважали, що наразі логічним кроком була б угода України й Росії про припинення вогню. Оскільки повномасштабне вторгнення стало б катастрофою як для України, так і для Росії, а також приниженням для НАТО і Заходу. Як зазначив британський учений Анатоль Лівен у «The New York Times», вибирати доводиться між Україною з автономним Донбасом (із прозахід-

¹ MacFarquhar N. As Ukraine Talks Resume, Putin and Poroshenko Trade Barbs. 2014. 1 September.

² MacFarquhar N. Putin Lays Out Proposal to End Ukraine Conflict. 2014. 3 September.

ним розвитком) та Україною в напівзамороженому конфлікті без надій на прогрес¹.

4 вересня у Ньюпорті (Уельс) відбувся саміт НАТО. США і ЄС запровадили нові санкції проти російських чиновників, банків і підприємств. Одночасно український президент припустив двостороннє припинення вогню 5 вересня. Він зустрівся з лідерами НАТО, щоб обговорити новий пакет нелетальної допомоги. Ішлося про 20 млн дол. для кіберзахисту, підготовки українських військових і реабілітації поранених. Очікувалося, що НАТО підтримає створення модернізованих сил швидкого реагування чисельністю 4 тис. осіб, здатних розгорнутися протягом 48 год.².

Коротше кажучи, переломним моментом військової кампанії на Донбасі стало вторгнення російських військ (батальйонно-тактичних груп), що було неспростовно задокументовано і миттєво доведено світові, починаючи від 25 серпня 2014 р. У зв'язку з успішними тактичними діями Збройних сил України потенціал сепаратистського заклоту за прихованої допомоги Росії вичерпався. Тому Москва зважилася на пряму збройну інтервенцію на Донбас з метою за будь-яку ціну не допустити відновлення контролю України над міськими агломераціями, в яких владу захопили проросійські терористичні формування «ДНР» і «ЛНР». Через несподівану атаку російських підрозділів і низку прорахунків українські військові з'єднання опинилися в скрутному становищі.

* * *

Навесні та влітку 2014 р. Україна зіткнулася із російською агресією і стала безпосереднім об'єктом її геополітичних зазіхань. Не наситившись відносно безкровною анексією Криму, Російська Федерація запустила агентів на схід України, вдаривши по її слабкому місцю не тільки в оборонному плані, а й в аспекті національної свідомості. Москва значною мірою зіграла на маргіналізмі та ностальгії за радянським минулим російськомовних жителів Донбасу. Док-

¹ Lieven A. A Way Out for Ukraine and Russia. 2014. 3 September.

² Erlanger S., Hirschfeld Davis J., Castle S. NATO Prepares New Sanctions Over Russian Action in Ukraine. 2014. 4 September.

трина «русского міра» знайшла там добрий ґрунт і змогла прорости навіть серед частини молодого «просунутого» покоління.

Водночас Росія вторглася не тільки через симпатії до себе жителів Донбасу, але й через незадовільний загальний стан оборонних структур в Україні. В оборонних відомствах України були російські інформатори, проросійські керівники, українська армія не мала належного фінансування. Як наслідок, не було достатньо зброї, обладнання, пального для техніки. Кремль вдало скористався з політичної кризи в Україні після втечі президента В. Януковича (в ту ж Росію), вихідця з Донецької області. У Києві бракувало й скоординованих зусиль парламенту й уряду.

Під час Євромайдану, анексії Криму і в ході розгортання війни на Донбасі Україна стала однією з головних тем майже всіх світових медіа. В інтернет-варіанті газети «The New York Times» статті, що стосувалися конфлікту на сході України публікувалися щодня протягом 1 березня – 5 вересня 2014 р. Тоді держави Заходу обмежилися тільки «занепокоєннями» ситуацією на Донбасі та санкціями проти Росії, не виконали зобов'язання за Будапештським меморандумом про гарантії безпеки України. Її Збройні сили від початку антитерористичної операції від квітня до серпня 2014 р. були близькими до повної перемоги над сепаратистами. Проте Росія значно посилила допомогу самопроголошеним «ДНР» і «ЛНР» технікою і солдатами, що зупинило успішний наступ українських військ і, по суті, поклато початок «замороженому конфлікту».

Точкою відліку російської агресії в український Донбас послужили інспіровані зовні проросійські акції протесту в м. Донецьк 1 березня 2014 р. Подібно до «кримської операції», Росія спрямувала в Донбас легендовані диверсійні групи для деструктивної протидії українській владі та руйнування правопорядку. Проте Москва глибоко прорахувалася в своїх прогнозах на повторення пацифістських помилок провідними державами, що мали місце після російської війни проти Грузії 2008 р. У другій половині квітня – першій половині червня 2014 р. інтесивними міжнародними зусиллями вдалося стримувати російську агресію на Донбас, виконавцями якої стали прибулі громадяни Росії та місцеві колаборанти. У регіоні Україна розпочала антитерористичну операцію, що, на жаль, не досягла поставлених завдань

у повному обсязі. Натомість Росія взяла під повний контроль в односторонньому порядку сотні кілометрів державного кордону з Україною.

Новообраний президент України П. Порошенко 18 червня 2014 р. проголосив мирний план відновлення правопорядку і повернення українського суверенітету в дві підконтрольні Росії адміністративно-військові одиниці «ДНР» і «ЛНР». Проте Москва прагнула довготривалою «гарячою точкою» на Донбасі втримати всю Україну як свого сателіта. Ясна річ, маріонеткові квазідержави «ДНР» і «ЛНР», утворені на частині території України з виходом до кордону з Росією, існували за прямої російської підтримки і пограбування промислових потужностей та природних ресурсів. У серпні 2014 р. Росія апробувала тактику гуманітарного конвою (незаконне переміщення вантажів через повністю контрольований кордон з Україною) для посилення обороноздатності «ДНР» і «ЛНР».

Збиття російським зенітним ракетним комплексом «Бук» малайзійського пасажирського літака Боїнг-777 в небі Донбасу 17 липня 2014 р. належить до найтрагічніших сторінок гібридної війни проти України. Москві та її колаборантам не вдалося приховати свою причетність до цього злочину і завадати його об'єктивному розслідуванню. Проте переломним моментом війни на Донбасі стала пряма збройна агресія Росії, починаючи від 24 серпня 2014 р. На той момент Збройні сили України успішно очищали Донбас від терористичних формувань «ДНР» і «ЛНР», яких врятувала лише навала російських регулярних військ.

РОЗДІЛ 5.

Військово-політична ситуація на Донбасі у вересні 2014 – грудні 2017 рр.

Затяжна гібридна війна Росії проти України на Донбасі, в унікальному історико-етнографічному регіоні української нації, умовно поділяється на три різночасових періоди. Як ішлося в попередньому розділі, спочатку (у березні – травні 2014 р.) спостерігалися інспіровані зовні проросійські протести з організованими захопленнями адміністративних будівель озброєними бойовиками, з якими практично вдавалося впоратися Україні з використанням обмежених військових і поліцейських ресурсів влітку 2014 р.

Третій період розпочався наприкінці серпня 2014 р. і триває досі. Для нього характерне пряме масоване військово-вторгнення Росії в український Донбас та її зовнішньополітичне покровительство над керованими з Москви сепаратистськими квазідержавними утвореннями «ДНР» і «ЛНР». У свою чергу цей період має декілька етапів. Із нашої точки зору, слід наголосити принаймні на трьох із них, що також вирізняються різночасовою тривалістю. Їхню сутність відбито в назвах пропонованих підрозділів.

5.1. Укладення і крах першої Мінської угоди (5 вересня 2014 р.)

Українська влада і представники «ДНР» і «ЛНР» у Мінську 5 вересня 2014 р. підписали угоду про припинення вогню, що в історію ввійшла як «Мінськ-1». Україну представляв колишній президент Л. Кучма, проросійських сепаратистів – О. Захарченко, «прем'єр-міністр» «ДНР». Посланцем Росії був її посол у Києві Михайло Зурабов, а ОБСЄ – Гайді Тальявіні. Угода нагадувала майже дослівно червневу пропозицію президента П. Порошенка, вклю-

чала амністію для тих, хто складе зброю і не скоїв тяжких злочинів, а також обмін усіма полоненими. Ополчення підлягало розформуванню, а вздовж російсько-українського кордону мала пролягти 10-кілометрова буферна зона, підпорядкована спільним патрулям. Сепаратисти погодилися залишити адміністративні будівлі та дозволити відновлення трансляції з Києва на місцевому телебаченні. Україна мусила перейти до децентралізованого управління, а російська мова отримала гарантії захисту. Однак чи не всі висловили серйозні сумніви в міцності угоди через великі розбіжності між Києвом і Москвою. Прогнозувався заморожений конфлікт, подібно до створених Росією в Грузії та Молдові¹. Однак Москві було б набагато дорожче підтримувати відокремлений Донбас.

В останній тиждень серпня і перший вересня 2014 р. українські війська зазнали серйозних невдач. Підтримані Росією сепаратисти вирвалися з ізоляції в Донецьку і Луганську, відкрили третій фронт уздовж узбережжя Азовського моря і просунулися до півдороги від Новоазовська до Маріуполя. Припинення вогню відповідно до Мінської угоди опинилося під загрозою вже наступного дня. Навколо Маріуполя відновилися артилерійські обстріли. Як зазначили у «The New York Times» журналісти К. Голл і Н. Мак-Фаркгар, було побоювання, що Росія, скориставшись перевагою, намагатиметься зберегти частину Донбасу під своєю владою. П. Порошенко складно було переконати співвітчизників у доцільності переговорів із сепаратистами². Відтак обидві сторони обвинувачували одна одну в порушенні угоди.

Найскладнішим став пошук прийнятної усім форми децентралізованого управління в спустошеному війною регіоні. На думку журналіста «The New York Times» Д. Гершенгорна, крім глибокої недовіри після кривавих боїв, існували інші перешкоди. Серед них – парламентські вибори в Україні, призначені на 26 жовтня 2014 р., з їх електоральними національно-патріотичними імперативами³. Режим припинення вогню порушили 7 вересня на околиці Донецька, де українських солдатів в аеропорту майже

¹ MacFarquhar N. Ukraine Deal Imposes Truce Putin Devised. 2014. 5 September.

² Gall C., MacFarquhar N. Cease-Fire in Ukraine Holds, but Soldiers and Residents Doubt It Will Last. 2014. 6 September.

³ Herszenhorn D. Ukraine and Russia Face Gaps in a Truce and a Chasm on the Issues. 2014. 7 September.

оточили бойовики. Уночі 6 вересня українські позиції на околицях Маріуполя потрапили під обстріл важкої артилерії.

У Брюсселі 9 вересня, через вісім тижнів після загибелі малайзійського літака, слідчі у першому звіті оприлюднили докази, що «Boeing-777» атакували ракетою «земля-повітря». Проте вони не назвали відповідальних. Попередня доповідь, оприлюднена в Гаазі Нідерландською радою з питань безпеки, що вела міжнародне розслідування, непрямодібно підтримала твердження США й України, що проросійські повстанці збили літак з установки «Бук». Представник Росії в ЄС В. Чізов переконував, що доповідь не пролила суттєвого світла, а про аварію забули всі, крім Росії, та, можливо, Малайзії¹.

Президент П. Порошенко 10 вересня повідомив, що велика частина російських військ покинула українську територію. Це підвищило шанси на тривале припинення вогню. Канцлер А. Меркель заявила своєму парламенту, що нові санкції ЄС від 8 вересня треба застосувати негайно, оскільки умови припинення вогню на сході України повністю не дотримані².

Цьому додалося підтвердження. 13 вересня у Донецьку лунали вибухи біля аеропорту. Другий «гуманітарний конвой» перетнув кордон із Росії, незважаючи на заперечення Києва³. 14 вересня розгорілися бої на півночі Донецька, 6 осіб загинуло. У Донецькому аеропорті вирувала пожежа, а в м. Дебальцеве, що на північний схід від Донецька, відбулася перестрілка⁴.

Відповідно до угоди уряд України 15 вересня подав до парламенту законопроект про «особливий статус» Донецької та Луганської областей протягом трьох років. Його головні пункти – амністія, крім звинувачених у важких злочинах; статус російської мови як офіційної; місцеві вибори; державні видатки на регіональний розвиток; запровадження місцевої поліції⁵.

¹ Higgins A., Clark N. Malaysian Jet Over Ukraine Was Downed by 'High-Energy Objects', Dutch Investigators Say. 2014. 9 September.

² MacFarquhar N. Most Russian Forces Now Out of Ukraine, Kiev Says. 2014. 10 September.

³ Kramer A. Putin Intent on Taking 'All of Ukraine', Premier Says. 2014. 13 September.

⁴ Gall C. Despite Cease-Fire, Fighting Escalates in Eastern Ukraine City. 2014. 14 September.

⁵ MacFarquhar N., Gall C. Kiev Offers 'Special Status' for Breakaway Regions. 2014. 15 September.

Недалеко від Львова 15 вересня солдати з 15 країн взяли участь у навчаннях, які проводили США з участю майже 200 своїх військових. Шукаючи допомогу, президент України відвідав Сполучені Штати 16 вересня. На думку журналіста «The New York Times» Н. Мак-Фаркгар, незважаючи на теплий публічний прийом у Вашингтоні, за закритими дверима до П. Порошенка виникнуть питання, чи люднева революція 2014 р. зазнала такої ж невдачі, як і Помаранчева 2004 р., знівельована багаттями. Порошенко подавав останні закони (про ближчі зв'язки з Європою та «особливий статус» Донбасу від 16 вересня), як триумф. Насправді Росія зберігала ключі до обох, тому встановлення тісних економічних зв'язків з Європою відклалося на 15 місяців. Україна не контролювала частину Донбасу, про яку йшлося в законі¹.

Попри взаємні обстріли обидві сторони стверджували, що угода про припинення вогню чинна. Поправка, підписана в ніч із 19 на 20 вересня 2014 р., мала зміцнити перемир'я, вимагаючи від обох сторін перемістити артилерію на 15 км від лінії фронту й утворити буферну зону. 19 і 20 вересня сепаратисти безуспішно пробивалися в села Новоселівка і Путбійовики, тривали танкові й артилерійські бої за Донецький аеропорт. 20 вересня до Донецька прибув третій конвой білих російських вантажівок, які, за твердженнями Москви, привезли гуманітарну допомогу: борошно, електрогенератори, зимовий одяг тощо. Однак вантажівки знову перетнули кордон, порушивши суверенітет України².

Командир добровольчого батальйону «Донбас» Семен Семенченко (Костянтин Гришин) на своїй сторінці у «Facebook» 19 вересня написав, що 853 українських солдатів залишилися в полоні сепаратистів, а 408 пропали без вісті. Неурядова (громадська) організація «Офіцерський корпус» повідомила про 504 таких полонених³.

Обидві сторони 22 вересня відтягували артилерію з лінії фронту. Перебіг агресії в Україну стурбував інших сусідів РФ, зокрема країни Балтії та Польщу. Як влучно відзначив журналіст «The New York Times» Н. Мак-Фаркгар, основна проблема поля-

гала в тому, чи Росія спробує нівелювати ст. 5 Статуту НАТО, що гарантує колективну оборону¹. У той же час українські солдати, які поверталися з Донбасу, скаржилися на відсутність належного постачання армії, на те, що бракувало хороших бронезилетів, зброї, спорядження. До того ж важко було отримати ліки².

Вважаючи, що проминула найнебезпечніша частина війни, П. Порошенко 25 вересня заявив про наміри України здобути членство в ЄС. Україна ніколи не відмовиться від Донецької та Луганської областей, проте якнайшвидше рухатиметься до європейської інтеграції. Передбачалося скасувати закон 2010 р., що забороняв вступати у військово-політичні альянси. Це розглядалось як прелюдія до заявки про вступ до НАТО. Якраз 16 вересня Україна ратифікувала торгівельну угоду з ЄС. Проте жорсткість Росії спонукала відкласти її частину до 2016 р. Серйозна суперечка стосувалася і місцевих виборів на Донбасі. Відповідно до закону про «особливий статус» їх мали провести 7 грудня, а сепаратисти заявили про голосування 2 листопада. Порошенко пояснив, що відбудеться не автономізація, а децентралізація, розпочата по всій країні³.

Знову спалахнули бої навколо аеропорту Донецька. 28 вересня загинули 9 українських солдатів і 3 мирні жителі, зокрема 7 смертей спричинили танкові снаряди, що потрапили у військовий транспорт. Це найбільша атака від підписання Мінської угоди⁴. Оборона Донецького аеропорту стала найвідомішою героїчною сторінкою в літописі Збройних сил України.

Станом на 1 жовтня під м. Іловайськ, що розглядався як переломна точка війни, українські добровольчі батальйони зазнали поразки від російської артилерії. Учасники боїв спростували офіційні втрати (54 загиблих). Солдат батальйону «Донбас» на псевдо Ангел сказав журналісту «The New York Times» Е. Роту, що

¹ MacFarquhar N. For Many, a Nation That Seems Less Free From Moscow's Dominance Than Ever. 2014. 22 September.

² Gall C. Ukraine's Neglected and Battered Army Inspires Citizens to Pitch In. 2014. 22 September.

³ Herszenhorn D. Ukrainian President Sets Sights on Closer E.U. Ties. 2014. 25 September.

⁴ Roth A. Renewed Fighting Around Donetsk Airport Tests Ukraine Cease-Fire. 2014. 29 September.

¹ MacFarquhar N. Under Pressure, Ukraine Leader to Seek Aid on U.S. Visit. 2014. 16 September.

² Kramer A. Explosion Rocks Eastern Ukraine Hours After an Amended Cease-Fire Is Signed. 2014. 20 September.

³ Kramer A. Ukraine Picks Motley Group to Exchange for Prisoners. 2014. 24 September.

40 загиблих із його батальйону назвали зниклими безвісти, а реальні втрати набагато вищі¹.

Вважалося, що канцлер А. Меркель уміла вести справи з Росією. Коли вона казала, що рано відмінити санкції, західні столиці підкорялися. Водночас В. Путін не розкривав своїх карт і спростовував, що Росія веде бойові дії, підтримує сепаратистів зброєю і солдатами. Редколегія газети «The New York Times» писала: «Сьогодні план В. Путіна полягає в тому, щоб утримати Україну від НАТО та Європейського Союзу, домогтися де-факто визнання анексії Криму і послабити Україну»².

Офіс ООН з прав людини в Женеві 8 жовтня прозвітував про 331 убитого протягом місяця від Мінської угоди 5 вересня. Обстріли з артилерії, танків і легких озброєнь продовжувалися. Від початку війни загинуло щонайменше 3660 осіб, включаючи і цивільних, а понад 8756 поранено. Хоча рівень загиблих знизився після припинення вогню, проте сепаратисти продовжували тероризувати населення шляхом убивств, катувань, викрадень за викуп. Також непокоїли подібні дії українських добровольчих батальйонів. Число людей, які через війну покинули домівки, зросла до понад 275 тис. Згідно з оцінками агентства ООН з питань біженців, переміщено понад 1 млн українців, у т. ч. 800 тис., як стверджувала Москва, перейшли у Росію³.

12 жовтня В. Путін наказав російським військам, дислокованим на українському кордоні, повернутися на свої бази. Це сталося вдруге, відколи він оголосив, що навчання на кордоні завершено і 17,6 тис. солдатів відведено⁴.

У Парижі 14 жовтня після зустрічі з міністром закордонних справ С. Лавровим держсекретар Дж. Керрі зазначив, що економічні санкції проти Москви не скасують, поки та не виведе всі війська і важке обладнання, Україна не поверне контроль над кордоном, а сепаратисти не випустять заручників. Керрі застеріг, що спроба сепаратистів провести голосування за незалежність

¹ Roth A. Despite Truce, Deadly Attacks Persist in Ukraine. 2014. 1 October.

² The Editorial Board. Keeping the Pressure on Mr. Putin. 2014. 3 October.

³ Cumming-Bruce N. 331 Have Died Since Ukraine Signed Truce, U.N. Reports. 2014. 8 October.

⁴ Roth A. As Putin Talks Near, Both Sides Take Steps to Defuse Ukraine Tension. 2014. 12 October.

порушить Мінську угоду і не буде прийнята міжнародною спільнотою¹.

В Україні відбулися 26 жовтня парламентські вибори, на яких перемогли прозахідні політичні сили. Росія визнала новий парламент, а «ДНР» і «ЛНР» запланували власні вибори 2 листопада. Як вважали редактори «The New York Times», Москва наполягатиме, що з тими «обранцями» мав вести переговори новий уряд України². У Москві твердили, що визнають результати голосування в «ДНР» і «ЛНР» 2 листопада, а не 7 грудня. Це порушувало угоду, підписану 5 вересня в Мінську. У заяві 27 жовтня президент Б. Обама закликав Росію забезпечити проведення виборів відповідно до угоди³. Росія заперечила свій вплив на рішення сепаратистів.

США не сприймали жодних виборів поза українським законодавством. 2 листопада вони пройшли як фіктивні. Адже на дільницях не було списків виборців, приймалися бюлетені, надіслані електронною поштою. Організатори переконували, що півмільйона людей проголосували до 12:00 в Донецьку на тлі боїв. Росія посилила допомогу сепаратистам. 1 листопада Донецьком проїхала колона з 62 військовими вантажівками, декотрі з них мали ракетні установки. Ці вибори, на думку журналіста «The New York Times» Е. Креймера, мали закріпити статус-кво сепаратистів⁴. Росія визнала результати голосування, на відміну від України і країн Заходу.

За даними генерала Ф. Брідлава, 250–300 російських солдатів усе ще перебували на території України. Мовилося про фахівців із навчання й оснащення. Загалом Росія тримала близько семи батальйонів біля України, на відміну від 18 батальйонів – 20 тис. осіб, які там були в серпні 2014 р. Але цих сил було достатньо для російського впливу в регіоні та підкріплення сепаратистів. Бойовики збили 2 листопада спостережний дрон ОБСЄ, що знімав рух проросійських військ біля українського блок-посту поблизу Маріуполя⁵.

¹ Gordon M. U.S. and Russia Agree to Share More Intelligence on ISIS. 2014. 14 October.

² The Editorial Board. Hope, and Hard Work, in Ukraine. 2014. 27 October.

³ Herszenhorn D., Roth A. Russia Backs Plan by Ukraine Separatists for an Early Election. 2014. 28 October.

⁴ Kramer A. Rebel-Backed Elections to Cement Status Quo in Ukraine. 2014. 2 November.

⁵ Gordon M., Kramer A. Russia Continues to Train and Equip Ukraine Rebels, NATO Official Says. 2014. 3 November.

Уряд України запланував заморозити платежі у непідконтрольній частині Донецької та Луганської областей. Щодо цього в газеті «The New York Times» відзначено, що парадокс війни на Донбасі полягав у боротьбі Росії та України за регіон, який залежав від субсидій¹. Жодна зі сторін офіційно не відступила від угоди про припинення вогню. Хоч у Донецьку 5 листопада під егідою ОБСЄ на тому наголосили, проте бої тривали щодня. 7 листопада Україна звинуватила Росію у відправці солдатів і зброї через кордон: у Луганську область вторглися 32 танки, 16 гаубиць, 30 вантажівок із боєприпасами й особовим складом².

Спостерігачі ОБСЄ підтвердили 9 листопада повідомлення про військові машини без розпізнавальних знаків, які проїжджали через підконтрольну сепаратистам територію, коли Донецьк пережив нічний артилерійський бій. 8 листопада на шосе поза Донецьком вони проїхали біля колони з понад 40 вантажівок, покритих брезентами, без маркування і номерів. Кожна вантажівка тягла гаубицю 122-міліметрового калібру і везла персонал у темно-зеленій формі без розпізнавальних знаків. Після артилерійського обстрілу Донецька спостерігачі побачили ще дві колони без розпізнавальних знаків: у кожній по 17 вантажівок, деякі з установками «Град», інші буксирували гаубиці. У «ДНР» підтвердили, що це їхня техніка³. У ніч із 8 на 9 листопада загинули 3 українські солдати, а 13-х поранило.

Згідно з даними розвідки, близько 45 тис. регулярних російських військ стояли на кордоні, російські офіцери керували десятками тисяч російських нерегулярних вояків на Донбасі, де знаходилися близько 450 танків і 700 одиниць артилерії. Оскільки В. Путіна не зупинити словами, то прохання України про американську допомогу вважалися слухними. Журналіст Роджер Коген відзначив: «Якщо Україна буде втраченою, то обіцянка Америки своїм союзникам НАТО у країнах Балтії та Східної Європи не буде розглядатися як надійна. Основна стратегічна мета

¹ Kramer A. Ukraine to Freeze Payments in Separatist Areas. 2014. 5 November.

² MacFarquhar N. Ukraine Accuses Russia of Sending Tanks Across Border. 2014. 7 November.

³ Kramer A. In Ukraine, Shelling and Convoys of Armed Trucks Threaten Cease-Fire. 2014. 9 November.

Росії з 1945 року – роз'єднання американської та європейської оборони – буде на шляху до реалізації»¹.

У НАТО 12 листопада підтвердили інформацію українських військових і спостерігачів ОБСЄ: російські війська і техніка перетинали кордон в Україну, готуючись до відновлення бойових дій. Ця заява викликала суворі заперечення Москви. Проте угода про припинення вогню не виконувалася, а загроза миру в Європі зростала. Рада безпеки ООН провела надзвичайну зустріч з Україною – уже 26-ту. Непокоїла можливість повномасштабних боїв і замороженого затяжного конфлікту на Донбасі. А вже ввечері 11 листопада п'ять вантажівок відвезли тіла мертвих російських бійців до Росії. Сутички спалахували щодня: в аеропорту Донецька, у м. Дебальцеве, на електростанції на північ від Луганська, на дорозі від російського кордону до Маріуполя. Артилерійські боєприпаси потрапляли в Донецьк. Характеризуючи ситуацію, журналіст «The New York Times» Девід Гершенгорн писав: «Для президента України П. Порошенка визнання провалу припинення вогню означало б погодження з його нездатністю здійснювати контроль у зоні військових дій. Для Росії це означало б уведення нових економічних санкцій Європою і Сполученими Штатами. А для західних чиновників це означало б тиск накласти додаткові санкції, які є непопулярними серед ділових інтересів у їхніх власних країнах»².

На той час 1,5 млн осіб покинули підконтрольну сепаратистам територію, де довоєнне населення складало 4,5 млн Дані ООН свідчили, що близько половини виїхали до Росії, решта – в інші регіони України. У «ДНР» і «ЛНР» проживало близько 3 млн осіб. На веб-сайті «ЛНР» зазначили населення 1,22 млн осіб, а у «ДНР» – 1,87 млн Донецька міська рада оприлюднила демографічні оцінки на основі купленого в магазинах хліба – 800 тис. осіб, а до війни тут проживало близько 1 млн³.

На прес-конференції після щорічної зустрічі країн «Великої двадцятки» 16 листопада у Брісбені (Австралія) президент Б. Обама наблизився до кваліфікації російської агресії в Україну як «вторгнення». Він оголосив продовження кампанії міжнарод-

¹ Cohen R. The Iran-Ukraine Affair. 2014. 10 November.

² Herszenhorn D. Fears Rise as Russian Military Units Pour Into Ukraine. 2014. 12 November.

³ Kramer A. Nowhere to Run in Eastern Ukraine. 2014. 13 November.

ної ізоляції Росії за постачання озброєнь сепаратистам усупереч Мінській угоді. Прем'єр-міністр Великої Британії Д. Кемерон попередив про наступні санкції, якщо В. Путін продовжить дестабілізацію¹.

ООН опублікувала дані станом на 20 листопада, за якими після 5 вересня на Донбасі загинуло понад 1 тис. осіб. Від середини квітня 2014 р. налічили 4317 загиблих, 9921 пораненого². Водночас Київ звинуватив Росію у відновленні обстрілу через кордон уперше з моменту угоди про припинення вогню.

Як написала редколегія газети «The New York Times» 19 листопада, криза в Україні зайшла в глухий кут. Редактори вказували, що припинення вогню, підписане в Мінську 5 вересня 2014 р., ніколи не виконувалося, але принаймні знизило інтенсивність боїв і сприяло стабілізації та реформуванню української економіки. Це слугувало прелюдією вирішення кризи, хоча російські бронетомобілі продовжували в'їжджати на схід України.

Внаслідок парламентських виборів 26 жовтня в Україні сформовано прозахідний законодавчий орган. Проте країні ще бракувало відповідального уряду і життєздатної програми економічних і політичних реформ, за які боролися українці під час Революції гідності. Сполучені Штати та Європейський Союз поклали відповідальність за конфлікт на Донбасі на російського президента В. Путіна. На зустрічі «Великої двадцятки» в Брісбені канцлер А. Меркель різко критикувала його за відновлення атмосфери Холодної війни через 25 років після падіння Берлінської стіни.

Анексувавши Крим й озброюючи сепаратистів на Донбасі, В. Путін завдав величезної шкоди відносинам між Сходом і Заходом та самій Росії, яка опинилася в ізоляції та загрузла в економічних проблемах. Рішення ЄС від 17 листопада щодо включення очільників сепаратистів до списку союзників В. Путіна, які підпадали під санкції, стало символічним. Разом із холодним прийомом у Брісбені російському президентові дали знати, що Захід не збирався дозволити йому зірватися з гачка³.

¹ Landler M. Obama Says Russia's Arming of Separatists Breaks Pact With Ukraine. 2014. 16 November.

² Roth A. Biden Assails Russian Intervention in Ukraine as 'Unacceptable'. 2014. 21 November.

³ The Editorial Board. Ukraine's Slow Collapse. 2014. 19 November.

Канцлер Меркель наполягала на вирішенні кризи з допомогою санкцій. Вона вважала, що нема жодних виправдань анексії Криму, прямої чи непрямої участі Росії в боях у Донецьку і Луганську¹. Протягом трьох місяців від Мінської угоди українські військові зафіксували 3412 порушень припинення вогню бойовиками, які регулярно звинувачували українців в обстрілі Донецька і вбивствах мирних жителів. Росія нарощувала тут сили, зокрема відправила конвой із 85 машин із бронетехнікою, бійцями і боеприпасами².

Відповідно до угоди, оголошеної ОБСЄ 2 грудня, українські війська і «ЛНР» погодилися припинити вогонь, починаючи від 5 грудня, а потім відтягнути важку зброю з буферної зони³. Того ж дня НАТО вирішила створити протягом року нові сили швидкого реагування для захисту центральноєвропейських членів⁴. Їх основу мали скласти німці, голландці та норвежці в складі бригади – від 3 до 4 тис. військових. Згадані сили служили огорожею проти агресивної Росії.

Згідно з даними місії ООН із моніторингу прав людини в Україні, від 5 вересня до 15 грудня 2014 р. у результаті бойових дій на Донбасі загинуло 1357 осіб. Загальна ж кількість загиблих становила 4707, а поранених – 10322 особи⁵. Ситуацію в «ДНР» і «ЛНР» характеризували вбивства, викрадення, катування, насильство, зґвалтування, примусова праця, викупи, вимагання.

Верховна Рада України 23 грудня проголосувала конституційною більшістю (303 проти 8) за скасування політики «неприєднання» для тісніших зв'язків і членства в НАТО. Було мало ймовірно, що Україна приєднається до Альянсу через протидію Росії. Одночасно відновилися мирні переговори у Мінську за участю України, Росії, представників «ДНР» і «ЛНР». Дві попередні зустрічі у вересні призвели до перемир'я. Лідери сепаратистів бажали зосередитися на автономії для «ДНР» і «ЛНР». Інші учасники по-

¹ Smale A. Germany: Merkel Repeats Tough Stance on Ukraine. 2014. 26 November.

² Kramer A. On Ukraine Front Line, Sniper Fire and Shelling Leave Cease-Fire in Tatters. 2014. 27 November.

³ Kramer A. Ukraine and Rebel Group Say They'll Recommit to a Cease-Fire. 2014. 2 December.

⁴ Gordon M. Nimble New NATO Force to Take Form Next Year. 2014. 2 December.

⁵ Cumming-Bruce N. Hardships Grow in Ukraine, U.N. Says. 2014. 15 December.

ставили пріоритет на забезпечення східного кордону і припинення бойових дій¹.

5 січня 2015 р. президент Франції Ф. Олланд запропонував Росії полегшити санкції в обмін на прогрес у мирному процесі в Україні. Він уважав, що В. Путін хоче не анексії українського сходу, а невходження України в НАТО². Тоді ж навколо Донецька відновилися бої, а в Луганську почалися збройні сутички між сепаратистськими групами. Виявилися безрезультатними переговори в Берліні 12 січня міністрів закордонних справ Росії, України, Франції та Німеччини³.

Снаряд, випущений по українському блок-посту, 13 січня потрапив у пасажирський автобус біля м. Волноваха, за 48 км на південний-захід від Донецька, вбивши 13 людей, поранивши 10-х. Це найсмертельніший напад на мирних жителів. В автобус потрапила ракета «Град», запущена з боку с. Докучаєвськ, яке контролювали сепаратисти. Зазнав обстрілу Донецький аеропорт, котрий обороняли українські війська. Вежа летовища розвалилася⁴.

Росія знову відправила 19 січня військову підтримку сепаратистам, які програвали. Близько 700 російських солдатів перетнули кордон із гаубицями і протиповітряними системами. Українські військові, які частково відступили з руїн головного терміналу Донецького аеропорту, контратакували з танками 17 і 18 січня, повернувши втрачені позиції. Загинули 4 українські солдати, а багатьох поранило. Правозахисники в Донецьку розслідували повідомлення про те, що близько 10 цивільних убито снарядами. 19 січня бойовики зруйнували другий поверх аеропорту, поранивши і вбивши українців, які були внизу⁵.

На зустрічі 19 січня європейські міністри закордонних справ зберегли економічні санкції проти Росії. 21 січня в Берліні міністри закордонних справ Росії, України, Франції, Німеччи-

¹ Herszenhorn D. Ukraine Vote Takes Nation a Step Closer to NATO. 2014. 23 December.

² Kramer A. French Leader Urges End to Sanctions Against Russia Over Ukraine. 2015. 5 January.

³ Smale A. Russian and Ukrainian Officials Meet in Germany. 2015. 12 January.

⁴ Roth A. 10 Are Killed in Ukraine as Diplomacy Hits a Wall. 2015. 13 January.

⁵ Kramer A. Ukraine Accuses Russia of Sending More Troops and Artillery to Aid Rebels. 2015. 19 January.

ни закликали припинити бойові дії на Донбасі та вивести важку зброю. Посол США при ООН С. Пауер звинуватила Росію в підготовці й оснащенні сепаратистів, а російський посол В. Чуркін – Україну в неодноразовому порушенні угоди про припинення вогню. На Всесвітньому економічному форумі у Давосі (Швейцарія) президент України продемонстрував побиту шрапнеллю панель автобуса, в якому загинули цивільні біля Волновахи від ракети сепаратистів. Цим він показав європейським бізнесменам, які нарікали на санкції, ціну війни, що вимірювалася життями. Тоді на Донбасі воювали 9 тис. російських солдатів¹.

Україна застосувала суворі правила для перетину блок-постів. Від 21 січня лише власникам нових перепусток дозволили пересуватись через 7 основних пунктів на лінії розмежування. Поліцейські дільниці за межами зони конфлікту обробляли заявки, а перепустки видавали за десять днів. 22 січня українські блок-пости на північ від Луганська, прилеглі села Кримське і Нижнє зазнали обстрілу, а українські солдати відбили танкові атаки. Руїни Донецького аеропорту захопили проросійські сили, але аеропорт залишився полем бою².

ООН підрахувала, що внаслідок війни на Донбасі з квітня 2014 р. до 23 січня 2015 р. загинуло 5086 солдатів і цивільних. Дані базувалися на звітах моргів і лікарень. Аналітики вважали, що число жертв занижено. Попередні 9 днів, коли було зафіксовано 262 смерті, стали найсмертоноснішим періодом після Мінської угоди³. Якраз бойовики захопили с. Бетманове на північ від Донецька.

У Маріуполі 24 січня від ракетного обстрілу загинули 27 осіб, а поранено 97. Державний секретар США засудив напад сепаратистів, закликавши Росію припинити їхню підтримку⁴. 26 січня Київ оголосив надзвичайний стан у Донецькій та Луганській областях. Наступного дня загинуло 7 українських солдатів, а два десятки

¹ Lyman R., Kramer A. Battle Rages With Rebels at Border Post in Ukraine. 2015. 21 January.

² Kramer A., Lyman R. Chaotic Retreat Follows Ukrainians' Withdrawal From Donetsk Airport. 2015. 22 January.

³ Lyman R., Kramer A. War Is Exploding Anew in Ukraine; Rebels Vow More. 2015. 23 January.

⁴ Kramer A. 27 Are Killed by Rockets in Ukraine. 2015. 24 January.

було поранено. На той момент в Україні налічили понад 900 тис. переміщених осіб із Донбасу, ще 600 тис. утекли за кордон¹.

Крім Донецького аеропорту, обстріли артилерією 27 січня мали місце у с. Піски і м. Авдіївка. Українські війська отаборилися біля важливого залізничного вузла – м. Дебальцеве. Журналіст «The New York Times» Е. Креймер зазначив, що ставки були високими, адже втрата головної дороги до міста вела їх до оточення².

Колишній президент України Л. Кучма, посол Росії М. Зурабов і представник ОБСЄ Г. Тальявіні відкрили в м. Артемівськ 31 січня новий раунд переговорів про припинення вогню. Сепаратистські лідери не прибули. Росія наполягала, що їх не представляє. «ДНР» і «ЛНР» вимагали, щоб Україна першою оголосила перемир'я. Переговори зірвалися. У Європі не приховували розчарувань. «Російські сепаратисти більше не приймали Мінську угоду. І за ними – Москва», – писав Карл Більдт, екс-прем'єр-міністр та екс-міністр закордонних справ Швеції³.

За попередні тижні Росія доставила зброю для наступу сепаратистів, у т. ч. танки Т-80 і Т-72, ракетні системи, артилерію, бронетранспортери. У НАТО оцінили, що на боці сепаратистів воювала 1 тис. російських військових. У Києві наполягали, що їх число набагато вище. За попередні чотири місяці сепаратисти захопили ще 500 кв. км. Москва бажала замінити Мінську угоду сприятливішою, що б зробила сепаратистів економічно вигідним анклавом⁴.

Російська економіка зазнавала спаду під спільним натиском низьких цін на нафту і санкцій, проте В. Путін різко підсилив пряму підтримку «повстанцям» у Донецькій та Луганській областях, заперечуючи це і звинувачуючи в насильстві Сполучені Штати. Президент Б. Обама стояв перед вибором розширення існуючих санкцій проти Росії, а також збільшення підтримки України грошима чи зброєю. Державний секретар Дж. Керрі та верховний головнокомандувач об'єднаних збройних сил НАТО в Європі генерал Ф. Брідлав підтримували надання Києву зброї та техніки.

¹ Lyman R. Ukrainian Forces Struggle as Fighting Flares in East. 2015. 26 January.

² Kramer A. Rebels Set Sights on Small Eastern Ukraine Town. 2015. 1 February.

³ Там само.

⁴ Gordon M., Schmitt E. U.S. Considers Supplying Arms to Ukraine Forces, Officials Say. 2015. 1 February.

Однак, на переконання редколегії «The New York Times», летальна допомога могла б зіграти на руку Путіну і підтвердити його пропагандистські заяви про західну агресію¹. Тому Б. Обама проявляв обережність, хоча санкції та дипломатія не давали успіху. Сполучені Штати та їхні союзники шукали способів привести Росію до серйозних переговорів для припинення бойових дій, щоб Україна змогла реформувати і відродити свою економіку. США та Європа сигналізували, що збільшать для Путіна ціну конфлікту при спробі розбудови анклавів на сході України типу Придністров'я, Абхазії або Південної Осетії.

На тлі вагань США щодо озброєння України 5 лютого 2015 р. західні лідери продовжили дипломатичні зусилля. Канцлер Німеччини і президент Франції відвідали Київ, де разом із президентом України обговорили, як реалізувати Мінську угоду. Тоді ж до Києва прибув держсекретар Дж. Керрі, який звинуватив Кремль у відновленні насильства на Донбасі, закликав відтягнути війська і поважати міжнародний кордон. Керрі оголосив про надання 16,4 млн дол. на гуманітарну допомогу. Як гадали деякі західні високопосадовці, В. Путін намагався замінити Мінську угоду новою, що розширила б його вплив на Україну і надала б сепаратистам вигідніші умови².

Керівники Німеччини і Франції безрезультатно зустрілися 6 лютого з президентом Росії в Москві з приводу припинення війни на Донбасі. США і НАТО наблизилися до передачі озброєнь Україні. Виступаючи на конференції з безпеки в Мюнхені, генерал Ф. Брідлав зазначив, що військову підтримку не слід виключати, якщо економічні санкції та дипломатичний тиск не зупинять Росію³. На конференції канцлер А. Меркель виступила проти летальної військової допомоги Києву, пропонуючи тиснути на Росію і сепаратистів. Цю позицію заперечили сенатори-республіканці Боб Коркер і Ліндсі Грегем, запевнивши, що в конгресі зростала підтримка надання зброї Україні⁴. Розбіжності США та

¹ The Editorial Board. Mr. Putin Resumes His War in Ukraine. 2015. 2 February.

² Gordon M., Herszenhorn D. U.S. and Europe Working to End Ukraine Fighting. 2015. 5 February.

³ Herszenhorn D. Ukraine Insists Any Pact With Russia Must Adhere to Terms of September Accord. 2015. 6 February.

⁴ Gordon M., Smale A., Erlanger S. Western Nations Split on Arming Kiev Forces.

європейських союзників завадили виробити спільну стратегію. Адміністрація Б. Обама виділила 118 млн дол. на підготовку військових і нелетальне обладнання для України і планувала додаткову допомогу на 120 млн дол.

Джон Міршаймер, професор політичних наук Чиказького університету, у своїй статті в «The New York Times» від 8 лютого 2015 р. зазначив, щоб врятувати Україну і відновити робочі відносини з Москвою, Захід має прагнути зробити Україну нейтральною буферною державою між Росією та НАТО¹. Вона повинна виглядати як Австрія під час Холодної війни. На думку Дж. Міршаймера, Захід повинен відкрито припинити розширення ЄС і НАТО, а також підкреслити позаблоковий статус України. Сполучені Штати та їх союзники повинні також співпрацювати з В. Путіним для порятунку економіки України, що відповідає інтересам усіх. Москва має припинити бойові дії на сході України, а Київ – повернути контроль над регіоном і надати Донецькій та Луганській областям значну автономію з пріоритетним захистом російської мови. Професор Міршаймер назвав Крим жертвою спроби наблизити НАТО та ЄС до російського порога й утраченим назавжди. Проте такі думки були поодинокими в американському експертному середовищі.

Як впливає з наведеного вище, упродовж наступних п'яти місяців після укладення першої Мінської угоди (5 вересня 2014 р.) російсько-українська війна тривала, проте з меншою інтенсивністю. Це засвідчували періодичні дані ООН про військові та цивільні жертви на Донбасі. Росія відкидала перспективу мирної розв'язки без виконання своїх умов, а, по суті, без появи керованої Москвою проросійської автономії в складі України. США зволікали з вирішенням принципових питань, пов'язаних з озброєнням України і не змогли запропонувати нових наступальних ініціатив задля ефективної зупинки російської агресії. Наразі дипломатичні та санкційні заходи не мали відчутного впливу. Ні Росія, ні Захід не бажали потерпіти в Україні геополітичну поразку, опинившись у патовій ситуації.

2015. 7 February.

¹ Mearsheimer J. Don't Arm Ukraine. 2015. 8 February.

5.2. Мінськ-2 (12 лютого 2015 р.) та його наслідки

Від самого початку війни сподівання на дипломатичне вирішення її причин не покидали ключових гравців. Президент США зателефонував 10 лютого 2015 р. президентам України і Росії. Б. Обама попередив В. Путіна, що відмова відступити з Донбасу дорого обійдеться Москві. Російський президент, на думку журналіста «The New York Times» Д. Гершенгорна, прагнув переламати ситуацію військовими перемогами сепаратистів¹. Того ж дня представники України, Росії, «ДНР», «ЛНР», ОБСЄ в Мінську домовилися припинити вогонь. Це підготувало умови для зустрічі лідерів Росії, України, Німеччини, Франції 11 і 12 лютого.

Всі очікували угоду, довговічнішу за попереднє перемир'я у вересні 2014 р. Москва бажала зберегти Крим і використати схід України проти антиросійських тенденцій, що переважали у Києві. Лідери Росії, України, Франції та Німеччини вели переговори 11 лютого вночі та 12 лютого вранці, щоб послабити конфлікт на Донбасі. Проте, на думку журналіста «The New York Times» Н. Мак-Фаркгара, мало що свідчило про те, що будь-яка нова мирна угода триватиме довше, ніж попередня². А. Меркель неодноразово називала шанси на успіх у переговорах малими. Щоденно зростало число загиблих мирних жителів, яке, за оцінками ООН, склало понад 5,4 тис. осіб із весни 2014 р. Москва хотіла створити в Україні заморожений конфлікт, подібний до Придністров'я в Молдові, Абхазії та Південної Осетії в Грузії. Ці анклавів Росія не анексувала й утримувала для тиску на країни, з яких їх висмикнула. Москва прагнула будь що запобігти вступу України в НАТО та ЄС. Цьому сценарію не давали надій два чинники – перемога Європейської революції в лютому 2014 р. і загибель сотень українських солдатів. У свою чергу директор московського Центру Карнегі Дмитро Тренін зазначив: «Питання не в тому, чого хочуть росіяни, а в тому, що українці можуть прийняти. Стратегія полягає в тому, щоб зберегти Крим російським і зберегти Східну

¹ Herszenhorn D. Agreement on Ukraine Cease-Fire Deal Is Reported. 2015. 10 February.

² MacFarquhar N. World Leaders Meet in Belarus to Negotiate Cease-Fire in Ukraine. 2015. 11 February.

Україну як центр опору націоналістичним, антиросійським тенденціям, які зараз переважають у Києві. Гра є довгою. Вона не закінчиться ні цього місяця, ні цього року»¹.

За таких обставин 12 лютого 2015 р. підписано нову мирну угоду в Мінську, яку назвали Мінськ-2. Вона не дала відповідей на ряд питань, зокрема про статус Донбасу під контролем сепаратистів. Президент Литви Даля Грибаускайте назвала документ слабким. Його підписали не глави держав, а їхні представники та європейські спостерігачі. При цьому А. Меркель заявила, що В. Путін повинен змусити сепаратистів виконати підписане.

В угоді йшлося, що обидві сторони відведуть важку зброю за два тижні від початку припинення вогню. Москва твердила, що Київ отримає контроль над кордоном до кінця 2015 р. після конституційних змін щодо автономії Донбасу. Україна та її союзники вимагали від Росії закрити кордон для своїх солдатів і зброї. Угода передбачила діалог про вибори на Донбасі після відведення важкої зброї, або 15 лютого 2015 р. Київ відмовився вести переговори безпосередньо з сепаратистами. Український парламент мусив ухвалити закон про самоуправління частини Донбасу й амністію. Ішлося про соціальні виплати, припинені 2014 р. Кремль хотів утворити автономні республіки у Донецьку і Луганську, а Київ – лише децентралізації². Окремо домовились про звільнення з російського полону найвідомішого на той момент бранця – лейтенанта Надію Савченко, добровольця батальйону «Айдар»³. Її захопили 17 червня 2014 р. під с. Металіст, поблизу Луганська, і перекинули в Росію.

Угоду схвалили держсекретар Дж. Керрі та європейські лідери як прорив на шляху до миру⁴. Проте знову вибухнули бої. Росія долучилася до атаки сепаратистів на українські війська навколо Дебальцева, де загинуло 18 осіб. Від артилерійського удару в м. Щастя, поблизу Луганська, загинули 2 людини, а 6 порани-

¹ Там само.

² MacFarquhar N. Ukraine's Latest Peace Plan Inspires Hope and Doubts. 2015. 12 February.

³ Herszenhorn D., Roth A. Agreement Calls for Release of Pilot Held in Moscow, Ukrainian President Says. 2015. 12 February.

⁴ Gordon M. Ukraine Cease-Fire Leaves Control of Border Unresolved Until Year's End. 2015. 12 February.

ло. Після підписання угоди 11 українських солдатів загинули і 40 отримали поранення, сепаратисти обстріляли артилерією понад 30 міст і сіл. США назвали залучення російських військ до нападу на Дебальцеве порушенням угоди. Туди перемістилися російські підрозділи протиповітряної оборони, а Росія приготувала сепаратистам велику партію поставок¹. В. Путін намагався захопити Дебальцеве до припинення вогню і завдати політичного удару П. Порошенку. Водночас Росія гарантувала припинення вогню, не вважаючи себе учасником конфлікту.

Державний прапор України з автографами захисників Дебальцевого – бійців 128-ої гірсько-піхотної Закарпатської бригади, подарований Ужгородській загальноосвітній школі № 11.

Президент України 14 лютого наказав Збройним силам припинити вогонь. Натомість сепаратисти не виконали угоду на центральному полі бою в Дебальцеве, де 8 тис. українських воїнів опинилися в облозі. За словами ватажка «ДНР» О. Захарченка,

¹ Kramer A., Gordon M. U.S. Faults Russia as Combat Spikes in East Ukraine. 2015. 13 February.

місто не згадали в угоді. За три дні із часу підписання Мінська-2, тобто 12–14 лютого, українські війська втратили 18 осіб, 63 було поранено, загинуло 4 дітей. Зокрема, снаряди вбили 2 людей у Донецьку. Американський посол в Україні Дж. Пайтт розмістив на сторінці у соціальній мережі «Twitter» супутникові знімки про те, що вказували на Росію як воюючу сторону. На одній світлині було видно чотири ряди буксированої артилерії та самохідну артилерійську установку на північному сході від Дебальцева. Інше фото показувало систему протиповітряної оборони, а третє – ракетні пускові установки¹.

Зранку 15 лютого відновилися обстріли Дебальцева. Сепаратисти порушили припинення вогню 10 разів у різних місцях². Положення українських військових у Дебальцеве погіршувалося. Єдина дорога постачання була в руках противника. 16 лютого біля Маріуполя загинули 5 бійців добровольчого батальйону. Того ж дня ЄС вдався до нових антиросійських санкцій, заморозивши активи ще 19 осіб і 9 установ.

Спостерігачі ОБСЄ не отримали доступу до Дебальцева 16 і 17 лютого. Держдепартамент США заявив, що припинення вогню під загрозою через сепаратистів і про рух нової російської колони до Дебальцева³. У місті точилися вуличні бої. Цей залізничний вузол з'єднував Донецьк і Луганськ. Київ наполягав, щоб росіяни і сепаратисти припинили напад і відкрили коридор для евакуації поранених. Ворог вважав місто внутрішньою територією «ДНР»⁴. Робоча група російських й українських офіцерів не змогла домовитися про надання спостерігачам ОБСЄ дозволу прибути в Дебальцеве.

Українські солдати вирвалися з Дебальцевого вночі 18 лютого. За словами П. Порошенка, врятувалося 80 % вояків. Президент України розмовляв по телефону з канцлером А. Меркель і віце-президентом Дж. Байденом із цього приводу. Україна по-

¹ Kramer A. Ukraine Cease-Fire Goes Into Effect, but Rebel Leader in Key Town Repudiates Accord. 2015. 14 February.

² Kramer A. Despite Truce, Shelling Continues in Parts of Ukraine. 2015. 15 February.

³ Kramer A. With Ukrainian Troops Trapped, a Cease-Fire Grows More Fragile. 2015. 16 February.

⁴ Kramer A. Despite Ukraine Truce, a Battle That Continues. 2015. 17 February.

просила західних партнерів змусити проросійських сепаратистів припинити вогонь у Дебальцеве і допустити спостерігачів ОБСЄ¹.

Українські солдати, які відступили із Дебальцева, 19 лютого попрямували до м. Артемівськ. Того ж дня лідери Росії, України, Німеччини, Франції мали оптимістичну телефонну розмову про припинення вогню. Проте обстріли тривали. Обговорення українських втрат у Дебальцевому стало заангажованою темою. Офіційно говорили про 13 убитих, 157 поранених, понад 90 захоплених у полон, 82 зниклих безвісти. Свідки переконували у значно більших втратах. П. Порошенко казав, що виведено 2475 солдатів і 200 машин. Сепаратисти нарахували в Дебальцевому 57 тіл українських воїнів².

На думку аналітика Адріана Каратницького з вашингтонської Атлантичної ради, «мінський гамбіт» В. Путіна полягав у створенні замороженого конфлікту, але відмінного від Грузії чи Молдови³. Москва нав'язувала Україні квазідержави «ДНР» і «ЛНР» як п'яту колону в обмін на зняття дошкульних західних санкцій. На це Заходу радили відповісти належно: зберегти жорсткі економічні санкції, вимагати відкриття російського військового арсеналу з Донбасу, провести модернізацію українського війська, сприяти відновленню економіки України, організувати донорську конференцію з відбудови Донбасу і покласти на Росію частину витрат, а також не допустити, щоби конституційні зміни, передбачені Мінською угодою, блокували європейську інтеграцію України.

Втім, 20 лютого знову помічено перехід техніки і боєприпасів через кордон. Ішлося про понад 20 російських танків, 10 ракетних систем й автобуси із солдатами. Збільшення російських збройних сил на Донбасі стривожило Вашингтон. Держдепартамент підкреслив, що провал режиму припинення вогню призведе до подальших санкцій проти Росії⁴. Після втрати Дебальцевого вважалося, що наступною ціллю сепаратистів стане Маріуполь. Держсекретар Дж. Керрі повторив це занепокоєння.

¹ Kramer A., Herszenhorn D. Ukrainian Soldiers' Retreat From Eastern Town Raises Doubt for Truce. 2015. 18 February.

² Kramer A., Herszenhorn D. Retreating Soldiers Bring Echoes of War's Chaos to a Ukrainian Town. 2015. 19 February.

³ Karatnysky A. Making the Most of Minsk. 2015. 19 February.

⁴ Kramer A. Ukraine Town Eases Back Into Life After Deadly Week of Fighting. 2015. 20 February.

21 лютого проведено обмін полонених, у т. ч. понад 100 захоплених у битві за Дебальцеве. Всього обміняли 139 українців на 52 сепаратистів. Було неясно, скільки ув'язнених має кожна сторона. Сепаратисти казали, що тримали понад тисячу українців, а українська влада – понад 580 бойовиків¹.

Врешті «ДНР» заявила про відвід важкої зброї до 7 березня. Проте вранці 22 лютого в Донецьку пролунали гучні вибухи. Сепаратисти звинуватили в артилерійській атаці українських військових. Натомість останні заявили про обстріл сепаратистами с. Піски, на околиці Донецька. Бойовики безуспішно атакували Широкине, село на схід від Маріуполя. Всього протягом доби українські військові позиції зазнали обстрілу 44 рази².

У доповіді ООН від 2 березня йшлося, що від початку боїв на Донбасі у квітні 2014 р. понад 6 тис. осіб загинули, у т. ч. 842 – з середини січня до середини лютого 2015 р. Мовилося, що приплив військ і зброї з Росії посилив конфлікт. Проросійські угруповання утримували понад 400 мирних жителів, а обмін в'язнів «всіх на всіх», включений в угоду від 12 лютого 2015 р., не введено в дію. Наведено й приклади зловживань правоохоронців України³.

Якраз державний секретар США і міністр закордонних справ Росії зустрілись у Женеві. С. Лавров виступив проти ймовірного рішення західних країн озброїти Україну. Дж. Керрі турбувало захоплення Дебальцевого і присутність проросійських бойовиків біля Маріуполя.

США заявили 11 березня про виділення ще 75 млн дол. для нелетальної допомоги українським військовим, про санкції проти 8 очільників сепаратистів і 3 чиновників, у т. ч. экс-прем'єра України М. Азарова. Ці заходи не зачепили найбільших російських діячів і компаній. Залишилося незрозумілим, наскільки санкції вплинуть на адресатів⁴. До того ж, держдепартамент повідомив, що нові російські танки, бронетранспортери, важка

¹ Gordon M. Kerry Raises Prospect of More Sanctions Against Russia Over Ukraine. 2015. 21 February.

² Kramer A. New Violence Belies Talk of Peace in Ukraine. 2015. 22 February.

³ Cumming-Bruce N., Gordon M. Fighting in Ukraine Has Killed More Than 840 Since Mid-January, U.N. Says. 2015. 2 March.

⁴ Baker P. U.S. to Give Ukraine's Military an Additional \$75 Million in Nonlethal Aid. 2015. 11 March.

артилерія, ракетне обладнання прибули через кордон до сепаратистів.

Як вважав Марк Медіш, високопосадовець у Білому Домі та казначействі США за президента Б. Клінтона, перехід стану припинення вогню в міцний мир вимагатиме жорсткої дипломатії для вирішення таких питань, як статус «повстанських» областей та культурної автономії в Україні, а також статус країни в контексті європейської та євразійської безпеки. Нейтралітет України здавався реальнішим, ніж членство в НАТО¹. Київ досягне політичного врегулювання на сході країни, економічного успіху, повного перезавантаження держави при сильній підтримці Заходу. Адже соціальні очікування та невдоволення залишалися високими. На переконання М. Медіша, третій Майдан може виглядати українським Веймаром (подібно до авторитарної Німеччини 1919 – 1933 рр.) й зіграти на руку Кремлю.

Президент П. Порошенко 6 квітня засудив заклики до федералізації України, на якій Росія наполягала для врегулювання війни. Україна мала власний план децентралізації урядових повноважень. Сепаратисти заперечували, щоб Україна залишилася унітарною державою, а українська – єдиною офіційною мовою².

Після переговорів міністри закордонних справ Німеччини, Франції, Росії, України 14 квітня заявили занепокоєння через неодноразові порушення перемир'я. Створено робочі групи для втілення політичних аспектів Мінської угоди, що передбачали вибори на Донбасі. Прогрес був невеликим, зокрема, навколо двох гарячих точок: с. Широкине біля Маріуполя і зруйнованого Донецького аеропорту. Того ж дня загинули 6 українських солдатів, а 12-х поранило³. 6 травня загинули ще 5 солдатів і 12 отримали поранення. У Мінську безрезультатно завершилася нова зустріч щодо виконання угоди⁴.

У Москві 10 травня зустрілися В. Путін і А. Меркель. Вони висловили підтримку Мінську-2, хоча угода слабо виконувалася.

¹ Medish M. Ending Ukraine's Other War. 2015. 13 March.

² Herszenhorn D. Ukrainian Leader Is Open to a Vote on Regional Power. 2015. 6 April.

³ Smale A. Rival Factions in Ukraine Are Urged to Withdraw Heavy Weapons. 2015. 14 April.

⁴ Kramer A. Ukraine: Soldiers Die in Strife in the Separatist East. 2015. 6 May.

Путін переконував, що Київ мав вести діалог із сепаратистами. Меркель вказала, що повного припинення вогню не досягнуто¹.

Держсекретар Дж. Керрі прибув у м. Сочі (Росія) 12 травня. Це інтерпретували як сигнал капітуляції американців, оскільки політика ізоляції Росії не вдалася. Позиція США щодо України не змінилася. Дехто вважав, що візит Керрі відобразив занепокоєність, що ЄС не відновить санкції проти Росії після спливу терміну в липні 2015 р.² Проте Німеччина і Франція забезпечили їх продовження. Європейці чіплялися за Мінськ-2 як засіб не допустити, щоб Росія перетворила війну в Україні на заморожений конфлікт.

США підкреслили необхідність припинення вогню біля Широкине. Гірський кряж над його західним краєм контролювали українські сили. Захоплення села ворогом полегшило б напад на Маріуполь³. Україна знаходилася на межі сил. Уздовж кордону з Росією трималася напруга. Міжусобиці розколювали парламентську коаліцію проєвропейської більшості. Розбрат відлунув у відносинах України та ЄС через відсутність децентралізації та реформ. Експерт Олександр Баунов із московського інституту Карнегі коментував: «Росія просто чекає внутрішніх проблем України, щоб зробити її менш привабливою для Заходу»⁴.

18 травня українські військові захопили біля м. Щастя 2 поранених російських солдатів. Це спонукало прес-секретаря президента Росії повторити, що російські сили не розгорнуто уздовж кордону, а російські військові не воюють на Донбасі. Та полонені (капітан Євген Єрофеев, сержант Олександр Александров) належали до бригади російського спецназу з базуванням у м. Тольятті⁵.

Спостерігачі ОБСЄ 29 травня зустріли 4 осіб у військовій формі з російськими розпізнавальними знаками в м. Петрівське, за 40 км від Донецька. ОБСЄ відзначила збільшення порушень

¹ MacFarquhar N. In Talks With Merkel, Putin Calls for Improving Relations With Europe. 2015. 10 May.

² Herszenhorn D. A Diplomatic Victory, and Affirmation, for Putin. 2015. 15 May.

³ MacFarquhar N. American Envoy to Hold Talks With Russians on Peace Deal for Ukraine. 2015. 17 May.

⁴ Herszenhorn D. In Ukraine, Corruption Concerns Linger a Year After a Revolution. 2015. 17 May.

⁵ Herszenhorn D. Ukraine Says It Has Captured 2 Russian Soldiers. 2015. 18 May.

припинення вогню, включаючи вибухи біля центрального залізничного вокзалу Донецька і с. Широкине¹.

У Женеві 1 червня ООН представила нові дані про втрати на Донбасі, починаючи з квітня 2014 р.: щонайменше 6417 осіб загинули, 16 тис. отримали поранення, сотні людей зникли безвісти. Верховний комісар ООН з прав людини Зеїд Раад аль-Хусейн заявив про катування і жорстоке поводження під час тримання під вартою обома сторонами. Накопичилося чимало доказів, що в Україні діють російські війська².

У бою між сепаратистами й українськими солдатами на околиці Донецька 3 червня загинуло не менше 19 осіб. Це загрожувало Мінську-2. Бойовики атакували танками і ракетними установками Мар'їнку і Красногорівку. 25 солдатів було поранено. Українці втримали позиції. Росіяни розгорнули 1 тис. бійців, 10 танків, самохідну артилерію під час нападу на Мар'їнку, що була стратегічним пунктом уздовж головної дороги до Донецька. США звинуватили Росію, що її війська і сепаратисти використали ракети «Град» та іншу зброю, яку мали вивести³. Спостерігачі ОБСЄ підтвердили, що сепаратисти підтягли важку зброю до Мар'їнки, порушивши угоду⁴.

У промові до Верховної Ради 4 червня президент України вимагав виведення російських військ (9 тис. осіб), зброї та обладнання з території України, відновлення контролю над кордоном. П. Порошенко намагався згуртувати міжнародну спільноту для тиску на Росію. Він провів прес-конференцію, дав інтерв'ю іноземним журналістам, розмовляв по телефону з президентом США і канцлером ФРН, готувався прийняти у Києві прем'єр-міністрів Японії С. Абе і Канади С. Гарпера. Коли понад 20 українських солдатів загинули під Мар'їнкою, Порошенко повідомив, що відбито напад тисячі бойовиків, 12 полонено, включаючи російського громадянина. 5 червня Рада безпеки ООН обговорила ескалацію. США поклали вину на Росію. Б. Обама і П. Порошенко закликали Росію і сепаратистів припинити вогонь. Росіяни вимагали виборів

¹ Herszenhorn D. Russian Military Insignia Are Reported in Ukraine. 2015. 29 May.

² Cumming-Bruce N. Fighting in Ukraine Eases, but Abuses Continue on Both Sides, U.N. Says. 2015. 1 June.

³ Kramer A. At Least 19 Killed in Fighting in Eastern Ukraine. 2015. 3 June.

⁴ Kramer A. Hardening of Positions Undercuts Ukraine Peace Accord. 2015. 4 June.

й автономії Донбасу. Київ не йшов на поступки, поки не виведені російська зброя і бійці, не повернуто контроль над кордоном¹.

В. Путін 6 червня закликав США та ЄС заставити українську владу припинити вогонь. Натомість Росія обіцяла вплинути на сепаратистів². У Німеччині 7 червня зібрався саміт «Великої сімки». Президент США планував згуртувати європейських союзників проти Росії. ЄС виступив за продовження санкцій до січня 2016 р.³.

Через напади сепаратистів 11 червня загинули 3 українські солдати, а 13 були поранені під Донецьком і Луганськом. Представники «ДНР» і «ЛНР» заявили, що 2 їхніх солдатів убито і 2 поранено⁴.

Війна на Донбасі загострилася наприкінці літа 2015 р. 15 серпня європейські спостерігачі чули 184 мінометні вибухи на околиці Донецька. Спостерігачі знайшли свіжі кратери від снарядів гаубиць і ракетної артилерії з обох сторін. Українська армія витягнула 8 ракетних систем «Град». 17 серпня обабіч лінії розмежування загинуло 9 осіб. Обидві сторони відкрито не відмовилися від припинення вогню, однак витягували важку зброю з місць зберігання і використовували її. США звинуватили Росію і сепаратистів у загостренні насильства, а В. Путін – Україну⁵.

Тримаючись за Мінську угоду, лідери Німеччини, Франції, України 24 серпня закликали зупинити кровопролиття. П. Порошенко прибув до Берліна⁶. Він висловився за гуманітарну допомогу людям у районах, окупованих сепаратистами. А. Меркель хотіла реального припинення вогню, оскільки число загиблих уже сягнуло 7 тис. осіб. Міністр закордонних справ Росії сподівався, що А. Меркель і Ф. Олланд заставлять Україну втілити Мінськ-2.

Парламент України проголосував за автономію Донбасу 31 серпня. Біля його будівлі відбулася акція протесту. Противник

¹ Herszenhorn D. Ukraine Repels Separatists in Fierce Fighting, Poroshenko Says. 2015. 5 June.

² Herszenhorn D. Putin Urges Western Pressure on Ukraine in Peace Effort. 2015. 6 June.

³ Baker P., Erlanger S. Russia Uses Money and Ideology to Fight Western Sanctions. 2015. 7 June.

⁴ Steinhauer J., Herszenhorn D. Defying Obama, Many in Congress Press to Arm Ukraine. 2015. 11 June.

⁵ Kramer A. Attacks, and Accusations, Escalate in Eastern Ukraine. 2015. 18 August.

⁶ Smale A. European Leaders Make a Show of Support for Ukraine on Its National Day. 2015. 24 August.

автономії кинув гранату, убивши поліцейського. Ще два офіцери померли від поранень у лікарні, також поранено 10 демонстрантів. Насильство підкреслило напругу в суспільстві, що не бажало поступок Росії¹. Це голосування було лише першим кроком. Зміни до Конституції передбачали ще їх схвалення двома третинами депутатів Верховної Ради й окремих закон.

Надії на мир в Україні зростали, коли ціни на нафту впали, що посилювало фінансовий тиск на В. Путіна. Уважалося, що російська економіка розвалювалася. Це наближало компроміс щодо Донбасу, який служив джерелом руйнівних західних санкцій.

ООН у звіті 8 вересня засудила постійний приплив бійців і зброї з Росії як головну перешкоду для миру на Донбасі. За час війни загинуло 7962 особи, а 17811 було поранено. В артилерійських обстрілах за останні три місяці, що розглядалися в доповіді, понад 400 мирних жителів загинули або отримали поранення. На початку вересня напруга на Донбасі зменшилася. Українська влада запровадила закони для виконання Мінської угоди. Проте сепаратисти створювали правоохоронні, судові, законодавчі органи і видавали власні паспорти, що не відповідали міжнародному й українському законодавству². 28 вересня спостерігачі ОБСЄ повідомили, що Росія передала сепаратистам важку зброю. У Луганську вони побачили російську систему «Буратіно».

Лідери Росії, Німеччини, України, Франції зібрались у Парижі 2 жовтня для посилення Мінської угоди. Проте зустріч затьмарила криза з біженцями від війни в Сирії. Це спонукало ЄС і США накладати серйозні санкції на Росію. «Мінськ тримається», – сказав Ф. Олланд на прес-конференції, А. Меркель погодилася. Угода повністю вводилася в дію до кінця 2015 р., а переговори в Парижі виправляли залишки розбіжностей, у т. ч. щодо місцевих виборів 25 жовтня. Сепаратисти бажали голосування 18 жовтня попри заперечення Києва³.

Український суд 10 листопада відкрив слухання про росіян, захоплених у полон на Донбасі. Є. Єрофеев й О. Александров спо-

¹ Kramer A. 2 More Officers Die in Violent Protest Over Autonomy for East Ukraine. 2015. 31 August.

² Cumming-Bruce N. Nearly 8,000 Killed in Ukraine Conflict, U.N. Says. 2015. 8 September.

³ Nossiter A., Breeden A., MacFarquhar N. European Leaders Take Up Ukraine Issues as Russia Hits Syria. 2015. 2 October.

чатку визнали себе російськими солдатами, а потім – безробітними. Адвокати наполягали, щоб їх розглядали як військовополонених, які підпадають під Женевські конвенції про звільнення після закінчення бойових дій. У Москві заперечили, що ті служили в російській армії, коли їх полонили¹.

В ООН повідомили 9 грудня, що за 21 місяць від початку війни на Донбасі загинули 9115 осіб, а 20797 отримали поранення. Темпи втрат сповільнилися після припинення вогню в серпні 2015 р. За попередні три місяці загинуло 47 цивільних осіб, а 131 людину поранено. Сепаратисти продовжували позасудові вбивства і катування, тривав рух солдатів і зброї з Росії².

Ендрю Фоксалл, директор аналітичного Центру російських студій (Лондон), у своїй статті від 16 грудня 2015 р. в газеті «The New York Times» зазначив, що Європейський Союз не дозволить собі скоротити санкції проти Росії³. В іншому разі це спонукатиме Москву вторгтися і дестабілізувати будь-яку територію. Головною метою мало бути дотримання Мінську-2, починаючи з повернення Україною контролю над усім східним кордоном до кінця 2015 р. Захід повинен вести переговори з В. Путіним і бути готовим збільшити санкції, поки Росія не виконає зобов'язань. Покарати Росію недостатньо, переконував Е. Фоксалл. Захід мусить істотно допомогти Україні, зокрема військовими радниками, навчанням українських Збройних сил, військовим обладнанням, аби різко збільшити для Путіна вартість будь-якого нового вторгнення в Україну. Без таких заходів європейські уряди ризикують захопити війну Путіна.

18 грудня 2015 р. ЄС продовжив економічні санкції проти Росії ще на шість місяців через анексію Криму і підтримку сепаратистів на Донбасі⁴. Водночас відновилися бої, що затихли на декілька місяців⁵.

¹ Kramer A. 2 Accused of Being Russian Soldiers Appear in Court in Ukraine. 2015. 10 November.

² Cumming-Bruce N. At Least 9,115 Killed in Ukraine Conflict, U.N. Says. 2015. 9 December.

³ Foxall A. Stick to Sanctions on Russia. 2015. 16 December.

⁴ Kanter J. E.U. to Extend Sanctions Against Russia, but Divisions Show. 2015. 18 December.

⁵ Sopova A. Mine Kills Civilians as Fighting Heats Up in Eastern Ukraine. 2016. 10 February.

Отже, Мінська угода від 12 лютого 2015 р. (Мінськ-2) стала важливим дипломатичним кроком до встановлення миру на Донбасі. Проте Росія не бажала відновлення української влади в регіоні, проваючи заморожений конфлікт, збільшуючи число жертв і бажуючи перетворити на «гарячу точку» всю територію України через її федералізацію за кремлівським сценарієм. Захід не сприйняв ідеї включення анклавів «ДНР» і «ЛНР» до складу України на російським умовах, спрямованих проти європейської та євроатлантичної інтеграції. Імітуючи переговорний процес, Москва продовжувала вести бойові дії на Донбасі ротаціями своїх військових підрозділів і незаконними переміщеннями зброї через кордон, фінансово-економічною підтримкою своїх колаборантів і «п'ятої колони».

5.3. Зусилля з припинення війни у 2016 – 2017 рр.

Не досягнувши швидкої військової перемоги на сході України протягом 2015 р., Російська Федерація посилила інформаційно-сміслову війну, вишукуючи будь-які приводи. 21–22 березня 2016 р. суддя у м. Донецьк, що у Росії, зачитав вирок українському офіцеру Надії Савченко¹. Її звинуватили у спрямуванні артилерійського вогню, в результаті якого загинули два російських журналісти на Донбасі 2014 р. Сепаратисти (у т. ч. громадяни Росії) захопили Н. Савченко ще до обстрілу й перекинули в Росію. Європейські лідери неодноразово вимагали її випустити. Справа набула символічної ваги і підкреслила напружені відносини між Москвою і Заходом. Російський суд засудив лейтенанта Савченко до 22 років в'язниці².

Під час суду адвокати Н. Савченко спростували звинувачення. Записи розмов зі стільникового телефону вказували, що підсудна перебувала за 5 км від місця обстрілу, коли він відбувся. Бойовик на псевдо Ілім визнав, що захопив Савченко перед обстрілом. Лейтенант не збиралася оскаржувати вирок, оскільки не вірила російським судам. Вона заявила про нове голодування,

¹ Nechepurenko I. Russian Judge Postpones Verdict in Trial of Ukrainian Pilot. 2016. 21 March.

² Nechepurenko I. Nadiya Savchenko, Ukrainian Pilot, Given 22 Years in Russian Reporters' Deaths. 2016. 22 March.

коли вирок набере чинності. Таким чином Савченко протестувала вже кілька разів раніше.

Росія та Україна 25 травня обміняли в'язнів. Н. Савченко звільнили в Ростові-на-Дону в обмін на Є. Єрофєєва й О. Александра. П. Порошенко удостоїв її звання Героя України¹. Москва наполягала на неучасті у війні на Донбасі, але дозволила полоненим обох сторін повернутися додому. За версією Кремля російські солдати воювали в Україні в уніформах без розпізнавальних знаків під час відпустки.

Влітку 2016 р. правозахисники симетрично звинуватили Службу безпеки України у тортурах щодо сепаратистів. Та заперечила незаконні дії². 6 серпня ватажка «ЛНР» І. Плотницького поранили у Луганську. Сепаратисти вказали на український ескадрон смерті, а СБУ пояснила, що той – жертва міжусобиць усередині «ЛНР». Загалом же липень став найсмертоноснішим місяцем для української армії в 2016 р., адже тоді загинули 27 воїнів. У ніч з 5 на 6 серпня українські військові повідомили про 50 артилерійських ударів у трьох пунктах³.

Якраз прокурори Нідерландів, Австралії, Бельгії, Малайзії, України представили попередню доповідь. Зазначалося, що потужну зенітно-ракетну систему SA-11 («Бук») типу «земля-повітря», якою збито малайзійський літак над Україною 17 липня 2014 р., доставили з Росії на прохання сепаратистів і повернули назад. Доповідь була важливою з точки зору допустимих для суду доказів із ретельною деталізацією. Працюючи із записами розмов на мобільних телефонах, соцмережах, усними свідченнями тощо, прокурори простежили роль Росії у розгортанні ракетної системи і спроби приховати її сліди. Наразі не називали імен винуватців і не говорили про участь російських солдатів. Представлені докази сильно вплинули на російську владу. Навряд чи хтось без російських військових міг перемістити ракетні системи з Росії в Україну⁴.

¹ Kramer A. Ukrainian Pilot, Nadiya Savchenko, Is Exchanged for 2 Russian Prisoners. 2016. 25 May.

² Kramer A. Ukraine's Security Services and Rebels Are Said to Be Equals in Torture. 2016. 21 July.

³ Kramer A. Bomb Wounds Russian-Backed Leader of Ukraine Separatist Region. 2016. 6 August.

⁴ Sengupta S., Kramer A. Dutch Inquiry Links Russia to 298 Deaths in Explosion of Jetliner Over Ukraine. 2016. 28 September.

16 жовтня 2016 р. загинув медійно розкритий сепаратист, громадянин Росії Арсен Павлов на прізвисько «Моторола». Його підірвали у ліфті будинку в Донецьку. Кожна сторона звинуватила іншу в убивстві. У Києві говорили, що російські спецпідрозділи зачищали на Донбасі непередбачуваних ватажків, а сепаратисти стверджували, що діяли українці¹.

Канцлер Меркель влаштувала чотиристоронню зустріч 19 жовтня 2016 р., щоб побачити, чи готовий Путін піти з Донбасу, загрузнувши у війні в Сирії. В. Путін, А. Меркель, Ф. Олланд, П. Порошенко намагалися відновити домовленості з припинення вогню. На прес-конференції Меркель сказала, що «не досягнуто жодних чудес», бо міністри закордонних справ усіх чотирьох країн ще працювали над новою «дорожньою картою». Щоденні перестрілки тривали. Рівень смертності української армії склав більше двох солдатів на день, тобто вище, ніж в армії США під час війни в Іраку. За даними ООН на жовтень 2016 р. на Донбасі загинуло близько 10 тис. солдатів і цивільних осіб з обох сторін².

Хакери опублікували 27 жовтня 2016 р. електронні листи високопосадовця Кремля про безпосередню роль Росії у заколоті на сході України 2014 р. Вони проникли в електронну пошту Владислава Суркова, радника В. Путіна, який відповідав за політику в Україні. Тисячі листів показали втручання Кремля у внутрішні справи України. Деякі адресанти Суркова підтвердили їх справжність. У Кремлі заперечили витік інформації³. Цікаво, що до кореспонденції входила електронна таблиця бюджету для створення невеликої газети в Донецьку. В іншому листі мовилося про втрати «повстанців» у червні 2014 р., що включали російського десантника із Пскова. У той час спостерігалася значна політична чутливість до загибелі російських солдатів в Україні. Окремо до поштової скриньки Суркова надійшли списки кандидатів на посади до їх призначення «ДНР» і «ЛНР», лист редактора москов-

¹ Kramer A. Bomb Kills Pro-Russian Rebel Commander in Eastern Ukraine. 2016. 17 October.

² Kramer A. As New Ukraine Talks Begin, What Is the State of Europe's Only Active War? 2016. 19 October.

³ Kramer A. Ukrainian Hackers Release Emails Tying Top Russian Official to Uprising. 2016. 27 October.

ського журналу з чернеткою «відкритого листа жителів Донбасу», нібито написаного в Донецьку про жахи війни.

Активні військові дії відновилися у січні 2017 р. Загибло 8 українських солдатів і 3 проросійських. Це ускладнило американські зусилля щодо покращення відносин із Росією. Армія США тренувала й обладнувала українських солдатів. На Донбасі змагалися за контроль над буферною «сірою зоною»¹. Українська армія просунулася у двох місцях, відбивши атаки противника. Кожна сторона звинувачувала іншу в ескалації.

Маневри нового президента США Дональда Трампа у пошуках кращих відносин із Росією стривожили Україну, чия армія показала здатність боротися ще до американських тренувань. Обидві сторони сподівалися на президента Д. Трампа. Росія озброювала сепаратистів, США навчали і споряджали українських солдатів. Посол США в ООН Ніккі Гейлі в кінці січня 2017 р. звинуватила Росію в ескалації на Донбасі. Європейські спостерігачі фіксували обстріли Авдіївки і сутички вздовж лінії фронту. 29 січня 2017 р. 19 українських воїнів загинули і 66 отримали поранення. «ДНР» заявила, що 18 її солдатів загинули, а десятки поранено. ОБСЄ зазначила понад тисячу артилерійських ударів поблизу Авдіївки станом на 3 лютого².

На початку лютого 2017 р. президент Росії підписав указ про визнання паспортів сепаратистів. Путін офіційно не визнав «ДНР» і «ЛНР» як незалежні держави, але йшлося про модель їх повільного поглинання Росією. Указ вийшов у дні гострої критики Росії на конференції з безпеки в Мюнхені 17–19 лютого 2017 р. Віце-президент США Майк Пенс обіцяв «тримати Росію відповідальною» за війну. На це вплинули й інші чинники. Українські націоналісти заблокували три з семи залізничних ліній торгівлі між Донбасом і рештою України. Указ В. Путіна містив згадку про блокаду для виправдання визнання паспортів й автомобільних номерних знаків сепаратистів. На Мюнхенській конференції президент України назвав цей указ черговим свідченням російської окупації. На зустрічі з М. Пенсом П. Порошенко отримав сигнал,

¹ Kramer A. Fighting in Ukraine May Complicate U.S. Thaw With Russia. 2017. 31 January.

² Kramer A. Residents Take Cover as Ukraine Border Battles Reignite Conflict. 2017. 3 February.

що Україна залишається серед пріоритетів США. Міністри закордонних справ ФРН, Франції, Росії, України оголосили у Мюнхені нове припинення вогню з 20 лютого 2017 р. Насправді бойові дії загострилися. Українські військові повідомили про 105 атак, один солдат загинув, а 9 поранено¹.

Українська влада припинила всю торгівлю з двома російськими анклавом 15 березня 2017 р. Озброєні українці у камуфляжах заблокували залізничні перевезення, в основному вугільні поїзди. Це вдарило по мирному процесу². Президент України не бажав ізолювати Донбас, що слугувало розколу країни. Але ідея припинення торгівлі набрала популярності як спосіб перекласти утримання 3 млн осіб у підконтрольних сепаратистах регіонах на ослаблену економіку Росії.

Невійна на сході України, за словами журналіста Адріана Боненбергера з «The New York Times», тривала четвертий рік, а новий президент Д. Трамп не зміг покращити ситуації після невдалих спроб Б. Обами. Якщо Росія вторгнеться далі, це призведе до великого європейського конфлікту і «800 тис. українських цивільних осіб, що стискають зуби в мовчання між артилерійськими обстрілами, можуть стати 8 мільйонами»³. Якраз безперервні бої обтяжували 800 тис. цивільних, які проживали біля або на лінії фронту. Із них 100 тис. мешкали в «сірій зоні». Загалом унаслідок конфлікту переміщено 2-3,5 млн осіб. За даними ООН 1,6 млн переїхали з Донбасу в інші українські регіони. Москва переконувала, що 2,6 млн українців прибули в Росію. Від середини квітня 2014 р. до середини березня 2017 р. вбито щонайменше 9940 осіб, а поранено 23455.

США посилили тиск на Росію, запровадивши 20 червня 2017 р. санкції проти ще 38 осіб й організацій. Д. Трамп у Білому Домі зустрівся з президентом України щодо врегулювання конфлікту з Росією⁴.

Під час візиту в Україну в кінці серпня 2017 р. американський міністр оборони Джеймс Меттіс підтримав надання їй оборонної

¹ Kramer A. Russia Will Accept Passports Issued by East Ukraine Separatists. 2017. 19 February.

² Kramer A. Ukraine Cuts Off All Trade With Separatist Regions. 2017. 15 March.

³ Bonenberger A. The War No One Notices in Ukraine. 2017. 20 June.

⁴ Rapoport A., MacFarquhar N. Trump Imposes New Sanctions on Russia Over Ukraine Incursion. 2017. 20 June.

Opinion

OP-ED CONTRIBUTOR

The War No One Notices in Ukraine

By Adrian Bonenberger

June 20, 2017

Ukrainian servicemen fighting pro-Russian separatists in Avdiivka, Donetsk region, in March. AP Photo/Agence France Presse — Getty Images

MARINKA, Ukraine — In eastern Ukraine, a low-grade but brutal fight churns on, virtually invisible to the world. For residents of the houses that lie between each side's positions, in towns like Marinka and Avdiivka, where combat is heaviest, the conflict is a conspicuous and unavoidable part of daily life.

The shooting starts most mornings between 8 and 9, as regularly as an alarm. Sniper rifles and infantry carbines crack, heavy machine guns bark

Скан частини статті: Bonenberger A. *The War No One Notices in Ukraine* // *The New York Times*. 2017. 20 June.

зброї. Ішлося про передачу протитанкових ракет «Джевелін» на суму 50 млн дол. План адміністрації Д. Трампа щодо озброєння Києва мав далекосяжні наслідки. Дехто вважав, що США вступали з Росією у проксі-війну (непрямо, через посередників), в якій не готові перемогти¹. Напрошувалися аналогії з тогочасним тактичним програшем у Сирії. До того ж, Україна мала протитанкові ракети і виготовляла їх самостійно, а танкові бої носили епізодичний характер. Намір озброїти Україну мав сенс як частина жорстких переговорів і стримування Росії в інших «гарячих точках», як в Афганістані. Конфлікт в Україні бачився частиною нової Холодної війни.

У ніч на 27 вересня 2017 р. вибухнув один із найбільших складів боеприпасів української армії неподалік Вінниці, що змусив евакуювати 30 тис. місцевих мешканців. Спочатку офіційно говорили про диверсійний акт із застосуванням безпілотного літака. На складі було 200 тис. т боеприпасів, частина з них вибухнула. Обійшлося без жертв, але двоє людей отримали травми. Схожі епізоди в Україні ближче зони бойових дій траплялися раніше, проте пожежа 27 вересня стала першою далеко від війни². Головною причиною надзвичайної події виявилася службова недбалість, а не ворожі дії.

22 листопада 2017 р. десятки бойовиків захопили центр Луганська. «Міністр внутрішніх справ» Ігор Корнет відмовився покинути посаду, з якої його звільнив «прем'єр-міністр» Ігор Плотницький. Останній засудив непокору Корнета, звинувативши у перевороті. Російські танки ввійшли в місто. На сайті президента України повідомили, що через збільшення російських військових й активність, українські війська приготувалися до будь-яких дій. ОБСЄ теж стежила за ситуацією. Кремль не коментував³. У грудні 2017 р. статус-кво у сепаратистських утвореннях залишився без змін. Війна (невійна) тривала.

Як бачимо, упродовж 2016 – 2017 рр. російсько-українська війна все виразніше набувала ознак глобальної затяжної «посе-

¹ Kofman M. For the U.S., Arming Ukraine Could Be a Deadly Mistake. 2017. 25 August.

² Mendel I. In Ukraine, a Huge Ammunition Depot Catches Fire. 2017. 27 September.

³ Luxmoore M. Rival Factions Battle for Control in Eastern Ukraine. 2017. 22 November.

редницької війни» (проху war) – між Заходом і Росією. Жодна із сторін не бажала поступатися, усвідомлюючи тектонічні наслідки навіть ситуативно-тактичного програшу. Військово-політичні стратегії противників залишилися незмінними. Україна в союзі з країнами Заходу вимагала повернення частини Донбасу, окупованого де-факто Росією, з мінімальними поступками державно-правового характеру. Росію повністю влаштував сценарій дестабілізації України за допомогою гібридних адміністративних утворень «ДНР» і «ЛНР». Дипломатично-санкційний інструментарій Заходу мав обмежений вплив на кардинальну зміну міжнародної ситуації, котра поступово набирала рис нової Холодної війни. Усе залежало від подальших дій та лідерських якостей провідної потуги – США, де змінилося політичне керівництво, з яким обидві протиборчі сторони пов'язували свої надії.

* * *

Укладення двох Мінських угод не зупинило війну на Донбасі між Росією та Україною. Їх підписання відповідало методам вирішення конфліктів у XXI ст., проте ефективність зводилася до нуля. ЄС і США виявилися неспроможними належно протистояти вторгненню Росії на Донбас, гібридній війні, порушенню Мінських угод і міжнародного права. Санкції завдавали збитків економіці Росії, проте були недостатніми для відновлення миру на сході України.

Висвітлюючи війну на Донбасі, журналісти газети «The New York Times» сформували враження, що США вдавалася до рішучіших заходів, ніж ЄС, зокрема завдяки нелетальній допомозі. Однак реальне надання Сполученими Штатами зброї Україні залишилися на рівні розмов. Проти такого кроку виступав ЄС і багато хто в самих США, наголошуючи, що це загострить ситуацію. Судячи з наявних аналізів розвитку подій, з великою вірогідністю припускали, що війна на Донбасі триватиме багато років.

Мирні угоди слугували винятково лише паузою для всіх учасників, що прагнули уникнути геополітичної поразки. Після укладення першої Мінської угоди 5 вересня 2014 р. інтенсивність російсько-української війни зменшилася, про що свідчили періодичні дані ООН про військові та цивільні жертви на Донбасі. Росія

не бажала мирної розв'язки без проросійської автономії в складі України. США бракувало проривних наступальних ініціатив щодо зупинки російської агресії, бо дипломатичні та санкційні заходи поступово вичерпувалися.

Мінська угода від 12 лютого 2015 р. не принесла мир на Донбас. Росія провокувала заморожений конфлікт, бажаючи федералізації України за деструктивним сценарієм. Захід виступив проти російських анклавів «ДНР» і «ЛНР» у складі України, які б зруйнували її європейські та євроатлантичні перспективи. Москва вдалася до імітації мирних перемовин, надсилаючи через кордон свої війська, зброю і «гуманітарні конвої» на Донбас.

Водночас у 2016 – 2017 рр. на Донбасі відлунила глобальна «посередницька війна» між Заходом і Росією, що не бажали свого стратегічного чи тактичного програшу. Україна й Захід вимагали від Росії повернення частини окупованого Донбасу, з його подальшою реінтеграцією в цивілізованих рамках. Міжнародні відносини нагадували нову Холодну війну, в якій ключову роль знову відводили супердержаві США, де оновилося політичне керівництво.

ВИСНОВКИ

Сучасна російсько-українська війна для міжнародної спільноти є гібридною, тобто неklasичною. Адже Російська Федерація, призвідниця війни й одна з її військово-політичних сторін, реально ведучи активні бойові дії, маскується за спинами колаборантів, не визнає себе воюючою. Тактичною метою агресора є дестабілізація, фрагментація, відрив певною мірою вразливих з етнополітичної точки зору частин території України задля встановлення стратегічного контролю над непокірною державою.

Ця війна відразу потрапила в поле наукових інтересів у всьому світі. Її логічно трактовано в контексті глобальних викликів і загроз, передусім через призму імперського реваншу Росії та довгострокових наслідків для західної цивілізації. Проводиться магістральна думка про те, що російська агресія, за якої Українська держава вистояла і показала життєздатність, служить відправною точкою нової (другої) Холодної війни.

Під час Євромайдану, анексії Криму, розгортання війни на Донбасі Україна стала однією з головних тем світових медіа. У тому ж переконують і сотні публікацій глобальної газети «The New York Times», що в режимі реального часу подає різноманітний фактичний матеріал й аналітичні оцінки з проблематики, котра нами досліджується. Зокрема, відбито ставлення лідерів ЄС і США, редакційної колегії, науковців, політичних і військових діячів, у яких брали інтерв'ю журналісти видання і статті котрих опубліковано в газеті.

Найявний комплекс історичних джерел представлено паперовими й електронними публікаціями документів, спогадів, свідчень, публіцистики багатьма мовами. У міжнародних актах подана адекватна правова і політична кваліфікація сучасної війни Росії проти України в усіх трьох фазах: Революція гідності (зупинила мирну окупацію), анексія Кримського півострова, вторгнення на Донбас.

Світова історіографія проблеми враховує міждисциплінарні досягнення і всі види наукових комунікацій: форуми з об-

мінном ідей та підходами, діяльність наукових інституцій, експертно-аналітичне реагування. Українські вчені мають вагомий тематичні досягнення на всіх рівнях історичного пізнання: реконструктивному, емпіричному, теоретичному. Ідеться про десятки окремих наукових, науково-популярних, навчальних видань як односібних, так й у співавторстві, зосібна за сприяння поважних дослідницьких установ – Інститут історії України Національної академії наук України, Національний інститут стратегічних досліджень та ін.

У західній історіографії простежуються дві парадигми: проукраїнська (цивілізаційних і міжнародно-правових цінностей) й проросійська (світоглядних маніпуляцій та спекуляцій). Для більшості зарубіжних учених очевидним є те, що авторитарно-реваншистська Росія цілеспрямовано прагне розширити «життєвий простір» («руській мір») коштом Української держави, спричинивши деструкцію, що позначається термінами «конфлікт», «криза», «агресія», «інтервенція», «окупація», «анексія», «війна». Одночасно сотні західних дослідників заявили про підтримку територіальної цілісності та євроінтеграційних перспектив України.

Російській історіографії теж притаманні дві течії: офіційно-пропагандистська (великодержавна) й об'єктивно-реалістична (антиімпералістична). «Великодержавникам» до вподоби традиційні положення антизахідництва, «збирання земель» на уявних просторах «руського міра», де Україна – російський сателіт і зменшена територіально, без Криму. «Об'єктивісти» заперечують постулати Кремля про «внутрішній конфлікт», «громадянську війну» в Україні, акцентують на прихованих аспектах російської агресії та на праві Української держави розвиватися у руслі перевірених часом цінностей об'єднаної Європи.

На історико-теоретичному рівні пізнання проблематики виділяються ряд підходів: аксіологічні, інформаційні, смислові, міжнародно-правові, глобально детерміністські, прогностичні. Творенню різнорівневих наративів найоптимальніше слугують концепт «гібридної війни» і модель «процання з імперією». Утверджується парадигма про російсько-українську війну як агресію неоімперської Росії проти головного пострадянського конкурента України, східноєвропейського форпосту західної цивілізації. При цьому послідовними в часі етапами прихованої збройної боротьби Росії проти України є Революція гідності, анексія Кри-

му, поява «ДНР» і «ЛНР». Росія є агресором, Україна – жертвою. Прогностично розплата здожене правопорушника за наслідками цього світового суспільно-політичного явища.

Із погляду періодизації зауважена війна відбувається трьома фазами: порівняно тривалий революційний спротив (листопад 2013 – лютий 2014 рр.), майже безкровна блискавична окупація й анексія Криму (лютий – березень 2014 р.), затяжна військова кампанія на Донбасі (від березня 2014 р. донині). Водночас у першій фазі – Революції гідності – простежується три етапи: мирних протестів у центрі Києва (21–29 листопада 2013 р.), політичної радикалізації суспільства (30 листопада 2013 – 18 січня 2014 рр.), кривавих протистоянь і втечі президента В. Януковича (19 січня – 22 лютого 2014 р.).

Під час Революції гідності вперше в політичній історії України проти учасників мирних протестів застосовано травматичну зброю і водомети, виникли вогняні барикади, а журналісти стали постійною мішенню для правоохоронців. До падіння В. Януковича призвели низка чинників: відмова від Угоди про асоціацію з ЄС 21–29 листопада 2013 р.; спроби розігнати мирні зібрання у Києві 30 листопада і 11 грудня 2013 р.; угода з Росією про фінансову допомогу від 17 грудня 2013 р.; ухвалення «законів про диктатуру» 16 січня 2014 р.; арешти, викрадення, катування і вбивства протестувальників; штурм Майдану 18–19 лютого 2014 р. Натомість США та ЄС морально і дипломатично підтримали революційну Україну, де уперше масове відстоювання прав і свобод, національних інтересів проходило під прапорами Євросоюзу. Українці продемонстрували, що за європейські цінності та процвітання країни готові віддати життя.

Росія скористалася із політичної кризи, втечі президента В. Януковича (в ту ж Росію), неповороткості парламенту й уряду України. Простежуються три етапи російської агресії в український Крим, що в гарячій фазі тривала місяць: 20–28 лютого російські солдати («зелені чоловічки», «самооборона Криму») розосереджуються і змінюють регіональну владу; 1–15 березня захоплено або заблоковано військові бази і стратегічні об'єкти; 16–21 березня проведено незаконний референдум й анексію. Під час окупації Криму і після анексії певна частина українських військових перейшла на бік ворога. Обидві сторони зазнали мінімальних жертв серед військових: по одному вбитому і по двох поранених. Росія зневажила міжнародне право, зокрема порушила

Гельсінський заключний акт 1975 р. про непорушність кордонів, Будапештський меморандум 1994 р. про гарантії безпеки України, Договір про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Росією 1997 р., Договір між Україною та Росією про українсько-російський державний кордон 2003 р.

Міжнародні інституції кваліфікували ці дії як акт агресії. Провідні держави ввели санкції проти агресора, але не змогли зупинити саму агресію. Військова операція Росії підірвала повагу до США, НАТО, ЄС як гарантів стабільного світопорядку. Проте Росія не досягла глобального тріумфу, запрограмувавши свою поразку в близькій перспективі, в якій ключову роль відіграють не військові, а економічні важелі.

Після анексії Криму, Російська Федерація запустила агентів на схід України. Москва зіграла на прорадянській ментальності російськомовних жителів у контексті «русского міра», що так само скрупульозно відображено у «The New York Times». Звісно, із плином часу глобальний інтерес до війни на Донбасі згасав. Це помітно за кількістю відповідних статей у вказаному щоденнику та його електронній версії. Їх найбільше було у 2014 р. – 243, а кожного наступного року це число різко зменшувалося: 2015-го – 84, 2016-го – 13, 2017-го – 11.

Аналіз експертного, подійного, фактичного матеріалу, що оприлюднений «The New York Times», дозволяє російсько-українську війну на Донбасі поділити на три періоди: 1) провокування збройного конфлікту навесні 2014 р.; 2) розгортання російської агресії влітку 2014 р.; 3) мінімізація воєнних дій під міжнародним тиском (вересень 2014 – грудень 2017 рр.).

Змістовим наповненням першого періоду стали проросійські протести, руйнування правопорядку, початок антитерористичної операції, а другого – посилення антитерористичної операції, мирний план новообраного президента П. Порошенка, відновлення військової кампанії, збиття росіянами малайзійського лайнера, російський гуманітарний конвой, поразки українських військ. У третьому періоді війни відбулося підписання у білоруській столиці м. Мінськ двох мирних угод між Україною, Росією та її квазідержавними утвореннями «ДНР» і «ЛНР» за міжнародного посередництва.

Україна у серпні 2014 р. наближалася до повної перемоги над «ДНР» і «ЛНР» з використанням обмежених військових і поліцей-

ських ресурсів. Однак Росія прямим втручанням зупинила успішний наступ українських військ і поклала початок «замороженому конфлікту». США та ЄС за інспірований сепаратизм і приховане вторгнення поетапно запровадили санкції проти Росії та її колаборантів. США також надали нелетальну допомогу українським військам. Ці малоефективні та розтягнуті в часі заходи не зупинили пряму й опосередковану участь Росії у збройному конфлікті.

Україні зашкодили ефективно протистояти Росії такі внутрішні чинники: некомпетентність і зрадництво серед командного складу Збройних сил; слабка логістичне і матеріально-технічне забезпечення армії; повільний хід важливих інституційних і галузевих реформ у державі; недостатня інформаційно-просвітницька активність усередині країни і за кордоном. Позитивним наслідком війни стало поступове підвищення боєздатності української армії завдяки досвіду запеклих боїв із підступним ворогом. Зовнішніми несприятливими факторами були: невиконання країнами-гарантами зобов'язань за Будапештським меморандумом; неефективні санкції проти Росії з боку впливових держав; відсутність в ООН дієвого механізму протидії порушенням міжнародного права Росією, що наділена правом вето у Раді безпеки.

Затяжна гібридна війна Росії на Донбасі, в унікальному історико-етнографічному регіоні української нації, призвела до тяжких демографічних наслідків. Станом на грудень 2017 р. офіційно налічили понад 10 тис. загиблих, понад 20 тис. поранених, від 2 до 3,5 млн переміщених осіб. Реальні цифри значно більші, хоча досі не верифіковані вченими.

Висвітлюючи війну, журналісти газети «The New York Times» сформули враження, що США вдавалися до рішучіших заходів, ніж ЄС. В інтернет-варіанті газети «The New York Times» статті, що стосувалися сходу України публікувалися щодня протягом 1 березня – 5 вересня 2014 р. Тоді держави Заходу обмежилися «за непокоєннями» ситуацією і санкціями проти Росії, не виконали зобов'язання за Будапештським меморандумом про гарантії безпеки України. Подібно до «кримської операції», Росія спрямувала на Донбас легендовані диверсійні групи руйнування правопорядку. Інтенсивними міжнародними зусиллями вдалося стримувати російську агресію, виконавцями якої стали громадяни Росії та місцеві колаборанти.

Мирний план президента П. Порошенка від 18 червня 2014 р. передбачав відновлення українського суверенітету в підконтрольних Росії «ДНР» і «ЛНР», що існували за рахунок пограбування промислових потужностей та природних ресурсів, незаконного переміщення вантажів через кордон.

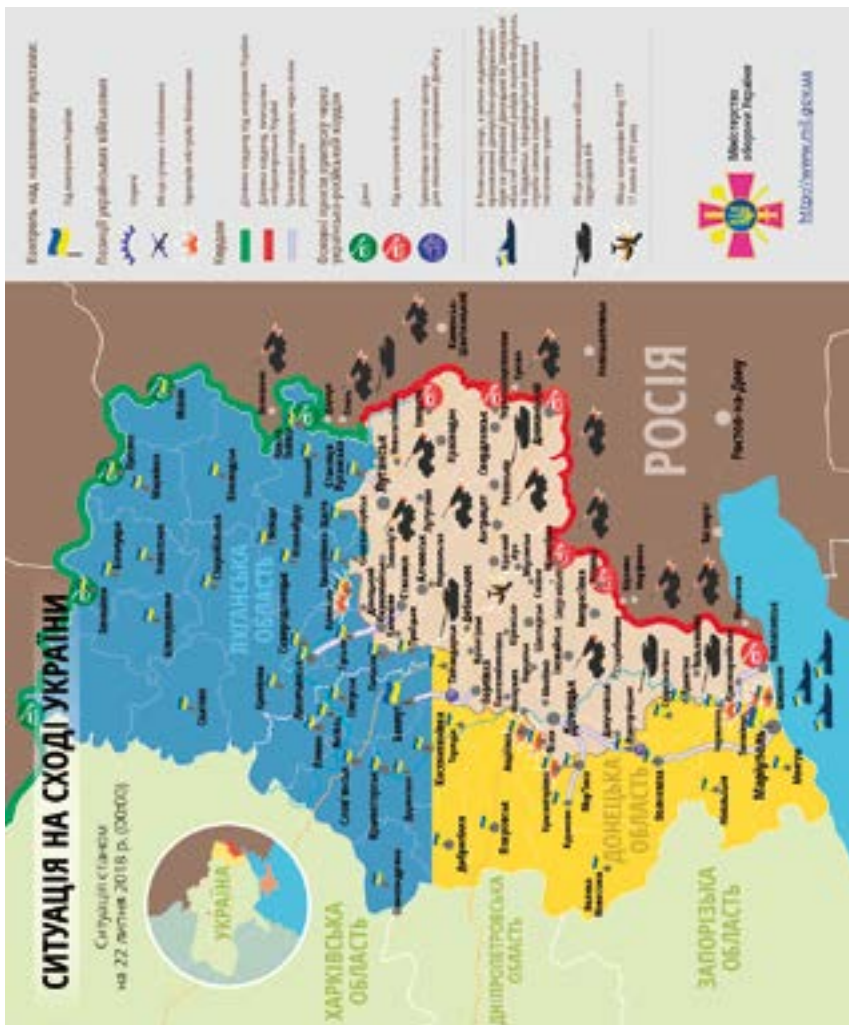
До найтрагічніших сторінок війни проти України належить збиття російським зенітним ракетним комплексом малайзійського пасажирського літака 17 липня 2014 р. Переломним моментом стала пряма збройна агресія Росії на Донбас, починаючи від 24 серпня 2014 р. Укладення двох Мінських угод не зупинило війну.

Внаслідок першої Мінської угоди (5 вересня 2014 р.) її інтенсивність зменшилася, проте Росія не бажала мирної розв'язки без проросійської автономії в складі України. США та ЄС бракувало проривних наступальних ініціатив щодо зупинки російської агресії. Мінська угода від 12 лютого 2015 р. не принесла мир, оскільки Росія провокувала заморожений конфлікт, бажаючи федералізації України за деструктивним сценарієм. Захід виступив проти російських анклавів «ДНР» і «ЛНР» у складі України, які б зруйнували її європейські та євроатлантичні перспективи. Від Росії вимагали повернення частини окупованого Донбасу, з його подальшою реінтеграцією в Україну. Міжнародні відносини нагадували нову Холодну війну, в якій ключову роль знову відводили супердержаві США, де оновилося політичне керівництво.

Серед невідкладних напрямків наукових досліджень багатогранної проблематики сучасної російсько-української війни бачаться усно-історичні студії, поглиблене вивчення мемуаристики. Адаже масово з'являються різноманітні свідчення учасників згаданих подій, особливо військових, колишніх полонених тощо.

Водночас із поля зору дослідників не повинна й у подальшому випадати газета «The New York Times» та інші впливові медіа як потужний джерельний ресурс для створення об'єктивної картини відзначеного феномену. Це важливо і з наступних міркувань. Судячи з наявних аналізів розвитку подій, з великою вірогідністю можна припустити, що російсько-українська війна триватиме ще роками. Тому бачиться злободенним якісний оперативний зріз джерельної бази, що істотно поповнюється і зростатиме аж до повного відновлення територіального суверенітету України.

Карта
військово-
політичної
ситуації
на Донбасі
станом на 22
липня 2018 р.
Дж.: Веб-сайт
міністерства
оборони України
(mil.gov.ua).

ДЖЕРЕЛА

I. Першоджерела (медіапублікації)

Щоденна газета США «The New York Times»

Революція гідності

1. Gessen M. A Whiter Shade of Envy // The New York Times. 2013. 2 December. URL: <https://latitude.blogs.nytimes.com/2013/12/02/a-whiter-shade-of-envy/?module=BlogPost-Title&version=Blog%20Main&contentCollection=Opinion&action=Click&pgtype=Blogs®ion=Body>
2. Herszenhorn D. Amid Unrest, Ukrainian President Defends Choice on Accords // The New York Times. 2013. 2 December. URL: <https://www.nytimes.com/2013/12/03/world/europe/ukraine-unrest.html>
3. Herszenhorn D. As Ukraine's President Returns From Leave, His Options Seem Dismal // The New York Times. 2014. 2 February. URL: <https://www.nytimes.com/2014/02/03/world/europe/as-ukraines-president-returns-from-leave-his-options-seem-dismal.html>
4. Herszenhorn D. At European Meeting on Partnership, Ukraine and Armenia Balk // The New York Times. 2013. 28 November. URL: <https://www.nytimes.com/2013/11/29/world/europe/at-european-meeting-on-partnership-ukraine-and-armenia-balk.html>
5. Herszenhorn D. Claims of Police Brutality in Ukraine Amid Talks to Quell Unrest // The New York Times. 2014. 23 January. URL: <https://www.nytimes.com/2014/01/24/world/europe/ukraine.html>
6. Herszenhorn D. Facing Russian Threat, Ukraine Halts Plans for Deals with E.U. // The New York Times. 2013. 21 November. URL: <https://www.nytimes.com/2013/11/22/world/europe/ukraine-refuses-to-free-ex-leader-raising-concerns-over-eu-talks.html>
7. Herszenhorn D. Journalist Is Beaten in Latest Attack on Ukrainian Opposition // The New York Times. 2013. 25 December. URL: <https://www.nytimes.com/2013/12/26/world/europe/ukraine.html>
8. Herszenhorn D. Kiev Protesters See Potent Ally Under a Spire // The New York Times. 2013. 4 December. URL: <https://www.nytimes.com/2013/12/05/world/europe/ukrainian-protesters-find-powerful-ally-in-orthodox-church.html>
9. Herszenhorn D. Kiev Truce Falls Apart, and Unrest Resurges // The New York Times. 2014. 24 January. URL: <https://www.nytimes.com/2014/01/25/world/europe/ukraine-protests.html>

10. Herszenhorn D. Meeting Opposition Leaders, Ukraine's President Calls for End to Protests // The New York Times. 2013. 13 December. URL: <https://www.nytimes.com/2013/12/14/world/europe/ukraine-protests.html>

11. Herszenhorn D. New Clashes Erupt in Ukraine After Trial // The New York Times. 2014. 10 January. URL: <https://www.nytimes.com/2014/01/11/world/europe/new-clashes-erupt-in-ukraine-after-trial.html>

12. Herszenhorn D. Opposition Says No to Ukraine on Power Share // The New York Times. 2014. 25 January. URL: <https://www.nytimes.com/2014/01/26/world/europe/ukrainian-president-offers-top-posts-to-opposition-leaders.html>

13. Herszenhorn D. Signs of Momentum Shifting to Protesters in Ukraine // The New York Times. 2013. 14 December. URL: <https://www.nytimes.com/2013/12/15/world/europe/struggle-in-ukraine-reflects-a-larger-battle-between-europe-and-russia.html>

14. Herszenhorn D. Sweeping New Restrictions Take Aim at Protesters Camped Out in Kiev // The New York Times. 2014. 17 January. URL: <https://www.nytimes.com/2014/01/17/world/europe/sweeping-new-restrictions-take-aim-at-protesters-camped-out-in-kiev.html>

15. Herszenhorn D. Thousands Demand Resignation of Ukraine Leader // The New York Times. 2013. 1 December. URL: <https://www.nytimes.com/2013/12/02/world/europe/thousands-of-protesters-in-ukraine-demand-leaders-resignation.html>

16. Herszenhorn D. Thousands Protest Ukraine's Rejection of Trade Pacts // The New York Times. 2013. 24 November. URL: <https://www.nytimes.com/2013/11/25/world/europe/thousands-of-ukrainians-protest-scrapping-of-trade-pact-with-eu.html>

17. Herszenhorn D. Ukraine Blames I.M.F for Halt to Agreements With Europe // The New York Times. 2013. 22 November. URL: <https://www.nytimes.com/2013/11/23/world/europe/ukraine-blames-imf-for-collapse-of-agreement-with-european-union.html>

18. Herszenhorn D. Ukraine Faces E.U.'s Dismay on Turnabout on Accords // The New York Times. 2013. 29 November. URL: <https://www.nytimes.com/2013/11/30/world/europe/european-union-grapples-with-disappointment-over-ukraine.html>

19. Herszenhorn D. Ukraine in Turmoil After Leaders Reject Major E.U. Deal // The New York Times. 2013. 26 November. URL: <https://www.nytimes.com/2013/11/27/world/europe/protests-continue-as-ukraine-leader-defends-stance-on-europe.html>

20. Herszenhorn D. Ukraine Protests Spread as Overture Is Spurned // The New York Times. 2014. 26 January. URL: <https://www.nytimes.com/2014/01/27/world/europe/ukraine-protests-spread-as-overture-is-spurned.html>

21. Herszenhorn D. Ukraine's Leader to Revoke Curbs on Dissent, but Opposition Remains Wary // The New York Times. 2014. 27 January. URL:

<https://www.nytimes.com/2014/01/28/world/europe/ukraine-leader-faces-new-pressure-to-end-unrest.html>

22. Herszenhorn D. Ukrainians Back in Street to Support E.U. Accord // The New York Times. 2013. 30 November. URL: <https://www.nytimes.com/2013/12/01/world/europe/ukraine-protests.html>

23. Herszenhorn D. Unrest Deepens in Ukraine as Protests Turn Deadly // The New York Times. 2014. 22 January. URL: <https://www.nytimes.com/2014/01/23/world/europe/ukraine-protests.html>

24. Herszenhorn D., Erlanger S. American Official Tells Ukraine's Protest Leaders to Find Peaceful End to Crisis // The New York Times. 2013. 5 December. URL: <https://www.nytimes.com/2013/12/06/world/europe/ukraine-protests.html>

25. Herszenhorn D., Kramer A. Police Push Into Kiev Square as Crisis Grows // The New York Times. 2013. 10 December. URL: <https://www.nytimes.com/2013/12/11/world/europe/ukrainian-security-forces-confront-protesters-in-kiev-square.html>

26. Herszenhorn D., Kramer A. Protesters in Kiev Topple Lenin Statue as Rallies Grow // The New York Times. 2013. 8 December. URL: <https://www.nytimes.com/2013/12/09/world/europe/ukraine-teems-with-pro-europe-protesters-as-thousands-more-gather.html>

27. Herszenhorn D., Kramer A. Ukraine Forces Retreat, Ceding Square to Protesters // The New York Times. 2013. 11 December. URL: <https://www.nytimes.com/2013/12/12/world/europe/police-storm-kiev-square-as-crisis-grows.html>

28. Herszenhorn D., Kramer A. Ukraine Protests Persist as Bid to Oust Government Fails // The New York Times. 2013. 3 December. URL: <https://www.nytimes.com/2013/12/04/world/europe/ukraine-unrest.html>

29. Higgins A. A Ukraine City Spins Beyond the Government's Reach // The New York Times. 2014. 15 February. URL: <https://www.nytimes.com/2014/02/16/world/europe/a-ukraine-city-spins-beyond-the-governments-reach.html>

30. Higgins A. Protesters Vacate Kiev's City Hall in Deal for Amnesia // The New York Times. 2014. 16 February. URL: <https://www.nytimes.com/2014/02/17/world/europe/ukrainian-protesters-end-occupation-of-kievs-city-hall.html>

31. Higgins A., Kramer A. Kiev Protesters Set Square Ablaze to Thwart Police // The New York Times. 2014. 18 February. URL: <https://www.nytimes.com/2014/02/19/world/europe/ukraine.html>

32. Higgins A., Kramer A. Ukraine Leader Strains for Grip as Chaos Spreads // The New York Times. 2014. 19 February. URL: <https://www.nytimes.com/2014/02/20/world/europe/ukraine.html>

33. Higgins A., Kramer A., Erlanger S. As His Fortunes Fell in Ukraine, a President Clung to Illusions // The New York Times. 2014. 23 February. URL: <https://www.nytimes.com/2014/02/24/world/europe/as-his-fortunes-fell-in-ukraine-a-president-clung-to-illusions.html>

34. Kotsuba O. Ukraine's Battle for Europe // The New York Times. 2013. 29 November. URL: <https://www.nytimes.com/2013/11/30/opinion/ukraines-battle-for-europe.html>

35. Kramer A. Abuse Claims in Ukraine Rise Among Protesters // The New York Times. 2014. 31 January. URL: <https://www.nytimes.com/2014/02/01/world/europe/ukraine.html>

36. Kramer A. European Union Suspends Trade Talks With Ukraine // The New York Times. 2013. 15 December. URL: <https://www.nytimes.com/2013/12/16/world/europe/ukraine-protests.html>

37. Kramer A. In Ukraine Protests Over New Laws, Sticks and Stones Are Met With Tear Gas // The New York Times. 2014. 19 January. URL: <https://www.nytimes.com/2014/01/20/world/europe/in-ukraine-protests-over-new-laws-sticks-and-firecrackers-meet-tear-gas.html>

38. Kramer A. Police and Protesters in Ukraine Escalate Use of Force // The New York Times. 2014. 20 January. URL: <https://www.nytimes.com/2014/01/21/world/europe/ukraine-protests.html>

39. Kramer A. Pro-Government Ukrainians Take to Streets to Denounce European Social Values // The New York Times. 2013. 6 December. URL: <https://www.nytimes.com/2013/12/07/world/europe/ukraine-protests.html>

40. Kramer A. Russia Defers Aid to Ukraine, and Unrest Persists // The New York Times. 2014. 29 January. URL: <https://www.nytimes.com/2014/01/30/world/europe/ukraine-protests.html>

41. Kramer A. Ukraine's Opposition Says Government Stirs Violence // The New York Times. 2014. 21 January. URL: <https://www.nytimes.com/2014/01/22/world/europe/ukraine-protests.html>

42. Kramer A. Ukraine's Uncertainties Include Financial Aid // The New York Times. 2014. 28 January. URL: <https://www.nytimes.com/2014/01/29/business/international/ukraines-uncertainties-include-its-financial-lifeline.html>

43. Kramer A., Higgins A. Ukraine's Forces Escalate Attacks Against Protesters // The New York Times. 2014. 20 February. URL: <https://www.nytimes.com/2014/02/21/world/europe/ukraine.html>

44. Roth A. Ukraine's East, a Message for Protesters: Stop // The New York Times. 2013. 12 December. URL: <https://www.nytimes.com/2013/12/13/world/europe/ukraines-protesters.html>

45. Smale A. Buoyed by a Deal With Russia, Ukraine's Leader Tries to Reassert His Authority // The New York Times. 2013. 19 December. URL: <https://www.nytimes.com/2013/12/20/world/europe/ukraine-russia-agreement.html>

46. Smale A. Strategy Remains Elusive for Ukraine Opposition // The New York Times. 2013. 22 December. URL: <https://www.nytimes.com/2013/12/23/world/europe/ukraine-movement-strong-on-solidarity-struggles-for-a-plan.html>

47. Smale A., Erlanger S. U.S. and Europe Work on Aid Package for Ukraine // The New York Times. 2014. 3 February. URL: <https://www.nytimes.com/2014/02/04/world/europe/us-and-europe-work-on-financial-solution-to-ukraine-crisis.html>

48. The Editorial Board. A Dangerously Divided Ukraine // The New York Times. 2013. 11 December. URL: <https://www.nytimes.com/2013/12/12/opinion/a-dangerously-divided-ukraine.html>

49. The Editorial Board. Saving Ukraine // The New York Times. 2014. 4 February. URL: <https://www.nytimes.com/2014/02/05/opinion/saving-ukraine.html>

50. The Editorial Board. Ukraine Backs Down // The New York Times. 2013. 28 November. URL: <https://www.nytimes.com/2013/11/29/opinion/ukraine-backs-down.html>

51. The Editorial Board. Ukraine's Deadly Turn // The New York Times. 2014. 19 February. URL: <https://www.nytimes.com/2014/02/20/opinion/ukraines-deadly-turn.html>

52. The Editorial Board. Ukrainian Standoff // The New York Times. 2014. 22 January. URL: <https://www.nytimes.com/2014/01/23/opinion/ukrainian-standoff.html>

53. Wolczuk R. Ukraine on the Brink // The New York Times. 2013. 27 November. URL: <https://www.nytimes.com/2013/11/28/opinion/ukraine-on-the-brink.html>

Окупація та анексія Криму

54. Baker P. Making Russia Pay? It's Not So Simple // The New York Times. 2014. 1 March. URL: <https://www.nytimes.com/2014/03/02/world/europe/russia-to-pay-not-so-simple.html>

55. Baker P. Obama Team Debates How to Punish Russia // The New York Times. 2014. 11 March. URL: <https://www.nytimes.com/2014/03/12/world/europe/obama-team-debates-how-to-punish-russia.html>

56. Baker P. Pressure Rising as Obama Works to Rein In Russia // The New York Times. 2014. 2 March. URL: <https://www.nytimes.com/2014/03/03/world/europe/pressure-rising-as-obama-works-to-rein-in-russia.html>

57. Baker P. Top Russians Face Sanctions by U.S. for Crimea Crisis // The New York Times. 2014. 3 March. URL: <https://www.nytimes.com/2014/03/04/world/europe/top-russians-face-sanctions-by-us-for-crimea-crisis.html>

58. Baker P., Gordon M. Obama Makes Push for Political Solution to Crisis in Ukraine // The New York Times. 2014. 12 March. URL: <https://www.nytimes.com/2014/03/13/world/europe/ukraine-washington.html>

59. Baker P. If Not a Cold War, a Return to a Chilly Rivalry // The New York Times. 2014. 18 March. URL: <https://www.nytimes.com/2014/03/19/world/europe/if-not-a-new-cold-war-a-distinct-chill-in-the-air.html>

60. Baker P. Obama's Test: Can Penalties Change Russia's Course? // The New York Times. 2014. 18 March. URL: <https://www.nytimes.com/2014/03/19/world/europe/obamas-test-can-penalties-change-russias-course.html>

61. Barry E. Russia Blocks Web Content Amid Tension Over Ukraine // The New York Times. 2014. 13 March. URL: <https://www.nytimes.com/2014/03/14/world/europe/russia-blocks-web-content-amid-tension-over-ukraine.html>

62. Barry E., Kishkovsky S. As Putin's Popularity Soars, Voices of Opposition Are Being Drowned Out // The New York Times. 2014. 15 March. URL: <https://www.nytimes.com/2014/03/16/world/europe/as-putins-popularity-soars-voices-of-opposition-are-being-drowned-out.html>

63. Bohlen C. Cold War Media Tactics Fuel Ukraine Crisis // The New York Times. 2014. 10 March. URL: <https://www.nytimes.com/2014/03/11/world/europe/cold-war-media-tactics-fuel-ukraine-crisis.html>

64. Chivers C., Reeve P. Russia Moves Swiftly to Stifle Dissent Ahead of Secession Vote // The New York Times. 2014. 14 March. URL: <https://www.nytimes.com/2014/03/15/world/europe/pressure-and-intimidation-sweep-crimea-ahead-of-secession-vote.html>

65. Chivers C., Sneider N. Russia's Grip Tightens With Shows of Force at Ukrainian Bases // The New York Times. 2014. 10 March. URL: <https://www.nytimes.com/2014/03/11/world/europe/ukraine.html>

66. Cooper H. Hagel Warns Russia Not to Intervene in Ukraine // The New York Times. 2014. 27 February. URL: <https://www.nytimes.com/2014/02/28/world/europe/hagel-warns-russia-not-to-intervene-in-ukraine.html>

67. Cumming-Bruce N. At U.N., Russia Points to Ultranationalist Threats in Ukraine // The New York Times. 2014. 3 March. URL: <https://www.nytimes.com/2014/03/04/world/europe/ukraine-united-nations.html>

68. Davenport C., Erlanger S. U.S. Hopes Boom in Natural Gas Can Curb Putin // The New York Times. 2014. 5 March. URL: <https://www.nytimes.com/2014/03/06/world/europe/us-seeks-to-reduce-ukraines-reliance-on-russia-for-natural-gas.html>

69. Erlanger S., Barry E. Clashes in Ukraine as Rallies Take a Turn // The New York Times. 2014. 9 March. URL: <https://www.nytimes.com/2014/03/10/world/europe/developments-in-Ukraine.html>

70. Erlanger S., Herszenhorn D. Air Links Are Severed as Russia Tightens Its Grip on Crimean Peninsula // The New York Times. 2014. 11 March. URL: <https://www.nytimes.com/2014/03/12/world/europe/ukraine.html>

71. Erlanger S., Herszenhorn D. Kiev Cites Campaign of Pressure by Russia // The New York Times. 2014. 3 March. URL: <https://www.nytimes.com/2014/03/04/world/europe/ukraine.html>

72. Erlanger S., Kramer A. Ukraine Finds Its Forces Are Ill Equipped to Take Crimea Back From Russia // The New York Times. 2014. 1 March. URL: <https://www.nytimes.com/2014/03/02/world/europe/ukraine-finds-its-forces-are-ill-equipped-to-take-crimea-back-from-russia.html>

73. Gordon M. Kerry Plans 11th-Hour Meeting With Russians Over Crimea // The New York Times. 2014. 12 March. URL: <https://www.nytimes.com/2014/03/13/world/europe/kerry-plans-11th-hour-meeting-with-russians-over-crimea.html>

74. Gordon M. Kerry Plans to Visit Ukraine in Show of Support and Warns Russia of Penalties // The New York Times. 2014. 2 March. URL: <https://www.nytimes.com/2014/03/03/world/europe/kerry-warns-russia-of-possible- eviction-from-g-8.html>

75. Gordon M. Kerry Takes Offer of Aid to Ukraine and Pushes Back at Russian Claims // The New York Times. 2014. 4 March. URL: <https://www.nytimes.com/2014/03/05/world/europe/secretary-of-state-john-kerry-arriving-in-kiev-offers-1-billion-in-loan-guarantees-to-ukraine.html>

76. Gordon M., Erlanger S. U.S. Effort to Broker Russia-Ukraine Diplomacy Fails // The New York Times. 2014. 5 March. URL: <https://www.nytimes.com/2014/03/06/world/europe/ukraine.html>

77. Gordon M., Myers S. U.S. and Russia Hit Diplomatic Roadblock Trying to Start Ukraine Talks // The New York Times. 2014. 10 March. URL: <https://www.nytimes.com/2014/03/11/world/europe/us-and-russia-hit-diplomatic-roadblock-trying-to-start-crimea-talks.html>

78. Gordon M., Myers S. U.S.-Russia Talks on Ukraine Fail to Ease Tension // The New York Times. 2014. 14 March. URL: <https://www.nytimes.com/2014/03/15/world/europe/john-kerry-russia-ukraine-talks.html>

79. Gordon M. Kerry Presses Russia on 'Provocations' in Ukraine // The New York Times. 2014. 16 March. URL: <https://www.nytimes.com/2014/03/17/world/europe/urkraine.html>

80. Gordon M. NATO Weighs Assistance for Ukraine to Dissuade Further Moves by Moscow // The New York Times. 2014. 19 March. URL: <https://www.nytimes.com/2014/03/20/world/europe/nato-chief-russia-europe.html>

81. Herszenhorn D. Crimea's Bloody Past Is a Key to Its Present // The New York Times. 2014. 27 February. URL: <https://www.nytimes.com/2014/02/28/world/europe/crimeas-bloody-past-is-a-key-to-its-present.html>

82. Herszenhorn D. Crimea Vote Deepens Crisis and Draws Denunciations // The New York Times. 2014. 6 March. URL: <https://www.nytimes.com/2014/03/07/world/europe/ukraine.html>

83. Herszenhorn D. Crimean Premier Says Ukrainian Military Units Have Started to Surrender // The New York Times. 2014. 4 March. URL: <https://www.nytimes.com/2014/03/05/world/europe/crimea-ukraine-russia.html>

84. Herszenhorn D., Baker P., Kramer A. Russia Seizes Gas Plant Near Crimea Border, Ukraine Says // The New York Times. 2014. 15 March. URL: <https://www.nytimes.com/2014/03/16/world/europe/russian-troops-seize-gas-plant-beyond-crimean-border-ukraine-says.html>

85. Herszenhorn D., Gordon M., Rubin A. Crimea Approves a Secession Vote as Tensions Rise // The New York Times. 2014. 6 March. URL: <https://www.nytimes.com/2014/03/07/world/europe/ukraine-sanctions.html>

86. Herszenhorn D. Crimea Votes to Secede From Ukraine as Russian Troops Keep Watch // The New York Times. 2014. 16 March. URL: <https://www.nytimes.com/2014/03/17/world/europe/crimea-ukraine-secession-vote-referendum.html>

87. Herszenhorn D. In Crimea, Russia Moved to Throw Off the Cloak of Defeat // The New York Times. 2014. 24 March. URL: <https://www.nytimes.com/2014/03/25/world/europe/ukraine.html>

88. Herszenhorn D. Power Is Restored Across Crimean Peninsula // The New York Times. 2014. 25 March. URL: <https://www.nytimes.com/2014/03/26/world/europe/crimea-power-failures.html>

89. Herszenhorn D., Cowell A. Lawmakers in Crimea Move Swiftly to Split From Ukraine // The New York Times. 2014. 17 March. URL: <https://www.nytimes.com/2014/03/18/world/europe/european-union-ukraine.html>

90. Herszenhorn D., Kramer A. Ukraine Plans to Withdraw Troops From Russia-Occupied Crimea // The New York Times. 2014. 19 March. URL: <https://www.nytimes.com/2014/03/20/world/europe/crimea.html>

91. Herszenhorn D., Kramer A., Cowell A. Russian Forces Release Ukraine Naval Commander, Reports Say // The New York Times. 2014. 20 March. URL: <https://www.nytimes.com/2014/03/21/world/europe/crimea.html>

92. Herszenhorn D., Reeve P., Sneider N. Russian Forces Take Over One of the Last Ukrainian Bases in Crimea // The New York Times. 2014. 22 March. URL: <https://www.nytimes.com/2014/03/23/world/europe/ukraine.html>

93. Higgins A. Amid More Signs of Russian Force in Crimea, Delight Mixes With Dismay // The New York Times. 2014. 1 March. URL: <https://www.nytimes.com/2014/03/02/world/europe/tensions-rise-in-crimean-capital-as-armed-men-continue-to-take-up-posts.html>

94. Higgins A. Steeped in Its Bloody History, Again Embracing Resistance // The New York Times. 2014. 6 March. URL: <https://www.nytimes.com/2014/03/07/world/europe/crimea-russia.html>

95. Higgins A., Myers S. As Putin Orders Drills in Crimea, Protesters' Clash Shows Region's Divide // The New York Times. 2014. 26 February. URL: <https://www.nytimes.com/2014/02/27/world/europe/russia.html>

96. Higgins A., Smale A. In Crimea's Phantom War, Armed Men Face Unseen Foe // The New York Times. 2014. 2 March. URL: <https://www.nytimes.com/2014/03/03/world/europe/in-crimeas-phantom-war-armed-men-face-unseen-foe.html>

97. Higgins A. Grab for Power in Crimea Raises Secession Threat // The New York Times. 2014. 27 February. URL: <https://www.nytimes.com/2014/02/28/world/europe/ukraine-tensions.html>

98. Higgins A., Erlanger S. Gunmen Seize Government Buildings in Crimea // The New York Times. 2014. 27 February. URL: <https://www.nytimes.com/2014/02/28/world/europe/crimea-ukraine.html>

99. Higgins A. Ukraine Upheaval Highlights E.U.'s Past Miscalculations and Future Dangers // The New York Times. 2014. 20 March. URL: <https://www.nytimes.com/2014/03/21/world/europe/ukrainian-tumult-highlights-european-unions-errors.html>

100. Jacobs A., Sengupta S. China Torn Between Policies and Partnership // The New York Times. 2014. 11 March. URL: <https://www.nytimes.com/2014/03/12/world/asia/china-torn-between-policies-and-partnership.html>

101. Jolly D. Markets Worldwide Brush Off Crimea Vote // The New York Times. 2014. 17 March. URL: <https://www.nytimes.com/2014/03/18/business/international/daily-stock-market-activity.html>

102. King C. Crimea, the Tinderbox // The New York Times. 2014. 1 March. URL: <https://www.nytimes.com/2014/03/03/opinion/crimea-the-tinderbox.html>

103. Kramer A. Ukraine Turns to Its Oligarchs for Political Help // The New York Times. 2014. 2 March. URL: <https://www.nytimes.com/2014/03/03/world/europe/ukraine-turns-to-its-oligarchs-for-political-help.html>

104. Landler M. In Poland, Biden Promises Allies Protection // The New York Times. 2014. 18 March. URL: <https://www.nytimes.com/2014/03/19/world/europe/ukraine-crisis-reaction.html>

105. Landler M., Lowrey A., Myers S. Obama Steps Up Russia Sanctions in Ukraine Crisis // The New York Times. 2014. 20 March. URL: <https://www.nytimes.com/2014/03/21/us/politics/us-expanding-sanctions-against-russia-over-ukraine.html>

106. McCain J. Obama Has Made America Look Weak // The New York Times. 2014. 14 March. URL: <https://www.nytimes.com/2014/03/15/opinion/mccain-a-return-to-us-realism.html>

107. Myers S. Growing Crisis in Its Backyard Snares Russia // The New York Times. 2014. 27 February. URL: <https://www.nytimes.com/2014/02/28/world/europe/putins-silence-on-ukraine-adds-to-confusion.html>

108. Myers S. Putin Engages in Test of Will Over Ukraine // The New York Times. 2014. 2 March. URL: <https://www.nytimes.com/2014/03/03/world/europe/putin-engages-in-test-of-will-over-ukraine.html>

109. Myers S., Barry E., Cowell A. Assailing U.S. and Kiev, Putin Keeps Open Option of Force // The New York Times. 2014. 4 March. URL: <https://www.nytimes.com/2014/03/05/world/europe/ukraine.html>

110. Myers S., Erlanger S. Tensions Remain High in Crimea Amid Renewed Effort to Mediate // The New York Times. 2014. 8 March. URL: <https://www.nytimes.com/2014/03/09/world/europe/tensions-remain-high-in-crimea-amid-renewed-effort-to-mediate.html>

111. Myers S., Herszenhorn D., Gladstone R. For First Time, Kremlin Signals It Is Prepared to Annex Crimea // The New York Times. 2014. 7 March. URL: <https://www.nytimes.com/2014/03/08/world/europe/ukraine.html>

112. Myers S., Smale A. Russian Troops Mass at Border With Ukraine // The New York Times. 2014. 13 March. URL: <https://www.nytimes.com/2014/03/14/world/europe/ukraine.html>

113. Myers S., Baker P. Putin Recognizes Crimea Secession, Defying the West // The New York Times. 2014. 17 March. URL: <https://www.nytimes.com/2014/03/18/world/europe/us-imposes-new-sanctions-on-russian-officials.html>

114. Myers S., Barry E. Putin Reclaims Crimea for Russia and Bitterly Denounces the West // The New York Times. 2014. 18 March. URL: <https://www.nytimes.com/2014/03/19/world/europe/ukraine.html>

115. Myers S., MacFarquhar N. As Sanctions Start, Russia Feels a Sting // The New York Times. 2014. 21 March. URL: <https://www.nytimes.com/2014/03/22/world/europe/russia-starts-to-feel-effect-of-sanctions.html>

116. Pack J., Simms B. A Weak E.U. Can't Stop Putin // The New York Times. 2014. 27 March. URL: <https://www.nytimes.com/2014/03/28/opinion/a-weak-eu-cant-stop-putin.html>

117. Reeve P. No Bloodshed in a Standoff at an Airfield in Ukraine // The New York Times. 2014. 4 March. URL: <https://www.nytimes.com/2014/03/05/world/europe/no-bloodshed-in-a-standoff-at-an-airfield-in-ukraine.html>

118. Schmemmann S. Tussling Over Ukraine; Gains and Grave Setbacks for Gay Rights // The New York Times. 2014. 28 February. URL: <https://www.nytimes.com/2014/03/02/opinion/sunday/tussling-over-ukraine-gains-and-grave-setbacks-for-gay-rights.html>

119. Schmemmann S. A Mystery, a Murder Case and an Injustice // The New York Times. 2014. 14 March. URL: <https://www.nytimes.com/2014/03/16/opinion/sunday/a-mystery-a-murder-case-and-an-injustice.html>

120. Sengupta S. Biting Words but No Action at Security Council Meeting // The New York Times. 2014. 3 March. URL: <https://www.nytimes.com/2014/03/04/world/europe/biting-words-but-no-action-at-security-council-meeting.html>

121. Sengupta S. Fact-Finding Envoys in Crimea Face Hostility // The New York Times. 2014. 7 March. URL: <https://www.nytimes.com/2014/03/08/world/europe/fact-finding-envoys-in-crimea.html>

122. Sengupta S. Russia Vetoes U.N. Resolution on Crimea // The New York Times. 2014. 15 March. URL: <https://www.nytimes.com/2014/03/16/world/europe/russia-vetoes-un-resolution-on-crimea.html>

123. Sengupta S. Senior U.N. Envoy Threatened at Gunpoint in Crimea // The New York Times. 2014. 5 March. URL: <https://www.nytimes.com/2014/03/06/world/europe/united-nations-crimea.html>

124. Sengupta S. Ukraine Premier Makes Plea at the U.N. // The New York Times. 2014. 13 March. URL: <https://www.nytimes.com/2014/03/14/world/europe/ukraine-premier-makes-plea-at-the-un.html>

125. Sengupta S. Vote by U.N. General Assembly Isolates Russia // The New York Times. 2014. 27 March. URL: <https://www.nytimes.com/2014/03/28/world/europe/General-Assembly-Vote-on-Crimea.html>

126. Shear M. Obama Rules Out Military Force Over Ukraine // The New York Times. 2014. 20 March. URL: <https://www.nytimes.com/2014/03/21/world/europe/obama-ukraine.html>

127. Smale A. Frayed Nerves in Crimea as Rumors of War Spread // The New York Times. 2014. 3 March. URL: <https://www.nytimes.com/2014/03/04/world/europe/in-crimea-talk-turns-to-war-but-no-fighting-is-seen.html>

128. Smale A. Mystery Men at De Facto Crimean Border Help Fuel Suspicion and Dread // The New York Times. 2014. 5 March. URL: <https://www.nytimes.com/2014/03/06/world/europe/mystery-men-at-de-facto-crimean-border-help-fuel-suspicion-and-dread.html>

129. Smale A. Ukraine Crisis Limits Merkel's Rapport With Putin // The New York Times. 2014. 12 March. URL: <https://www.nytimes.com/2014/03/13/world/europe/on-ukraine-merkel-finds-limits-of-her-rapport-with-putin.html>

130. Smale A., Erlanger S. Ukraine Mobilizes Reserve Troops, Threatening War // The New York Times. 2014. 1 March. URL: <https://www.nytimes.com/2014/03/02/world/europe/ukraine.html>

131. Smale A. Foreign Monitors Enter Ukraine to Observe Political Situation // The New York Times. 2014. 23 March. URL: <https://www.nytimes.com/2014/03/24/world/europe/foreign-monitors-enter-ukraine-to-observe-political-situation.html>

132. Smale A., Shear M. Russia Is Ousted From Group of 8 by U.S. and Allies // The New York Times. 2014. 24 March. URL: <https://www.nytimes.com/2014/03/25/world/europe/obama-russia-crimea.html>

133. Sneider N. Crimean Tatars Ponder the Return of Russian Rule // The New York Times. 2014. 1 March. URL: <https://www.nytimes.com/2014/03/02/world/europe/crimean-tatars-ponder-the-return-of-russian-rule.html>

134. The Editorial Board. What Is Russia's Aim in Ukraine? // The New York Times. 2014. 28 February. URL: <https://www.nytimes.com/2014/03/01/opinion/what-is-russias-aim-in-ukraine.html>

135. The Editorial Board. Post-Crimea Relations With the West // The New York Times. 2014. 18 March. URL: <https://www.nytimes.com/2014/03/19/opinion/post-crimea-relations-with-the-west.html>

136. Trudolyubov M. Putin's 'Honest Brokers' // The New York Times. 2014. 14 March. URL: <https://www.nytimes.com/2014/03/15/opinion/trudolyubov-putins-honest-brokers.html>

Війна на Донбасі

137. Baker P. U.S. to Give Ukraine's Military an Additional \$75 Million in Nonlethal Aid // The New York Times. 2015. 11 March. URL: <https://www.nytimes.com/2015/03/12/us/us-imposes-sanctions-on-pro-russian-separatists-in-ukraine.html>

138. Baker P., Erlanger S. Russia Uses Money and Ideology to Fight Western Sanctions // The New York Times. 2015. 7 June. URL: <https://www.nytimes.com/2015/06/07/us/russia-uses-money-and-ideology-to-fight-western-sanctions.html>

com/2015/06/08/world/europe/russia-fights-wests-ukraine-sanctions-with-aid-and-ideology.html

139. Baker P., Gordon M., Mazzetti M. U.S. Sees Evidence of Russian Links to Jet's Downing // The New York Times. 2014. 18 July. URL: <https://www.nytimes.com/2014/07/19/world/europe/malaysia-airlines-plane-ukraine.html>

140. Baker P., Kanter J. Raising Stakes on Russia, U.S. Adds Sanctions // The New York Times. 2014. 16 July. URL: <https://www.nytimes.com/2014/07/17/world/europe/obama-widens-sanctions-against-russia.html>

141. Bonenberger A. The War No One Notices in Ukraine // The New York Times. 2017. 20 June. URL: <https://www.nytimes.com/2017/06/20/opinion/ukraine-russia.html>

142. Chivers C., Herszenhorn D. Separatists Defy Kiev and Putin on Referendum // The New York Times. 2014. 8 May. URL: <https://www.nytimes.com/2014/05/09/world/europe/ukraine.html>

143. Chivers C., MacFarquhar N., Higgins A. Russia to Start Drills, Warning Ukraine Over Mobilization // The New York Times. 2014. 24 April. URL: <https://www.nytimes.com/2014/04/25/world/europe/ukraine-crisis.html>

144. Chivers C., Sneider N. Militants Resist Calls to Free European Military Observers Held in Eastern Ukraine // The New York Times. 2014. 26 April. URL: <https://www.nytimes.com/2014/04/27/world/europe/ukraine-crisis.html>

145. Chivers C., Sneider N. One City Falls to Pro-Russian Militants; in Another, the Mayor Is Shot // The New York Times. 2014. 28 April. URL: <https://www.nytimes.com/2014/04/29/world/europe/one-city-falls-to-pro-russian-militants-in-another-the-mayor-is-shot.html>

146. Cohen R. The Iran-Ukraine Affair // The New York Times. 2014. 10 November. URL: <https://www.nytimes.com/2014/11/11/opinion/roger-cohen-the-iran-ukraine-affair.html>

147. Cohen R. The Suns of August. Flight 17: Ukraine's War and Europe's Passivity // The New York Times. 2014. July 21. URL: <https://www.nytimes.com/2014/07/22/opinion/roger-cohen-malaysian-airlines-flight-17-ukraines-war-and-europes-passivity.html>

148. Cumming-Bruce N. 331 Have Died Since Ukraine Signed Truce, U.N. Reports // The New York Times. 2014. 8 October. URL: <https://www.nytimes.com/2014/10/09/world/europe/at-least-331-have-been-killed-in-ukraine-since-start-of-cease-fire-un-reports.html>

149. Cumming-Bruce N. At Least 9,115 Killed in Ukraine Conflict, U.N. Says // The New York Times. 2015. 9 December. URL: <https://www.nytimes.com/2015/12/10/world/europe/ukraine-conflict-toll.html>

150. Cumming-Bruce N. Death Toll in Ukraine Conflict Exceeds 2,200, U.N. Says // The New York Times. 2014. 29 August. URL: <https://www.nytimes.com/2014/08/30/world/europe/ukraine-toll.html>

151. Cumming-Bruce N. Fighting in Ukraine Eases, but Abuses Continue on Both Sides, U.N. Says // The New York Times. 2015. 1 June. URL:

<https://www.nytimes.com/2015/06/02/world/europe/ukraine-conflict-toll-un.html>

152. Cumming-Bruce N. Hardships Grow in Ukraine, U.N. Says // The New York Times. 2014. 15 December. URL: <https://www.nytimes.com/2014/12/16/world/europe/hardships-grow-for-millions-in-eastern-ukraine-un-report-says.html>

153. Cumming-Bruce N. Nearly 8,000 Killed in Ukraine Conflict, U.N. Says // The New York Times. 2015. 8 September. URL: <https://www.nytimes.com/2015/09/09/world/europe/nearly-8000-killed-in-ukraine-conflict-un-says.html>

154. Cumming-Bruce N. U.N. Finds Rising Human Rights Violations in Ukraine // The New York Times. 2014. 16 May. URL: <https://www.nytimes.com/2014/05/17/world/europe/united-nations-human-rights-ukraine.html>

155. Cumming-Bruce N. U.N. Report Details Casualties in Eastern Ukraine // The New York Times. 2014. 18 June. URL: <https://www.nytimes.com/2014/06/19/world/europe/un-report-details-casualties-in-eastern-ukraine.html>

156. Cumming-Bruce N., Gordon M. Fighting in Ukraine Has Killed More Than 840 Since Mid-January, U.N. Says // The New York Times. 2015. 2 March. URL: <https://www.nytimes.com/2015/03/03/world/europe/un-report-faults-russia-for-escalating-conflict-in-ukraine.html>

157. Erlanger S., Hirschfeld Davis J., Castle S. NATO Prepares New Sanctions Over Russian Action in Ukraine // The New York Times. 2014. 4 September. URL: <https://www.nytimes.com/2014/09/05/world/as-nato-meets-ukraine-conflict-holds-center-stage.html>

158. Erlanger S., Kramer A. Ukraine Finds Its Forces Are Ill Equipped to Take Crimea Back From Russia // The New York Times. 2014. 1 March. URL: <https://www.nytimes.com/2014/03/02/world/europe/ukraine-finds-its-forces-are-ill-equipped-to-take-crimea-back-from-russia.html>

159. Foxall A. Stick to Sanctions on Russia // The New York Times. 2015. 16 December. URL: <https://www.nytimes.com/2015/12/17/opinion/stick-to-sanctions-on-russia.html>

160. Gall C. Despite Cease-Fire, Fighting Escalates in Eastern Ukraine City // The New York Times. 2014. 14 September. URL: <https://www.nytimes.com/2014/09/15/world/europe/deadly-fighting-in-donetsk-ukraine.html>

161. Gall C. Ukraine's Neglected and Battered Army Inspires Citizens to Pitch In // The New York Times. 2014. 22 September. URL: <https://www.nytimes.com/2014/09/23/world/europe/ukraine-soldiers-inspires-citizens-to-pitch-in.html>

162. Gall C., MacFarquhar N. Cease-Fire in Ukraine Holds, but Soldiers and Residents Doubt It Will Last // The New York Times. 2014. 6 September. URL: <https://www.nytimes.com/2014/09/07/world/europe/cease-fire-in-ukraine-holds-but-soldiers-and-residents-doubt-it-will-last.html>

163. Gordon M. Kerry Raises Prospect of More Sanctions Against Russia Over Ukraine // The New York Times. 2015. 21 February. URL: <https://www.nytimes.com/2015/02/22/world/europe/kerry-says-further-sanctions-on-russia-will-be-discussed-over-ukraine.html>

164. Gordon M. Nimble New NATO Force to Take Form Next Year // The New York Times. 2014. 2 December. URL: <https://www.nytimes.com/2014/12/03/world/europe/nato-to-create-interim-rapid-response-force-to-counter-russia.html>

165. Gordon M. U.S. and Russia Agree on Pact to Defuse Ukraine Crisis // The New York Times. 2014. 17 April. URL: <https://www.nytimes.com/2014/04/18/world/europe/ukraine-diplomacy.html>

166. Gordon M. U.S. and Russia Agree to Share More Intelligence on ISIS // The New York Times. 2014. 14 October. URL: <https://www.nytimes.com/2014/10/15/world/europe/us-and-russia-agree-to-share-more-intelligence-on-isis.html>

167. Gordon M. Ukraine Cease-Fire Leaves Control of Border Unresolved Until Year's End // The New York Times. 2015. 12 February. URL: <https://www.nytimes.com/2015/02/13/world/europe/ukraine-cease-fire-leaves-control-of-eastern-border-unsettled.html>

168. Gordon M., Herszenhorn D. As Ukraine Announces Cease-Fire, White House Points Finger at Russia // The New York Times. 2014. 20 June. URL: <https://www.nytimes.com/2014/06/21/world/europe/ukraine.html>

169. Gordon M., Herszenhorn D. Kerry Turns Up Pressure on Russia Over Ukraine, Warning of New Sanctions // The New York Times. 2014. 26 June. URL: <https://www.nytimes.com/2014/06/27/world/europe/kerry-warns-russia-over-ukraine-separatists.html>

170. Gordon M., Herszenhorn D. U.S. and Europe Working to End Ukraine Fighting // The New York Times. 2015. 5 February. URL: <https://www.nytimes.com/2015/02/06/world/europe/kerry-biden-hollande-merkel-ukraine-conflict.html>

171. Gordon M., Kramer A. Russia Continues to Train and Equip Ukraine Rebels, NATO Official Says // The New York Times. 2014. 3 November. URL: <https://www.nytimes.com/2014/11/04/world/europe/donetsk-luhansk-ukraine-vote-zakharchenko-plotnitsky.html>

172. Gordon M., Myers S. U.S.-Russia Talks on Ukraine Fail to Ease Tension // The New York Times. 2014. 14 March. URL: <https://www.nytimes.com/2014/03/15/world/europe/john-kerry-russia-ukraine-talks.html>

173. Gordon M., Schmitt E. Buildup Makes Russia Battle-Ready for Ukraine // The New York Times. 2014. 4 August. URL: <https://www.nytimes.com/2014/08/05/world/europe/buildup-makes-russia-battle-ready-for-ukraine.html>

174. Gordon M., Schmitt E. U.S. Considers Supplying Arms to Ukraine Forces, Officials Say // The New York Times. 2015. 1 February. URL: <https://www.nytimes.com/2015/02/02/world/us-taking-a-fresh-look-at-arming-kiev-forces.html>

www.nytimes.com/2015/02/02/world/us-taking-a-fresh-look-at-arming-kiev-forces.html

175. Gordon M., Smale A., Erlanger S. Western Nations Split on Arming Kiev Forces // The New York Times. 2015. 7 February. URL: <https://www.nytimes.com/2015/02/08/world/europe/divisions-on-display-over-western-response-to-ukraine-at-security-conference.html>

176. Herszenhorn D. A Diplomatic Victory, and Affirmation, for Putin // The New York Times. 2015. 15 May. URL: <https://www.nytimes.com/2015/05/16/world/europe/a-diplomatic-victory-and-affirmation-for-putin.html>

177. Herszenhorn D. Agreement on Ukraine Cease-Fire Deal Is Reported // The New York Times. 2015. 10 February. URL: <https://www.nytimes.com/2015/02/11/world/europe/agreement-on-deal-for-ukraine-cease-fire-is-reported.html>

178. Herszenhorn D. Conflict Fatigue Deepens in East Ukraine, Just Days Before Vote // The New York Times. 2014. 20 May. URL: <https://www.nytimes.com/2014/05/21/world/europe/conflict-fatigue-deepens-in-east-ukraine-just-days-before-vote.html>

179. Herszenhorn D. Fears Rise as Russian Military Units Pour Into Ukraine // The New York Times. 2014. 12 November. URL: <https://www.nytimes.com/2014/11/13/world/europe/ukraine-russia-military-border-nato.html>

180. Herszenhorn D. In East Ukraine, Protesters Seek Russian Troops // The New York Times. 2014. 7 April. URL: <https://www.nytimes.com/2014/04/08/world/europe/russia-crimea-ukraine-unrest.html>

181. Herszenhorn D. In Ukraine, Corruption Concerns Linger a Year After a Revolution // The New York Times. 2015. 17 May. URL: <https://www.nytimes.com/2015/05/18/world/europe/in-ukraine-corruption-concerns-linger-a-year-after-a-revolution.html>

182. Herszenhorn D. Kremlin Announces Ukraine Pullback, but NATO Doesn't See It // The New York Times. 2014. 19 May. URL: <https://www.nytimes.com/2014/05/20/world/europe/kremlin-announces-ukraine-pullback-but-nato-doesnt-see-it.html>

183. Herszenhorn D. Poroshenko Takes Ukraine Helm With Tough Words for Russia // The New York Times. 2014. 7 June. URL: <https://www.nytimes.com/2014/06/08/world/europe/poroshenko-sworn-in-as-president-of-strife-torn-ukraine.html>

184. Herszenhorn D. Presidential Building Is Stormed in Restless Georgian Region // The New York Times. 2014. 28 May. URL: <https://www.nytimes.com/2014/05/29/world/europe/russia-presidential-building-stormed-in-georgian-region.html>

185. Herszenhorn D. Pro-European Businessman Claims Victory in Ukraine Presidential Vote // The New York Times. 2014. 25 May. URL: <https://www.nytimes.com/2014/05/26/world/europe/ukraine-elections.html>

186. Herszenhorn D. Pro-Russian Fighters Routed From Stronghold, Ukraine Says // The New York Times. 2014. 5 July. URL: <https://www.nytimes.com/2014/07/06/world/europe/ukraine-and-rebels-clash-in-slovyansk.html>

187. Herszenhorn D. Putin Urges Western Pressure on Ukraine in Peace Effort // The New York Times. 2015. 6 June. URL: <https://www.nytimes.com/2015/06/07/world/europe/putin-urges-western-pressure-on-ukraine-in-peace-effort.html>

188. Herszenhorn D. Putin Warns Again of Force as Ukraine Fighting Spreads // The New York Times. 2014. 1 July. URL: <https://www.nytimes.com/2014/07/02/world/europe/ukraine.html>

189. Herszenhorn D. Russia and Others Confer on Halting Ukraine Fighting, Which Goes on Despite Cease-Fire // The New York Times. 2014. 29 June. URL: <https://www.nytimes.com/2014/06/30/world/europe/ukraine.html>

190. Herszenhorn D. Russia Demands New Cease-Fire in Ukraine as Foreign Ministers Seek Path to Peace // The New York Times. 2014. 2 July. URL: <https://www.nytimes.com/2014/07/03/world/europe/russia-demands-new-cess-fire-in-ukraine.html>

191. Herszenhorn D. Russian Military Insignia Are Reported in Ukraine // The New York Times. 2015. 29 May. URL: <https://www.nytimes.com/2015/05/30/world/europe/ukraine-russia-donetsk.html>

192. Herszenhorn D. Talks in East Aim to Ease Tensions in Ukraine // The New York Times. 2014. 17 May. URL: <https://www.nytimes.com/2014/05/18/world/europe/talks-on-ukraine-crisis-move-to-separatist-region.html>

193. Herszenhorn D. Talks on Ukraine Crisis Open in Kiev Without Representation for Separatists // The New York Times. 2014. 14 May. URL: <https://www.nytimes.com/2014/05/15/world/europe/ukraine-opens-talks-but-eastern-rebels-arent-invited.html>

194. Herszenhorn D. Ukraine and Russia Face Gaps in a Truce and a Chasm on the Issues // The New York Times. 2014. 7 September. URL: <https://www.nytimes.com/2014/09/08/world/europe/ukraine-and-russia-face-gaps-in-a-truce-and-a-chasm-on-the-issues.html>

195. Herszenhorn D. Ukraine Insists Any Pact With Russia Must Adhere to Terms of September Accord // The New York Times. 2015. 6 February. URL: <https://www.nytimes.com/2015/02/07/world/europe/ukraine-russia-cess-fire-accord.html>

196. Herszenhorn D. Ukraine Military Finds Its Footing Against Pro-Russian Rebels // The New York Times. 2014. 6 July. URL: <https://www.nytimes.com/2014/07/07/world/europe/ukraine-military-finds-its-footing-against-pro-russian-rebels.html>

197. Herszenhorn D. Ukraine Rebels Are Retreating for Last Stand // The New York Times. 2014. 7 July. URL: <https://www.nytimes.com/2014/07/08/world/europe/ukraine-rebels-are-retreating-for-last-stand.html>

198. Herszenhorn D. Ukraine Repels Separatists in Fierce Fighting, Poroshenko Says // The New York Times. 2015. 5 June. URL: <https://www.nytimes.com/2015/06/06/world/europe/ukraine-poroshenko-maryinka-fighting.html>

199. Herszenhorn D. Ukraine Says It Has Captured 2 Russian Soldiers // The New York Times. 2015. 18 May. URL: <https://www.nytimes.com/2015/05/19/world/europe/ukraine-captured-two-russian-soldiers.html>

200. Herszenhorn D. Ukraine Says Russian Plane Shot Down Its Fighter Jet // The New York Times. 2014. 17 July. URL: <https://www.nytimes.com/2014/07/18/world/europe/ukraine-says-russian-plane-shot-down-its-fighter-jet.html>

201. Herszenhorn D. Ukraine Vote Takes Nation a Step Closer to NATO // The New York Times. 2014. 23 December. URL: <https://www.nytimes.com/2014/12/24/world/europe/ukraine-parliament-nato-vote.html>

202. Herszenhorn D. Ukraine's Next President Vows to Restore Order and Mend Russia Ties // The New York Times. 2014. 26 May. URL: <https://www.nytimes.com/2014/05/27/world/europe/ukraine.html>

203. Herszenhorn D. Ukrainian Leader Is Open to a Vote on Regional Power // The New York Times. 2015. 6 April. URL: <https://www.nytimes.com/2015/04/07/world/europe/ukraine-leader-denounces-federalization-as-way-to-break-up-country.html>

204. Herszenhorn D. Ukrainian President Ends Cease-Fire With Rebels // The New York Times. 2014. 30 June. URL: <https://www.nytimes.com/2014/07/01/world/europe/ukrainian-president-ends-cess-fire-with-rebels.html>

205. Herszenhorn D. Ukrainian President Sets Sights on Closer E.U. Ties // The New York Times. 2014. 25 September. URL: <https://www.nytimes.com/2014/09/26/world/europe/petro-poroshenko-ukraine-eu.html>

206. Herszenhorn D., Baker P. Russia Steps Up Help for Rebels in Ukraine War // The New York Times. 2014. 25 July. URL: <https://www.nytimes.com/2014/07/26/world/europe/russian-artillery-fires-into-ukraine-kiev-says.html>

207. Herszenhorn D., Roth A. Agreement Calls for Release of Pilot Held in Moscow, Ukrainian President Says // The New York Times. 2015. 12 February. URL: <https://www.nytimes.com/2015/02/13/world/europe/as-part-of-ukraine-deal-russia-to-free-imprisoned-ukraine-pilot.html>

208. Herszenhorn D., Roth A. Russia Backs Plan by Ukraine Separatists for an Early Election // The New York Times. 2014. 28 October. URL: <https://www.nytimes.com/2014/10/29/world/europe/vote-set-by-ukraine-separatists-wins-russias-support.html>

209. Herszenhorn D., Tavernise S. Border Tensions Rise Between Ukraine and Russia // The New York Times. 2014. 15 July. URL: <https://www.nytimes.com/2014/07/16/world/europe/ukraine-russia-tensions-rise-over-attacks.html>

210. Herszenhorn D., Tavernise S. Ukraine Says It Can Prove Russia Supplied Arms System That Felled Jet // The New York Times. 2014. 19 July. URL: <https://www.nytimes.com/2014/07/20/world/europe/malaysia-airlines-plane-ukraine.html>

211. Higgins A. Armed Men Seize Police Station in Eastern Ukraine City // The New York Times. 2014. 12 April. URL: <https://www.nytimes.com/2014/04/13/world/europe/ukraine.html>

212. Higgins A. In Eastern Ukraine, a One-Building, Pro-Russia Realm Persists Despite Criticism // The New York Times. 2014. 9 April. URL: <https://www.nytimes.com/2014/04/10/world/europe/ukraine-russia.html>

213. Higgins A. In Ukraine, Russia Plays a Weighted Word Game // The New York Times. 2014. 16 April. URL: <https://www.nytimes.com/2014/04/17/world/europe/in-ukraine-russia-plays-a-weighted-word-game.html>

214. Higgins A. Ukraine Falter in Drive to Curb Unrest in East // The New York Times. 2014. 14 April. URL: <https://www.nytimes.com/2014/04/15/world/europe/russia-east-ukraine.html>

215. Higgins A. Ukraine, Eye on Convoy, Says It Hit Military Vehicles Coming From Russia // The New York Times. 2014. 15 August. URL: <https://www.nytimes.com/2014/08/16/world/europe/ukraine-russia.html>

216. Higgins A., Clark N. Malaysian Jet Over Ukraine Was Downed by 'High-Energy Objects', Dutch Investigators Say // The New York Times. 2014. 9 September. URL: <https://www.nytimes.com/2014/09/10/world/europe/malaysian-airliner-ukraine.html>

217. Higgins A., Gladstone R. More Bodies Possible at Ukraine Crash Site, Forensics Officials Say // The New York Times. 2014. 22 July. URL: <https://www.nytimes.com/2014/07/23/world/europe/malaysia-airlines-jet-ukraine.html>

218. Higgins A., Gordon M. Putin Talks to Ukrainian Leader as Videos Show Captured Russian Soldiers // The New York Times. 2014. 26 August. URL: <https://www.nytimes.com/2014/08/27/world/europe/ukraine.html>

219. Higgins A., Gordon M. Putin Talks to Ukrainian Leader as Videos Show Captured Russian Soldiers // The New York Times. 2014. 26 August. URL: <https://www.nytimes.com/2014/08/27/world/europe/ukraine.html>

220. Higgins A., Gordon M. Russians Open Fire in Ukraine, NATO Reports // The New York Times. 2014. 22 August. URL: <https://www.nytimes.com/2014/08/23/world/europe/russian-convoy-ukraine.html>

221. Higgins A., Gordon M., Kramer A. Photos Link Masked Men in East Ukraine to Russia // The New York Times. 2014. 20 April. URL: <https://www.nytimes.com/2014/04/21/world/europe/photos-link-masked-men-in-east-ukraine-to-russia.html>

222. Higgins A., Herszenhorn D. Defying Russia, Ukraine Signs E.U. Trade Pact // The New York Times. 2014. 27 June. URL: <https://www.nytimes.com/2014/06/28/world/europe/ukraine-signs-trade-agreement-with-european-union.html>

223. Higgins A., Herszenhorn D. Germany Pledges Aid for Ukraine as Russia Hails a Returning Convoy // The New York Times. 2014. 23 August. URL: <https://www.nytimes.com/2014/08/24/world/europe/russian-convoy-ukraine.html>

224. Higgins A., Herszenhorn D. U.S. and NATO Warn Russia Against Further Intervention in Ukraine // The New York Times. 2014. 8 April. URL: <https://www.nytimes.com/2014/04/09/world/europe/russia-ukraine-unrest.html>

225. Higgins A., Kramer A. Effort to Secure Malaysia Airline Crash Site Falter in Eastern Ukraine // The New York Times. 2014. 26 July. URL: <https://www.nytimes.com/2014/07/27/world/europe/efforts-to-secure-malaysia-airlines-crash-site-stall-in-eastern-ukraine.html>

226. Higgins A., Kramer A. Pro-Russian Insurgents Balk at Terms of Pact in Ukraine // The New York Times. 2014. 18 April. URL: <https://www.nytimes.com/2014/04/19/world/europe/ukraine-russia.html>

227. Higgins A., Kramer A. Ukrainian and Russian Leaders Will Meet as Rebels Continue to Falter // The New York Times. 2014. 19 August. URL: <https://www.nytimes.com/2014/08/20/world/europe/ukraine-conflict.html>

228. Higgins A., MacFarquhar A. Ukraine President Says Europe's Security Depends on Stopping Russia // The New York Times. 2014. 30 August. URL: <https://www.nytimes.com/2014/08/31/world/europe/russia-pushing-ukraine-conflict-to-point-of-no-return-eu-leader-says.html>

229. Kanter J. E.U. to Extend Sanctions Against Russia, but Divisions Show // The New York Times. 2015. 18 December. URL: <https://www.nytimes.com/2015/12/19/world/europe/eu-to-extend-sanctions-against-russia-but-divisions-show.html>

230. Karatnycky A. Making the Most of Minsk. A Closer Look at the Ukraine Cease-Fire Agreement // The New York Times. 2015. 19 February. URL: <https://www.nytimes.com/2015/02/20/opinion/a-closer-look-at-the-ukraine-cease-fire-agreement.html>

231. Kofman M. For the U.S., Arming Ukraine Could Be a Deadly Mistake // The New York Times. 2017. 25 August. URL: <https://www.nytimes.com/2017/08/25/opinion/united-states-arm-ukraine-missiles.html>

232. Kramer A. 2 Accused of Being Russian Soldiers Appear in Court in Ukraine // The New York Times. 2015. 10 November. URL: <https://www.nytimes.com/2015/11/11/world/europe/2-accused-of-being-russian-soldiers-appear-in-court-in-ukraine.html>

233. Kramer A. 2 More Officers Die in Violent Protest Over Autonomy for East Ukraine // The New York Times. 2015. 31 August. URL: <https://www.nytimes.com/2015/09/01/world/europe/ukraine-donetsk-luhansk-protests.html>

234. Kramer A. 27 Are Killed by Rockets in Ukraine // The New York Times. 2015. 24 January. URL: <https://www.nytimes.com/2015/01/25/world/europe/at-least-10-killed-in-rocket-attack-in-eastern-ukraine-port-city.html>

235. Kramer A. As New Ukraine Talks Begin, What Is the State of Europe's Only Active War? // The New York Times. 2016. 19 October. URL: <https://www.nytimes.com/2016/10/20/world/europe/ukraine-russia-germany-talks.html>

236. Kramer A. At Least 19 Killed in Fighting in Eastern Ukraine // The New York Times. 2015. 3 June. URL: <https://www.nytimes.com/2015/06/04/world/europe/eastern-ukraine-fighting-breaks-out-near-donetsk.html>

237. Kramer A. Attacks, and Accusations, Escalate in Eastern Ukraine // The New York Times. 2015. 18 August. URL: <https://www.nytimes.com/2015/08/19/world/europe/fighting-intensifies-along-eastern-ukraine-cease-fire-line.html>

238. Kramer A. Bomb Kills Pro-Russian Rebel Commander in Eastern Ukraine // The New York Times. 2016. 17 October. URL: <https://www.nytimes.com/2016/10/18/world/europe/ukraine-rebel-arsen-pavlov-motorola-killed.html>

239. Kramer A. Bomb Wounds Russian-Backed Leader of Ukraine Separatist Region // The New York Times. 2016. 6 August. URL: <https://www.nytimes.com/2016/08/07/world/europe/bomb-wounds-russian-backed-leader-of-ukraine-separatist-region.html>

240. Kramer A. Despite Truce, Shelling Continues in Parts of Ukraine // The New York Times. 2015. 15 February. URL: <https://www.nytimes.com/2015/02/16/world/europe/despite-truce-shelling-continues-in-parts-of-ukraine.html>

241. Kramer A. Despite Ukraine Truce, a Battle That Continues // The New York Times. 2015. 17 February. URL: <https://www.nytimes.com/2015/02/18/world/europe/battle-for-debaltseve-despite-ukraine-cease-fire.html>

242. Kramer A. Explosion Rocks Eastern Ukraine Hours After an Amended Cease-Fire Is Signed // The New York Times. 2014. 20 September. URL: <https://www.nytimes.com/2014/09/21/world/europe/explosion-rocks-eastern-ukraine-hours-after-an-amended-cease-fire-is-signed.html>

243. Kramer A. Fighting Cuts Off Access to Ukraine Air Crash Site // The New York Times. 2014. 29 July. URL: <https://www.nytimes.com/2014/07/30/world/europe/fighting-divides-ukrainian-crash-site.html>

244. Kramer A. Fighting in Ukraine May Complicate U.S. Thaw With Russia // The New York Times. 2017. 31 January. URL: <https://www.nytimes.com/2017/01/31/world/europe/eastern-ukraine-civil-war-russia.html>

245. Kramer A. French Leader Urges End to Sanctions Against Russia Over Ukraine // The New York Times. 2015. 5 January. URL: <https://www.nytimes.com/2015/01/06/world/europe/francois-hollande-says-destabilizing-sanctions-on-russia-must-stop-now.html>

246. Kramer A. Hardening of Positions Undercuts Ukraine Peace Accord // The New York Times. 2015. 4 June. URL: <https://www.nytimes.com/2015/06/05/world/europe/hardening-of-positions-undercuts-ukraine-poroshenko-peace-accord.html>

247. Kramer A. In Ukraine, Shelling and Convoys of Armed Trucks Threaten Cease-Fire // The New York Times. 2014. 9 November. URL: <https://www.nytimes.com/2014/11/10/world/europe/in-ukraine-shelling-and-convoys-of-armed-trucks-threaten-cease-fire.html>

248. Kramer A. Investigators in Ukraine Begin Long-Delayed Search of Plane Crash Site // The New York Times. 2014. 1 August. URL: <https://www.nytimes.com/2014/08/02/world/europe/investigators-in-ukraine-begin-search-of-plane-crash-site.html>

249. Kramer A. More Remains Found at Ukraine Crash Site // The New York Times. 2014. 2 August. URL: <https://www.nytimes.com/2014/08/03/world/europe/more-remains-found-at-ukraine-crash-site.html>

250. Kramer A. New Violence Belies Talk of Peace in Ukraine // The New York Times. 2015. 22 February. URL: <https://www.nytimes.com/2015/02/23/world/europe/ukraine-rebels-say-theyve-started-pulling-back-weaponry-from-front-lines.html>

251. Kramer A. Nowhere to Run in Eastern Ukraine // The New York Times. 2014. 13 November. URL: <https://www.nytimes.com/2014/11/14/world/europe/nowhere-to-run-in-eastern-ukraine.html>

252. Kramer A. On Ukraine Front Line, Sniper Fire and Shelling Leave Cease-Fire in Tatters // The New York Times. 2014. 27 November. URL: <https://www.nytimes.com/2014/11/28/world/europe/despite-cease-fire-ukraine-conflict-grinds-on-with-deaths-mounting.html>

253. Kramer A. Plenty of Room at the Top of Ukraine's Fading Rebellion // The New York Times. 2014. 19 August. URL: <https://www.nytimes.com/2014/08/20/world/europe/plenty-of-room-at-the-top-of-ukraines-fading-rebellion.html>

254. Kramer A. Putin Intent on Taking 'All of Ukraine', Premier Says // The New York Times. 2014. 13 September. URL: <https://www.nytimes.com/2014/09/14/world/europe/putin-intent-on-taking-all-of-ukraine-leader-says.html>

255. Kramer A. Rebel-Backed Elections to Cement Status Quo in Ukraine // The New York Times. 2014. 2 November. URL: <https://www.nytimes.com/2014/11/03/world/europe/rebel-backed-elections-in-eastern-ukraine.html>

256. Kramer A. Rebels Set Sights on Small Eastern Ukraine Town // The New York Times. 2015. 1 February. URL: <https://www.nytimes.com/2015/02/02/world/rebels-set-sights-on-small-eastern-ukraine-town.html>

257. Kramer A. Residents Take Cover as Ukraine Border Battles Reignite Conflict // The New York Times. 2017. 3 February. URL: <https://www.nytimes.com/2017/02/03/world/europe/ukraine-russia-conflict-avdiivka.html>

258. Kramer A. Russia Will Accept Passports Issued by East Ukraine Separatists // The New York Times. 2017. 19 February. URL: <https://www.nytimes.com/2017/02/19/world/europe/russia-east-ukraine-separatists.html>

259. Kramer A. Russian Intervention in Ukraine Is Likely, NATO Says // The New York Times. 2014. 11 August. URL: <https://www.nytimes.com/2014/08/12/world/europe/russian-intervention-in-ukraine-is-likely-nato-says.html>

260. Kramer A. Russians Find Few Barriers to Joining Ukraine Battle // The New York Times. 2014. 9 June. URL: <https://www.nytimes.com/2014/06/10/world/europe/russians-yearning-to-join-ukraine-battle-find-lots-of-helping-hands.html>

261. Kramer A. Separatists Down Military Transport Jet, Killing 49 in Eastern Ukraine // The New York Times. 2014. 14 June. URL: <https://www.nytimes.com/2014/06/15/world/europe/ukraine.html>

262. Kramer A. Tanks, of Unknown Origin, Roll Into Ukraine // The New York Times. 2014. 12 June. URL: <https://www.nytimes.com/2014/06/13/world/europe/tanks-of-unknown-origin-roll-into-ukraine.html>

263. Kramer A. Ukraine Accuses Russia of Sending More Troops and Artillery to Aid Rebels // The New York Times. 2015. 19 January. URL: <https://www.nytimes.com/2015/01/20/world/europe/ukraine-accuses-russia-of-sending-more-troops-and-artillery-to-aid-rebels.html>

264. Kramer A. Ukraine and Rebel Group Say They'll Recommit to a Cease-Fire // The New York Times. 2014. 2 December. URL: <https://www.nytimes.com/2014/12/03/world/europe/ukraine-luhansk-cease-fire.html>

265. Kramer A. Ukraine Cease-Fire Goes Into Effect, but Rebel Leader in Key Town Repudiates Accord // The New York Times. 2015. 14 February. URL: <https://www.nytimes.com/2015/02/15/world/europe/us-says-images-show-russian-armaments-near-embattled-ukraine-town.html>

266. Kramer A. Ukraine Cuts Off All Trade With Separatist Regions // The New York Times. 2017. 15 March. URL: <https://www.nytimes.com/2017/03/15/world/europe/ukraine-trade-separatists.html>

267. Kramer A. Ukraine Picks Motley Group to Exchange for Prisoners // The New York Times. 2014. 24 September. URL: <https://www.nytimes.com/2014/09/25/world/europe/ukraine-prisoner-swaps-russian-separatists.html>

268. Kramer A. Ukraine Push Against Rebels Grinds to Halt // The New York Times. 2014. 16 April. URL: <https://www.nytimes.com/2014/04/17/world/europe/ukraine-crisis.html>

269. Kramer A. Ukraine Says Army Controls Center of a Rebel City // The New York Times. 2014. 17 August. URL: <https://www.nytimes.com/2014/08/18/world/europe/ukraine.html>

270. Kramer A. Ukraine Sends Force to Stem Unrest in East // The New York Times. 2014. 15 April. URL: <https://www.nytimes.com/2014/04/16/world/europe/ukraine-russia.html>

271. Kramer A. Ukraine Steps Up Assault of Rebel City // The New York Times. 2014. 10 August. URL: <https://www.nytimes.com/2014/08/11/world/europe/ukraine-steps-up-assault-of-rebel-city.html>

272. Kramer A. Ukraine to Freeze Payments in Separatist Areas // The New York Times. 2014. 5 November. URL: <https://www.nytimes.com/2014/11/06/world/europe/ukraine-to-freeze-payments-in-separatist-areas.html>

273. Kramer A. Ukraine Town Eases Back Into Life After Deadly Week of Fighting // The New York Times. 2015. 20 February. URL: <https://www.nytimes.com/2015/02/21/world/europe/ukraine-town-eases-back-into-life-after-deadly-week-of-fighting.html>

274. Kramer A. Ukraine Vote on Separation Held in Chaos // The New York Times. 2014. 11 May. URL: <https://www.nytimes.com/2014/05/12/world/europe/ukraine-referendum.html>

275. Kramer A. Ukraine: Soldiers Die in Strife in the Separatist East // The New York Times. 2015. 6 May. URL: <https://www.nytimes.com/2015/05/07/world/europe/ukraine-soldiers-die-in-strife-in-the-separatist-east.html>

276. Kramer A. Ukraine's Security Services and Rebels Are Said to Be Equals in Torture // The New York Times. 2016. 21 July. URL: <https://www.nytimes.com/2016/07/22/world/europe/ukraine-torture.html>

277. Kramer A. Ukrainian Army's Artillery Hits Hospital, Killing Dental Patient // The New York Times. 2014. 7 August. URL: <https://www.nytimes.com/2014/08/08/world/europe/ukraine-fighting.html>

278. Kramer A. Ukrainian Forces Kill 3 Pro-Russian Demonstrators // The New York Times. 2014. 17 April. URL: <https://www.nytimes.com/2014/04/18/world/europe/ukraine-crisis.html>

279. Kramer A. Ukrainian Hackers Release Emails Tying Top Russian Official to Uprising // The New York Times. 2016. 27 October. URL: <https://www.nytimes.com/2016/10/28/world/europe/ukraine-russia-emails.html>

280. Kramer A. Ukrainian Pilot, Nadiya Savchenko, Is Exchanged for 2 Russian Prisoners // The New York Times. 2016. 25 May. URL: <https://www.nytimes.com/2016/05/26/world/europe/ukraine-russia-prisoner-swap.html>

281. Kramer A. Ukrainian Troops Press Rebels in Their Eastern Strongholds // The New York Times. 2014. 20 August. URL: <https://www.nytimes.com/2014/08/21/world/europe/idled-russian-aid-convoy-gets-back-on-the-road-to-ukraine.html>

282. Kramer A. With Ukrainian Troops Trapped, a Cease-Fire Grows More Fragile // The New York Times. 2015. 16 February. URL: <https://www.nytimes.com/2015/02/17/world/europe/ukrainian-troops-trapped-cease-fire-fragile.html>

283. Kramer A. Workers Seize City in Eastern Ukraine From Separatists // The New York Times. 2014. 15 May. URL: <https://www.nytimes.com/2014/05/16/world/europe/ukraine-workers-take-to-streets-to-calm-mariupol.html>

284. Kramer A., Gordon M. Russia Sent Tanks to Separatists in Ukraine, U.S. Says // The New York Times. 2014. 13 June. URL: <https://www.nytimes.com/2014/06/14/world/europe/ukraine-claims-full-control-of-port-city-of-mariupol.html>

285. Kramer A., Gordon M. Russia Sent Tanks to Separatists in Ukraine, U.S. Says // The New York Times. 2014. 13 June. URL: <https://www.nytimes.com/2014/06/14/world/europe/ukraine-claims-full-control-of-port-city-of-mariupol.html>

286. Kramer A., Gordon M. U.S. Faults Russia as Combat Spikes in East Ukraine // The New York Times. 2015. 13 February. URL: <https://www.nytimes.com/2015/02/14/world/europe/ukraine-fighting-escalates-ahead-of-truce.html>

287. Kramer A., Gordon M. Ukraine Reports Russian Invasion on a New Front // The New York Times. 2014. 27 August. URL: <https://www.nytimes.com/2014/08/28/world/europe/ukraine-russia-novozovsk-crimea.html>

288. Kramer A., Herszenhorn D. Despite Clash in Ukraine, Cease-Fire Talks Advance // The New York Times. 2014. 10 June. URL: <https://www.nytimes.com/2014/06/11/world/europe/ukraine-opens-corridors-for-civilians-to-flee-violence-in-the-east.html>

289. Kramer A., Herszenhorn D. Officials Pull Back From Crash Site as the Army Puts Pressure on Rebels // The New York Times. 2014. 28 July. URL: <https://www.nytimes.com/2014/07/29/world/europe/malaysian-plane-ukraine.html>

290. Kramer A., Herszenhorn D. Retreating Soldiers Bring Echoes of War's Chaos to a Ukrainian Town // The New York Times. 2015. 19 February. URL: <https://www.nytimes.com/2015/02/20/world/europe/leaders-speak-by-telephone-to-try-to-impose-ukraine-cease-fire.html>

291. Kramer A., Herszenhorn D. Ukrainian Soldiers' Retreat From Eastern Town Raises Doubt for Truce // The New York Times. 2015. 18 February. URL: <https://www.nytimes.com/2015/02/19/world/europe/ukraine-conflict-debatseve.html>

292. Kramer A., Higgins A. Troops Move on Crash Site in Ukraine, Foiling Deal // The New York Times. 2014. 27 July. URL: <https://www.nytimes.com/2014/07/28/world/europe/ukraine.html>

293. Kramer A., Higgins A. Ukraine Forces Storm a Town, Defying Russia // The New York Times. 2014. 13 April. URL: <https://www.nytimes.com/2014/04/14/world/europe/ukraine-forces-and-pro-russian-militants-battle-over-local-police-station.html>

294. Kramer A., Higgins A., Herszenhorn D. Rebels Killed Dozens in Attack on Refugees, Ukraine Says // The New York Times. 2014. 18 August. URL: <https://www.nytimes.com/2014/08/19/world/europe/ukraine-russia-convoy-talks.html>

295. Kramer A., Lyman R. Chaotic Retreat Follows Ukrainians' Withdrawal From Donetsk Airport // The New York Times. 2015. 22 January. URL: <https://www.nytimes.com/2015/01/23/world/europe/ukraine-cedes-donetsk-airport-to-rebels-as-fighting-continues.html>

296. Kramer A., MacFarquhar N. Putin Bans Some Imports as Payback for Sanctions // The New York Times. 2014. 6 August. URL: <https://www.nytimes.com/2014/08/07/world/europe/putin-orders-import-ban-in-retaliation-for-sanctions.html>

297. Kramer A., Roth A. As Peace Talks Approach, Rebels Humiliate Prisoners in Ukraine // The New York Times. 2014. 25 August. URL: <https://www.nytimes.com/2014/08/26/world/europe/russia-ukraine.html>

298. Landler M. Obama Says Russia's Arming of Separatists Breaks Pact With Ukraine // The New York Times. 2014. 16 November. URL: <https://www.nytimes.com/2014/11/17/world/asia/obama-close-to-calling-russian-action-in-ukraine-an-invasion.html>

299. Lieven A. A Way Out for Ukraine and Russia // The New York Times. 2014. 3 September. URL: <https://www.nytimes.com/2014/09/04/opinion/a-way-out-for-kiev-and-moscow.html>

300. Luxmoore M. Rival Factions Battle for Control in Eastern Ukraine // The New York Times. 2017. 22 November. URL: <https://www.nytimes.com/2017/11/22/world/europe/luhansk-ukraine-feuding.html>

301. Lyman R. Ukrainian Forces Struggle as Fighting Flares in East // The New York Times. 2015. 26 January. URL: <https://www.nytimes.com/2015/01/27/world/europe/ukraine-heavy-fighting-rebels-donetsk.html>

302. Lyman R., Kramer A. Battle Rages With Rebels at Border Post in Ukraine // The New York Times. 2015. 21 January. URL: <https://www.nytimes.com/2015/01/22/world/europe/russia-says-its-helping-restore-cease-fire-in-ukraine.html>

303. Lyman R., Kramer A. War Is Exploding Anew in Ukraine; Rebels Vow More // The New York Times. 2015. 23 January. URL: <https://www.nytimes.com/2015/01/24/world/europe/ukraine-violence.html>

304. MacFarquhar N. A Russian Convoy Carrying Aid to Ukraine Is Dogged by Suspicion // The New York Times. 2014. 12 August. URL: <https://www.nytimes.com/2014/08/13/world/europe/russian-convoy-leaves-moscow-for-ukraine-bearing-aid.html>

305. MacFarquhar N. American Envoy to Hold Talks With Russians on Peace Deal for Ukraine // The New York Times. 2015. 17 May. URL: <https://www.nytimes.com/2015/05/18/world/europe/american-envoy-to-hold-talks-with-russians-on-peace-deal-for-ukraine.html>

306. MacFarquhar N. As Ukraine Talks Resume, Putin and Poroshenko Trade Barbs // The New York Times. 2014. 1 September. URL: <https://www.nytimes.com/2014/09/02/world/europe/ukraine.html>

307. MacFarquhar N. Conflicting Gestures From Putin to Ukraine Leaders // The New York Times. 2014. 21 June. URL: <https://www.nytimes.com/2014/06/22/world/europe/ukraine.html>

308. MacFarquhar N. Convoy Said to Pause at Russian Base as Questions Persist // The New York Times. 2014. 13 August. URL: <https://www.nytimes.com/2014/08/14/world/europe/russia-ukraine-aid-convoy.html>

309. MacFarquhar N. Russian Convoy Said to Pause at Ukrainian Base as Questions Persist // The New York Times. 2014. 13 August. URL: <https://www.nytimes.com/2014/08/14/world/europe/russia-ukraine-aid-convoy.html>

309. MacFarquhar N. For Many, a Nation That Seems Less Free From Moscow's Dominance Than Ever // The New York Times. 2014. 22 September. URL: <https://www.nytimes.com/2014/09/23/world/europe/for-many-ukraine-seems-less-free-from-moscows-dominance-than-ever.html>

310. MacFarquhar N. In Talks With Merkel, Putin Calls for Improving Relations With Europe // The New York Times. 2015. 10 May. URL: <https://www.nytimes.com/2015/05/11/world/europe/putin-urges-reconciliation-with-europe-in-talks-with-merkel.html>

311. MacFarquhar N. Most Russian Forces Now Out of Ukraine, Kiev Says // The New York Times. 2014. 10 September. URL: <https://www.nytimes.com/2014/09/11/world/europe/petro-poroshenko-voices-hope-on-cease-fire.html>

312. MacFarquhar N. Putin Announces Pullback From Ukraine Border // The New York Times. 2014. 7 May. URL: <https://www.nytimes.com/2014/05/08/world/europe/putin-russia-ukraine.html>

313. MacFarquhar N. Putin Attempts to Straddle a Divide He Helped to Pry Open in Ukraine // The New York Times. 2014. 22 June. URL: <https://www.nytimes.com/2014/06/23/world/europe/putin-attempts-to-straddle-a-divide-he-helped-to-pry-open-in-ukraine.html>

314. MacFarquhar N. Putin Demands That Ukraine Pull Its Troops From Southeast // The New York Times. 2014. 1 May. URL: <https://www.nytimes.com/2014/05/02/world/europe/ukraine-expels-russian-naval-attache.html>

315. MacFarquhar N. Putin Lays Out Proposal to End Ukraine Conflict // The New York Times. 2014. 3 September. URL: <https://www.nytimes.com/2014/09/04/world/europe/ukraine-russia.html>

316. MacFarquhar N. Russia Keeps Its Distance After Ukraine Secession Referendums // The New York Times. 2014. 12 May. URL: <https://www.nytimes.com/2014/05/13/world/europe/ukraine.html>

317. MacFarquhar N. Russia Lays Blame for Malaysia Airlines Crash on Ukraine // The New York Times. 2014. 18 July. URL: <https://www.nytimes.com/2014/07/19/world/europe/russia-blames-ukraine-over-malaysia-airlines-plane-crash.html>

318. MacFarquhar N. Russia's Message on Jet: Conciliation and Bluster // The New York Times. 2014. 21 July. URL: <https://www.nytimes.com/2014/07/22/world/europe/putin-calls-for-talks-in-ukraine-and-a-robust-crash-investigation.html>

319. MacFarquhar N. Seeing Cost of Saber Rattling in Ukraine, Putin Alters Course // The New York Times. 2014. 11 July. URL: <https://www.nytimes.com/2014/07/12/world/europe/putin-angling-to-restore-ties-with-the-west-while-keeping-an-eye-on-ukraine.html>

320. MacFarquhar N. Ukraine Accuses Russia of Sending Tanks Across Border // The New York Times. 2014. 7 November. URL: <https://www.nytimes.com/2014/11/08/world/europe/ukraine-accuses-russia-of-sending-tanks-and-troops-across-border.html>

321. MacFarquhar N. Ukraine Deal Imposes Truce Putin Devised // The New York Times. 2014. 5 September. URL: <https://www.nytimes.com/2014/09/06/world/europe/ukraine-cease-fire.html>

322. MacFarquhar N. Ukraine's Latest Peace Plan Inspires Hope and Doubts // The New York Times. 2015. 12 February. URL: <https://www.nytimes.com/2015/02/13/world/europe/ukraine-talks-cease-fire.html>

323. MacFarquhar N. Under Pressure, Ukraine Leader to Seek Aid on U.S. Visit // The New York Times. 2014. 16 September. URL: <https://www.nytimes.com/2014/09/17/world/europe/ukraine-west-europe-russia.html>

324. MacFarquhar N. World Leaders Meet in Belarus to Negotiate Cease-Fire in Ukraine // The New York Times. 2015. 11 February. URL: <https://www.nytimes.com/2015/02/12/world/europe/meeting-of-world-leaders-in-belarus-aims-to-address-ukraine-conflict.html>

325. MacFarquhar N., Gall C. Kiev Offers 'Special Status' for Breakaway Regions // The New York Times. 2014. 15 September. URL: <https://www.nytimes.com/2014/09/16/world/europe/ukraine-conflict.html>

326. MacFarquhar N., Gordon M. Ukraine Leader Says 'Huge Loads of Arms' Pour in From Russia // The New York Times. 2014. 28 August. URL: <https://www.nytimes.com/2014/08/29/world/europe/ukraine-conflict.html>

327. MacFarquhar N., Roth A. Putin Pledges to Help but Sees Limits on Role // The New York Times. 2014. 22 July. URL: <https://www.nytimes.com/2014/07/23/world/europe/putin-speech-reassures-russians-over-ukraine.html>

328. MacFarquhar N., Roth A. Putin Presses Extension of Cease-Fire in Ukraine // The New York Times. 2014. 24 June. URL: <https://www.nytimes.com/2014/06/25/world/europe/russia-ukraine.html>

329. MacFarquhar N., Roth A. Putin Urges Economic Retaliation for Sanctions Over Ukraine Conflict // The New York Times. 2014. 5 August. URL: <https://www.nytimes.com/2014/08/06/world/europe/putin-urges-economic-retaliation-for-sanctions-over-ukraine-conflict.html>

330. Mackey R. American Reporter Held by Ukraine Separatists // The New York Times. 2014. 22 April. URL: <https://thelede.blogs.nytimes.com/2014/04/22/american-reporter-held-by-ukraine-separatists/>

331. Mackey R., Roth A. A Ukrainian Rebel Commander Veers Off-Script // The New York Times. 2014. 25 July. URL: <https://www.nytimes.com/2014/07/26/world/europe/ukrainian-rebel-commander-veers-off-script.html>

332. McFaul M. To Beat Putin, Support Ukraine // The New York Times. 2014. 6 August. URL: <https://www.nytimes.com/2014/08/07/opinion/to-beat-putin-support-ukraine.html>

333. Mearsheimer J. Don't Arm Ukraine // The New York Times. 2015. 8 February. URL: <https://www.nytimes.com/2015/02/09/opinion/dont-arm-ukraine.html>

334. Medish M. Ending Ukraine's Other War // The New York Times. 2015. 13 March. URL: <https://www.nytimes.com/2015/03/14/opinion/ending-ukraines-other-war.html>

335. Mendel I. In Ukraine, a Huge Ammunition Depot Catches Fire // The New York Times. 2017. 27 September. URL: <https://www.nytimes.com/2017/09/27/world/europe/ukraine-ammunition-depot-explosion.html>

336. Myers S. Putin Engages in Test of Will Over Ukraine // The New York Times. 2014. 2 March. URL: <https://www.nytimes.com/2014/03/03/world/europe/putin-engages-in-test-of-will-over-ukraine.html>

337. Myers S., Barry E. Clashes in Ukraine as Rallies Take a Turn // The New York Times. 2014. 9 March. URL: <https://www.nytimes.com/2014/03/10/world/europe/developments-in-Ukraine.html>

338. Myers S., Smale A. Russian Troops Mass at Border With Ukraine // The New York Times. 2014. 13 March. URL: <https://www.nytimes.com/2014/03/14/world/europe/ukraine.html>

339. Nechepurenko I. Nadiya Savchenko, Ukrainian Pilot, Given 22 Years in Russian Reporters' Deaths // The New York Times. 2016. 22 March. URL: <https://www.nytimes.com/2016/03/23/world/europe/ukraine-russia-donetsk-nadiya-savchenko.html>

340. Nechepurenko I. Russian Judge Postpones Verdict in Trial of Ukrainian Pilot // The New York Times. 2016. 21 March. URL: <https://www.nytimes.com/2016/03/22/world/europe/russia-ukraine-pilot-nadiya-savchenko.html>

341. Nossiter A., Breedon A., MacFarquhar N. European Leaders Take Up Ukraine Issues as Russia Hits Syria // The New York Times. 2015. 2 October. URL: <https://www.nytimes.com/2015/10/03/world/europe/european-leaders-summit-meeting-ukraine.html>

342. Rappeport A., MacFarquhar N. Trump Imposes New Sanctions on Russia Over Ukraine Incursion // The New York Times. 2017. 20 June. URL: <https://www.nytimes.com/2017/06/20/world/europe/united-states-sanctions-russia-ukraine.html>

343. Riabchuk M. Ukraine, Not Ready for Divorce // The New York Times. 2014. 5 March. URL: <https://www.nytimes.com/2014/03/06/opinion/ukraine-not-ready-for-divorce.html?hp&rrref=opinion>

344. Roth A. 10 Are Killed in Ukraine as Diplomacy Hits a Wall // The New York Times. 2015. 13 January. URL: <https://www.nytimes.com/2015/01/14/world/europe/10-civilians-are-killed-in-ukraine-as-cease-fire-grows-more-fragile.html>

345. Roth A. A Separatist Militia in Ukraine With Russian Fighters Holds a Key // The New York Times. 2014. 4 June. URL: <https://www.nytimes.com/2014/06/05/world/europe/in-ukraine-separatist-militia-with-russian-fighters-holds-a-key.html>

346. Roth A. As Putin Talks Near, Both Sides Take Steps to Defuse Ukraine Tension // The New York Times. 2014. 12 October. URL: <https://www.nytimes.com/2014/10/13/world/europe/as-putin-talks-near-steps-to-defuse-ukraine.html>

347. Roth A. Biden Assails Russian Intervention in Ukraine as 'Unacceptable' // The New York Times. 2014. 21 November. URL: <https://www.nytimes.com/2014/11/22/world/europe/ukraine-joseph-biden-russian-intervention.html>

348. Roth A. Blast in Ukraine's Capital Stirs Fears of New Conflict // The New York Times. 2014. 8 August. URL: <https://www.nytimes.com/2014/08/09/world/europe/blast-in-ukraines-capital-stirs-fears-of-new-conflict.html>

349. Roth A. Despite Truce, Deadly Attacks Persist in Ukraine // The New York Times. 2014. 1 October. URL: <https://www.nytimes.com/2014/10/02/world/europe/rocket-attacks-school-bus-ukraine.html>

350. Roth A. From Russia, 'Tourists' Stir the Protests // The New York Times. 2014. 3 March. URL: <https://www.nytimes.com/2014/03/04/world/europe/russias-hand-can-be-seen-in-the-protests.html>

351. Roth A. Inspection of Russian Trucks at Ukraine Border Begins // The New York Times. 2014. 21 August. URL: <https://www.nytimes.com/2014/08/22/world/europe/inspection-of-russian-trucks-at-ukraine-border-begins.html>

352. Roth A. MacFarquhar N. Ukraine's Military Drive in East Enters Neutral Gear, as Pact on Crisis Is Tested // The New York Times. 2014. 23 April. URL: <https://www.nytimes.com/2014/04/24/world/europe/shaky-start-to-ukraines-military-push-amid-frayed-geneva-deal.html>

353. Roth A. Pro-Russian Rebels in Ukraine Match Government Cease-Fire // The New York Times. 2014. 23 June. URL: <https://www.nytimes.com/2014/06/24/world/europe/ukraine-cease-fire.html>

354. Roth A. Renewed Fighting Around Donetsk Airport Tests Ukraine Cease-Fire // The New York Times. 2014. 29 September. URL: <https://www.nytimes.com/2014/09/30/world/europe/fighting-around-donetsk-airport-tests-ukraine-cease-fire.html>

355. Roth A. Ukrainian Officials in East Act to Blunt Pro-Russian Forces // The New York Times. 2014. 7 March. URL: <https://www.nytimes.com/2014/03/08/world/europe/ukrainian-officials-in-east-move-to-blunt-pro-russia-forces.html>

356. Roth A., Herszenhorn D. As Military and Rebels Clash in Ukraine, Doubt Falls on Cease-Fire Prospects // The New York Times. 2014. 19 June. URL: <https://www.nytimes.com/2014/06/20/world/europe/clashes-reported-in-ukraine-after-cease-fire-proposal.html>

357. Roth A., Herszenhorn D. Rebels Reject Ukrainian Leader's Cease-Fire Idea // The New York Times. 2014. 18 June. URL: <https://www.nytimes.com/2014/06/19/world/europe/putin-and-poroshenko-ukraine.html>

358. Roth A., Herszenhorn D. Russia and Others Seek Extended Ukraine Truce, but Separatists Balk // The New York Times. 2014. 25 June. URL: <https://www.nytimes.com/2014/06/26/world/europe/russia-and-others-seek-extended-ukraine-truce-but-separatists-balk.html>

359. Roth A., Herszenhorn D. Solidarity Eludes Ukraine Separatist Groups as Presidential Election Nears // The New York Times. 2014. 21 May. URL: <https://www.nytimes.com/2014/05/21/world/europe/ukraine-separatist-groups-as-election-nears.html>

www.nytimes.com/2014/05/22/world/europe/solidarity-eludes-ukraine-separatist-groups-as-presidential-election-nears.html

360. Roth A., Higgins A. Russian Convoy Draws Stern Warning From Ukraine and Stops Short of Border // The New York Times. 2014. 14 August. URL: <https://www.nytimes.com/2014/08/15/world/europe/russian-convoy.html>

361. Roth A., Kramer A. Putin Urges 'Statehood' Talks for Eastern Ukraine // The New York Times. 2014. 31 August. URL: <https://www.nytimes.com/2014/09/01/world/europe/ukraine.html>

362. Roth A., Mac Farquhar N. Russia Scorns Sanctions; Ukraine Army Forges On // The New York Times. 2014. 30 July. URL: <https://www.nytimes.com/2014/07/31/world/europe/ukraine-welcomes-sanctions-against-russia.html>

363. Roth A., Tavernise S. Pro-Russia Troops Take Symbol of Ukraine Uprising // The New York Times. 2014. 29 May. URL: <https://www.nytimes.com/2014/05/30/world/europe/rebels-shoot-military-helicopter.html>

364. Roth A., Tavernise S. Russians Revealed Among Ukraine Fighters // The New York Times. 2014. 27 May. URL: <https://www.nytimes.com/2014/05/28/world/europe/ukraine.html>

365. Schmemann S. Confronting Who We Are // The New York Times. 2014. 30 May. URL: <https://www.nytimes.com/2014/06/01/opinion/sunday/confronting-who-we-are.html>

366. Schmemann S. The Scary, the Sad, and the Just Plain Bizarre // The New York Times. 2014. 15 August. URL: <https://www.nytimes.com/2014/08/17/opinion/sunday/ferguson-robin-williams-and-the-russian-convoy.html>

367. Sengupta S., Kramer A. Dutch Inquiry Links Russia to 298 Deaths in Explosion of Jetliner Over Ukraine // The New York Times. 2016. 28 September. URL: <https://www.nytimes.com/2016/09/29/world/asia/malaysia-air-flight-mh17-russia-ukraine-missile.html>

368. Smale A. European Leaders Make a Show of Support for Ukraine on Its National Day // The New York Times. 2015. 24 August. URL: <https://www.nytimes.com/2015/08/25/world/europe/european-leaders-make-a-show-of-support-for-ukraine-on-its-national-day.html>

369. Smale A. Foreign Monitors Enter Ukraine to Observe Political Situation // The New York Times. 2014. 23 March. URL: <https://www.nytimes.com/2014/03/24/world/europe/foreign-monitors-enter-ukraine-to-observe-political-situation.html>

370. Smale A. Germany: Merkel Repeats Tough Stance on Ukraine // The New York Times. 2014. 26 November. URL: <https://www.nytimes.com/2014/11/27/world/europe/germany-merkel-repeats-tough-stance-on-ukraine.html>

371. Smale A. Rival Factions in Ukraine Are Urged to Withdraw Heavy Weapons // The New York Times. 2015. 14 April. URL: <https://www.nytimes.com/2015/04/15/world/europe/ukraine-cease-fire-weapons.html>

372. Smale A. Russian and Ukrainian Officials Meet in Germany // The New York Times. 2015. 12 January. URL: <https://www.nytimes.com/2015/01/13/world/europe/russian-and-ukrainian-officials-meet-in-germany.html>

373. Smale A., Kramer A. Ukraine Presses Pro-Russia Militants After Fighting Spreads to a Port City // The New York Times. 2014. 3 May. URL: <https://www.nytimes.com/2014/05/04/world/europe/ukraine.html>

374. Smale A., Roth A. Ukraine Says That Militants Won the East // The New York Times. 2014. 30 April. URL: <https://www.nytimes.com/2014/05/01/world/europe/ukraine.html>

375. Smale A., Roth N., MacFarquhar N. Pro-Russian Militants Seize More Offices in Eastern Ukraine // The New York Times. 2014. 29 April. URL: <https://www.nytimes.com/2014/04/30/world/europe/european-union-ukraine-sanctions.html>

376. Sneider N. Shadowy Rebel Wields Iron Fist in Ukraine Fight // The New York Times. 2014. 10 July. URL: <https://www.nytimes.com/2014/07/11/world/europe/russian-seizes-authority-over-ukraine-rebels.html>

377. Sopova A. Mine Kills Civilians as Fighting Heats Up in Eastern Ukraine // The New York Times. 2016. 10 February. URL: <https://www.nytimes.com/2016/02/11/world/europe/ukraine-donetsk-separatists.html>

378. Steinhauer J., Herszenhorn D. Defying Obama, Many in Congress Press to Arm Ukraine // The New York Times. 2015. 11 June. URL: <https://www.nytimes.com/2015/06/12/world/europe/defying-obama-many-in-congress-press-to-arm-ukraine.html>

379. Tavernise S. Anticipating a Showdown, Ukraine City Empties Out // The New York Times. 2014. 11 July. URL: <https://www.nytimes.com/2014/07/12/world/europe/ukraine.html>

380. Tavernise S. Calm Streets Mask Deep Divisions in Donetsk // The New York Times. 2014. 23 May. URL: <https://www.nytimes.com/2014/05/24/world/europe/calm-streets-mask-deep-divisions-in-donetsk.html>

381. Tavernise S. Civilians Pay a Price for Gains of Ukraine Forces // The New York Times. 2014. 12 July. URL: <https://www.nytimes.com/2014/07/13/world/europe/gains-of-ukraine-forces-come-at-a-price-for-civilians.html>

382. Tavernise S. Observers Go to Ukraine for Election Separatists Plan to Disrupt // The New York Times. 2014. 24 May. URL: <https://www.nytimes.com/2014/05/25/world/europe/observers-go-to-ukraine-for-election-separatists-plan-to-disrupt.html>

383. Tavernise S. Ukraine Pushes Back as Rebels Attack in the East // The New York Times. 2014. 3 June. URL: <https://www.nytimes.com/2014/06/04/world/europe/new-fighting-reported-in-eastern-ukraine.html>

384. Tavernise S. Ukrainian Forces Close In on Rebel-Held Luhansk // The New York Times. 2014. 13 July. URL: <https://www.nytimes.com/2014/07/14/world/europe/ukraine.html>

385. Tavernise S. Ukrainian Military Plane Is Shot Down as Russia Adds to Presence at Border // The New York Times. 2014. 14 July. URL: <https://www.nytimes.com/2014/07/14/world/europe/ukraine.html>

nytimes.com/2014/07/15/world/europe/ukrainian-military-plane-is-shot-down-as-russia-adds-to-presence-at-border.html

386. Tavernise S., Herszenhorn D. 2 Ukrainian Fighter Jets Shot Down as Conflict Intensifies // The New York Times. 2014. 23 July. URL: <https://www.nytimes.com/2014/07/24/world/europe/Malaysia-Airlines-jet-ukraine.html>

387. Tavernise S., Herszenhorn D. Patchwork Makeup of Rebels Fighting Ukraine Makes Peace Talks Elusive // The New York Times. 2014. 9 July. URL: <https://www.nytimes.com/2014/07/10/world/europe/patchwork-makeup-of-rebels-fighting-ukraine-makes-peace-talks-elusive.html>

388. Tavernise S., Herszenhorn D. Rebels in Ukraine Crowed of Past Attacks, but Deny This One // The New York Times. 2014. 18 July. URL: <https://www.nytimes.com/2014/07/19/world/europe/rebels-in-ukraine-crowed-of-past-attacks-but-deny-this-one.html>

389. Tavernise S., Herszenhorn D. With Talks Uncertain, Ukrainian Rebels Cling to Hope in Strongholds // The New York Times. 2014. 8 July. URL: <https://www.nytimes.com/2014/07/09/world/europe/with-talks-uncertain-ukrainian-rebels-cling-to-hope-in-strongholds.html>

390. Tavernise S., Ponomarev S. Border Guards in Ukraine Abandon Posts // The New York Times. 2014. 4 June. URL: <https://www.nytimes.com/2014/06/05/world/europe/rebels-in-eastern-ukraine-capture-government-posts.html>

391. Tavernise S., Roth A. In East, Separatists and Fear Stop Voters // The New York Times. 2014. 25 May. URL: <https://www.nytimes.com/2014/05/26/world/europe/in-donetsk-luhansk-separatists-and-fear-stop-voters.html>

392. Tavernise S., Roth A. Ukraine Forces Appear to Oust Rebels From Airport in East // The New York Times. 2014. 26 May. URL: <https://www.nytimes.com/2014/05/27/world/europe/ukraine-election.html>

393. Tavernise S., Roth A. Violence and Doubts About Credibility as a Troubled Ukraine Election Nears // The New York Times. 2014. 22 May. URL: <https://www.nytimes.com/2014/05/23/world/europe/ukraine.html>

394. Tavernise S., Schmitt E., Gladstone R. Jetliner Explodes Over Ukraine; Struck by Missile, Officials Say // The New York Times. 2014. 17 July. URL: <https://www.nytimes.com/2014/07/18/world/europe/malaysian-airlines-plane-ukraine.html>

395. Tavernise S., Sneider N. Enmity and Civilian Toll Rise in Ukraine While Attention Is Diverted // The New York Times. 2014. 28 July. URL: <https://www.nytimes.com/2014/07/29/world/europe/civilian-death-toll-rise-in-ukraine.html>

396. The Editorial Board. Hope, and Hard Work, in Ukraine // The New York Times. 2014. 27 October. URL: <https://www.nytimes.com/2014/10/28/opinion/hope-and-hard-work-in-ukraine.html>

397. The Editorial Board. Keeping the Pressure on Mr. Putin // The New York Times. 2014. 3 October. URL: <https://www.nytimes.com/2014/10/04/opinion/to-give-ukraine-a-chance-sanctions-on-russia-must-continue.html>

398. The Editorial Board. Mr. Putin Resumes His War in Ukraine // The New York Times. 2015. 2 February. URL: <https://www.nytimes.com/2015/02/02/opinion/mr-putin-resumes-his-war-in-ukraine.html>

399. The Editorial Board. Mr. Putin Tests the West in Ukraine // The New York Times. 2014. 28 August. URL: <https://www.nytimes.com/2014/08/29/opinion/mr-putin-tests-the-west-in-ukraine.html>

400. The Editorial Board. Mr. Putin's Power Play // The New York Times. 2014. 15 April. URL: <https://www.nytimes.com/2014/04/16/opinion/mr-putins-power-play.html>

401. The Editorial Board. Ukraine's Slow Collapse // The New York Times. 2014. 19 November. URL: <https://www.nytimes.com/2014/11/20/opinion/ukraines-slow-collapse.html>

ІНШІ ПЕРІОДИЧНІ ВИДАННЯ

402. Alpert L., Solomon J. Russia Orders Military Drill, Stoking Tensions // The Wall Street Journal. 2014. 26 February. URL: <https://www.wsj.com/articles/ukraine-disbands-berkut-antiriot-police-unit-1393400795>

403. Avril P. La révolution du Maïdan cherche à s'imposer dans toute l'Ukraine // Le Figaro. 2014. 23 février. URL: <http://www.lefigaro.fr/international/2014/02/23/01003-20140223ARTFIG00183-la-revolution-du-maidancherche-a-s-imposer-dans-toute-l-ukraine.php>

404. Busse N. Bloß kein westliches Triumphgebaren // Frankfurter Allgemeine. 2014. 27 Februar. URL: <http://www.faz.net/aktuell/politik/ausland/umbruch-in-der-ukraine-bloss-kein-westliches-triumphgebaren-12824072.html>

405. Gertz B. Inside the Ring: All eyes on Moscow's military moves in Ukraine // The Washington Times. 2014. 26 February. URL: <https://www.washingtontimes.com/news/2014/feb/26/inside-the-ring-all-eyes-on-moscows-military-moves/>

406. Grynspan E. Crimée, l'offensive separatist // Le Temps. 2014. 28 février. URL: <https://www.letemps.ch/monde/crimee-loffensive-separatiste>

407. Harding L. Vladimir Putin can inflict a costly revenge on Ukraine // The Guardian. 2014. 26 February. URL: <https://www.theguardian.com/world/2014/feb/26/vladimir-putin-can-inflict-a-costly-revenge-on-ukraine>

408. Lake E. Putin's Bluff? U.S. Spies Say Russia Won't Invade Ukraine // The Daily Beast. 2014. 27 February. URL: <https://www.thedailybeast.com/putins-bluff-us-spies-say-russia-wont-invade-ukraine>

409. Nogueira C. La OTAN apoya la soberanía y la integridad territorial de Ucrania // El País. 2014. 25 febrero. URL: https://elpais.com/internacional/2014/02/25/actualidad/1393352162_068840.html

410. Roman S. Putin se va a vengar por haber perdido esta batalla en Ucrania // El Mundo. 2014. 26 febrero. URL: <http://www.elmundo.es/internacional/2014/02/25/530cf49f268e3e924a8b458f.html>

411. Shuster S. The Russian Stronghold in Ukraine Preparing to Fight the Revolution // Time. 2014. 23 February. URL: <http://time.com/9243/the-russian-stronghold-in-ukraine-preparing-to-fight-the-revolution/>

412. Shuster S. No, Russia Will Not Intervene in Ukraine // Time. 2014. 25 February. URL: <http://time.com/9826/russia-ukraine-putin-intervene/>

413. Snyder T. Dear Kremlin: Careful with Crimea // Foreign Policy. 2014. 26 February. URL: <http://foreignpolicy.com/2014/02/26/dear-kremlin-careful-with-crimea/>

414. Stewart W., Watson L. New Ukraine leader pleads for unity as protesters in Crimea shout 'Russia, Russia' and tensions grow between Kiev and Moscow in wake of 'revolution' // The Daily Mail. 2014. 25 February. URL: <http://www.dailymail.co.uk/news/article-2567060/Is-Russia-plotting-send-army-annex-Crimea-Former-Kremlin-adviser-warns-Ukrainian-port-Sebastopol-targeted-week.html>

415. The Editorial Board. Aiding Ukraine's Democrats // The Wall Street Journal. 2014. 23 February. URL: <https://www.wsj.com/articles/aiding-ukraines-democrats-1393202196>

416. The Editorial Board. Ukraine's next chapter // The Washington Post. 2014. 24 February. URL: https://www.washingtonpost.com/opinions/ukraines-next-chapter/2014/02/24/a26822be-9d87-11e3-a050-dc3322a94fa7_story.html

417. Из оккупированного Крыма вывели еще 3 судна украинских ВМС // Цензор.нет. 2014. 3 июня. URL: https://censor.net.ua/news/288336/iz_okkupirovannogo_kryma_vyveli_eshe_3_sudna_ukrainskih_vms_minoborony

418. Новый и. о. губернатора Тульской области руководил эвакуацией Януковича из Крыма // Ведомости. 2016. 3 февраля. URL: <https://www.vedomosti.ru/politics/news/2016/02/03/626598-gubernatora-tulskoi-oblasti-yanukovicha>

419. Опозицію закликали назвати єдиного лідера супротиву // Українська правда. 2014. 19 січня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2014/01/19/7009928/>

420. Які українські кораблі були захоплені російським спецназом: повний список // Finance.ua. 2014. 26 березня. URL: <https://news.finance.ua/ua/news/-/322156/yaki-ukrayinski-korabli-buly-zahopleni-rosijskum-spetsnazom-rovnyj-spysook>

421. Японія зупиняє консультації про пом'якшення візового режиму з Росією // Українська правда. 2014. 18 березня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2014/03/18/7019361/>

II. Офіційні документи і матеріали

422. Верховна Рада України: офіційний веб-портал (rada.gov.ua) [Лінки]: Міжнародна діяльність. Міжнародні парламентські організації. Парла-

ментська асамблея Ради Європи. Резолюції, рекомендації, декларації тощо. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/mpz/organizations.mpo_info?o_id=64

423. Військовослужбовці ЗС Росії, які брали участь у бойових діях на території України // Головне управління розвідки Міністерства оборони України: офіційний сайт (gur.gov.ua). 2018. URL: <http://gur.gov.ua/content/russia-cambatants-suspected-of-committing-war-crimes.html>

424. 10 фактів про збройну агресію Росії проти України // Міністерство закордонних справ України. 2018. URL: <https://mfa.gov.ua/ua/page/open/id/5026>

425. Заява за результатами 20-го Саміту Україна ЄС, Брюссель, 9 липня 2018 року // Президент України. 2018. 9 липня. URL: <http://www.president.gov.ua/news/zayava-za-rezultatami-20-go-samitu-ukrayina-yes-bryussel-9-l-48590>

426. Збройна агресія Росії проти України // Головне управління розвідки Міністерства оборони України: офіційний сайт (gur.gov.ua). 2018. URL: <http://gur.gov.ua/content/list-of-russia-armed-aggression-against-ukraine.html>

427. Ми вступили з РФ у геостратегічну суперечку через Україну... Виклад позиції стосовно Росії (Позиція фракції ХДС/ХСС у Бундестазі) // Володимир Ар'єв: офіційний сайт (ariev.info). 2016. 2 грудня. URL: <http://ariev.info/?p=1578>

428. ПАРС проголосувала за негайне виведення військ РФ з Криму // Українська правда. 2014. 9 квітня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2014/04/9/7021914/?attempt=1>

429. Позовні вимоги та претензії України до РФ в Суді ООН: повний переклад // Європейська правда. 2017. 17 січня. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2017/01/17/7060261/>

430. Поіменний список безповоротних втрат військовослужбовців Збройних Сил України за період з 13 квітня 2014 року по 23 травня 2018 року / Міністерство оборони України. URL: http://www.mil.gov.ua/content/other/Panteon_13.04.2014_23.05.2018.pdf

431. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: Закон України від 15 квітня 2014 р. // Відомості Верховної Ради України. 2014. № 26. С. 892.

432. Результати розслідування Іловайської трагедії / Генеральна прокуратура України, головна військова прокуратура. 14.08.2017. URL: http://www.gp.gov.ua/ua/news.html?_m=publications&_c=view&_t=rec&id=213793

433. Російські воєнні злочини в Східній Україні в 2014 році: Доповідь / Підгот. під кер. М. Госєвської, опубл. 18 грудня 2015 р., предст. депутатам Європарламенту в Брюсселі 5 квітня 2016 р., пер. з англ. 153 с. URL: <https://drive.google.com/file/d/0B9VpmupELI9hdWpZn2o1bEI5dTA/view>

434. Росія – агресор...: повний текст заяви саміту Україна – ЄС // Європейська правда. 2018. 9 липня. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2018/07/9/7084121/>

435. Украина: противостояние. Тематическая подборка документов Правозащитного центра «Мемориал» 2014 – 2016 гг. URL: <http://old.memo.ru/d/212074.html>

436. Як зберегти Україну на шляху реформ: неpubлічна доповідь країн-членів ЄС // Європейська правда. 2018. 19 березня. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2018/03/19/7078931/>

437. Johnson B. Four years since the illegal annexation of Crimea // Gov. uk. 2018. 22 February. URL: <https://www.gov.uk/government/speeches/four-years-since-the-illegal-annexation-of-crimea-article-by-boris-johnson>

438. Reports on the human rights situation in Ukraine / Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights. URL: <http://www.ohchr.org/EN/Countries/ENACARegion/Pages/UARports.aspx>

439. Russian war crimes in Eastern Ukraine in 2014: Report [by a Member of the Polish Parliament Małgorzata Gosiewska]. 153 p. URL: http://wmii.uwm.edu.pl/~panas/Russian_War_Crimes.pdf

440. United Nations. Resolution adopted by the General Assembly on 27 March 2014. № 68/262. Territorial integrity of Ukraine. 2 p. URL: <https://goo.gl/n5pjh>

441. United Nations. Resolution adopted by the General Assembly on 19 December 2016. № 71/205. Situation of human rights in the Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol (Ukraine). 3 p. URL: http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/71/205

442. International Criminal Court. The Office of the Prosecutor. Report on Preliminary Examination Activities (2016). Situation in Ukraine. 13 p. URL: <https://goo.gl/UNZqPx>

III. Мемуари і публіцистика

443. Ад 242. Історія мужності, братерства та самопожертви / Укл. І. Штогрін. Харків: КСД, 2016. 352 с.

444. Березовець Т. Анексія. Острів Крим: хроніки «гібридної війни». Київ: Брайт Стар Паблішинг, 2015. 392 с.

445. Будзар М. «Не сподівалася знов опинитися в Радянському Союзі...»: «Русская весна» 2014 року в Криму очима доньки радянського політв'язня // Суспільні злами і поворотні моменти: макроподії крізь призму автобіографічної розповіді / Упоряд. О. Кісь, Г. Грінченко, Т. Пастушенко. Львів: Ін-т народозн. НАН України, 2014. С. 211-228.

446. Відчайдухи. Історії українських воїнів / За заг. ред. В. Буряченка. Київ: Військо України, 2016. 256 с.

447. Добробати. Історія подвигу батальйонів, що врятували країну / Укл. К. Гладка та ін. Харків: Фоліо, 2017. 336 с.

448. Євромайдан. Хроніка відчуттів / Упоряд. В. Карп'юк. Київ: Дискурс, 2014. 151 с.

449. Каліновська О., Криштопа О., Назаренко С., Трохимчук В., Феденко Д. Неоголошена війна. Невідомі факти і хроніки АТО. Харків: КСД, 2015. 512 с.

450. Кашпор О. Війна очима ТСН: 28 історій по той бік камери. Київ: Основи, 2015. 220 с.

451. Кошкина С. Майдан. Нерасказанная история. Киев: Брайт Стар Паблішинг, 2015. 408 с.

452. Криштопа О., Каліновська О. Про мертвих, живих і ненароджених Герої (не) війни. Харків: КСД, 2016. 304 с.

453. Майдан від першої особи. 45 історій Революції гідності / Упоряд. Т. Ковтунович, Т. Привалко. Київ: К. І. С., 2015. 320 с.

454. Майдан від першої особи. Мистецтво на барикадах / Упоряд. Т. Ковтунович, Т. Привалко. Вип. 2. Київ: К. І. С., 2016. 304 с.

455. Майдан. Свідчення. Допомога постраждалим. Міжнародна солідарність / Кер. авт. кол. Л. Фінберг. Київ: Дух і Літера, 2018. 816 с.

456. Макєєв В. 100 днів полону. Харків: Фоліо, 2016. 192 с.

457. Малиновська Н. Україна: 20.03.2014. Київ: Главком, 2018. 198 с.

458. Мамчур розповів, як росіяни примушували його зрадити Україну // Українська правда. 2014. 26 березня.

459. Наші. Історії українських воїнів / За заг. ред. В. Буряченка. Київ: Військо України, 2017. 240 с.

460. Орлова Ю. 111 днів Майдана: Записки киевлянки / Пер. англ. Київ: Дуліби, 2014. 144 с.

461. Побратими. Історії українських воїнів / За заг. ред. В. Буряченка. Київ: Військо України, 2016. 224 с.

462. Пророцтво Жанни. Історії українських воїнів / За заг. ред. В. Буряченка. Київ: Військо України, 2018. 224 с.

463. Тимчук Д., Карін Ю., Машовець К., Гусаров В. Вторгнення в Україну. Хроніка російської агресії. Київ: Брайт Стар Паблішинг, 2017. 240 с.

464. Усна історія російсько-української війни (2014 – 2015 роки) / За ред. В. Мороко. Вип. 1. Київ: К.І.С., 2015. 176 с.

465. Усна історія російсько-української війни (2014 – 2016 роки) / За ред. Г. Васильчука, В. Мороко. Вип. 2. К.: К.І.С., 2016. 464 с.

466. Усна історія російсько-української війни (2014 – 2016 роки) / За ред. В. Мільчева, В. Мороко. Вип. 3. Київ: К.І.С., 2017. 200 с.

467. Фабіус каже, що нерішучість Обама дорого коштувала Україні // Українська правда. 2016. 17 лютого. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2016/02/17/7099334/>

468. Фантомная боль #maidan / Гл. ред. А. Савицкая. Київ: o4i.today, 2014. 704 с.

469. Фукуяма Ф. Євромайдан – це грандіозна битва за розширення демократичних форм правління // Дзеркало тижня. 2015. 23 жовт-

- ня. URL: <http://gazeta.dt.ua/internal/frensis-fukuyama-yevromaydan-ce-grandiozna-bitva-za-rozshirennya-demokratichnih-form-pravlinnya-.html>
470. Якорнов Д. То АТО. Дневник добровольца. Харків: Віват, 2015. 400 с.
471. 94 дні. Євромайдан очима ТСН / Гол. ред. А. Чех. Київ: Основи, 2015. 172 с.
472. Biden J. Promise Me, Dad: A Year of Hope, Hardship, and Purpose. New York: Flatiron Books, 2017. 264 p.
473. Hellenberg T., Leinonen N. Silminäkijät. Taistelu Ukrainasta. Jyväskylä: Docendo, 2016. 381 s.
474. Kurkow A. Ukrainisches Tagebuch: Aufzeichnungen aus dem Herzen des Protests. Innsbruck; Wien: Haymon, 2014. 280 S.
475. Sommerbauer J. Die Ukraine im Krieg. Hinter den Frontlinien eines europäischen Konflikts. Wien: Kremayr & Scheriau, 2016. 208 S.
476. Schuller K. Ukraine: Chronik einer Revolution. Berlin: FotoTAPETA, 2014. 207 S.
477. Schulze Wessel M., Hrytsak Y. Was war der Majdan? // Frankfurter Allgemeine Zeitung. 2015. 28 Mai. URL: <http://www.faz.net/aktuell/feuilleton/debatten/deutsch-ukrainische-historikerkommission-13611147.html>
478. Szymański G., Wizowska J. Po północy w Doniecku. Warszawa: Agora, 2016. 200 s.

IV. Енциклопедичні та довідкові видання

479. Акт попередження агресії Росії 2014. URL: http://uk.wikipedia.org/wiki/Акт_попередження_агресії_Росії_2014
480. Анексія Криму Російською Федерацією (2014). URL: http://uk.wikipedia.org/wiki/Анексія_Криму_Російською_Федерацією
481. Бібліографічний список публікацій з фондів Національної бібліотеки України ім. Ярослава Мудрого, підготовлений для Міністерства з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб України. Вип. 1. Київ, березень 2018 36 с. URL: https://www.naiu.kiev.ua/biblio/inform_NBU_Mudr/Vup_1_berez.pdf
482. Війна на сході України. URL: uk.wikipedia.org/wiki/Війна_на_сході_України
483. Втрати військової техніки в російсько-українському конфлікті. URL: uk.wikipedia.org/wiki/Втрати_військової_техніки_в_російсько-українському_конфлікті
484. Втрати силових структур внаслідок російського вторгнення в Україну. URL: uk.wikipedia.org/wiki/Втрати_силових_структур_внаслідок_російського_вторгнення_в_Україну
485. Декларація про боротьбу за звільнення України. URL: uk.wikipedia.org/wiki/Декларація_про_боротьбу_за_звільнення_України

486. Донбас в огні: Пугівник зоною конфлікту / За ред. А. Майорової. Львів: Прометей, 2017. 98 с. URL: <https://prometheus.ngo/donbas-v-ogni>
487. Євромайдан. URL: uk.wikipedia.org/wiki/Євромайдан
488. Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України». URL: uk.wikipedia.org/wiki/Закон_України_«Про_забезпечення_прав_і_свобод_громадян_та_правовий_режим_на_тимчасово_окупованій_території_України»
489. Закон про забезпечення державного суверенітету України над тимчасово окупованими територіями в Донецькій та Луганській областях. URL: uk.wikipedia.org/wiki/Закон_про_забезпечення_державного_суверенітету_України_над_тимчасово_окупованими_територіями_в_Донецькій_та_Луганській_областях
490. Збиття Boeing 777 біля Донецька. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Збиття_Boeing_777_біля_Донецька
491. Жертви російського вторгнення в Україну (з 2014). URL: [uk.wikipedia.org/wiki/Жертви_російського_вторгнення_в_Україну_\(з_2014\)](http://uk.wikipedia.org/wiki/Жертви_російського_вторгнення_в_Україну_(з_2014))
492. Кримська криза. URL: uk.wikipedia.org/wiki/Кримська_криза
493. Майдан. Революція Гідності (із фондів бібліотеки Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка): Бібліогр. покажч. / Укл. Р. Кивацька, Н. Рішаві. Дрогобич: ДДПУ ім. І. Франка, 2016. 88 с.
494. Окупаційні війська РФ в Криму. URL: uk.wikipedia.org/wiki/Окупаційні_війська_РФ_в_Криму
495. Окупаційні війська РФ на Донбасі. URL: uk.wikipedia.org/wiki/Окупаційні_війська_РФ_на_Донбасі
496. Операція об'єднаних сил. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Операція_об'єднаних_сил
497. Проросійські виступи в Україні 2014. URL: uk.wikipedia.org/wiki/Проросійські_виступи_в_Україні_2014
498. Російська зброяна агресія проти України (з 2014). URL: [uk.wikipedia.org/wiki/Російська_зброяна_агресія_проти_України_\(з_2014\)](http://uk.wikipedia.org/wiki/Російська_зброяна_агресія_проти_України_(з_2014))
499. Російська зброя на Донбасі. URL: uk.wikipedia.org/wiki/Російська_зброя_на_Донбасі
500. Російська інтервенція до Криму (2014). URL: [uk.wikipedia.org/wiki/Російська_інтервенція_до_Криму_\(2014\)](http://uk.wikipedia.org/wiki/Російська_інтервенція_до_Криму_(2014))
501. Російські сили вторгнення на території України (з 2014). URL: [uk.wikipedia.org/wiki/Російські_сили_вторгнення_на_території_України_\(з_2014\)](http://uk.wikipedia.org/wiki/Російські_сили_вторгнення_на_території_України_(з_2014))
502. Список українських політ'язнів у Російській Федерації та в Криму. URL: uk.wikipedia.org/wiki/Список_українських_політ'язнів_у_Російській_Федерації_та_в_Криму
503. Стан з правами людини в Автономній Республіці Крим та місті Севастополь (Україна). URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Стан_з_правами_людини_в_Автономній_Республіці_Крим_та_місті_Севастополь_\(Україна\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Стан_з_правами_людини_в_Автономній_Республіці_Крим_та_місті_Севастополь_(Україна))

вами_людини_в_Автономній_Республіці_Крим_та_місті_Севастополь_(Україна)

504. Хронологія Кримської кризи (2014). URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Хронологія_Кримської_кризи_\(2014\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Хронологія_Кримської_кризи_(2014))

505. Три дні перед весною. Хто, коли і де загинув на Майдані 18–20 лютого 2014 р. // Texty.org.ua. 2017. 28 березня. URL: http://texty.org.ua/d/maidan_maps/

506. Цивільні втрати внаслідок російського вторгнення в Україну (з 2014). URL: [uk.wikipedia.org/wiki/Цивільні_втрати_внаслідок_російського_вторгнення_в_Україну_\(з_2014\)](http://uk.wikipedia.org/wiki/Цивільні_втрати_внаслідок_російського_вторгнення_в_Україну_(з_2014))

507. The New York Times. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/The_New_York_Times#Print_newspaper

V. Аналітичні й експертні доповіді та звіти

508. Агресія Російської Федерації проти України: проблеми оптимізації державного управління та системи національної безпеки. Експертно-аналітична доповідь / Упоряд. П. Гай-Нижник. Київ: МП Леся, 2016. 28 с.

509. Відшкодування збитків і визнання агресії: що Україна вимагає від РФ у міжнародних судах // Слово і діло. 2018. 5 червня. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2018/06/05/infografika/polityka/vidshkoduvannya-zbytkiv-vyznannya-ahresiyi-ukrayina-vymahaye-rf-mizhnarodnyx-sudax>

510. Ворожко Т., Бедратенко О. Україна втратила \$100 млрд від агресії Росії – звіт Андерса Аслунда, Atlantic Council // Голос Америки. 2018. 21 березня. URL: <https://ukrainian.voanews.com/a/ukraina-vtratyla-vid-ahresiji-rosiji/4308928.html>

511. Вторжение в Украину: Хроника российской агрессии / Д. Тимчук, Ю. Карин, К. Машовець, В. Гусаров. Киев: Брайт Стар Паблшинг, 2016. 240 с.

512. Доповідь Ілларіонова: [Українська економічна катастрофа 2013 – 2016 років] // Гордон. 2017. 10 травня. URL: <http://gordonua.com/ukr/publications/dopovid-illarionova-kerivnitstvo-natsbanku-obrushilogrivnju-zbilshilo-chastku-rosijskih-bankiv-zbilshiv-derzhborg-i-dozvolilo-janukovichu-prihovati-aktivni-176269.html>

513. Зеркаль О. День доказів у Гаазі: детально про позов України // Європейська правда. 2018. 12 червня. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/experts/2018/06/12/7082995/#comments>

514. Кулик С. Россия-Украина: цена развода. Москва: Экспертная группа «Европейский диалог», апрель 2018. 40 с.

515. Лукьянова Е. О праве налево... Почему, согласно закону Российской Федерации, Крым все-таки не совсем наш // Новая газета. 2015.

19 марта. URL: <https://www.novayagazeta.ru/articles/2015/03/19/63473-oprave-nalevo>

516. Лукьянова Е. #КРЫМНАШ. Спор о праве и о скрепах двух юристов и их читателей. Москва: Кучково поле, 2015. 144 с.

517. Между перемирием и войной. Москва: Мемориал, 2015. 57 с. URL: <https://memohrc.org/sites/all/themes/memo/templates/pdf.php?pdf=/sites/default/files/old/files/1658.pdf>

518. Милов В., Яшин И. Путин. Итоги. 2018: Независимый экспертный доклад. Москва: Ермаков Д.Д., 2018. 64 с.

519. Несостоятельный референдум: Материалы по итогам поездки в Донецкую область Украины, май 2014 г. Москва: Мемориал, 2014. 31 с. URL: <https://memohrc.org/sites/all/themes/memo/templates/pdf.php?pdf=/sites/default/files/1307.pdf>

520. Окупований Крим в умовах санкцій і блокади в 2014 – 2016 роках: Щорічна доповідь Фонду «Майдан закордонних справ» / Під заг. ред. Б. Яременка. Київ, травень 2017. 107 с. URL: <https://mfaua.org/content/files/h2/6v/h26vczz45zsy13npimprk5cduheopnzh.pdf>

521. Політичні аспекти кризи на Донбасі: діагностика стану та напрямки врегулювання: Аналітична доповідь / Гол. ред. кол. О. Рафальський. Київ: ІПІЕНД ім. І. Кураса НАН України, 2015. 268 с.

522. Путин. Война: Независимый экспертный доклад / Идея Б. Немцова, ред. И. Яшин, О. Шорина. Москва, 2015. 65 с.

523. «Сіра зона». Кримський півострів: чотири роки окупації: Щорічна доповідь «Окупований Крим в умовах санкцій і блокади в 2014 – 2017 роках» / Під заг. ред. А. Клименка. Київ, березень 2018. 180 с.

524. Ситуация с гражданским населением в Донецкой и Луганской областях. Отчет международной мониторинговой миссии о поездке в Донецкую область 28 сентября – 4 сентября 2015 г. Москва: Мемориал, 2015. 46 с. URL: https://memohrc.org/sites/all/themes/memo/templates/pdf.php?pdf=/sites/default/files/_oездki_28-09_3-10-4.pdf

525. Ситуация с правами человека на территориях вблизи линии разграничения в Донецкой и Луганской областях (апрель – июнь 2016) / Ю. Асеев, С. Давидис, В. Мальхин, О. Орлов, А. Павличенко, Я. Рачинский, Я. Смелянская, А. Черкасов. Харьков: Права человека, 2016. 68 с. URL: https://memohrc.org/sites/all/themes/memo/templates/pdf.php?pdf=/sites/default/files/obedinennye_doklady_rus.pdf

526. Смолій В., Кульчицький С., Якубова Л. Донбас і Крим в економічному, суспільно-політичному та етнокультурному просторі України: історичний досвід, модерні виклики, перспективи (Аналітична доповідь). Київ: Ін-т історії України НАН України, 2016. 616 с.

527. Смолій В., Якубова Л. Історичний контекст формування проекту російський мир та практика його реалізації в Криму й на Донбасі: Аналітична записка. Київ: Ін-т історії України НАН України, 2018. 144 с.

528. Хачатуров А. Цена развода. Россия потеряла более 50 млрд долларов из-за конфликта с Украиной // Новая газета. 2018. 26 апреля. URL: <https://www.novayagazeta.ru/articles/2018/04/26/76320-tsena-razvoda>

529. Ховаючись у всіх на очах: війна Путіна в Україні / М. Чуперські, Д. Гербст, Е. Гігінз, А. Полякова, Д. Вілсон. Вашингтон: Атлантична Рада США, 2015. 42 с. URL: https://www.files.ethz.ch/isn/191186/HPS_Ukrainian_web.pdf

530. Україна 2017 – 2018: нові реалії, старі проблеми (аналітичні оцінки) – Ukraine 2017 – 2018: new realities, old problems (assessments) / Кер. авт. кол. Ю. Якименко. Київ: Центр Разумкова, 2018. 142 с.

531. Украинский кризис: экспертная оценка // Современная Европа. 2014. № 3. С. 10-34.

532. Якубова Л., Головка В., Примаченко Я. Русский мир на Донбасі та в Криму: історичні витоки, політична технологія, інструмент агресії: Аналітична доповідь. Київ: Ін-т історії України НАН України, 2018. 227 с.

533. Яшин И. Гибридная агрессия Кремля: Независимый аналитический обзор. Москва, 2016. 32 с.

534. An Invasion by Any Other Name: The Kremlin's Dirty War in Ukraine / J. Miller, P. Vaux, C. A. Fitzpatrick, M. Weiss. New York: The Institute of Modern Russia, 2015. 86 p. URL: http://www.interpretermag.com/wp-content/uploads/2015/09/IMR_Invasion_By_Any_Other_Name.pdf

535. Åslund A. Kremlin Aggression in Ukraine: the Price Tag. Washington: Atlantic Council, March 2018. 20 p. URL: <http://www.atlanticcouncil.org/publications/reports/kremlin-aggression-in-ukraine-the-price-tag>

536. Grant G. How Ukraine can build an army to beat Putin // Kyiv Post. 2018. 31 January. URL: <https://www.kyivpost.com/article/opinion/op-ed/glen-grant-ukraine-can-build-army-beat-putin.html>

537. Preserving Ukraine's Independence, Resisting Russian Aggression: What the United States and NATO Must Do / I. Daalder, M. Flournoy, J. Herbst, J. Lodal, S. Pifer, J. Stavridis, S. Talbott, Ch. Wald. Washington: The Atlantic Council of the United States, 2015. 12 p. URL: https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/06/UkraineReport_February2015_FINAL.pdf

VI. Збірки праць, монографії, підручники, посібники, статті

538. Агресія Росії проти України: історичні передумови та сучасні виклики / Упоряд. П. Гай-Нижник. Київ: МП Леся, 2016. 586 с.

539. Ананьева Е., Сафронов А. Киевские хроники // Современная Европа [Москва]. 2015. № 2. С. 130-141.

540. Анашкина Е. Политический кризис на Украине и его влияние на российско-американские отношения // США – Канада: экономика, политика, культура [Москва]. 2016. № 2. С. 43-56.

541. Андросчук О. One Ukraine or many? Регіоналізм в Україні в інтерпретаціях зарубіжних дослідників // Історіографічні дослідження в Україні [Київ]. 2017. Вип. 27. С. 384-439.

542. Аржаковський А. Розбрат України з Росією. Харків: Віват, 2015. 256 с.

543. Бондар В. Сучасна українська історіографія в контексті світових тенденцій // Дисциплінарні виміри української історіографії / Відп. ред. і кер. авт. кол. О. Удод. Київ: Ін-т історії України НАН України, 2015. С. 275-318.

544. Брехуненко В., Ковальчук В., Ковальчук М., Корнієнко В. «Братня» навала. Війни Росії проти України XII – XXI ст. Київ: Ін-т укр. археогр. та джерелозн. ім. М. Грушевського НАН України, 2016. 248 с.

545. Брік Т. Соціологічний аналіз онлайн-джерел на прикладі Facebook-сторінки «Євромайдан» (листопад 2013 – травень 2014 рр.) // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики [Київ]. 2015. Ч. 25. С. 49-62.

546. Василенко В. Російсько-українська війна 2014 року: причини, перебіг та політико-правові оцінки // Український Тиждень [Київ]. 2014. № 42 (23 жовтня). С. 27-42.

547. Верменич Я. Донбас як порубіжний регіон: територіальний вимір. Київ: Ін-т історії України НАН України, 2015. 69 с.

548. Верменич Я. Феномен пограниччя: Крим і Донбас в долі України. Київ: Ін-т історії України НАН України, 2018. 369 с.

549. Власюк О., Кононенко С. Кремлівська агресія проти України: роздуми в контексті війни. Київ: НІСД, 2017. 304 с.

550. Гай-Нижник П. Росія проти України (1990 – 2016 рр.): від політики шантажу і примусу до війни на поглинання та спроби знищення. Київ: МП Леся, 2017. 332 с.

551. Головка В. Революція достоїнства и сепаратистский кризис: последствия для крупного донецкого капитала // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки [Київ]. 2015. Вип. 23. С. 5-21.

552. Головка В. Україна в умовах антитерористичної операції та російської збройної агресії (2014 р.) // Український історичний журнал [Київ]. 2015. № 3. С. 176-193.

553. Головка В. Окупація Крима. Київ: COOP Media, 2016. 128 с.

554. Горбулін В., Власюк О., Кононенко С. Україна і Росія: дев'ятий вал чи Китайська стіна. Київ: НІСД, 2015. 132 с.

555. Громыко А. О насущном: Европа и современный мир. Москва; Санкт-Петербург: Нестор-История, 2017. 232 с.

556. Гулай В. Военно-политическая складовая легітимациі сталінського тоталітарного режиму в Західній Україні 1939 р. та Закарпатській Україні 1944 р.: деякі історичні уроки до характеру й значення «виборів» на окупованих терористичними організаціями «ДНР» та «ЛНР» територіях України // Військово-науковий вісник [Львів]. 2014. Вип. 22. С. 162-176.

557. Гуманітарні виклики та соціальні наслідки військових дій на Сході України: Матер. круглого столу / Гол. ред. Г. Скрипник. Київ: Ін-т мистецтвозн., фольклорист. та етнолог. ім. М. Рильського НАН України, 2015. 276 с.

558. Дзюба І. Донецька рана України. Київ: Ін-т історії України НАН України, 2015. 78 с.

559. Дискурс Революції Гідності: зміст, структура, методологія дослідження // Філософська думка [Київ]. 2016. № 4. С. 6-56.

560. До другої річниці агресії Росії проти України (20 лютого 2016 року) / Нац. ін-т стратег. дослідж. Київ: НІСД, 2016. 32 с. URL: http://www.niss.gov.ua/public/File/2016_book/Verstka_RNBO.indd.pdf.

561. Донбас і Крим: ціна повернення / Гол. ред. В. Горбулін. Київ: НІСД, 2015. 474 с.

562. Євроінтеграція України: перспективи, последствия и политика России / Под ред. А. Бажана. Москва: Ин-т Европы РАН, 2015. 122 с.

563. Зінченко А. Історія: вступ до спеціальності. Вінниця: Меркюрі-Поділля, 2014. 235 с.

564. Історія українського війська / Під заг. ред. В. Павлова. Харків, 2016. 416 с.

565. Калиниченко Г. Євромайдан в Україні: огляд інформативного потенціалу мережі Facebook (листопад 2013 – лютий 2014 рр.) // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики [Київ]. 2015. Ч. 25. С. 7-30.

566. Карпачев С., Романов П., Волобуев О. История России. Начало XX – начало XXI века. 10 класс. Учебник. Москва: Дрофа, 2016. 368 с.

567. Кіріпч О. Політичний міф у війні на Донбасі // Україна і світ: проблеми історії: Зб. матер. Всеукр. наук.-практ. конфер. / Під заг. ред. К. Балабанова. Маріуполь: МДУ, 2014. С. 53-55.

568. Клямкин И. 2014. Год Украины. Москва: Либеральная Миссия, 2015. 212 с.

569. Клямкин И. Нелегальная война. Год второй. Москва: Либеральная Миссия, 2016. 236 с.

570. Клямкин И. Какая дорога ведёт к праву? Москва: Либеральная Миссия, 2018. 258 с.

571. Клямкин И. Россия и Украина (2014 – 2017): Патриотизм против права? Украина на перепутье революции и контрреволюции // Гефтер [Москва]. 2018. 11 января. URL: <http://gefeter.ru/archive/23694>

572. Козир Ю., Дубініна М. Вікіпедія в інформаційному протистоянні України та Росії // Вісник Львівського університету. Серія Журналістика. 2017. Вип. 42. С. 307-314.

573. Кот С. Крим: статус окупованої території та захист культурних цінностей // Крим від античності до сьогодення / Відп. ред. В. Смолій. Київ: Ін-т історії України НАН України, 2014. С. 689-707.

574. Красіонова О., Черниш М. Участь ООН у врегулюванні військового конфлікту на території України // Часопис української історії [Київ]. 2016. Вип. 34. С. 143-147.

575. Крим: шлях крізь віки. Історія у запитаннях і відповідях / Відп. ред. В. Смолій. Київ: Ін-т історії України НАН України, 2014. 456 с.

576. Культурні цінності Криму і Донбасу в умовах війни та окупації: Матер. круглого столу, м. Київ, 12 листопада 2015 р. / Упоряд. С. Кот, Г. Боряк. Київ: Ін-т історії України НАН України, 2016. 90 с.

577. Кульчицький С. Помаранчева революція. Київ: Генеза, 2005. 368 с.

578. Кульчицький С., Міщенко М. Україна на порозі об'єднаної Європи. Київ: Заповіт; Центр Разумкова, 2018. 232 с.

579. Куромія Х. Зрозуміти Донбас. Київ: Дух і літера, 2016. 142 с.

580. Лукачук О. Що говорять про сучасну Україну в Литві? Vytautas Landsbergis. Ukrainos golgota 2013 – 2014. Vilnius, 2015. 297 p. // Історичні та культурологічні студії [Львів]. 2014 – 2015. Вип. 6-7. С. 463-466.

581. Мироненко В. Украина: революция обманутых надежд // Современная Европа. 2015. № 1. С. 131-143.

582. Митрохин Н. Украинский конфликт в 2014 году: хроника кровавой реконструкции // Неприкосновенный запас [Москва]. 2015. № 1 (99). С. 65-81.

583. Мицик Ю., Бажан О. Історія України. Київ, 2014. 680 с.

584. Мишкіна О. Образ України в американській газеті «The New York Times» у 2015 р. // Наукові дослідження українського медійного контенту: соціальний вимір [Київ]. 2017. № 1. С. 51-61. URL: <http://www.journ.univ.kiev.ua/ndumk/>

585. Між війною і соборністю. Соціокультурна інтеграція та адаптація переселенців з Донбасу та Криму. Західноукраїнський вектор / Відп. ред. М. Литвин. Львів, 2017. 454 с.

586. Малютина Д. Сложности исследований Украины в контексте Евромайдана и российско-украинской войны // Historians.in.ua [Київ]. 2017. 26 квітня. URL: <http://www.historians.in.ua/index.php/en/index.php/en/doslidzhennya/2170-darya-malyutina-slozhnosti-issledovaniy-ukrainy-v-kontekste-evromajdana-i-rossijsko-ukrainskoj-vojni-chast-i>

587. Мороз Д. Вплив української кризи на формування курсу національної безпеки Сполучених Штатів Америки // Україна і світ: проблеми історії: Зб. матер. Всеукр. наук.-практ. конф. 28 листопада 2014 р. / Гол. редкол. К. Балабанов. Маріуполь: МДУ, 2014. С. 167-169.

588. Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Кураса НАН України [Київ]. 2015. № 5-6. 352 с.

589. Офіційний Р. Політичний розвиток незалежної України (1991 – 2004) в аспекті європейської ідентичності (На матеріалах періодики Заходу). Київ: Ін-т історії України НАН України – Ужгород: Гражда, 2005. 468 с.

590. Офіцинський Р. Сучасні німецькі зацікавлення українською історією (на прикладі Інституту досліджень Східної та Південно-Східної Європи в Регенсбурзі) // Тисячоліття – Millennia [Ужгород]. 2016. Вип. 3. С. 34-50.

591. Офіцинський Ю. Революція гідності в Україні на сторінках газети «The New York Times» (листопад 2013 – лютий 2014 рр.) // Збірник студентських наукових праць [Ужгородського національного університету]. Серія: історія. 2014. Вип. 8. С. 14-30.

592. Офіцинський Ю. Актуальні проблеми міжконфесійних відносин у сучасній Україні (за матеріалами газети «The New York Times») // Наукові Записки Богословсько-історичного науково-дослідного центру імені архімайдрига Василя (Проніна) [Мукачєво]. 2015. № 4. С. 409-419.

593. Офіцинський Ю., Пилипчук В. Війна на Донбасі 2014 року: спроба усноісторичного дослідження // Тисячоліття – Millennia [Ужгород]. 2015. Вип. 2. С. 158-163.

594. Офіцинський Ю. Початок російської агресії в Крим очима світової спільноти (20-28 лютого 2014 р.) // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Історичні науки. 2015. № 4 (293). С. 67-76.

595. Офіцинський Ю. Окупація Криму Росією 1-15 березня 2014 р. (за матеріалами газети «The New York Times») // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Історичні науки. 2015. № 8 (297). С. 44-56.

596. Офіцинський Ю. Вторгнення Росії на Донбас у березні – травні 2014 р. (за матеріалами газети «The New York Times») // Збірник студентських наукових праць [Ужгородського національного університету]. Серія: історія. 2016. Вип. 9. С. 10-27.

597. Офіцинський Ю. Російська агресія на Донбасі в сучасній українській історіографії // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Історичні науки. 2017. № 6 (311). С. 128-135.

598. Пастушенко Т. Російська агресія проти України та Друга світова війна: нові інтерпретації в політиці, пам'яті та науковій дискусії // Травень 1945 року у науковому дискурсі, національній свідомості та історичній пам'яті / Укл. О. Лисенко та ін. Київ, 2015. С. 297-301.

599. Плохій С. Брама Європи / Пер. з англ. Харків: КСД, 2016. 444 с.

600. Поле битви – Україна. Від «володарів степу» до «кіборгів». Воєнна історія України від давнини до сьогодення / Упоряд. К. Галушко. Харків, 2016. 352 с.

601. Почепцов Г. Сенси і війни: Україна і Росія в інформаційній і смисловій війнах. Київ: Києво-Могилянська академія, 2016. 312 с.

602. Революція гідності в Україні: здобутки і прорахунки: Круглий стіл на історичному факультеті Ужгородського національного університету 21 листопада 2014 р. // Тисячоліття – Millennia. 2015. Вип. 2. С. 5-15.

603. Революція Гідності 2013 – 2014 рр. та агресія Росії проти України: навч.-метод. посіб. / За заг. ред. П. Полянського. Київ: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2015. 36 с.

604. Романов А. Георгиевские цвета снова над Крымом. Воссоединение Крыма с Россией. 2014 год // История Крыма / Авт. вступ. ст. В. Мединский. Москва: ОЛМА, 2014. С. 452-460.

605. Рубинский Ю., Федоров С., Супян Н. Франко-германский тандем в контексте украинского кризиса // Институт Европы Российской академии наук (ieras.ru/news/pub) [Москва]. 6 июля 2015 г.; Современная Европа. 2016. № 2. С. 45-55.

606. Руценко І. Російсько-українська гібридна війна: погляд соціолога. Харків: Павленко О.Г., 2015. 268 с.

607. Світова гібридна війна: український фронт / За заг. ред. В. Горбуліна. Київ: НІСД, 2017. 496 с.

608. Сенюшкина Т. Раннее предупреждение этнических и религиозных конфликтов: крымский опыт // «Общество и этнополитика»–2015: VIII Международная научно-практическая Интернет-конференция. Новосибирск, 24-26 сентября 2015 г. 8 с. URL: siu.ganepa.ru.

609. Сенюшкина Т. Воссоединение Крыма с Россией как этнополитический процесс // Политическая экспертиза [Санкт-Петербург]. 2015. Т. 11. № 4. С. 75-91.

610. Смолій В., Степанков В. Українська національна революція XVII ст. (1648 – 1676 рр.). Київ: Альтернативи, 1999. 352 с.

611. Ткаченко В. Росія: ідентичність агресора. Київ: Академія, 2016. 256 с.

612. Турченко Ф., Турченко Г. Проект «Новоросія» і новітня російсько-українська війна. Київ: Ін-т історії України НАН України, 2015. 166 с.

613. Турченко Г., Турченко Ф. Проект «Новоросія»: 1764 – 2014. Ювілей на крові. Запоріжжя: ЗНУ, 2015. 158 с.

614. Удовік В. Україна та окупація Криму Росією 2014 р. в оцінках японських науковців // Історичний архів [Миколаїв]. 2016. Вип. 17. С. 150-157.

615. Удод О. 25 років незалежності України: поступ, досвід, перспективи // Цивілізаційні дискурси світової та української історіографії / За наук. ред. О. Салати. Київ: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2017. С. 103-154.

616. Україна-Росія: діалог під час конфлікту: Матер. круглого столу, м. Київ, лютий 2015 р. / Упоряд. О. Білий. Київ: Агентство «Україна», Міжнар. фонд «Відродження», 2015. 110 с.

617. Фельштинський Ю., Станчев М. Третя світова: Битва за Україну. Київ: Наш Формат, 2015. 408 с.

618. Херпен М. Х. ван. Війни Путіна. Чечня. Грузія. Україна. Незасвоєні уроки минулого. Харків: Віват, 2015. 304 с.

619. Ядова М. Крымский кризис-2014 глазами молодежи постсоветского поколения // Социологическое исследование [Москва]. 2016. № 9. С. 50-58.

620. Якубова Л. «Русский мир» в Україні: на краю прірви. Київ: Кліо, 2018. 384 с.

621. 25 років незалежності: нариси історії творення нації та держави / Кер. авт. кол. Г. Боряк. Київ: Ніка-Центр, 2016. 796 с.

622. Gnändiger J. Das Russlandbild deutscher Medien in der Krim-Krise. Berlin, 2014. 124 S.
623. Jobst K. S. Geschichte der Ukraine. Stuttgart: Reclam, 2015. 276 S.
624. Kuzio T. Putin's war against Ukraine. Revolution, nationalism, and Crime. Toronto, 2017. 490 p.
625. Pacek B. Wojna hybrydowa na Ukrainie. Warszawa: Rytm, 2018. 248 s.
626. Revolutionen: ein historisches Lesebuch / Hrsg. P. Oelze. Berlin: Links, 2014. 272 S.
627. Ruská agrese proti Ukrajině / J. Šír a kol. Praha: Karolinum, 2017. 346 s.
628. Sakwa R. Frontline Ukraine: Crisis in the Borderlands. London: I. B. Tauris, 2016. 320 p.
629. Shore M. The Ukrainian Night: An Intimate History of Revolution. New Haven: Yale University Press, 2018. 320 p.
630. Wawrzyniuk P. On the frontlines of disinformation. Academic packaging of old stereotypes // Baltic Worlds [Stokholm]. 2016. № 1-2. P. 103-106.
631. Wilson A. Ukraine Crisis: What It Means For The West. New Haven: Yale University Press, 2014. 248 p.
632. Zerreißprobe. Ukraine: Konflikt, Krise, Krieg / Hrsg. M. Sapper, V. Weichsel. Berlin: BW, 2014. 352 S.

VII. Кваліфікаційні наукові роботи

633. Благодир Г.-Е. Особенности развития отношений между Европейским Союзом и Украиной (1991 – 2016): Бакалавр. работа; Междунар. отношения / Науч. рук. А. Изов. Санкт-Петербург. гос. ун-т, 2016. 85 с.
634. Braun T. L. Germany's Ostpolitik in crisis: President Putin and Chancellor Merkel amid the Ukraine crisis: Master's Thesis; Security Studies (Europe and Eurasia) / Advisor M. Tsytkin; co-advisor D. Abenheim. Monterey, California: Naval Postgraduate School, June 2015. 183 p.
635. Karlsson A. The Crimean peninsula and the rebirth of the Cold War in the 21st century: Bachelor Thesis; International Administration / Mentor M. Sabelskjöld. Linnaeus University, Sweden, Spring 2015. 30 p.
636. Kis-Marck A. Regards croisés sur l'Euromaidan: de la «crise ukrainienne» à «une nouvelle guerre froide»: Thèse de doctorat, Sciences du langage / Sous la direction de C. Alén Garabato. Université de Montpellier 3, décembre 2017. URL: <http://www.biu-montpellier.fr/florabium/jsp/nnt.jsp?nnt=2017MON30030>
637. Partanen-Dufour R. How Russia Today supported the annexation of Crimea. A Study of the Media's role in Hybrid Warfare: Bachelor Thesis; Political Science / Supervisor N. Nilsson. Uppsala University, Sweden, January 2016. 53 p.
638. Westerdahl E. Little Green Men? A Frame Analysis of the Ukraine Crisis: Bachelor Thesis; Political Science / Supervisor Ch. Parker. Uppsala University, March 2018. 30 p.

ДОДАТКИ

Актуальні проблеми міжконфесійних відносин у сучасній Україні (за матеріалами газети «The New York Times»)¹

Із часу схизми (розколу) єдиної християнської церкви в 1054 р. та її поділу на західну і східну гілки відносини між останніми склалися непрості. Адже як католицизм з осередком у Римі, так і православ'я із впливовими центрами в Константинополі, Києві, Москві прагнули поширити свій вплив на чим більше територій. Найгарячішою точкою стику західної та східної гілок християнства стали білоруські й українські землі. Загострилися відносини між католицькою та православною церквами після Берестейської унії 1596 р., що породила нову конфесію – греко-католицьку (візантійський католицизм, католицизм східного обряду), яка підпорядкована Папі Римському. Суперечності між католиками, греко-католиками, православними не припинялися протягом наступних століть. Коли Україна перебувала в складі РПРСР, то чимало конфесій перейшли у підпілля через репресії, крім Російської православної церкви (РПЦ), що законно, хоч і обмежено, існувала.

Після розпаду Радянського Союзу в Україні у сфері міжконфесійних відносин отримали нове дихання невирішені давні проблеми і постали нові. Про це свідчать дисертаційні дослідження Сергія Башинського, Андрія Цебенка, колективні монографії під редакціями французької дослідниці Крістін Шайо, українських релігієзнавців – доктора філософських наук Віктора Бондаренка і доктора історичних наук Івана Мищака².

¹ Опубл.: Офіцинський Ю. Актуальні проблеми міжконфесійних відносин у сучасній Україні (за матеріалами газети «The New York Times») // Наукові записки богословсько-історичного науково-дослідного центру імені архімандрита Василя (Проніна). 2015. № 4. С. 409-419.

² Башинський С. Православна Церква в Україні: шлях до автокефалії: Автореф. дис. ... канд. церков.-іст. наук / Київ. правосл. богосл. акад. К., 2015. 23 с.; Державно-конфесійні відносини в Україні: сучасний стан та тенденції розвитку / За ред. В. Бондаренка, І. Мищака. К.: Вид-во НПУ ім. М. Драгоманова, 2012. 518 с.; Православная Церковь в Восточной Европе. XX век / Под ред. К. Шайо. К.: Дух і Літера, 2010. 433 с.; Цебенко А. Православна

Зокрема, в поле зору вчених потрапило не тільки державно-конфесійні відносини, але й шлях українського православ'я до автокефалії та діяльність церков у Центральній та Східній Європі загалом.

Проте перед істориками залишаються незаповненими лакуни, що важливі при створенні правдивої картини міжконфесійних відносин у сучасній Україні. Йдеться насамперед про їх сприйняття міжнародною спільнотою, що можна відстежити принаймні за таким важливим історичним джерелом як тематичні публікації впливової у світі щоденної газети «The New York Times». Це авторитетне видання має кваліфіковану автуру для висвітлення вагомих подій у режимі реального часу. Проаналізувавши ключові статті цієї газети з релігійної проблематики України 1991 – 2014 рр., акцентуємо увагу на вагомих подіях та їх інтерпретаціях з метою виявлення специфіки перебігу тих чи інших процесів, їхнього відлуння в Україні та поза її межами.

Після зникнення СРСР Римо-католицька церква (РКЦ) проводила політику «умиротворення», відкритих дверей і рівних можливостей у відносинах із РПЦ. Від 28 листопада до 14 грудня 1991 р. у Римі проходив Синод Єпископів. Обговорювали майбутнє РКЦ у країнах колишнього соціалістичного табору і християнське відродження від Атлантики до Уралу¹. Синод не загоїв історичні тріщини між римо-католицькою та іншими християнськими церквами, але підтвердив прагнення примножити число віруючих-католиків після «холодної війни». На синод запросили і РПЦ, яка, однак, не надіслала спостерігачів і звинуватила папську курію у використанні відновлених прав і свобод у Росії для окатоличення. На запитання, чому дві церкви не подолали розбіжностей перед зібранням, його модератор кардинал Каміло Руїні відповів, що православні лідери уникали жодних перемовин².

За словами Московського патріарха Алексія II втрата духовності після раптового колапсу комуністичної ідеології створила вакуум у країнах, які входили до СРСР. РПЦ зустріла сильну конкуренцію з боку католиків, протестантів, язичників, які розповсюдили свої центри³. Православ'я опинилося в небезпеці через подальший розкол. В Україні дві православні та греко-католицька церкви вели суперництво за домінування й часто за одну й ту саму церковну власність⁴.

церква в Чеських землях і Словаччині в 1945 р. – на початку XXI ст.: організаційний розвиток і діяльність: Автореф. дис. ... канд. іст. наук / НАН України, Ін-т українозн. ім. І. Крип'якевича, Ін-т народозн. Львів, 2014. 20 с.

¹ Cowell A. Synod of Bishops to Discuss Eastern Europe // The New York Times. 1991. 28 November.

² Cowell A. Europe's Bishops Unable to Heal Rifts. 1991. 15 December.

³ Schmemmann S. St. Petersburg Journal; Patriarch's Church Revives, but Will Spirituality? 1991. 9 November.

⁴ Steinfels P. The Orthodox Church Gains Power in a Post-Marxist World. 1991. 10 November.

1991 р. патріарх Алексій II протестував проти призначення римо-католицьких єпископів у Росії, вважаючи надмірними місіонерські намагання РКЦ. Як наслідок, Алексій II та чотири інші православні лідери відмовилися відвідати Синод єпископів у грудні на запрошення папи Івана Павла II. У березні 1992 р. в Стамбулі відбулася триденна зустріч представників 14 самостійних православних церков, на якій католиків і протестантів застерегли не розглядати Східну Європу і країни колишнього СРСР як місіонерські території. Православні лідери заявили, що майбутній діалог із Ватиканом залежав від вирішення конфлікту між православними і греко-католиками. Проте православне духовництво не розривало відносини з католицьким¹.

11 червня 1992 р. архієрейський собор РПЦ позбавив Філарета посади митрополита Київського і всієї України, позбавив сану священнослужителя за вимогу повної самостійності – автокефалії Української православної церкви (УПЦ). Цей крок ускладнив релігійну ситуацію в Україні, де РПЦ конкурувала з двома опонентами: УПЦ, яка вимагала незалежності, та Українською греко-католицькою церквою (УГКЦ). Курс Філарета викликав резонанс і знайшов підтримку президента України Л. Кравчука. Філарет просив у Константинопольського патріарха засудити дії РПЦ і визнати УПЦ повністю незалежною. Цього не було зроблено. 27 травня 1992 р. у Харкові архієрейський собор УПЦ, що залишилася в едності з Московським патріархатом, обрав митрополита Ростовського і Новочеркаського Володимира митрополитом Київським і всієї України².

Релігійне суперництво після розвалу СРСР особливо сильно проявилось в Україні, де з 1946 р. (із часу заборони УГКЦ) до 1989 р. РПЦ не мала конкурентів. Й. Сталін погодився на її існування як інструмента контролю над українським населенням. «У колишньому Радянському Союзі Україна була найрелігійнішим місцем», – зазначив Франк Сисин, директор Канадського інституту українських студій в Альбертському університеті. Національне пробудження супроводили міжконфесійні тертя. Нерідко віряни сперечалися, яка релігія зробила найбільший внесок у незалежність України. Сама РПЦ в Україні розділилася на три: дві – з патріархатами в Києві, одна – підпорядкована Москві. У 1991–1994 рр. близько 450 українських православних священників стали греко-католиками, а ще понад 200 нових греко-католицьких духовників було висвячено³.

Справа в тому, що 1989 р. у СРСР відновили УГКЦ, з еміграції повернувся її глава – кардинал Мирослав Іван Любачівський. У серпні 1990 р. собор св. Юра у Львові перейшов до греко-католиків. У багатьох населе-

¹ Steinfels P. Orthodox Warn Other Christians on East Europe. 1992. 17 March.

² Goldman A. Religion Notes. 1992. 13 June.

³ Perlez J. Kamianka-Buzka Journal; Catholics Can Worship, but Not Always in Church. 1994. 18 June.

них пунктах розгорілися суперечки за права на користування храмами. У деяких селах православні та греко-католики домовилися про почергові богослужіння, в інших виросли нові греко-католицькі церкви. Проте певний час залишалися населені пункти, де парафіяни обох конфесій фізично перешкоджали один одному молитися в храмах.

Непроті відносини між православним і греко-католицьким духовенством проектувалися певною мірою й на суспільство. 19 липня 1993 р. православні протестувальники не дали кардиналу Любачівському провести в київській церкві св. Кирила службу з участю членів уряду і чиновників обох віросповідань. Урешті-решт кардинал відслужив на майбутньому місці греко-католицького собору¹.

Міжконфесійна напруга в Україні зростає 18 липня 1995 р. під час похорону патріарха Української православної церкви Київського патріархату (УПЦ-КП) Володимира (Романюка). Його хотіли поховати біля церкви св. Софії, але завадило духовенство Української православної церкви Московського патріархату (УПЦ-МП). Спробу ж активістів поховати Володимира біля брами св. Софії жорстко зупинив спецпідрозділ «Беркут», у результаті чого загинула одна людина. Патріарха Володимира таки поховали біля брами св. Софії, а в липні 1996 р. тут з'явився мармуровий саркофаг.

Похорання отримало неоднозначну оцінку в українському православ'ї. Патріарх Філарет (Денисенко) вважав, що Київський патріархат здобув перемогу, бо технічно могила знаходиться в межах території св. Софії, а саркофаг змушує людей замислитися над тим, що Україна потребує незалежну церкву. Глава УПЦ-МП Володимир (Сабодан) розглядав інцидент як приниження пам'яті людини, яку варто поховати у храмі. Патріарх Української автокефальної православної церкви (УАПЦ) Дмитрій (Ярема) говорив, що патріарха Володимира потрібно було ховати не у тротуарі, не у св. Софії, а на цвинтарі, бо тільки тих, хто вчиняють самогубство, ховають поза некрополем².

Етнічні поляки, що проживали на заході України, відроджували римо-католицизм, що стало іншим джерелом напруги з православ'ям. Водночас греко-католики оволоділи храмами, відібраними в них радянською владою, перетворивши багато сіл у поля битв за контроль над церковною власністю. Багато таких конфліктів, які вибухнули на початку 1990-х рр., погасили будівельною хвилею, внаслідок якої за десятиліття в Україні звели 2 тис. нових храмів³.

У жовтні 2000 р. президент Л. Кучма запросив папу Івана Павла II в Україну. Ще не було ясно, чи взагалі якась із трьох українських православних церков зустрінеться з ним. Патріарх Алексій II ніколи не за-

¹ A Church Protest in Ukraine Inflammes Religious Tensions. 1993. 19 July.

² Gregory J. When the Prelate Was Buried, Ogres Came Alive. 1996. 20 August.

³ Tyler P. A Divided Ukraine Awaits the Pope. 2001. 23 June.

прошував папу в Москву, бо вважав, що католики і православні занадто віддалені, та докоряв за навернення православних у католицизм. Іван Павло II довго мріяв про загоєння тріщини, яка виникла 1054 р., тому прагнув зустрітися в Україні з усіма церковними лідерами¹.

25 січня 2001 р. Іван Павло II підтвердив намір відвідати Україну в червні того ж року попри заперечення УПЦ-МП, яка просила відкласти візит через суперечки за власність між православними і греко-католиками². Призначення кардиналами Львівського римо-католицького архієпископа Маріана Яворського ще 1998 р. й архієпископа УГКЦ Любомира Гузара 21 лютого 2001 р. стало відображенням «східної» стратегії Ватикану. Папа тривалий час говорив, що відвідає Росію й Україну, коли запросять очільники православних. Не дочекавшись цього, він вирішив їхати в Україну попри голосні заперечення УПЦ-МП³.

У свою чергу кардинал Любомир Гузар підкреслює, що греко-католики належать до істинної Східної церкви, а не латинізованої версії. Гузар уважав, що його призначення кардиналом і візит папи зміцнить позицію УГКЦ. Однак і те, й інше патріарх РПЦ Алексій II та глава УПЦ-МП митрополит Володимир розглядали як провокацію⁴. Цікаво, що Любомир Гузар просив собі східного титулу «патріарха» замість ватиканського «головний архієпископ», оскільки це сприятиме діалогу з православними лідерами. Проте цього титулу він не здобув.

Організували відвідини папою України кардинали Любомир Гузар і Маріан Яворський. Візит тривав із 23 до 27 червня 2001 р. Спочатку Іван Павло II прибув у Київ. Очільник УПЦ-МП Володимир уник зустрічі з понтифіком. Іван Павло II сподівався послабити опір Алексія II і колись прийти в Москву. Папа вірив, що зустріч із патріархом зблизила б обидві церкви.

Приїзд папи викликав невдоволення серед духовництва і вірників УПЦ-МП. Це проявилось в їхніх маршах з іконами в руках і банерами з написами про понтифіка як «предтечу антихриста». Невдоволені клеїли протестні плакати, зокрема й на рекламних щитах із зображенням Івана Павла II, які провіщали його візит. Ватикан вбачав у цьому турне понтифіка паломництво, вшанування мучеництва римо-католиків, чий храми й ряди спустошили сталінські чистки.

У відповідь патріарх РПЦ провідав Білорусь, демонструючи невдоволення приїздом папи в Україну⁵. Алексій II наголосив, що день подо-

¹ Stanley A. Vatican Denies Pope Will Retire; Announces June Visit to Ukraine. 2000. 7 November.

² Stanley A. Pope Confirms Ukraine Trip; Will Visit Syria Too. 2001. 26 January.

³ Stanley A. Pope Adds 7 Cardinals to a Record 37 Chosen Last Week. 2001. 29 January.

⁴ Stanley A. New Cardinal In a Clash Of Creeds. 2001. 23 February.

⁵ Tyler P. A Divided Ukraine Awaits the Pope. 2001. 23 June.

рожі понтифіка в Росію відсунуто ще далі, оскільки той заохочує греко-римо-католицьку експансію в Західній Україні. Навпаки, патріарх УПЦ-КП Філарет радів візиту папи і заперечив, що це спонукає православних переходити в католицизм.

Згідно з Інститутом Геллапа, напередодні візиту папи 10 млн українців відносили себе до Київського патріархату, а 4 млн 250 тис. – до Московського. Нараховувалося 2 млн 750 тис. греко-католиків і 300 тис. католиків, близько 600 тис. adeptів УАПЦ і 10 млн тих, що не визначилися¹. Однак кардинал Гузар уважав, що греко-католиків удвічі більше. В УПЦ-МП налічували близько 7,5 млн вірян.

24 червня 2001 р. у Києві папа взяв участь у міжконфесійному зібранні, який бойкотувала УПЦ-МП. Митрополит УПЦ-МП Володимир попередив, що аудієнція папи з патріархом УПЦ-КП Філаретом припинить діалог між Ватиканом і РПЦ. Проте понтифік зустрівся з Філаретом, що посилювало невдоволення Москви. Алексій II у той час, як понтифік був у Києві, відвідав м. Брест у Білорусі, де закликав протистояти католицькому вторгненню².

Понтифік ушанував євреїв, яких вбили нацисти. Він помолився біля пам'ятника розстріляних у Бабиному Яру, а також відвідав місце масових розстрілів українців під час сталінського терору. Папа завжди мав особливий інтерес до репресованих комуністичним режимом. У Львові Іван Павло II канонізував 30 католиків і греко-католиків. Більшість із них – мученики радянської доби³.

Коли 25 червня 2001 р. Іван Павло II і головний рабин України Яків Дов Блайх відвідали Бабин Яр, це пригасило невдоволення євреїв, яке спалахнуло під час подорожі папи до Сирії. Президент цієї країни Башар аль-Асад закликав християн і мусульман об'єднатися проти іудеїв – убивць Христа. Іван Павло II тоді публічно не дорікнув президенту Сирії за такі слова. Одночасно головний рабин підкреслив, що папський візит дуже сприятливий для України та її євреїв⁴.

Під час Помаранчевої революції (21 листопада 2004 – 23 січня 2005 рр.) на акції протесту вийшли представники всіх конфесій. Більшість підтримувало В. Ющенка, деякі В. Януковича⁵. Журналісти газети «The New York Times» не зафіксували тоді яких-небудь міжконфесійних конфліктів.

¹ Офіцинський Р. Політичний розвиток незалежної України (1991 – 2004). К.: Ужгород, 2005. С. 392.

² Stanley A. Pope Finds a Hard Road To Ending Rift in Ukraine. 2001. 25 June.

³ Stanley A. In Ukraine, Pope Tries to Heal Rift With Orthodox Church. 2001. 24 June.

⁴ Stanley A. Pope Visits Babi Yar Site Commemorating Slain Jews. 2001. 26 June.

⁵ Ukraine Crisis Brings Out People of Faith. 2004. 6 December.

У 2008 р. загострилися відносини між Україною та Росією. Остання була невдоволена кроками офіційного Києва до вступу в НАТО. Президент України В. Ющенко прагнув зменшити російський вплив, зокрема й у духовно-релігійній сфері. У день святкування 1020-річчя хрещення Русі він звернувся до Константинопольського патріарха Варфоломія, духовного лідера 250 млн православних світу, щоб той благословив створення незалежної української церкви. Це звернення Варфоломій ні не підтримав, ні не відкинув, а лише зазначив, що розколи серед духовництва матимуть проблематичні наслідки для України в майбутньому¹. Адже ідея незалежної церкви була менш популярна в переважно російськомовних і проросійських південних і східних регіонах, ніж в україномовних і проєвропейських північних і західних областях.

Починаючи від 27 липня 2009 р. новообраний Московський патріарх Кирило у ході 9-денної подорожі Україною відвідав Київ, Донецьк, Крим, Рівненщину. Він закликав до єдності, проте чисельні демонстранти вороже ставилися до його приїзду, в котрому вбачали спробу встановити російське панування. Якщо раніше релігійні конфлікти зосереджувалися навколо УГКЦ, то тепер спалахнула напруга між православними церквами. Кирило не бачив УПЦ-МП незалежною, а тільки автономною².

Особливості міжконфесійних відносин в Україні відобразила Революція гідності (21 листопада 2013 – 22 лютого 2014). Мирних протестувальників активно підтримала УПЦ-КП. Коли в ніч на 1 грудня 2013 р. спецпідрозділ «Беркут» розганяв демонстрантів на Майдані Незалежності, багато з них сховалися у Михайлівському Золотоверхому монастирі. Священики УПЦ-КП вели богослужіння на зайнятій мітингувальниками головній площі країни.

Релігійні лідери України, у т. ч. глава УПЦ-МП митрополит Володимир, засудили жорстокі дії правоохоронців і спонукали до мирного розв'язання конфлікту³. Але згодом Московський патріархат засудив мітингувальників як екстремістів і хуліганів⁴. Глава УГКЦ верховний архієпископ Святослав Шевчук застеріг владу від кровопролиття, його попередник – кардинал Любомир Гузар виступив перед демонстрантами 1 грудня 2013 р. УПЦ-КП не обмежувалася подібним і надала пряму підтримку справедливим протестам.

Тоді ж УГКЦ зіткнулася із бунтом у своїх лавах. Священики з проросійськими політичними поглядами сформували власну ієрархію для протидії «європейським сатанинським хворобам» й активізувались із розгор-

¹ Bernard A. Slavic Rivals Embroiled in Church Rift. 2008. 30 July.

² Kishkovsky S. Kirill's Visit Exposes Dangers in Moscow-Kiev Ties. 2009. 6 August.

³ Herszenhorn D. Kiev Protesters See Potent Ally Under a Spire. 2013. 4 December.

⁴ Higgins A. Ukrainian Church Faces Obscure Pro-Russia Revolt in Its Own Ranks. 2014. 21 June.

танням Революції гідності у листопаді 2013 р. Ця група назвалась Українською православною греко-католицькою церквою (УПГКЦ) й у грудні 2013 р. звернулася до президента Росії В. Путіна ввести війська в Україну, щоби перемогти «євро-содомітську окупацію Брюсселем, розроблену агентами США». Такі розкольницькі тенденції урізноманітнили вияви клерикальної ворожнечі. У квітні 2014 р., коли на сході України проросійські сепаратисти захопили владні будівлі в кількох містах, УПГКЦ у «пастирському листі» закликала опиратися «негативним плодам» проєвропейських протестів, які усунули президента-втікача В. Януковича.

УПГКЦ очолив 68-річний громадянин Чехії Антонін Догнал. Його секта близько 11 років діяла всередині УГКЦ. Після суперечок навколо теології, власності, політики Догнал і його послідовники 2009 р. сформували УПГКЦ, призначили єпископів і священників. У 2011 р. секта порвала з Ватиканом, заснувала патріархат у Львові на чолі з А. Догналом, який переховувався, щоби уникнути депортації з України за порушення візового режиму. Догнал і його нечисленні прихильники часто були головними творцями новин через проросійські погляди і промовання мізків уразливій молоді. УПГКЦ не спілкувалася із журналістами, а на своєму сайті заперечила зв'язки з російськими спецслужбами. Однак місія Догнала була за межами теології. Ніхто не міг пояснити, як маленька секта без очевидних джерел прибутку мала веб-сайт на шістьох мовах і низку об'єктів приватної власності¹.

РПЦ підтримала сепаратистські рухи на Донбасі, хоч, як і Кремль, це заперечувала. Після наступу українських військ улітку 2014 р. і втечі сепаратистів з багатьох міст з'явилося все більше таких доказів. Віктор Бутко, редактор газети у Слов'янську, висвітлив, як православні священники благословляли сепаратистів і дозволяли їм зберігати боєприпаси у церковних приміщеннях².

Під час окупації Слов'янська мали місце конфесійні чистки. Зокрема, сепаратисти захопили великий євангелічний комплекс Церкви благої вісті та замінили протестантські служіння православними. Вони вбили чотирьох євангелічних християн. Сепаратисти тримали танки у садах комплексу Церкви благої вісті та з благословення священників РПЦ запускали снаряди в українських військових, які були за межами міста. При відступі сепаратисти двома великими вантажівками відтягнули від євангелічного центру свою зброю. У Слов'янську жорстокий фанатик Ігор Стрелков вів невпинну кампанію не тільки проти євангелістів, а й проти прихильників УПЦ-КП.

¹ Higgins A. Ukrainian Church Faces Obscure Pro-Russia Revolt in Its Own Ranks. 2014. 21 June.

² Higgins A. Evidence Grows of Russian Orthodox Clergy's Aiding Ukraine Rebels. 2014. 6 September.

Офіційно РПЦ відкрито не підтримувала сепаратистів, але й не стримувала їх, хоча вони заявили відданість російському православ'ю і проявили себе в убивствах, викраденнях тощо. Московський патріарх Кирило у заяві до Вселенського патріарха Варфоломія визнав, конфлікт в Україні мав прихований релігійний зміст. Він розглядав дії українських вояків проти підтриманих Росією сепаратистів як релігійну війну, спрямовану проти канонічного православ'я. У свою чергу лідери інших конфесій бачили Московський патріархат інструментом політики Кремля. Патріарх УПЦ-КП Філарет сприймав слова і дії патріарха Кирила як частини російської державної влади¹.

Як бачимо, конкурентне існування в останнє чверть століття УПЦ-КП, УАПЦ, УПЦ-МП, УГКЦ та інших конфесій перетворило сучасну Україну на найбільш плюралістичний релігійний простір у Східній Європі. Цей простір характеризувався своїм балансом сил, системою стримування і протидії. Жодна з конфесій не змогла об'єднати більше, ніж чверть громадян. Натомість у Росії домінувала головна церква, що тісно співпрацювала з центральною владою. В Україні всі церкви більше поклалися на різні суспільні верстви, а не служили державним інституціям. Це наочино проявилось під час переломних подій, зокрема революцій 2004 та 2013 – 2014 рр., і знайшло належне відображення у «The New York Times», авторитетному виданні сучасності.

Резюме

У цій статті порушено одну з важливих проблем незалежної України – співжиття різних релігійних організацій. Автор показав, як журналісти впливової американської газети «The New York Times» висвітлювали особливості міжконфесійних відносин від 1991-го до 2014 р. Особливу увагу надано стосункам різних українських православних церков, як між собою, так і з Російською православною, Українською греко-католицькою та Римо-католицькою церквами. Також підкреслено вплив внутрішньо- і зовнішньополітичного становища України на міжконфесійні відносини.

Ключові слова: міжконфесійні відносини, Українська православна церква Київського патріархату, Українська автокефальна православна церква, Українська православна церква Московського патріархату, Російська православна церква, Українська греко-католицька церква, Римо-католицька церква.

Summary

This article represents such important issue of independent Ukraine coexistence of different religious organizations. The author shows how jour-

¹ Там само.

nalists of an influential American newspaper «The New York Times» highlighted special features of interfaith relations from 1991 to 2014. Particular attention is paid to the relations of different Ukrainian Orthodox churches, both among themselves and with the Russian Orthodox Church, the Ukrainian Greek Catholic Church and the Roman Catholic Church. In addition, the author highlights the impact of Ukraine's domestic and foreign situation on interfaith relations.

Key words: interfaith relations, Ukrainian Orthodox Church of the Kyivan Patriarchate, Ukrainian Autocephalous Orthodox Church, Ukrainian Orthodox Church of the Moscow Patriarchate, Russian Orthodox Church, Ukrainian Greek Catholic Church, Roman Catholic Church.

Війна на Донбасі 2014 року: спроба усноісторичного дослідження¹

Від редакції [Тисячоліття – Millennia]

Зауважимо, як виникла ідея пропонованого дослідження. На одній з лекцій [восени 2014-го] у рамках навчального курсу з історії України від 1945 р. донині головний редактор цього щорічника, професор Роман Офіцинський націлив студентів-третьоккурсників [історичного факультету Ужгородського національного університету] на вивчення «історії за вікном» і творення історичних джерел за методикою «усної історії». Він наголосив, що переломний в історії України 2014 р. заслуговує глибшого інтересу з боку студентів. Події в Криму і на Донбасі варто негайно вивчати, зокрема, під час підготовки курсових робіт. У жвавій розмові з третьоккурсниками лектор виявив, що рідний брат Вікторії Пилипчук воює на Донбасі. Професор склав орієнтовний питальник для розмови сестри з братом. До праці долучився й однокурсник Юрій Офіцинський, котрий стежить за проблематикою, опрацьовуючи вітчизняну і зарубіжну періодику.

Видатний український письменник Максим Рильський вважав: «Хто не знає свого минулого, той не вартий майбутнього». І справді, все, що відбувається сьогодні, одразу стає історією, без знання якої не побудувати успішну країну. На жаль, тепер ми відчуваємо наслідки як недалекогоглядної політики перших керівників незалежної України, так і невивчених уроків минулого наших земель. Саме події 2014 р. – криваві протистояння під час Євромайдану, окупація й анексія Криму, війна на Донбасі – сконцентрували в собі результати всіх помилок і прорахунків влади як політичного й військового, так і націєтворчого характеру.

Добре відомо, що «кожна війна, попри найвищі мотиви, в ім'я яких вона ведеться, приносить незчисленні страждання, смерть, спустошення і жорстокий автоматизм винищення людиною собі подібних»².

Антитерористична операція українських військ і правоохоронних відомств у Донецькій і Луганській областях України проти підтримуваних Росією бойовиків-сепаратистів уже із самого початку стала війною

¹ Опубл.: Офіцинський Ю., Пилипчук В. Війна на Донбасі: спроба усноісторичного дослідження // Тисячоліття – Millennia. 2015. Вип. 2. С. 158-163.

² Яковенко Н. Нарис історії України з найдавніших часів до кінця XVIII ст. К., 1997. С. 191.

проти регулярних російських військових підрозділів. Бойові дії тривають і до сьогодні, їм не видно кінця. Від початку антитерористичної операції 13 квітня до 7 вересня проведено три хвили мобілізацій до Збройних сил України, а у 2015 р. планується здійснити ще три: у січні, квітні, червні¹. За офіційними даними станом на 11 листопада 2014 р., загальна кількість загиблих військовослужбовців у зоні АТО становила 1052, поранених – 4079 осіб². Спираючись на щоденні повідомлення Інформаційно-аналітичного центру РНБО, можна стверджувати, що станом на 22 грудня 2014 р. під час бойових дій на Донбасі щонайменше загинуло 2026 українських солдатів і поранено 7038.

Ведучи збройну боротьбу з бойовиками в Донецькій та Луганській областях, Україна протистоїть Росії й у ЗМІ. Інформаційна війна диктує свої правила, іноді нелегко відрізнити правдиві факти від вигаданих. Тому саме очевидці й учасники подій на Донбасі, які не залишають байдужими кожного свідомого українця, можуть і повинні передати всю правду сьогодення, щоб прикрі помилки минулого більше не повторювалися у майбутньому.

Цікавими враженнями поділився в інтерв'ю Ярослав Галас – зарпатський журналіст, власний кореспондент газет «Факти» і «Дзеркало тижня», котрий пропрацював два місяці у Северодонецьку³. Там він очолив департамент масових комунікацій і зв'язків з громадськістю Луганської обласної державної адміністрації. Щодо настроїв, що панують у місті, Я. Галас зазначив: «У Северодонецьку приблизно 40 % людей нормально ставляться до України – інші або не сприймають, або сепаратисти». Він не виключає, що місцеві розголошують координати українських військових. Журналіст додав: «До самої армії там немає негативного ставлення – погано сприймають Нацгвардію, добровольців, Правий сектор... Місцевим втовкмачили в голову, що Правий сектор і Нацгвардія – це націоналісти, отже, для них – вороги номер один».

Ярослав Галас твердо переконаний, що треба протистояти Росії в інформаційній війні на Донбасі, адже місцеві жителі на проукраїнське – досі в інформаційному голодуванні, зате ситі проросійським. На Луганщині колишнє обласне телебачення нині транслює московські телеканали. Місцеві можуть брати інформацію з інтернету, але там мережа не має настільки потужного впливу. Українські телеканали можна дивитися через супутникові антени, але їх там мало хто має – не заведено

встановлювати. Є змога транслювати центральні телеканали України, але чомусь не видно жодних кроків. «На тому боці ми повністю програємо інформаційну війну, – відзначив Я. Галас. – Таке враження, що Київ або не розуміє важливості цього, або, найімовірніше, йому начхати на те, що відбувається». Щодо самих українських ЗМІ, то журналіст радить критично сприймати їхні новини. Бо там війна, а не антитерористична операція.

На Донбасі дуже добре себе показали 128-ма гірсько-піхотна бригада із Закарпаття і 80-та аеромобільна зі Львова. «Місцеве населення їх цілком нормально сприймає, – сказав журналіст, – вони добре воюють, на відміну від деяких добровольчих батальйонів (не конкретизуватиму), які часто займаються речами, що дискредитують і їх, і владу (як місцеву, так і центральну), та й Україну загалом». Не можна відмовлятися від своїх територій. Якщо люди вороже налаштовані, варто ділом показувати, що робиться для них. Адже відступимо – сепаратисти підуть далі.

Цінними для змалювання правдивої картини бойових дій є свідчення самих солдатів. Після двомісячного перебування в гарячій точці повернувся додому на Закарпаття у вересні 2014 р. професійний військовий, командир гармати Іван Пилипчук. Він народився 9 березня 1981 р. і проживає в селі Мала Копаня Виноградівського району. Має середню освіту, одружений. Разом із дружиною Олесею виховують двох доньок: Валерію, 12 років, і Магдалину, 1,5 року.

Старший сержант Іван Пилипчук уже 13 років на службі. Тривалий час проходив її в рідній місцевості. Але військову частину у Виноградіві розформували два роки. Його перевели служити в Ужгород, звідки у липні 2014 р. відправили в Донбас. Пробувши від середини вересня близько місяця вдома, він знову вирушив у зону АТО.

Пропоноване інтерв'ю з І. Пилипчуком типологічно є напівструктурованим (фокусованим)¹. Тобто воно складається з тематичних блоків і містить перелік обов'язкових аспектів. Передусім зосереджено увагу на одній життєвій ситуації з метою якомога більше довідатися про це в інформанта.

¹ Турчинов О. На 2015 рік заплановано проведення трьох хвиль мобілізації // Rnbo.gov.ua. 2014. 20 грудня.

² Оперативна інформація Інформаційно-аналітичного центру РНБОУ // Rnbo.gov.ua. 2014. 11 листопада.

³ Каралкіна Н. Ярослав Галас про луганський Донбас: «Інтелігентність там сприймається як вияв слабкості» // Mediacenter.uz.ua. 2014. 18 грудня.

¹ Пастушенко Т. Метод усної історії та усноісторичні дослідження в Україні // Історія України. 2010. № 17-18 (травень). С. 10-15.

«До місцевого населення ставились з повагою, як до українського народу. Який би він не був, але він наш, український»

Інтерв'ю з: Пилипчуком Іваном Івановичем, 1981 р. н., с. Мала Копаня Виноградівського району Закарпатської області.

Інтерв'юер: Пилипчук Вікторія Іванівна, студентка III курсу історичного факультету Ужгородського національного університету.

Транскрипція: Пилипчук Вікторія Іванівна.

Вид інтерв'ю: аудіоінтерв'ю.

Місце проведення інтерв'ю: вдома учасника АТО – с. Мала Копаня Виноградівського району Закарпатської області.

Дата проведення інтерв'ю: 25 жовтня 2014 р.

Присутні: Вікторія Пилипчук, Іван Пилипчук.

Вікторія Пилипчук (далі – *В. П.*): Яка причина твоєї участі у війні: добровільна, мобілізація, згідно з наказом?

Іван Пилипчук (далі – *І. П.*): Згідно з наказом.

В. П.: Де, коли, як здійснювалася функціональна підготовка до виконання запланованої місії?

І. П.: Ужгородський полігон, червень-липень 2014 р. Проводив інструктаж заступник міністра оборони України генерал-лейтенант Лакота.

В. П.: Яким був маршрут до зони бойових дій: за чий рахунок, як і з ким добиралися?

І. П.: За рахунок держави, ешелоном, 134 особи.

В. П.: Якою була твоя посада і функції у зоні бойових дій?

І. П.: Помічник гранатометника та командир гармати.

В. П.: Де і скільки ти перебував у зоні бойових дій?

І. П.: Перебував із 23 липня до 15 вересня 2014 р. в Луганській області у селах Біле, Георгіївка, Щастя та багатьох інших населених пунктах, в яких перебували декілька днів.

В. П.: Яким було озброєння та екіпірування: індивідуальне і підрозділу?

І. П.: Бронезилет, автомат АКС-74, каска, самохідно-артилерійська установка 2С3М, міни, міномети, протитанкові пушки, гармати Д-30, танки «Булат», Т-72, БТР-80, БМП-2, БМ-21 («Град»).

В. П.: Якою була специфіка поставлених бойових завдань: блок-пост, рейд, тил, на лінії вогню, ротація?

І. П.: Блок-пост, на лінії вогню.

В. П.: Якими були особливості побуту, харчування, гігієни, тилового забезпечення?

І. П.: Їжею були добре забезпечені (тушонки, консерви, гречка, рис, сардини...). Три рази на тиждень – літній душ.

В. П.: Яким було ставлення українських солдатів до місцевого населення зони бойових дій?

І. П.: До місцевого населення ставились з повагою, як до українського народу. Який би він не був, але він наш, український.

В. П.: Яким було ставлення місцевого населення до України, її влади, армії?

І. П.: Ставились по-різному. Менша частина за Росію.

В. П.: Якими є настрої населення Донбасу щодо Росії, «ЛНР», «ДНР» та їх представників?

І. П.: Ніхто не хоче автономії, народ хоче спокою, бо всі надивились жахиття, яке там відбувається.

В. П.: Яким є твоє враження про життєвий рівень населення конкретних поселень Донбасу?

І. П.: Населення Донбасу живе в гірших умовах, ніж ми. Вони звикли до такого способу життя.

В. П.: Якою є самоорганізація та виживання місцевого населення в умовах війни?

І. П.: Там кожен сам за себе, переховувались у підвалах. Траплялося, що місцеве ополчення виступало проти нас і проти сепаратистів – самі за себе.

В. П.: Чи були якісь яскраві моменти служби чи бойових дій: курйозні пригоди, військові подвиги і т. д.?

І. П.: Конкретних дат не пам'ятаю, але в перший день нашого перебування нас обстріляли на блок-посту.

В. П.: Чи були матеріальні та людські втрати у твоєму підрозділі?

І. П.: Всі, хто перебував зі мною, залишилися, на щастя, живими. Троє чоловік мали легкі поранення.

В. П.: Чи мала місце асоціальна (протиправна) поведінка учасників війни з обох боків, а також пересічного населення: крадіжки, розбої, бійки, вбивства тощо?

І. П.: З нашої сторони не було. Подібні випадки були зі сторони ворога. Забирали все – гроші, машини – від місцевого населення.

В. П.: Можеш назвати приклади компетентності чи некомпетентності різних управлінських ланок у зоні бойових дій?

І. П.: Ті, що перебували зі мною, були компетентними у своїй справі.

В. П.: Яким був зворотній маршрут додому?

І. П.: Їхали трьома автобусами, які мали свій маршрут. Наш автобус – «Луганськ – Ужгород», далі – за свій кошт. Автобуси за спецзамовленням – допомога волонтерів.

В. П.: Як змінилися твої погляди на життя, роботу, людей внаслідок участі у військових діях?

І. П.: Перша реакція – шок, страх за свою сім'ю, своє життя. Реальних змін не відбулося, а те, що влада нас не рахує за людей, стало очевидним (стопроцентний факт), в чому я остаточно переконався.

...Війна довго не триватиме, бо скоро не буде кому воювати з боку ворога, якщо їм на допомогу не прийдуть російські війська.

Резюме

Війна на Донбасі 2014 року: спроба усноісторичного дослідження
Юрій Офіцинський (Ужгород), Вікторія Пилипчук (Виноградів, Закарпатська область)

У статті відображено результати усноісторичного дослідження російсько-української війни на Донбасі 2014 р. очима вихідців із Закарпаття – журналіста і військового. Представлено офіційні дані щодо втрат української армії у бойових діях проти російських військових підрозділів. Відображено недоліки інформаційної політики офіційного Києва серед жителів Донбасу та настрої українських вояків. Було використано свідчення журналіста, який пропрацював два місяці в Северодонецьку – недалеко від лінії фронту. Okремо подано інтерв'ю, взяте за методом усної історії в солдата Збройних сил України – безпосереднього учасника бойових дій у межах Луганської області.

Ключові слова: війна на Донбасі, бойові дії, інформаційна війна.

Summary

The war in Donbas in 2014: an attempt of oral history research

Yuriy Ofitsynskyy (Uzhhorod), Viktoriya Pylypchuk (Vynohradiv, Transcarpathian Region)

This article shows the results of oral history research of Russo-Ukrainian war in Donbas in 2014 through the experience of native Transcarpathians – a journalist and a soldier. There are presented the official data concerning losses of Ukrainian army in the warfare against Russian troops. The study reflects the drawbacks of official government's media policy among the residents of Donbas and the feelings of Ukrainian soldiers. There are used the testimonies of a journalist who has been working for two months in the city of Severodonetsk – not far from the front line. There is separately presented an interview which was performed according to the method of oral history. The interviewee is a soldier of the Armed Forces of Ukraine who is the direct participant of the warfare within Luhansk Region.

Key words: war in Donbas, warfare, informational war.

ПОКАЖЧИК ІЛЮСТРАЦІЙ

1. *Стор. 114.* Карта військово-політичної ситуації в Криму в лютому-березні 2014 р. *Джерело:* Анексія Криму Росією (2014) // Uk.wikipedia.org.
2. *Стор. 154.* Карта військово-політичної ситуації на Донбасі 2014 – 2015 рр. *Дж.:* Донбас в огні / За ред. А. Майорової. Львів, 2017. С. 6.
3. *Стор. 238.* Карта військово-політичної ситуації на Донбасі станом на 22 липня 2018 р. *Дж.:* Веб-сайт міністерства оборони України (mil.gov.ua).
4. *Стор. 67.* Обкладинка і зміст видання: An Invasion by Any Other Name: The Kremlin's Dirty War in Ukraine / J. Miller, P. Vaux, C. A. Fitzpatrick, M. Weiss. New York, 2015. 86 p.
5. *Стор. 24.* Зміст видання: Russian War Crimes in Eastern Ukraine in 2014: Report [by a Member of the Polish Parliament Małgorzata Gosiewska]. 153 p.
6. *Стор. 26.* Обкладинка зі змістом видання: Между перемирием и войной. Москва, 2015. 57 с.
7. *Стор. 43.* Перша сторінка статті: Василенко В. Російсько-українська війна 2014 року // Український Тиждень. 2014. № 42. С. 28-42.
8. *Стор. 95.* Скан статті (електр. версія): The Editorial Board. Ukraine Backs Down // The New York Times. 2013. 28 November.
9. *Стор. 228.* Скан частини статті (електр. версія): Bonenberger A. The War No One Notices in Ukraine // The New York Times. 2017. 20 June.
10. *Стор. 213.* Фото: Державний прапор України з автографами захисників Дебальцевого – бійців 128-ої гірсько-піхотної Закарпатської бригади, подарований Багатопрофільному ліцею "Інтелект" – загальноосвітній школі I-III ступенів № 11 Ужгородської міської ради Закарпатської області.

ABSTRACT

Ofitsynskyy Yuriy. The Modern Russian-Ukrainian War (Based on the Materials of the Newspaper *The New York Times*, 2013–2017). Uzhhorod: RikU, 2018. 312 p.

The monograph reflects the results of scientific research performed by the author at the Department of History of Ukraine of Uzhhorod National University during Bachelor's and Master's studies. His Master's thesis on the specialty "History and Archeology" was successfully defended in January 2018.

Topicality. Russian aggression in Ukraine is, in fact, a starting point of the Second Cold War, because the first one ended with the collapse of the USSR in 1991. The armed resistance to Russia's aggression is in the protracted phase of the defensive war. During the first four years (until April 1, 2018), almost 326 thousand people in Ukraine got the status of participant in combat operations and 3.8 thousand of them died. There is no reliable data about the losses of the enemy.

Ukraine's economic losses amounted to at least 100 billion dollars: 27 billion – in Crimea, 73 – in Donbas. Annexed Crimea and the occupied part of Donbas together provided 14% of the gross domestic product of Ukraine. Oil and gas resources in Crimea with the stock of 30-40 billion dollars became the biggest losses. Ukraine has filed dozens of lawsuits to international instances and plans to receive about 50 billion dollars compensation from Russia.

Regarding the Russian price of aggression. Only import substitution in the defense industrial complex, loss of orders for Ukrainian non-military enterprises and risks for the banking sector cost Russia 50 billion dollars. The annexation of Crimea was a special burden: in 2018, incomes of the peninsula are provided at 77% with financial resources from Moscow.

On the highest level of international relations it is spoken about a clear violation of the sovereignty and territorial integrity of Ukraine by the aggression of the armed forces of Russia, starting from February 2014 (Statement following the 20th EU-Ukraine Summit, Brussels, July 9, 2018). Russia is qualified as the "aggressor state", and Crimea and non-controlled areas of Donbas as "temporarily occupied territories".

The anti-terrorist operation launched in eastern Ukraine on April 14, 2014, was replaced four years later on April 30, 2018 by military Operation of the Joint Forces to repel and hold back the armed aggression of the Russian Federation in the territory of Donetsk and Luhansk oblasts where hostile 1st and 2nd army corps are staffed by Russian military personnel and subordinated to the 8th Russian Combined Arms Army.

The political situation in Ukraine against the backdrop of international relations from November 2013 to December 2017 is the **object** of the research in the proposed monograph. During the high-mentioned period, deliberate preparations and a full-scale Russian military occupation invasion into Ukrainian territory took place within the historical and ethnographic regions of Crimea and Donbas.

The preconditions, causes, pretext, driving forces, course of events, the consequences of Russian aggression into the Ukrainian regions of Crimea and Donbas in February 2014 – December 2017 (with a cause-and-effect emphasis on the closely related phenomenon of the Revolution of Dignity) and its perception by the international community through the prism of the publications of the influential newspaper *The New York Times* are the **subject** of the research.

The **chronological boundaries** cover the period from the beginning of the Revolution of Dignity in November 2013, provoked by Russia's anti-Euro-integration pressure on Ukraine's supreme leadership, and to December 2017. The transition of Ukraine on April 30, 2018 from the anti-terrorist operation to the military one called the Joint Forces Operation is the last completely formal time boundary of the modern Russian-Ukrainian war.

In February-March 2014, Crimea was the main theater of the war (hidden, hybrid one). Russia combined the actions of paramilitary and regular military formations there, occupied and annexed this part of the territory of Ukraine. Since April 2014, the center of the conflict has been moved to Donetsk and Luhansk oblasts where Russian tactics has no longer been successful. The first phase of the war lasted until September 2014 and ended with the signing of the Minsk Protocol (Minsk-1). The second phase took place in December 2014 – February 2015, until the Package of Measures for the Implementation of the Minsk Agreements (Minsk-2) came into force. Since then, there has started a limited positional military conflict between two states – Russia and Ukraine.

The **geographic boundaries** of the research are represented by the territory of Ukraine in the modern state borders, including the Crimean peninsula occupied and annexed by Russia in March 2014. In a narrow spatial manifestation, a part of the territory of Ukraine, or rather, its four administrative-political units such as the Autonomous Republic of Crimea, the city of Sevastopol, Donetsk and Luhansk oblasts are covered in the monograph.

The greatest attention is paid to Ukrainian Donbas, which was in the midst of a protracted war. This is a smaller part of the Donetsk and Luhansk oblasts (approximately 40 thousand sq. km), which is defined in the period 2014–2018 by the terms "territory of the anti-terrorist operation", and from April 30, 2018 as "the territory of the military operation of the Joint Forces". Here, there are defined three types of territories: 1) controlled by Ukraine; 2) temporarily occupied; 3) "areas of hostilities" and "security zones". Ukraine controls most of the Donetsk and Luhansk oblasts, where in December 2016 there were about 2.6 million people.

The **aim** of the research is to analytically reconstruct the process of deployment and the course of Russian aggression in Ukraine in February 2014 – December 2017 in its entirety and in close connection with the Revolution of Dignity, which preceded it as a resistance to creeping “peaceful occupation”, on the basis of facts and estimates highlighted on the pages of the leading American newspaper *The New York Times*.

The **degree of researchfulness**. The modern Russian-Ukrainian war is an extremely topical issue of the modern history of Ukraine in the global dimension. Its scientific development has actively begun and requires the research of a wide range of historical sources. A number of memoirs, informational and reference, oral history, popular science and scientific works on the modern Russian-Ukrainian war have already been published. The author of this monograph published 7 scientific articles – 6 singles and one in co-authorship.

The **main source** for the research of the chosen topic are the publications of high-quality world-wide periodicals and first of all – *The New York Times*. It belongs to the most influential newspapers of our time. The author analyzed 401 articles that were published in the electronic and print versions of *The New York Times*.

Novelty. A new range of sources and verified interpretations that have a significant effect on the search and approval of established paradigmatic approaches was introduced into scientific circulation. Through his research, the author makes an intellectual contribution to the common cause of all developed countries and the civilized world, namely: to the de-occupation of the territories temporarily captured by Russia and their reintegration into Ukraine.

Hypothesis. The author shares the conceptual point of view of the Stanford University Professor Francis Fukuyama that the fate of the modern world is being solved in Ukraine, where democratic models of state governance and their alternatives are competing. It is here that there is a confrontation between the West and Russia, since the regime of V. Putin is klyptocratic. Firstly, Russian aggression in Ukraine is intended to provide longevity for this regime, refocusing public attention from internal problems to an “external enemy”. Secondly, the completion of the modern Russian-Ukrainian war, the post-war settlement of the relations of the now belligerent countries directly depends on the accelerated modernization of Ukraine in the direction of the EU and NATO integration and democratization of Russia. Thirdly, the end of the war is possible in a rather short time but the overcoming of its consequences will last at least during the life of one generation.

Structure. The proposed monograph consists of the introduction, five chapters, conclusions, the list of sources, appendices and the index.

The following is mentioned in the **conclusions**.

The modern Russian-Ukrainian war is hybrid, that is, non-classical. After all, the Russian Federation, the instigator of the war and one of its military-political parties, is really conducting active military operations and disguising it-

self behind the backs of the collaborators. In addition, it does not recognize itself as a belligerent. The purpose of the aggressor is to establish strategic control over a rebellious state.

The existing complex of historical sources is represented by paper and electronic publications of documents, memoirs, testimonies, opinion journalism in many languages. The international acts provide an adequate legal and political qualification of Russia’s modern war against Ukraine in all three phases: the Revolution of Dignity (which stopped the peaceful occupation), the annexation of the Crimean Peninsula, and the invasion into Donbas.

The world historiography of the issue takes into account interdisciplinary achievements and all kinds of scientific communications: forums with the exchange of ideas and approaches, the activities of scientific institutions, expert and analytical responses. Ukrainian scholars have significant thematic achievements at all levels of historical knowledge: reconstructive, empirical, and theoretical.

In Western historiography, two paradigms can be traced: pro-Ukrainian (connected with civilizational and international-legal values) and pro-Russian (connected with ideological manipulations and speculations). For the majority of foreign scientists, it is obvious that authoritarian-revanchist Russia is deliberately striving to expand the “living space” (“Russian World”) at the expense of the Ukrainian state, causing the destruction denoted by the terms “conflict”, “crisis”, “aggression”, “intervention”, “occupation”, “annexation”, “war”. At the same time, hundreds of Western researchers have declared support for Ukraine’s territorial integrity and European integration prospects.

Russian historiography also has two trends: officially propagandistic (great-power) and objectively realistic (anti-imperialistic). Supporters of the great-powerness are pleased with the traditional anti-Western position, the “gathering of lands” in the imaginary spaces of “Russian World”, where Ukraine is a Russian satellite and is reduced geographically, that is, without Crimea. “Objectivists” deny postulates of the Kremlin about the “internal conflict” and “civil war” in Ukraine and emphasize on the hidden aspects of Russian aggression and the right of the Ukrainian state to develop in the line with the time-tested values of the united Europe.

The historical-theoretical level of cognition of the issue is distinguished by a number of approaches: axiological, informational, semantic, international-legal, globally deterministic, prognostic. The concept of a “hybrid war” and a model of the “farewell to the empire” serve the most optimally for the creation of multi-level narratives. The paradigm of the Russian-Ukrainian war as an aggression of neo-imperial Russia against the main post-Soviet rival of Ukraine, the Eastern European outpost of Western civilization, is being approved. Russia is an aggressor, Ukraine is a victim. Prognostically, the punishment will overtake the offender.

The high-mentioned war has been taking place in three phases: relatively long revolutionary resistance (November 2013 – February 2014), almost blood-

less lightning occupation and annexation of Crimea (February-March 2014), the protracted military campaign in Donbas (from March 2014 to this day). At the same time, in the first phase, the Revolution of Dignity, there are three stages: peaceful protests in the center of Kyiv (November 21-29, 2013), the political radicalization of society (November 30, 2013 – January 18, 2014), bloody confrontations and the escape of President Viktor Yanukovich (January 19 – February 22, 2014).

The fall of Viktor Yanukovich was conditioned by a number of factors: the waiver of the Association Agreement with the EU on November 21-29, 2013; attempts to disperse peaceful gatherings in Kyiv on November 30 and on December 11, 2013; an agreement with Russia on financial assistance on December 17, 2013; adoption of the “dictatorship laws” on January 16, 2014; arrests, abductions, torture and assassinations of protesters; assault on Maidan on February 18-19, 2014. The Ukrainians have demonstrated that they are ready to give their lives for European values and prosperity of their country.

There are three stages of Russian aggression into Ukrainian Crimea, which lasted for a month in the hot phase: on February 20-28 Russian soldiers (“green men”, “self-defense of Crimea”) disperse and change regional power; on March 1-15, military bases and strategic objects were captured or blocked; on March 16-21 the illegal referendum and annexation were held.

International institutions qualified these actions as an act of aggression. The leading states imposed sanctions against the aggressor, but failed to stop the aggression itself. Russia’s military operation undermined the respect for the United States, NATO, and the EU as guarantors of a stable world order. However, Russia did not achieve a global triumph, having programmed its defeat in the near future, in which the key role will be played not by military, but by economic levers.

After the annexation of Crimea, the Russian Federation launched agents to the east of Ukraine. Moscow played on the pro-Soviet mentality of Russian-speaking residents in the context of “Russian World”, which is equally scrupulously reflected in *The New York Times*. After some time, global interest in the war in Donbas faded. It can be noticed by the number of relevant articles in the newspaper and its electronic version. The most of them were in 2014 – 243, and with each passing year this number dropped sharply: in 2015 – 84, in 2016 – 13, in 2017 – 11.

The analysis of *The New York Times* publications allows the Russian-Ukrainian war in Donbas to be divided into three periods: 1) provoking an armed conflict in the spring of 2014; 2) the deployment of Russian aggression in the summer of 2014; 3) Minimization of hostilities under international pressure (September 2014 – December 2017).

The content of the first period was represented by the pro-Russian protests, the destruction of the rule of law, the beginning of the anti-terrorist operation, and the second – by the intensification of the antiterrorist operation, the

peace plan of the newly elected President P.Poroshenko, the restoration of the military campaign, the downfall of the Malaysian airliner by Russians, the Russian humanitarian convoy, the defeat of Ukrainian troops. In the third period of the war, the two peace agreements between Ukraine, Russia and its quasi-governmental entities “DNR” and “LNR” were signed in the Belarusian capital of Minsk under international mediation.

In August 2014, Ukraine was approaching a complete victory over the “DNR” and “LNR”, using limited military and police resources. However, Russia directly interrupted the successful advance of Ukrainian troops and initiated a “frozen conflict”. The United States and the EU imposed sanctions on Russia and its collaborators on a step-by-step basis because of the inspirational separatism and the covert invasion. These ineffective and time-stretched measures did not stop Russia’s aggression.

The protracted hybrid war in Russia in Donbas, in the unique historical and ethnographic region of the Ukrainian nation, led to severe demographic consequences. As of December 2017, there were officially more than 10 thousand people dead, more than 20 thousand wounded and from 2 to 3.5 million displaced persons. The real numbers are much larger, although they have not yet been verified by scientists.

Highlighting the war, journalists from *The New York Times* came up with the impression that the United States had taken more decisive actions than the EU. In the online version of the newspaper, articles related to the eastern Ukraine were published daily from March 1 to September 5, 2014. At that time, the Western states were confined to “worries” with the situation and to sanctions against Russia. They failed to fulfill their obligations under the Budapest Memorandum on security guarantees for Ukraine. However, international efforts managed to contain the Russian aggression, whose executors were citizens of Russia and local collaborators.

The peace plan of President P. Poroshenko of June 18, 2014 envisaged the restoration of Ukrainian sovereignty in the Russia-controlled “DNR” and “LNR”, which existed at the expense of robbery of industrial capacities and natural resources, illegal movement of goods across the border.

The shoot-down of the Malaysian passenger aircraft by the Russian anti-aircraft missile complex on July 17, 2014 belongs to the most tragic events of the war against Ukraine. The direct armed aggression of Russia into Donbas which started on August 24, 2014 was the turning point. The conclusion of two Minsk agreements did not stop the war.

As a result of the first Minsk agreement (September 5, 2014), its intensity decreased, but Russia did not want a peaceful solution without the pro-Russian autonomy as a part of Ukraine. The United States and the EU lacked breakthrough offensive initiatives to stop Russian aggression. The Minsk agreement of February 12, 2015 did not bring peace, as Russia provoked a frozen conflict, desiring to federalize Ukraine in a destructive scenario. The West was against

the Russian enclaves “DNR” and “LNR” within Ukraine because they would have destroyed its European and Euro-Atlantic prospects. It was demanded from Russia to return the part of occupied Donbas, with its further reintegration into Ukraine. International relations were reminiscent of the new Cold War, in which the key role was again given to the superstate of the USA, where political leadership was renewed.

Judging by the available analysis of the developments, it is highly likely that the Russian-Ukrainian war will continue for years to come. Therefore, the high-quality operative research of the source base, which will essentially replenish and grow up until the complete restoration of the territorial sovereignty of Ukraine, is seen as a topical issue for historians.

Наукове видання

Юрій Офіцинський

СУЧАСНА РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКА ВІЙНА
(за матеріалами газети «The New York Times» 2013 – 2017 років)

Монографія

Коректура: *авторська*

Комп'ютерна верстка, обкладинка: *Кокіної Р. С.*

Підписано до друку 10.08.2018. Гарнітура Neuristica.
Формат 60x84/16. Ум.друк.арк.18,1. Зам.№ 1992. Тираж 500 прим.

Оригінал-макет виготовлено та віддруковано: ТОВ «РІК-У»
88000, м. Ужгород, вул. Гагаріна, 36, e-mail: print@rik.com.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 5040 від 21 січня 2016 року

Офіцинський Ю.

О91 Сучасна російсько-українська війна (за матеріалами газети «The New York Times» 2013 – 2017 років). Ужгород: РІК-У, 2018. 312 с.

ISBN 978-617-7692-01-9

У монографії відображені результати наукових досліджень, які виконані автором на кафедрі історії України Ужгородського національного університету в рамках підготовки курсових і дипломної робіт під час навчання на бакалавраті та магістратурі. Зокрема, його дипломна робота магістра за спеціальністю «Історія та археологія» успішно захищена перед державною екзаменаційною комісією в січні 2018 р. Науковий керівник – Лариса Капітан, доктор історичних наук, професор кафедри історії України Ужгородського національного університету. Науковий рецензент – Ігор Прохненко, кандидат історичних наук, доцент кафедри історії стародавнього світу і середніх віків того ж закладу вищої освіти. Сучасна російсько-українська війна відразу потрапила в поле наукових інтересів істориків всього світу. Її абсолютно логічно трактовано в контексті глобальних викликів і загроз, довгострокових наслідків для всіх країн західної цивілізації.

Видання стане корисним ученим, викладачам і здобувачам вищої освіти, учителям та учням загальноосвітніх шкіл, суспільним діячам, усім, хто шанує минуле і вболіває за майбутнє України.

УДК 355.48((470+571):(477))»2013/2017»(02.064)